

Politikati
rōpiratoh

75

25
567

A

FOGLYOKRÓL, RABSÁGRÓL

ÉS

A BÖRTÖNÖKRŐL.

ÍRTA

Gustave Marie
Herrns H. G.

A FOGHÁZI TÉBOLY- ÉS EGÉSZSÉGÜGY FŐFELÜGYELŐJE, A PÁRISI KÓRHÁZAK TISZTE-
LETBELI ORVOSA, A RECSÜLETREND LOVAGJA, AZ ORVOSI AKADEMIA TAGJA STB.

DR. KLEIN S. NÉMET FORDÍTÁSA UTÁN MAGYARITOTTÁK

TÓTH MÓR, és NAGY LÁSZLÓ,

EGRI RIE. ÜGYÉSZ.

KÖZ- ÉS VÁLTÓ-ÜGYVÉD.

10

EGER,

NYOMATOTT AZ ÉRSEK-LYCEUMI KÖ- ÉS KÖNYVNYOMDÁBAN.

1874.

Előszó és a munka terve. *)

A büntető kérdésnek több évi és a legkülönbözőbb szempontokból tett vizsgálata után abban egyezett meg a szakférfiak nagy része, hogy a czella-fogság tartható azon egyedüli eszköznek, melytől elég megfélemlítést és valódi javítást lehet várni és a kormány 1847-ben, e munka megkezdésének idején, azon határozatra jött, hogy törvényileg behozza a szakadatlan czella-fogságot Franciaország minden börtöneibe, minden osztályára, különbség nélkül a korra, nemre és az elítéltetésre, a büntetés lépcsőzetét csak annak tartama által jelölni, és e rendszer enyhítő eszközeül csak az igazgató, a lelkész, a tanító és a felvigyázó bizottság tagjainak időnkénti látogatását engedni meg.

Azt hitte a régi kormány, hogy ezen rendszabályt bírói és közigazgatási uton kiviheti a fenálló törvények megváltoztatása nélkül, s a több, nagyon illetékes szakférfi által emelt ellenvetések ellenében célzatának támogatására felhozta a közvélemény irányát és az előbbi kísérletek elégtelenségét és eredménytelenségét; a legnagyobb elerkösetelenedéstől megrontott, csak veszélyes összeköttetésekre alkalmat nyújtó börtönök állapotát a legsötétebben rajzolta; hivatkozott az amerikai statistikai adatokra, hogy a czella-rendszer nem nyugtalanító a foglyokra nézve sem testi,

*) Az eredetiben különválasztott „Előbeszéd“-et és „Cél és terv“-et terkimelésből a fordításban a főnebbi cím alatt egybefoglaltuk s abban az eredetinek főtartalmát közöljük.

sem lelki tekintetben; az új rendszernek minden szelidséget, minden, az okosság által parancsolt elővigyázatot tulajdonított; végül a czella-rendszert azon egyetlen fogsági rendszernek állította, mely a visszaéléseket kiirthatja, a veszélyeket eltávolíthatja, az erkölcsi romlásnak véget vethet, s a társadalomnak a tőle követelt biztosítékokat nyújthatja.

A czella-rendszer védői úgy tüntették fel azt, mint minden fogolyra egyformán méltányos s alkalmazható rendszert s bizonyos javító módosítások egybekötése mellett abban egy általános csodaszert láttak.

Sőt némelyek annyira mentek a czella-fogság magasztalásánál, hogy ezt a régi rendszernél enyhébbnek tartották, és állították, hogy az abban egy év alatt ugyszólván acclimatisálódott foglyok még némileg jól érezhetik magukat, nem gondolván meg, hogy éppen ezen állításuk által pálcázat törték a kormány szándéka felett.

Nem hogy félreismernők azon indokok értékét és jelentőségét, melyek egy oly általánosan dicsőített rendszer behozatalánál értékesítették, az azon rendszerhez tartozó hasznokat örömezt figyelembe vettük, de éppen a viszonyok helyes méltánylása miatt, melyek alatt ama hasznok elérhetők, nem hallgathattuk el a rendszerre tapadó nagy hiányokat sem, s saját tapasztalatunkból merített véleményeinkre támaszkodva, ki kellett mutatnunk, hogy a hasznok elérése végett a czella-rendszer alkalmazása sem minden fogolyra egyenlően nem alkalmazható, sem változhatatlan nem lehet.

Feladatunkul tűztük a következő sorokban oly tanokkal küzdeni meg, melyek előttünk tévedésekkel és veszedelmekkel teljeseznek látszanak, s megállapítani, hogy a czella-rendszer általános behozatala nem hogy hasznos lenne a foglyok testi jólétére, de hatástalansága még inkább ki fogna tűnni azon szerencsétlenek erkölcsi javulása tekintetében.

Az általunk 1847 óta tett minden kutatás, valamint minden, eme kutatások és tanulmányaink által előidézett gondolkozás megerősítettek azon meggyőződésünkben, hogy a czella-fogság, ha nem is teljesen haszon nélküli némely szellemileg megáldottabb foglyokra nézve, általánosságban ép oly igazságtalan, mint gytimőlcstelen, ha nem ártalmas, a foglyok tömegére.

Ennélfogva munkánkban vizsgálni fogjuk :

1.) Vajjon a külföldön és Franciaországban a különböző büntető rendszerekkel e mai napig tett kísérletek valóban mérvadók-é ?

2.) Vajjon az u. n. auburni rendszer, melyet Franciaországban — úgy látszik — teljesen elvetni határoztak, valóban úgy alkalmaztatott-é nálunk, amint kellett volna eredményei helyes méltányolhatása végett; vajjon a hallgatás szabálya nem épen alkalmaztatásának módja által lett-é gyakorlatiatlanná, és vajjon az éjjeli elválasztás, mely a hallgatással együtt képezi ama rendszer alapját, nem banyagoltatott-é el teljesen ?

3.) Vajjon a szakadatlan czella-fogság, ha szükséges is némely foglyoknál, hasznosnak bizonyulna-e be azoknak tömegére, vagy vajjon épen ellenkezőleg nem lenne-é káros nagy részükre testi és lelki tekintetben ?

4.) Mely pontig lehetséges mindkét rendszernek egyidejű alkalmazása, és tanácsos lenne-e a foglyok felügyeletével, fegyelemben való tartásával és javításával megbízott tisztviselőknek önállólag megengedni némely változtatásokat a fogsági alakban a letartóztatottak egyénisége szerint ? és

5.) Melyek volnának a társas és cellarendszernél a figyelembe veendő elvek physicalai és erkölcsi tekintetben ?

A figyelembe veendő viszonyok nagyon számosak, de ugyanazon cél elérésére mégis oly szorosan együttvé tartozók, hogy némileg egy szétozthatatlan egészet képeznek; ide tartoznak neveztesen : a munka, a büntetések, az elemi

és ipar-oktatás, a vallásgyakorlatok, a házi fegyelem, az orvosi szolgálat, az ételmezési rendszer és az egészségi viszonyok, mely elemeket sem együttvéve, sem különlegesen nem szabad figyelmen kívül hagyni, mivel, ha mindegyik különféle módon is, de összeségökben is a legnagyobb befolyást gyakorolják a foglyok egészségére és javulására.

Szorosan véve átlátjuk, hogy a kormány a jelenlegi viszonyok közt az oly fontos fogházi kérdést nem minden szempontból vizsgálhatta meg. Mindenekelőtt a foglyok megbüntetésére és javítására kellett gondolnia, és nem lehet meglepő, hogy az egészségi szabályok csak másodrangu helyet foglalnak el. A társadalmi érdek mindenestre megelőz minden egyes érdeket, és szerencsétlenségre némely foglyok viselete fogságuk alatt és szabadon bocsáttatásuk után nem olynemű volt, hogy irányukban különösen felköltse a világ részvétét. Azonban a foglyok javítása, ha megenyedjük, hogy ez társadalmi érdek tárgya, a társadalom részéről bizonyos feltételek teljesítését követeli, melyek közt a foglyok egészségi jólétének fentartása a legparancsolóbbak egyike, mert ennek teljesítése nélkül egy bűnös javulása ha nem is teljes lehetetlen, de legalább teljesen gyűmölcsstelen. Ezen állítás igazságának bebizonyítását a munka folyamában fogjuk megkísérteni.

Az orvosi akadémiák Párisban és Belgiumban, a fogházak felügyeleti bizottsága Angliában, a különböző külföldi társulatok, Crawford, Bach, Darrach, Julius, Varrentrap, Tellkamp, Aubanel, Coindé, Verdail, Dupectiaux, Mareska, Gosse, Guislain; Franciaországban: Beaumont és Toqueville, Lukas Ch., Marquet-Vassetot, Demetz, Moreau-Christophe, de Courteilles, Faucher Léon, de Bonneville, Bérenger, de Malleville, la Rochefaucold, és az orvosok közt: Villerme, Vingtrinier, Chassinat, Voisin, Bonnet, Castelnau, Lelut, Londe, Baillarger, Fourcault és egész sereg kintinő férfiú lelkiismeretes és állandó tanulmány tárgyává tették a fog-

ház-rendszert. 1844-ben, nem sokára a törvényjavaslatnak a képviselő kamarához történt benyújtása után, a franciaországi fogházak főfelügyelője, Dugat Henrik nevezetes munkájában „Az elítéltekről, szabadon bocsátottokról és a szegényekről“ nagyon körülményesen tárgyalta a szóban forgó kérdést, s végtül habár nagyon közeledett is az általunk elfogadott eszmelánczolathoz, a czella-rendszert ismerte el egyedüli alkalmas büntetési alakul.

Dugat a börtönkérdést csak büntetési oldaláról tekintvén, s ez által érezhető hézagot hagyván a felvett tárgyan, mi megkíséreljük e hézagot pótolni, a büntető kérdést lélektani és orvosi szempontból is felvévén, mely pontok eddig még együttesen nem tárgyaltattak, s a melyeknek teljes kifejlesztése és a közigazgatási nézetekkel teendő egybeolvasztása legbensőbb meggyőződésünk szerint elengedhetetlen egy büntető reform teljes megértéséhez és végleges elfogadásához.

Ez azon eszmelánczolat, melyet a munka folyamán követni akarunk, említük meg most a kettős okot, mely készlet azoknak megírására.

Régóta azon helyzetben voltunk, hogy egybehasoulitó tanulmányokat tehetünk az elítéltek erkölcese felett, mert akkor voltunk tébolydai orvosok Bicetreben, mikor még a fogház össze volt kötve ezen intézettel; később 1835-ben a kir. orvosi akademia előadója, és végre 1842 óta a kormány által a központi fogházak egészségügyi viszonyainak felügyeletével megbizva, hogy felvilágosítsam a ministert az ezen fogházakban létező rendkívüli halandóság okai, valamint az eszközök felől ennek meggátlására, továbbá a lelki zavar eseteiről, valamint eme baj vélhető okairól és azon befolyásról, melyet a fogság a foglyok erkölcsi állapotára gyakorolhatna a jelen, vagy ennek helyébe állítandó viszonyok közt.

Továbbá sokkal jobban elismertük egy büntető rend-

szer nagy jelentőségét mintsem ne tartottuk volna minden egyes ember kötelességének, ki azon kedvező helyzetben van, hogy a börtön-kérdést a börtönökben tanulmányozhatja, e nagy munkához eszméit és tapasztalatait nyújtani, legyen bármily szerény és kevés is ez. Ha tehát mi itt tanulmányaink eredményét nyilvánosságra hoztuk, ez pusztán kötelesség-érzetből történt, semmi önérdek nem vezetett minket egyik vagy másik itt közölt elméletek felállításánál, csak azon egyedüli gondolat és ohaj, hogy hasznosak lehessünk. A mi ohajunk teljesülését reményleni engedi azon tudat, hogy nézeteinket saját valódi tapasztalatainkból meritettük, valamint azon meggyőződés, hogy nem oly reformok predicálása hiú vágyának engedelmeskedtünk, melyek bár érzelmeinknek becstületet szereznek, de gyakorlatilag kivihetetlenek.

Ami a munka jelenlegi terjedelmét illeti, örömet szeszszorítottuk volna, de hogyan lehetne tárgyalni egy ily nagy fontosságú kérdést, anélkül, hogy legalább a határozatok egy részét hozzá ne csatolnók, és legalább némi előzményeket előre ne hocsátanánk?

A magyar fordítók előszava.

Ferrus művének a német fordítás után eszközölt jelen magyar áttétele, a mű hivatásszerű előszeretettel folytatott tanulmányozása közben készült el. S éppen e tanulmányozás érlelte meg bennünk amaz elhatározást, hogy ezen, egyelőre csak saját céljainkra szánt magyar átdolgozást közrebocsássuk. Mert, habár Ferrus művében akadnak is egyes nézetek, melyekhez véleményünk szerint sok ellenvetés fér: egészben véve mégis oly jeles munka az, és annyi új, s nálunk még eddig ismeretlen eszmét foglal magában, hogy magyar fordításának közrebocsátásával hasznos szolgálatot véltünk tehetni a hazai börtönrendszer javítására czélzó törekvések-intézkedéseknek, valamint e téren eddigelé hézagos irodalmunknak.

Jelen szomorú pénzviszonyaink nem igazolnák ugyan ez idő szerinti közrebocsátását e műnek, melyben sok új, s így jelentékeny kiadásokat igénylő javaslat foglaltatik: ha e tekintetben mellettünk szóló érvül nem idézhetnők szerzőnk ama nyilatkozatát, mely szerint művét ő is oly viszonyok közt adta ki, hogy ezek miatt ki kelle jelentenie, miszerint az ajánlott reformok foganatosítását jobb időkre kívánja

halasztani. Mi is ugyanezt mondjuk, s egyelőre csak az e műben foglalt eszmék tovább fejlődése s megérlelésének ösvényét ohajtjuk bővíteni. Mindamellettt vannak mégis oly dolgok, melyeknek létrehozása vagy épen semmi, vagy csak igen csekély költséget vévén igénybe: alkalmazásukat ajánljuk az illetők figyelmébe.

Végül még pár szót. Igyekeztünk a művet, nyelvünk követelményeinek megfelelőleg, de mégis úgy fordítani, hogy ujon gyártott szókkal ne kockáztassuk annak értelmét. Érezzük, hogy e czélt nem értük el teljesen, s azért nem minden habozás nélkül bocsátjuk e dolgozatunkat a nyilvánosság elé. De olvasóink mindenesetre figyelembe veendik azt, hogy e fordításunk szintén fordítás után készült, melyhez mi, amennyire csak lehetett, utolsó pontig hívek akartunk maradni, s e körülményben találja mentségét, ha fordításunk az eredeti mű világossága- s szabatosságának mértékét netalán nem érte volna el teljesen.

Pusztá-Darócz, jan. 1. 1874.

A fordítók.

TÖRTÉNETI RÉSZ.

A külföldi büntető eljárás összefoglalt kimutatása. Nézetek a megkísérelt módok mellett és ellen. A franciaországi börtönök állapota a XVIII-ik században és a XIX-ik század első éveiben. Az orvosi akadémia jelentése, határozatai és május 10-ről kelt rendelete.

A tények vagy bizonyítások két sorozata vezethet egy tartós fogházi reform tökélyesbítéséhez, ugymint :

- 1.) A különböző kül- és belföldi fogházi rendszerek alkalmazásából nyert tapasztalat (a mű első vagy történeti-elemző része).
- 2.) Számos, az elítéltek erkölcsi és physical állapotára felett kitartással és lelkiismerettel tett észleletek (a mű második vagy gyakorlati része).

Az általunk felkarolt anyag gyakrabban volt már általános figyelem tárgya, mintsem feleslegesnek ne látszanék a legkisebb részletig menő tárgyalása a kísérletek azon hosszú sorozatának, melyek egy félszázad óta foglalkodták a jogászokat és kormányokat. Német-Alföld, Anglia, az egyesült Államok és Schweitz vetekedtek egy rendszer feltalálásán, mely a régi fogsági rendszer kinövéseit s veszélyeit megszüntetné, s a fegyencz megbüntetése mellett a javulást is eszközölné, anélkül, hogy az államnak határtalan költséget, a derék munkásoknak s az erényes polgároknak új terheket okozna.

Eltekintve a betegségtől, mely a magányrendszerre sokkal jobban nehezedik, az ezen rendszer hívei által állított erkölcsi javulást is mint nagyon kétségest tüntették fel, mert, habár kedvezőbb is a czella a visszaemlékezésnek, a visszaemlékezés az értelemből mégis csak azt a gyümölcsöt hozza, melyet a természet és nevelés oda behelyezett és az utángondolkozás azt, mi bennünk van, kifejtheti, de semmit, mely már elébb bennünk nem létezett, elő nem hozhat, s mert végre, bár az önkéntes magány az értelmet rugékonynyá tenni s ennek néha váratlan tevékenységet adni képes, az erőszakos elkülönzés csak gyengítheti és megölheti azt.

Bizonyításul feihozták többek közt Verdeil, a lausanne-i fogházi orvos jelentését, mely szerint az ezen helyen használt különböző büntetómódok közül a kizárólagos magányfogság mutatott fel legszerencsétlenebb eredményt. S valóban azon idő alatt, melyben itt az éjjeli elkülönítés s a nappali együtt-munkálkodás rendszere megkíséreltetett, a visszaesés százaléka 14—15 volt, míg ellenben a kizárólagos magányfogság behozatalával e szám egész 21-ig emelkedett.

Ami pedig a különböző büntető rendszerek hatását a fegyenczek elméjére nézve illeti, a rendszerek védői és terjesztői csak számot állítanak szám ellen. Így az auburni rendszer védői azon megjegyzést tették, hogy a lausanne-i fogház alapítása óta, 8 év alatt 33 között csak 2 constatólt tébolyodási eset volt az auburniak számlájára, ellenben ugyanazon idő alatt 31 constatólt tébolyodási eset jön a pensylvaniani rendszer terhére. Angliában a milbanki fogházban behozatván a pensylvaniani rendszer, 18 hónap alatt állítólag 15 elmebetegülést okozott. „Ekkor elhatározták — mond Faucher Leon — a bási rend megváltoztatását. Mindenik fogolynak elkülönítése három hónapra szabott ki, ennek lefolyása után szabadságukban volt a pihenési

időszakban egymással beszélgetni. Ezen reform 1841 júniusban hozatott be, s a rá következő 18 hónap alatt a börtönben csak 5 tébolyodási eset történt.

Ily példák után attól lehetne tartani, hogy alapos a feltevés, miszerint a hosszú magányfogság után szabad lábra helyezettnek szomorú rázkodást kell éreznie. Vagy világytlóletet, legyőzhetetlen misanthropiát, mély önzést oltott keblébe a czella, vagy a szabaddá létel napján az oly soká s fájdalmasan nélkülözött társadalmi gyönyörök után fogja őt hajtani és annál égőbb szenvedélylyel bocsátja a társadalomba, minél tovább volt kényszerítve évekig tartó elzártága által ezt nélkülözni.

Ha ez nem volna így, elhatározta volna Anglia, mely a fogházi reformmal foglalkozó államok között első helyet foglal, a pensylvániai rendszer előtérbe helyezését, melyet kormánya, tisztviselő-testülete, s a jelenleg 30 fogházban 3500 czellával bíró grófságok oly erősen sürgettek. Mindazonáltal a pentonville-i fogház felállítása által a szigorú magány-fogság elvének határt szabott, és, mint később alkalmunk leendő kimutatni, ezen fogsági rendszeren változtatásokat tett, melyek a magányosság szomorú hatásait gyengíteni s az elítélteket physicailag és erkölcsileg védeni képesek voltak. Az uralkodó rendszerből minden hasznost megtartván, helyesen cselekvék, midőn a deportatiót a helyett, hogy egészen eltörölte volna, inkább szabályozta s tökélyesbítette.

Az auburni rendszer védői által a czella-rendszer ellen felhozott érvnyoldalakhöz még újabbakat s ép oly fontosakat vagyunk kénytelenek csatolni.

A magány-fogság — mondák — tetemesen ártalmas a foglyokra nézve, mert egészségügyi szempontból tekintve, a czella-fogságban nehéz betegségek fejlődnek ki, amelyekhez, különösen hosszas fogságnál, mell-betegségek, scorbüt, vizibetegség, rheumatismus, a czombok dagadása, mélyakór, a szellemi erők fokozatos elgyengülése és téboly

tartoznak, melyek különösen az azokra hajlandó testalkatoknál a czella szükségkép megszorított terjedelme, az egyhangúság, izomgyakorlatok hiánya, a vérkeringés ellankadása, elégtelen levegő, elszigeteltség s hallgatás miatt elkerülhetlenné válnak.

Valljuk be azonban, hogy mind ezen, bizonyára fontos állítások és szemrehányások, ha így volnának is, előttünk nincsenek mind egyenlően bebizonyítva. Az említett betegségek előfordulnak mindenik fogházban és különösen hosszabb fogságban, s tökéletlen rendszer mellett, sőt ily esetekben csaknem rögtön beállnak.

A czellák elégtelen szellőztetését illető panasznak előttünk már nincs semmi sulya, mert bizonyos intézkedések segítségével, melyek újabb időben behatólag tárgyaltattak, sőt a legjobb eredménnyel alkalmazásba vétettek, ezen czellákat kellőleg lehet szellőztetni s e részben nagy előny vivotott ki a franciaországi központi fogházakban (Centralhäuser) létező alvó és dolgozó termek többsége felett.

Azonban az ismétlések kerülése miatt, nem akarunk bírálatos vizsgálatokba ereszkedni, melyeknek helye ott lenne, hol a magány (isolir) és társas (collectiv) fogságról részletekben beszélünk és előadjuk minden további elemzés nélkül, az érveket, melyek által egyik vagy másik rendszer magasztaltatik vagy gáncsoltatik. Az auburni rendszer védőinek a philadelphiai rendszer a társas lét hiánya miatt látszik különösen hátrányosnak és munkálkodási szempontból (professionellen Standpunkt) ártalmasnak, mert a foglyok sem nagy változást működéseikben, sem jótékony, elébbi szokásaikkal összhangzó foglalkozást nem nyernek.

Továbbá felhozott azon saját véleményünkkel teljesen összhangzó ellenvetés is, hogy az elkülönözöttnek adott oktatás, úgy a vallás mint elemi tudományok tekintetében, hiányos eredményre vezet, mintán a legfontosabb körülmény, a foglyok serkentése a többiek példája által s egy-

más közötti versenye, elő nem állhat; hogy a következően keresztülvitt magány-rendszer az államnak nagy költséget okoz, s a legmakacsabb bünn, magára hagyatva épen a czella magánya s büntetlensége által újabb tápot lel; hogy a foglyok együttlétéből származott hátrányokat túlozzák, mert a szabadon bocsátottak nagy része ha becsületes életet akar folytatni, ebben semmikép sem akadályoztatik előbbi fogsága által, s hogy ha a szabadon bocsátottak között később visszacsések fordulnak is elő, ezek többnyire nyilvános megvettetés, általános elhagyatottság, s az őket, a világon át erkölcsi ágyugolyóként követő szemmel-tartás eredményének tekinthetők.

A pensylvaniani rendszer ellenei állítják továbbá azt is, hogy a védői által kétségbe vont hallgatás fentartatása a társas fogságnál semmi esetre sem lehetetlen, miután a genfi és lausanne-i börtönökben erre semmi gyakori és erős büntetés alkalmazása nem szükségeltetett; továbbá hogy a nappal történő érintkezés annál kevesebb hátránnyal bír, mivel a hallgatás által csökkentve, a munka által az erkölcs határai közé van szorítva, és hogy ha a rossz érintkezés által terjed, a jó ellenben rokonszenv által közlekedik; egy szóval, szerintök a philadelphiai rendszer az egészséggel és értelemmel homlokegyenest ellenkezik; hogy a gonoszokat sem meg nem félemlíti, sem a büntettek végrehajtását meg nem akadályozza, s hogy nem bírván a foglyok javulására alkalmat, sem törvényeink gyakran szigoru büntetéseinek enyhítést adni, egyedül csak a kegyetlen megtorlás elvein alapul.

A felhozott érvekhez még egy utolsó s fontos esatolható. Nevezetesen, a fogolynak, kinek a czellában a társas élet izgalmi, melyek szüntelen vétkei levetkezésére ösztönzik, s azokat kirívó világításban mutatják, tökéletesen hiányzanak; csaknem lehetetlenné teszik javulásának egy biztos jelét adni, miután alkalma sincs további büntények

elkövetésére. A munkájában nyilatkozó serénység, ez egyes dűli tény, mely a felvigyázó hatóság biztos tudomására jut, még nem bizonyítja erkölcsi javulását, miután ezen serénység csak birvágyának és a magány félelmei s borzalmai elodázására czélzó törekvésének lehet eredménye.

V e g y e s r e n d s z e r

Ezen két fogsági rendszerhez, melyek körül a büntetés kérdése csaknem kizárólag forgott, csatlakozik még egy harmadik, mely a két elébbi rendszer egyesítéséből áll és a vegyes rendszer czime alatt Genfben eredménynyel alkalmaztatott. E város 1841. óta egy fogház birtokában van, mely a két egymással versenyző auburni és philadelphiai rendszer módszereit állítja élénk, s két letartóztatási fogházból áll, melyek ugyanegy helyen állanak s egyenlő egészségügyi-, fegyelmi- és kormányzati viszonyokkal bírnak.

A vegyes rendszernek egy más módja vitetett keresztül a genti fogházban, mely, teljes joggal, azért lön nevezetessé, mert felállítása, mint láttuk, jelül szolgált egy, Európából Amerikába is csakhamar kiterjeszkedett reformnak, s mert az intézet a legkittünőbb s legismertebb büntető intézetek mintaképeül szolgált.

Egészen különös új építkezések által, melyek a régi épületekhez járultak, a genti fogház 8 negyedre osztatott. Az első az igazgatói személyzetnek adatott, 4 másik a nappal együtt dolgozó s éjjel elkülönzött foglyok számára, a hatodik a foglyok éjjeli és nappali teljes elkülönzésére, a hetedik a vizsga alatt levők számára fordittatott; a nyolczadik végre czellákból áll, melyekben a foglyok a szakadatlan magány fogságot töltik.

Ezekből látható, hogy a genti fogházban egyidejűleg többféle büntető módozatok vétettek alkalmazásba; azonban nem mindnyája, különösen a magányfogságot illetőleg, jöhetett egyformán alkalmazásba, mivel a czellák kis, lehető

legkevesebbre szorított száma még eddig semmi elhatározó kísérletre tért nem nyithatott.

Dr. Mareska, akinek mi ezen adatokat köszönhetjük, s kinek szava teljes hitelt érdemel, azt véli, hogy csak azon esetben, ha a fogház elkülönítették s a közös teremben való hálás eltöröltetnék, lehetne az egyik vagy másik rendszerre biztos adatokat nyerni.

A fogházi reform első alkalmazási kísérletei tehát külföldön történtek. Most az említett reformokat figyelemmel kísérő s abból az eredményt összeállító Franciaország akarta egy csapással magának biztosítani az elért előnyöket, s egy kettős kísérlettel az ellentétes auburni és philadelphiai rendszereket saját büntető eljárásában alkalmazni. De mint elgondolható, ez elhamarkodott eljárásból nem egy hamar vonhatott kielégítő következtetéseket, sem pedig tökéletes meggyőződésre általa nem juthatott. Abból, hogy az elkülönzési fogság Philadelpiában eredményre vezetett, nem következett még, hogy így leend Franciaországban is, mert tudva van, hogy az, mi egy országban jó, nem mindig lesz az egy másikban alkalmazva, s égalj, szokás, erkölcs, nemzeti jellem, a vallásos érzület erősebb vagy gyengébb hatása és a minden népeknél létező s azok individualitását alkotó magántörekvések változásokat szülnek, melyeknek teljes hasonítása nem mindig lehetséges.

Ezenfelül annál inkább lehetetlen a külföldön versenyző két módszer által elért eredményekről biztos adatokon nyugvó becslést adni, mivel ezen adatok oly különböző szempontokból vétettek fel, s oly teljesen ellenkező viszonyokból származtak, hogy ugy az elméleti, mint gyakorlati téren található homályos tételek megvilágítására teljesen alkalmatlanok. Csupán szám adatokra támaszkodni annyival kevésbé tanácsos, mivel, mint jelen munkánk folyamában többször leend alkalmunk sajnálkozni, a számok ismert

változékonysága minden állításnak s minden rendszernek csak látszólagos bitelességet szerez, s menedéket csak az értelemben s az egészséges, a foglyokkal való szoros ismeretség s azoknak figyelmes tanulmányozása által vezetett gondolkozásmódban kell keresnünk, ha a bűnhődés kérdéseit képező poutok többsége felett csak némi biztonsággal is akarunk itélui.

Ezen, a külföldön történt reformkísérletek összesített átnézete és az ugyanott keletkezett rendszerek felemlítése után, hátra van még, mielőtt munkánk különleges részére térnénk, azon különböző módosulások elsorolása, melyek a fogházi rendszert jelen időig érték Franciaországban.

A régi törvényhozás a hehörtönzést még nem tartotta büntetésnek, a hörtönök csak a vádlottak elzáratására szolgáltak, s csak a gályákra ítélték számára változtattak át dologházakká, azoknak elszállíttatásai. Az 1670-ki rendelet szerint alkalmazott s törvényileg elismert büntetések a következők voltak: halálbüntetés, élethossziglan tartó gályarabság, örökös számítlés, előkészítő- közönséges- és súlyosított kinzás, határozott számú évig tartó gályarabság, korbácsolás, egyházi bűnbánat, időleges számítlés; gyalázó megdorgálás, megbélyegzéssel együtt; nyakvas, szégyenfa, vagyon-elkobzás.

A büntetés alkalmazása Franciaországban.

A kinzás s borzasztó nevei nem mint testi- vagy gyalázó büntetés, hanem mint vizsgálati segédeszközök tekintettek, mert oly időben divatoztak, midőn a bűnt minden áron meg akarták büntetni, s az ártatlanokat sem ki-mélték, csak hogy a bűnöst feltalálhassák. Az alap, melyen a büntető törvényhozás állott, szűkkeblű s kegyetlen volt.

A fogházak három osztályra szakadtak: a királyi, urasági és papi börtönökre. S a történetiró szavai szerint, a legrégebbi időtől fogva a tisztátalanság s ragály tanyái lenni

meg nem szüntek, bár IX. Károly 1560. megtiltotta, hogy a föld alatt legyenek, bár később bölcsek előljárók elrendelék, hogy a fogság ne legyen oly kemény, mely a foglyok testének ártana, bár XIV. Lajos 1670-ki bíres rendeletével meghagyta, hogy a fogházak az egészségre való tekintettel rendeztessenek be, s az igazgatóság a foglyoknak kenyeret, vizet s jó almot adjon, bár végre XVI. Lajos kétségkívül dícséretes, de eredménytelen törekvései következtében adott ki egy rendeletet az elítéltek alkalmas elkülönítése végett. „Nem akarjuk, — így szól az okirat, melyben az említett intézkedés foglaltatik — hogy méltatlanul vádolt vagy gyanús emberek, kik később a törvényszékek által ártatlanoknak nyilvánítottak, már előlegesen egy sötét és egészségtelen börtönben töltött magányos fogság által, kemény büntetést szenvedjenek; sőt örvideni fogunk, ha a valódi bűnösök előttünk ismeretlen szenvedéseink s titkos büntetéseink könnyíthetünk, miután a büntetések, azon pillanattól kezdve, amelyben a nyilvános rend feltartására s mások intő példájánál szolgálni megszűntek, igazságszolgáltatásunk számára haszonvehetetlenekké váltak s csak jóvoltunkat érdekelhetik. (2.)

Csak az alkotmányozó nemzetgyűlés tette a börtönt, mely, mint láttuk, a régi törvényhozás alatt nem volt büntetés, a büntető jog egy egészen új elemévé, a fogsági rendszernek a bűnösök javítására s azoknak erkölcsi helyreállítására a társadalomban fektetvén az alapot. De tovább is ment az elkezdett s általa fejtett reform útján; elhatározta, hogy a kényszerfogságban levő minden vas és kötés nélkül elszigetelve tartassék, s fogságának tartama alatt többi társai- s a külvilágtól elzárassék, úgy, hogy e nevezetes gyűlés állapította meg a solitary confinement azon elvét, mely egy negyed századdal később Amerikában philadelphiai rendszer név alatt fejlődött ki.

A császári kormányzat, mely az alkotmányozó nem-

zetgyűlés oly mély bölcseséget tanúsító munkáját újra felvette, kiadta a büntető-codexet, s a büntető utasításokat tartalmazó codexet, s a teljes rendet, az erős és szigorú fegyelmet, s a pontos jelentéseket állította fel egy jó börtönrendszer elmellőzhetetlen felteteleiül.

E vélemény-elfogadás eredménye volt a központi fogházak (Centralhäuser) felállítására 1840-ben. Kórházak s dolgozó termek állítottak fel, egyszóval a munka behozatott, hogy a foglyok a semmittevéstől elvonassanak, s ezélszerű eszközök által erkölcsi helyreállításuk lehetséges legyen. De ezen új intézetek berendezésénél távol kellett volna lenni minden visszásságnak.

Ezen intézeteknek minden, egy évnél többre elítéltet be kell vala fogadni és pedig úgy azokat, kik könnyebb vétkekért lettek elítélve, valamint azokat, kik súlyosabb bűnökért a cella gyalázó büntetését vonák magukra. Ebben, valljuk meg, nagy hiba követtetett el, mert a kisebb vétkekért szenvedő javítandók a cella-foglyokkal egyenlő fokra helyeztetek, és ugyanazon hárszabályok, öltözet, dijsztás, táplálkozás s kényszernek vettetek alá.

Ezen alaphibákhoz csatlakoztak még mások, melyek azokat vagy még jobban kifejtették, vagy azoknak eredményei voltak, úgy, hogy végre szemmel látható volt, hogy a Franciaországban használt eljárás az előleges elzáratást, börtönbüntetését s szabadon bocsátást illetőleg visszásságokkal és veszélylyel van elárasztva, mert ha egy jó büntető rendszernek alapjául a hármás elv, a megfélemlítés, a büntetés s a javítás szükségeltetett, a Franciaországban alkalmazott eljárás a vétkekre sem félemlítőleg, sem teljesen büntetőleg nem hatott, s ezenkívül a bűnös erkölcsi helyreállításának egészen etlene működött.

Valóban egyrésről az éjjeli közös bálótermek, s épen így a nappali közös foglalkozás könnytívé tették a foglyok között gyalázatos szokások elkövetését, s könnyen veszé-

lyes összeköttetésekre vezethettek, melyek a fogház belsejét a bűnök egy folytonos s kölcsönös iskolájává tették, másrészt a fogoly szabadon bocsátása, ki tartós segély s minden vezetés nélkül dobatott vissza a társadalomba, előbbutóbb mulhatatlanul a már egyszer megfutott utra tért, s a megtört emberből javíthatatlan bűnös lett. Ez volt, fájdalom, az elkerülhetetlen eredmény, mert feltéve, hogy a börtön a fegyencz javulásához teljesen hatásos eszközt nyújtott, az azon uton való megállapodás, melyen magát találta, rá nézve mégis lehetetlen volt. A szabadon bocsátotton tapadt gyalázat, minden fogadalmi, mély megbánása daczára is, egy örökké kísérő akadály volt. Azonfelül egy nagyon fontos szabály, a foglyok osztály szerinti elkülönítése, a börtönökben teljesen el volt hanyagolva, habár a bebörtönzés módjainak törvénye ezt határozottan elrendelte, s egész részletesen meghagyta, hogy a vizsgálat alattiak a letartóztatási fogházakba (maison d'arrêt) ¹⁾, az egyszerű vétkekért büntetettek a dologházakba, a szigorú börtönre ítélték a fegyházakba, a gályarabok a bagno-kba zárassanak.

Ezen elosztás az elkövetett tény erkölcsi beszámítása szerint további alosztályozást nyerhetett, melyszerint például azt, ki a tolvajlást mint kereseti módot tűzte, attól, kit arra nyomor vitt; a kezdő tolvajt a visszaesőtől; a birvágyból gyilkolót, attól különítette el, aki féltékenységből, boszúból vagy hasonló szenvedélyek hatása alatt állva, gyilkolt.

A rend hiánya, a fegyelem elégtelensége, magán a rendszeren tapadó, az új rendeletekhez, a börtönök szűk voltához, s a rosszul értelmezett philanthropiához kapcsolt hibák hosszú időre egy a legveszélyesebb vigyázatlanságig terjedő szelid rendszert hoztak létre.

¹⁾ Maison d'arrêt voltak a legszelidebb fogházak, nem bebörtönzésre ítélték, hanem oly vádlottak részére, kik felől a törvényszékek vizsgálat folyamán alatt biztosítani akarták magukat.

Az éléstárok bőségesen tele valának, a munka dusan jutalmazva, s a foglyok érintkezése folytonos. A foglyok, kik alkalmat nyertek a külvilággal közlekedni, pénzt kaphattak gyalázatos személyektől, kikkel elébb összeköttetésben állottak, vagy régi pajtásaiktól, kik tolvajlás által szerzett ragadmányaik egy részét mindig elküldték nekik, és fogva vagy szabadon a banda velük szoros összeköttetést tartott fen. — Azonkívül több fogházban, ha nem is épen a központiakban, nem minden fogoly szorítottatott kézi munkára. Sőt némelyek engedélyképen, bizonyos összeg lefizetése mellett, teljesen felmentettek, miből azon kettős visszasság származott, hogy a törvény előtti egyenlőség megsemmisült, s a henyélés a vezeklés helyén megengedettet.

A z o r v o s i a k a d é m i a j e l e n t é s e .

Az orvosi akadémia a belügyminister által a központi fogházak egészségügye, s annak javítására teendő intézkedések felől megkérdezettvén, nem szoritkozott egyedül a feltett kérdésekre, hanem fejtegette, vajjon az ezen időszakban egészségügyi rendszabályként és erkölcsi javító eszközként behozott munka elkülönözten, vagy közös termekben tétessék-e, és vajjon a közös munka ajánlása esetében a hallgatás szabálya elegendő ellensúly-e? Elismerte továbbá, történt ez bár saját felállított szemlélődéséből, vagy az előttük lévő s a központi orvosok által szolgáltatott tapasztalatokból, hogy ezen fogházak az akkori rendezés s a foglyok folytonos érintkezése miatt, az erkölcsi romlás s kicsapongás fészkeivé váltak, a helyett, hogy a törvény célja szerint fenyítő s javító helyek lettek volna; hogy a háló szobákban, a séta-folyosókon, egyszóval mindenütt, hol ezt szigoru ellenörzés s pontos felvigyázás nem akadályozta, rossz erkölcs s veszélyes tervek fejlődtek ki, s hogy végre a kezdők gyakorta itt avattattak be a bűnökbe. Különböző javítások említése után, melyek a központi foghá-

zak egészségügyi viszonyaira, a táplálkozásra, az egészségtelen munkák kirekesztésére, bizonyos, az elítéltek egyéni erejéhez mért munka-szakok meghatározására vonatkoztak, az egésznek ujja-alkotásául azon fogházi rendszer fogantatását indítványozta, mely szerint a foglyok éjjel elkülönítenének, nappal pedig a legszigorubb hallgatás mellett együtt dolgoznának. Különösen ragaszkodott ahhoz, hogy a foglyok testi és szellemi erejére gond fordítsanak, s az egészségök feletti felvigyázat erkölcsi javulásukéval egyenlő legyen, mert csak e két szorosán összekapcsolt elem egyidejű összhangzatos figyelembevétele mellett várható meg a kívánt eredmény.

Hibetjük, hogy ezen, az akademia jelentésében foglalt indítványok a kormányzó hatóságok figyelmét a legnagyobb mérvben felköltötték, s a központi fogházakban beállott későbbi változásokhoz szintén hozzájárultak.

A május 10-ki rendelet.

A központi fogházakban elkövetett visszaélések végsőpárt az 1839. május 10-ki rendelet által szenvedtek, mely erkölcsösebb utasítási szabályokat és szigorubb rendszabályt léptetett életbe e helyeken, s a hallgatást a háló s dolgozó helyiségekben ép úgy, mint az étteremben s templomban megrendelte, kivéve azon eseteket, midőn a munkálkodás vagy belső szolgálat miatt a foglyokkal némi értekezés elkerülhetetlen volt.

Egy korábbi, 1817-ben kiadott rendelet szerint a munkadíj 3 egyenlő részre osztott a börtönökben, melyből egy rész az igazgatásra fordított, a második rész a szabadon bocsátás esetére tartalékalapul tartatott fel, a harmadik rész folyó tőke volt, mely a fogolynak hetenként tetszése szerint elkölthető összegül adatott át, ki azt többnyire valamely jobb falatért adta ki.

A május 10-ki rendelet ez utóbbi szokást eltörölte, s

elrendelte, hogy a foglyok ezentul saját rendelkezésükre pénzt ne kaphassanak, hanem a harmadik rész a helytartó vagy igazgató által törvényszerűnek ismert szűkségeik fedezésére fordíttassék. Az élesztár csak kenyér, főtt burgonya, vaj és sajt részleteket szolgáltatathatott ki; a bor, sör, gyümölcs-bor, erjedt italok s dohány élvezete szabályozva lett. A munka mértéke tetemesen nagyobbodott, minden kívülről jövő pénzsegély, valamint a külvilággal való közlekedés elnyomatott. E nagy és erkölcsi horderővel bíró rendelet, bizonyára magában hordta egy messzeható s eredménydus reform magvát, de midőn a börtönök lázító viszázéléseit megszüntetni akarta, a foglyok egészségügyi viszonyait még kedvezőtlenebbekké tette, s bizonyos nagy, élettani törvények figyelembe nem vétele miatt alkalmazásában csak mint egy tökéletlen javítás vala tekintethető. Az erjedt italok s valóban erősítő élelmi szerekek az élesztárakból való kiszolgáltatása, mint láttuk, betiltatott, anélkül, hogy a foglyok rendes élelmezésében emiatt változtatás történt volna; a bor, dohány (3) zsebpénz, közös üdülés, valamint minden enyhítő eszköz, s kisebb engedmények, melyek eddig a börtön-élettel egybe voltak kapcsolva, elvonattak, anélkül, hogy ezen újítások keresztülvitelénél kellő átmenet lett volna. A háló és dolgozó helyiségekben szigorú fegyelem felállítására törekedtek, de az egészség fenntartására szűkséges friss levegő nem hathatott oda. A foglyokat alávetették a hallgatás kemény és megerőltető szabályának, az anyagi lehetőség megadása nélkül, ahhoz alkalmazkodhatni, s ez szaporította a büntetéseket, s a foglyok szellemi s testi gyengülését eredményezte. Az egészségügy minden tekintetben el volt hanyagolva. Egyáltalán nem gondoltak arra, hogy ép ezen pont figyelembe nem vétele volt oka annak, hogy a foglyok javulása nem állott be, mert az anyagi igazgatás rendeletei, — ismételjük — ép oly mély erkölcsnemesítő, mint erkölcsrontó hatással

birnak, elvesztvén a fogoly erejével együtt munkaképességét is, s képtelen lévén az elcsüggedés sulya alatt fogékonysággal birni az erkölcsi ujjasztületésre. Így történt tehát, hogy az 1839-ki rendelet, a rosztat, melyet csak bizonyos tekintetekben kevesbitett, a gyógyításra alkalmas pillanatok elszalasztása következtében csak nagyobbította, s az egész helyzet, némely visszaélés megszüntetése daczára, megtartotta veszélyes mivoltát. Ehhez járult még továbbá azon sajnálatos visszásság, hogy az auburni rendszer minden követelményeivel, s azoknak teljes szigorával nem volt keresztülvihető, mert a foglyoknak éjjeli különválasztása a központi fogházakban nem vétetett foganatba, úgy, hogy bár a felvigyázat az ét- és dolgozó helyiségekben elegendő volt, ugyanezt nem lehet mondani a háló helyiségekről, oly közel lévén az ágyak egymáshoz, hogy szakadatlan és szigorú ellenőrzés megakadályozhatta az utálatos szerelmeskedést, de nem a titkos beszélgetéseket, melyek veszélyes egyesülések alkotására s erősítésére szolgáltak.

Egy rövid, a használt rendtartást, a különböző büntetéseket s az egészségügyi szabályokat magába foglaló fejtegetés az adatok ezen sorát a központi fogházak jelenlegi állapota felől ki fogja egészíteni.

B ü n t e t é s e k.

Az ezen intézetekben használt büntetések nem mindentűtt egyenlő szigoruak, mert eddig mindenik igazgató a büntetések természetét és alkalmazását saját belátása szerint változtathatta; azonban fontosabb központi fogházainkban a következőkből állanak a használatba vett büntetésnemek:

1.) a b ü n h ö d ő k e s a p a t á b ó l (Strafrotte), mely oly foglyokból alakittatik, kik a fegyelem könnyűbb megsértése miatt, a közös ebédnél részt nem vehettek, s csak egy részlet száraz kenyérre voltak jogosítva, mit az étteremben állva kellett megenniök.

2.) Az élelemtár használatának megvonásából, vagyis megtiltatott onnan élelműkhöz pótlékot szerezhetni.

3.) A főzelék elvonásából, mely a napi ételmezt levesre és kenyérré szállította le.

4.) Az éjjeli madrácz elvételéből.

5.) A letartóztatási teremből (Slafsaal), hol egy világos czellában egy részlet száraz kenyérral egy napra elzárattak.

6.) A sötét czellából, hol egy tábori ágyon, madrácz nélkül, csak egy vékony takaróval fedve, fektüdtek, és semmi ételmezt nem kaptak: a kenyér ára, melyen kívül mást nem kaphattak, saját pénzükből vonatott le.

7.) Végre két, teljesen erkölcsi büntetésből, mely szerencsére nem minden fogolyra hatálytalan, u. m. az olvasás, s a családjaik- s barátáikkal való közlekedés megtiltásából. Megemlítenéd még az ugynevezett körcsavar (Ringschraube) is, mely abból áll, hogy a fogoly keresztben futó szijak által egy falon függő deszkához csatoltatik. Ezen szijak a deszka két végébe vert körcsavarok által tartatnak és a foglyot a deszkához szorítják, melyhez ezután különböző testrészek köttetnek hurkok vagy zsinegek által. A keresztrefeszítés ezen neme a fogolynál rendkívüli ellankadást, s egy fokozatos, de heves nyomást okoz, mely utoljára oly nagy lesz, hogy a fogoly gyakran ájulásba esik. Ha a szijak, a helyett hogy mint rendesen, gyengén, erősen huzatnának meg, ezen büntetés rövid idő alatt halálos lenne. E borzasztó kínzás gyakran többször is alkalmaztatott egy és ugyanazon személyre; de ha már az igazgatás ezen büntetés alkalmazásában a vétek ellen fegyvert, s a nyakasság ellen gyógyszerert talál, úgy ismét, az orvos kötelessége figyelmeztetni az igazgatóságot, hogy nincs eredménydusabb szerennél az egészség megromlására.

M u n k a - d í j.

A munka kérdése szorosan csatlakozik a büntetés és étrend kérdéséhez, mert a munkaszakmák el nem végzése nyújt alkalmat gyakori s ismételt büntetésekre.

Az igazgatón áll, határozni a munkások osztályzata felett, valamint a vállalkozókkal vagy közvetítőkkel értekezni a különböző munkák felől, melyek a központi fogházakban alkazásba vétettek.

Behozatalukkor és még osztályoztatásuk előtt, az elítéltek megvizsgálatnak orvosok vagy sebészek által, kik testalkatuk s egészségük felől véleményt adnak. A felügyelőt (Inspector) illeti ezután a dolgozó termekbe való beosztás. Ha az elítelt a kapott munkamérték miatt az igazgatóságnál ellenvetést nem tesz, egy bizonyos munkás-és munka-osztályba helyeztetik; ha ellenben a rászabott munka kivételére testi képtelenségét kimutatja, vagy a meghatározott munka kevesbítésére, vagy egy más munkaszakba leudó beosztásra kellő okot hoz fel, ez esetben orvosilag újra megvizsgálatván, amint ellenvetése okadatolt volt vagy nem, beállittatik vagy áthelyeztetik.

Szükségtelen hosszasan időznünk azon elővigyázati szabályoknál és különös ügyeletnél, melyet az ily beosztás igényel, mert egy fogoly ereje becslésénél minden tévedés ereje feletti munkát mér rá, s ez által testalkatának elkerülhetetlen romlása, keresetének megcsoukitása, meg nem érdemelt büntetés elviselése, ennek folytán mély, erkölcsi javulását nehezítő elcsüggedés következik be. Többször tapasztaltuk sajnálattal, hogy az orvosok véleménye gyakran nem kéretett az igazgatóság által, s az orvosoknak nem volt joguk, felhivatlanul is a foglyok valódi állapotáról meggyőződni. Egyik-másik fogolynak pusztá látása is feltűntetné a vizsgálódó s gyakorlott szemnek a titkolt fájdalmakat, bármily sokszor akarják is azok azt eltakarni,

történjék bár ez a beteg-szoba iránti ellenszenvből, vagy a munka által szerzett pénz nagyobbodásának ohajából.

Bár a központi fogházak felügyelői a munka-mérték meghatározásánál a határvonal azon innenső részén igyekeznek maradni, melyet a fogoly munkás elérni képes, hogy azt túlhaladni és a munka díját nagyobbítani is képes legyen; még sem fontoltatott meg eléggé az, hogy a foglyok egészsége a börtönet miatt fokozatos aránybau rosszabbul, s a kezdetben mérsékelt munka végre is tuhágia a foglyok legtöbbjének erejét. Ez oly hátrány, mely az utóbbiak legnagyobb ügyessége által sem egyensulyozható.

Az 1839-ki rendelet által, a foglyok helyzete tekintében okozott változtatásokról már szólottunk. E rendelet célja volt a börtönökben nagyobbítani a szorgalom általi nyereséget: de hármily tekintélyes volt is ez emelkedés, mégis kicsinyeltetett az, s a foglyoknál ép oly munkamértéket akartak elérni, mint a szabadoknál, anélkül, hogy ezen kísérletnél a foglyok egészsége megtámadásának veszélyére gondoltak volna, mely által a büntetés tulszigoru alkalmazást nyert, s az erkölcsi javulás még bizonytalanabb lett.

A munkamérték ezen tulszigázásához járult még azon visszasság, hogy mezei gazdasággal foglalkozó, vagy mozgáshoz szokott emberek ülő munkára szorítottak. E munkák egészségtelen volta sokszor a fogság súlyosító eszköze lett. Valóban a börtönökbe gyilkoló, nagy pusztításokat okozó foglalkozásmódok csusztak be, melyek oly magasra emelték a halandóságot, hogy az igazgatóság a viszonyok ily szomorú helyzetében kénytelen volt gyors gyógy mód után tekinteni.

É l e l m e z é s .

Az 1791. június 22-ki törvény meghatározta, hogy a foglyoknak kenyér, viz és jó hálóhely adassék. Ugyanazon

év octob. 6-ról egy új törvény az állam kötelezettségét csak víz s kenyér kiszolgáltatására szállította le; a törvényszerű adagokon felül kiszolgáltatót élelmi cikkek ára a foglyok munkadíjából vonatott le. A Nivose 23-káról ¹⁾ egy törvény a foglyoknak 75 decagramme kenyeret s egy litre hig levest engedélyezett. A fekvő helyet az igazgatóság adta, mely köteg szalmából, havonként háromszor újítva, állott. A foglyok ágytakaróiról s ruházatáról való gondoskodás a helyi hatóságnál hagyatott, s ezeknek előállítására részint a departementk pénz-alapjaira, részint a magán jótekonyságra nehezedett.

Az élelem- és ruházat-nyerés alól a foglyok következő osztályai voltak kizárva :

1.) Saját családjaik panasza folytán bebörtönözött, kiskorú egyének, kiknél a Code civil 378. §. szerint a panaszlók a belépésért fizettek.

2.) Az adósok, kiknek élelmezéséről a hitelezők tartoztak gondoskodni.

3.) Azon több mint egy évre elítéltek, kik büntetésüket a departement-börtönökben tölthették ki.

A foglyok helyzete ily sajnálatra méltó volt, még az élet fentartásához mulhatalanul szükséges száraz kenyér adagokat sem kapván meg mindig, egészen 1819. april 9-ig, amely időben a kormányzat egy új rendet hozott be, mely a nemek elkülönítését, a büntetési fokozatokat, az egészségügyet, a fekhelyet, ruházatot és élelmet érintette. Az ezen idő óta fenálló élelem a foglyoknál egy litre leves, s 75 decagrammes kenyérből áll. Az általok kért kiegészítő élelem munkajövedelmök feleslegéből vonatott le. a munka pedig egy határozott díjszabás szerint adatott el vállalkozók által. A fogház-felügyelőnek kellett a felett szor-

¹⁾ Havazó hónap; deczember 21—január 14-ig tartott.

gosan vigyázni, hogy se a munka mennyisége, se annak neve vagy ára tekintetében csalás ne történjék.

A foglyok állapotában behozott enyhítő eszközök által, a fogság elviselhetőbb lett, midőn a keletkezett visszaéléseket s veszélyeket megszüntetni akaró május 10-ki rendelet kiadatott, mely javítani akaró irányzatának határait, a dohány, bor, sör, gyümölcs-bor és mindenféle erjedt italok élvezetének megtiltása által, ismét túllépte.

E rendszabály következőkre támaszkodott :

1.) A szükségre, nehogy okadatolatlan elnézés által a büntetés és fogság által érzelt erkölcsi javulás gyönggítettessék.

2.) Az ezen elnézésből származó visszaélésekre, azon alkalomra, mely a foglyoknak adatik, szokott vétkeik gyakori okaiul szolgáló kiesapongásaik folytatására szesz italok élvezete által a börtönben.

3.) A jólét egyenlőtlenségére, melyet az éléstár hoz létre a foglyok között, mely, a legnagyobb jutalmat nyerő munkástól nyereséget csikarva, a szabadalom egy nemét tünteti fel a városiak iránt, kik kézmű-munkában ügyesebbek a falusiaknál, s így több előnyt és kényelmet szerezhetnek.

4.) Végre arra, hogy erkölcstelennek tünt fel, miszerint az elítéltek élvezeteket szerezhettek maguknak, míg ellenben a szabad munkások nagy része terhök nehéz sulya alatt nyögött, anélkül, hogy bort vagy csak legszükségesebb élelmi szereit is beszerezhetne volna.

Anélkül, hogy ezen rendeletet újabb bonczolgatás alá vennők, azt említjük meg még csak, hogy a foglyok helyzete még rosszabb lett az 1843. decemb. 27-én (5.) kelt kir. rendelet által, mely büntető sorozatokat hozott be, s a foglyok magánpénztárába befolyó részeket kevesbitvén, azoknak az élelempótlék vételét az éléstárból egyenesen lehetlenné tette.

Ennek eredménye a foglyok roppant halandósága, és az 1844. jun. 5-ki utasítások kiadása volt, mely a foglyok élelmének javítását rendelte el, azonban oly fentartással: az emberiség érdekében s a foglyok iránti gondoskodásban tovább nem menni, mint amennyi multhatatlanul szükséges, nem terhelve az államot több kiadással, mint amennyi nyereséget az 1843. decemb. 27-ki rendelet eredményezett. A ministeri rendelet felhatalmazta a fogházi igazgatókat, hogy azon foglyok részére, kiknél a kiszabott adag elégtelennek bizonyulna be, szükségleteik fedezetére ingyen kenyérrészleteket oszszanak ki, továbbá kötelességökké tette, hogy az oly sokszerűn kívánatos javítások kipuhatólásával s megállapításával foglalkozzanak.

Látható, mily szükséges volt egy reform mind a munka, mind az élelem tekintetében. De minek kellett lenni e javításnak és mily természetűnek? Meddig mehet ez? Miként volt összeegyeztethető a foglyok jóléte az állampénztár oly hangosan követelt kimérlésével? A fogházak egészségügyi rendszerén miként javítani, a nélkül, hogy a büntetés sulya kisebb ne legyen?!

E különböző kérdéseket, valamint az eddig még elhanyagolt s általunk felemlítendő pontokat mind mélyebb megfontolás alá kellett venni, habár azok közül csakis az ugy testi, mint lelki tekintetben fontos élelmezés kérdése szükségelt hosszas tanácskozást (6).

A helyiségek.

A központi házak első hibája a helyiségek alkalmatlan volta volt, miután többnyire régi, szűk apátsági épületek fordítottak e célra, s ez épületek igazságszolgáltatási célokra egyáltalán nem voltak alkalmasak. A fogházakban való tartózkodás egészségtelen volt még az által is, hogy szomszédságában bizonyos mesterségek üzettek, trágya-lerakó helyek, vágó-székek, soha ki nem száradó pocolyák voltak, sőt még sok helyen a temetők sem voltak

elegendő távolságra, s ez utóbbihoz járult még azon körülmény, hogy a számos temetkezések nem mindig az ezt szabályozó rendőri szabályok értelmében történtek.

A legfontosabb egészségügyi szabályok e teljes elhanyagolásához járult még egy más, betegséget előidéző ok is. A foglyok nemcsak elegendő térben és levegőben szükkölködtek, nemcsak a fogság büntetését, a szigorú fegyelmet, s egy, a testi gyengülést előmozdító helyzet fájdalmait kellett eltűrniök, -- de még tiszta friss vizet sem kaptak. Így történt p. ezen fogházak egyikében, hogy a jó vízi forrás ügyelet s gondoskodás hiánya miatt elapadt, vagy elébbi folyásától más irányba tért; a foglyok nagy hátrányára most más vizet adatott, mely bár bőven szolgáltatott ki, de jötevő alkatrészeit, mezőkön és trágyás földeken történt átfolyása miatt, elvesztette. Az ilyen víz zavaros, opálszínűben játszó és csak szűrés által lesz ivable, habár még ekkor is édeskés ízű és nehéz emésztésű, s azokat, kik használják, gyengíti, hosszabb időre pedig el is erőtlentíti. Ugyanezen gondatlanságot volt alkalmunk tapasztalni egy másik helyen. A szomszédos magaslatokról lefolyó forrásvizet a mezei álló vízzel, mosó vízzel és szappan-luggal engedték vegyülni, és ezt a keveréket bocsátották be a fedett viktartókba, melyek elébb jó vizet szolgáltatottak az intézet hivatalnokai s foglyai számára. Ezen központi fogházban magunk is láttuk ezen kétségbevonhatatlan keveréket, mely a zavaros és habzó szappan-luggnak a viktartók vízzel való elegyüléséből származott. Más helyeken is egészségtelen volt a kut és viktartó vize a gyakori tisztítás hiánya miatt, és végre bizonyos helyeken még az ivásra rendelt esővíz sem tisztított meg elegendőleg. Azonban e tekintetben az utóbbi évek alatt már bocsátottak ki s alkalmazásba is vettek bizonyos hatáson rendeléseket.

Az egészségügyi tekintetek ezen teljes elhanyagolásának oka azonban nem a felsőbb hatóságok rossz akara-

tában rejlett, hanem az intézeti hivatalnokoknak adandó részletes utasítások hiányában, a pénztügyi segélyforrások elégtelenségében és végre a központi fogházak orvosainak igen szűk körre szorított hatalmában, miután azt, hogy általuk a helyzet félreismertett, vagy eltitkoltatott volna, semmi esetre sem lehet állítani. Sőt ellenkezőleg jelentéseik, gondoskodásaik tanubizonyságai, de fájdalom, amint később megjegyezni alkalmunk leend, szabályszerűleg meghatározott álláspontjuk és bizonyos, az igazgatási határozatokra történendő befolyást lehetőleg megsemmisíteni akaró előítéletek miatt nagyon gyakran képtelenek voltak nézeteiknek és javítási terveiknek érvényt szerezni.

A központi fogházak belső berendezése is nem kevésbé sajnálatra méltó visszasságokra szolgáltatott okot.

Ezen házak csaknem mindegyikében a helyiségek, egy tér, mint levegő tekintetében, elégtelenek voltak. Sok teremben a levegő-tartalom 16,92 \square métre volt, míg a legtöbb szobában 10 \square métre, sőt a hálóhelyiségekben egész 6 \square métreig bukott alá, mely a közönséges lélekzés fenntartására elégtelen levegőmennyiség s épen éjjel, midőn a levegőnek szellőztetés által való szükséges felfrissítése sem eszközölthetett. A levegőtartalom több dolgozó helyiségben 5, 4 sőt 3 \square métre-re is alászállott.

Bár a foglyok itt csakis nappal tartózkodtak, s a légfelfrissítésről nagyon jól lehetett gondoskodni, azonban ez atóbbira nem fordítottak kellő figyelmet. Találtunk továbbá bizonyos műhelyekben tisztátalan dolgokat, ahol kalap- és szaruneműek készítésével foglalkoztak, szénszerpenyők állottak, melyek életveszélyes kigőzölgéssel fertőztették meg a levegőt.

Embrunben a földszinti helyiségek gyakran esővíz által üntetnek el, mely a magasabban fekvő földekről, kellő elvezetés hiánya miatt, oda foly.

A központi fogházak szomorú egészségügyi viszonyai

között fontos helyet foglal még el a foglyok ruházatára való gondosság hiánya, ép úgy a kijavítás s ujtás, mint a tisztaság tekintetében. Talán sehol sem történt meg a ruhadaraboknak szabályszerűleg elrendelt megújítása, csak megcseréltettek azok, ha nemcsak veszélyesek, hanem már szégyenítő is voltak. Az igazgatóság hiába támadta meg a vállalkozókat, kik hanyagságukért megdorgáltattak. Bizonyos fogházakban a foglyok kapezáikat a tökéletes használhatatlanságig bordták, ezenfelül még a téli és nyári öltözetek sem szolgáltatottak ki az évszak kívánalmai szerint, úgy, hogy ebből betegségi okok származtak, hurutos bajok járvány-jelleggel fejlődtek, s a tüdősorvadás, mely által évenként számosan veszttek el, ijesztő mérvet öltött.

Nem ügyeltek a tisztaságra sem a börtönben. Ugy látszott, még nem értették meg eléggé, hogy az mily mérvben szükséges a köz-jólét érdekében, s mily kedvező hatást gyakorol a fogoly erkölcsére. E tekintetben ép oly szükséges volna egy szigorú kaszárnyarendszer behozatala, mely erélyesen lépne fel a háló helyiségek és műhelyek tisztán tartása tekintetében elkövetett minden mulasztás ellen, mint amily szükséges volt a foglyoknak gyakori, rövid időközökben történt megtekintése; egy szokás, mely, mint tudva van, a katonák közötti fegyelem fentartása végett gyakoroltatik.

A központi fogházak orvosai és sebészei — fájdalom — csak igen kis hatáskörrel bírnak. Az 1831. okt. 5-ki rendelet az egészséges foglyok feletti minden közvetlen és szabályszerű felvigyázattól eltiltotta őket, s határozottan megrendelte, hogy a ruházatról, a műhelyek egészségi viszonyairól, valamint a munkák természetéről csakis az igazgatóság előzetes felhívása után mondhatnak véleményt. Ily valóban oktalán rendszabályból következik aztán, hogy az orvosok csak a betegszobában levőkre és a nekik megvizsgálás végett átadottakra ügyeltek, s oly betegségek, melyek

kezdetben gyógyíthatók voltak, szomoru fejlődést nyertek, a lábbadozók nem erősödhetek meg eléggé, s visszaeséseket nem lehetett elkerülni.

A felvigyázat erkölcsi része hasonló rossz állapotban van. Az elemi s vallási oktatás ugyan olyan hiányokat, elégtelenséget mutat. Bár mindentütt van iskola, de ez sem szorgalmasan nem látogattatik, sem a javító eredmény elérése végett kellő gonddal nem vezettetik.

Mindenütt van egy vagy több lelkész, de a vallási oktatás, tulságos mystikus vagy kicsinyeskedő alakba öltöztetve, a foglyoknál csak hitetlenséget, képmutatást vagy eredménytelen alkalmazást talál. Egyszóval, a társadalmi és hőlesészeti erkölcstannak az oktatásban sehol sincs része.

A felebb említett pontok futólagos felemlítésére szorítkozunk itt csak, mivel erre később visszatérvén, ott fogjuk mindezeket bővebben tárgyalni, hol a foglyok erkölcsi javulásáról s egészségügyi viszonyairól leendő szó.

F o g l a l k o z á s.

Hogy a halálozás a központi fogházakban még nagyobb mérvet öltön, az élelmezés hiányos voltához még bizonyos mesterségek üzése járult, melyek, anélkül hogy magokban véve a legártalmasabbakhoz tartoznának, mégis sok, már elcsigázott vagy kimerült test-szervezetre nézve, szomoru eredményt idéztek elő. (7). — Ily eredményt mutattak — bár mit is beszéljenek — a gyapjufésülés és takácság.

Mert eltekintve azon betegség előidézö mozzanatoktól, melyek a takácsokra nézve részint a szokatlan ülésből, részint azon egyforma állásból származnak, melyet a munka folyama alatt kénytelenek követni; hogy ezen foglalkozás eredményt mutasson, bizonyos gyártási követelmények miatt, így p. a szálak folytonos nedvességben tartása miatt, alacsonyan fekvő, nedves, sokszor még a föld alatt s szorosan elzárt helyiségekben kell azt üzni.

A veszély a gyapjufésülésnél még nagyobb, mert e célra nem csak hogy nem szellőztettek a helyiségek, sőt inkább folytonos magas hőfok szerint tartattak.

A fésüléshez szükséges megerőltető munka, s a fojtó levegő következtében a munkások folytonos izzadásban voltak, s miután nem mindig válthattak inget, sőt ezt még ha teheték volna is, maguk hanyagolták el, a rögtönös légválttatás, midőn elhagyták gőzfürdőjüket, számos és nehez mellbetegségnek lett oka, nem is említve azt, hogy az általuk beszítt finom por nem kevésbé veszélyes volt.

És, a tudomány eredményeivel s az egészségi törvények egyszerű szabályaival egybehangzólag, itt mutatta meg a tapasztalás, hogy, míg a központi fogházak műhelyeiben a betegségek pusztító hevességgel működtek, épen azon foglyok maradtak egészségesek, kiknek munkája szabad levegőt, az izmok erős működését s gyakori helyválttatást szükségelt. (8.)

Elébbi foglalkozás.

A munka megválasztásánál s annak a foglyok részére való kiosztásánál elmulasztották még az elébbi foglalkozás kellő figyelembe vételét is. Tudjuk p. hogy a melun-i és clairvaux-i központi fogházakban 2153 fogoly között 11 kövágó, 11 rézműves, 12 bányász, 12 házfedő, 12 téglavető, 13 molnár, 14 fuvaros, 14 pásztor, 21 napszámos, 22 kovács, 22 kertész, 23 mészáros, 25 házaló, 26 ács, 22 vinczellér, 34 sáncz-ásó, 36 lakatos, 42 taligás, 60 kömives, 86 kézzel dolgozó és 111 földműves van kosárcsinálónkon, bognárokon, kocsisokon, rongyszedőkön, kötőrőkön stb. kívül, kik együtt véve nagy számot tesznek ki.

De ezen foglalkozásmódok közül egyik sem tizetik a központi fogházakban, habár nagyon világos, hogy mily bátrányára van a házigazdaságnak az, míg gyapjufésülővé, fonóvá, vagy takácscsá változtattatik által az a bebörtönzött,

aki elébb ács, kövágó vagy földmives volt, tehát oly foglalkozást űzött, mely erős izommozgást kívánt szabad levegőben.

Ily körülmények között tehát épen nem csudálkozhatunk a foglyok közt létező nagy halandóság felett.

Betegségek és halandóság.

A központi fogházakban uralkodó betegségek természete s fő jellegeként általában a kimertülés vagy legalább a nagy elgyengülés ttnik fel: a tüdősorvadás, a görvélykór (scrophel) és a stüly (scorbut). Az idült, hosszas betegségek feltümulják számban a rohamosokat, és Chassinat jelentései szerint 4 hosszas betegség esik egy rohamosra.

A férfiaknál 8 halálozási esetből három, a nőknél háromból egy esik az aszkórra. A görvély- és aszkór eseteit egybevéve a férfiaknál 11 halálozási esetből 5, a nőknél 13-ból 5 esik e kettőre.

Azt, hogy vajjon a magán- vagy a társas fogházi rendszer segíti-e elő ezen idült hosszas bajokat, később fogjuk megvizsgálni; azonban a „la Roquette“ fogházban Chassinat által fiatal fegyenczeken tett kísérlet egyáltalán nem kedvező a magán-fogságra nézve.

Ezen orvos jelentései szerint az aszkór esetei, melyek 9 év alatt a társas fogházi rendszer korszakában csak 31-ig mentek, ugyanazon időben a magán-fogság érvényben léte alatt ugyanazon létszám mellett 123-ra, a görvélykór esetei pedig háromról 19-re emelkedtek.

Nem lehet még egy betegséget említés nélkül hagyni, mely rövid időközökben roppant erővel dul a börtönökben s ép oly gyors, mint gyakori kifejlődése által a házi rendszabályok tökéletlenségét, s annak multhatatlanul eszközlendő javítását bizonyítja és mutatja ki.

Mindenki tudja, hogy a stüly (skorbut) a házi és testi rend megromlásával áll kapcsolatban. Az életdus folyadék,

a vér, elveszti éltető elemeit, mihelyt természeti és vegytani arányai kedvezőtlen változást szenvednek. Elromlik éle- és meleg-képződés, tápláló s elegendő légenyartamu tápnedv (chilus) hiánya és a beidegzés (innervation) lassúsága miatt, melynek hatálya szabad és munkás életünk minden tényezőit oly hatalmasan felvillanyozza.

Itt kellene, ha szükséges volna, az alkalmazásba vett természeti segélyeket, valamint a betegség okait elsorolni.

A börtöneinkben eredménnyel alkalmazásba vett segélyek egy jobban vegybontott élelmezésből, könnyen emészthető eledelekből, még a főzelékekhez is adott kis adag borból s egészséges levegő elegendő mennyiségben való bebocsátásából állanak.

Ezekből látható, hogy a betegségek gyakorisága, valamint a halálozások nagy száma különféle okok eredményei, melyek lassan de kitartóan működnek.

A fogházak rosz fekvése, tér hiánya, mely a foglyok aránytalan összezsufolódását okozza, az élelmezés s ruházat hiányos volta a fogság lesújtó erkölcsi hatásával párosul, hogy a foglyokat titkos betegségi állapotban tartsa, a melyből azután egyszerre váratlanul tekintélyes számú halálozás fejlődik ki, mihelyt valami általános ok vagy véletlen eset e szomorú előkészítéshez járul.

A halálozási arány jelenlegi fogházainkban átlag következőleg áll, férfiaknál mint egy a 12.37, nőknél mint egy a 15.70-hez.

Ez arány, mint látjuk, kedvezőbb a női nemre nézve, amelynél pedig több megbetegedési eset fordul elő, ez azon okból történhetik, mert az asszonyok már gyermekkoruktól fogva inkább ülő munkával foglalkoznak.

Legfeltűnőbb a halandóság az első években, különösen a második és harmadik évben, s minden statistikai eredmény arra mutat, hogy az elítéltek lassanként hozzá szoknak a börtön-élethez és aklimatisálódnak.

Központi fogházaink ezen állapota még kétségbeejtőbbnek tűnnék fel, ha ezeket a genti fogházzal hasonlítanók össze, amelyről már fentebb tettünk említést, és ahol szintén alkalmazásba vétetett a május 10-ki rendelet. Itt az átlagos halálozási eset $2\frac{0}{10}$, mely a rendes, szabad lábon élőkével tökéletesen megegyez, s a fogház czélszerű fekvésében, a helyiségek felosztásában, helyesebb házszabályokban és táplálóbb élelmezésben leli megfajtását. Az auburni rendszer fő s jellemző alapelve, az éjjelenként való elkülönzés itt teljes és szigorú alkalmazásban van; a műhelyek tágasak, a foglyok egymástól gondosan elkülönözték. (9.)

Csak az előforduló visszaesések száma áll mindentűt csaknem egyenlőn, egy oly körülmény, amelynek mélyebb megvizsgálásába később bocsátkozunk. Az épen most felsorolt főbetegségek említése után, melyeknek kifejlődésére a fogházak belső házi rendjének állapota oly egyenes és hatalmas befolyást gyakorol, áttérünk a honvágyra. (10.)

H o n v á g y.

Ezen baj sokkal ritkábban fordul elő a foglyoknál mint gondolnók. A honvágy, mely oly borzasztó pusztításokat tesz azon emberek közt, kik szülőföldjükhez édes és gyöngéd kötelékek által kapcsolatnak, uralmat rendesen csak érző és gyöngéd természetek felett képes szerezni, a miért is e betegség évenként egy nagy számú, fiatal családjaik köréből kiragadt katonát pusztít el.

Mint említettük, a honvágy csak kivételesen fordul elő a börtönökben, miután a szelid érzelem köztük ritka.

Miután a foglyok többsége, már fogságuk előtt rövidebb vagy hosszabb ideig tartó csavargó életet folytattak, könnyen megérthető, hogy reájuk nézve a család, a szülőföld értelem nélküli fogalom. Szemléletesi utazásaink alatt az örülési esetek összes száma között nagyon keveset találtunk olyat, kik a honvágy miatt zavarodtak volna meg,

s e kedélybaj legvilágosabban mutatkozó esetei leginkább az arab és corsicai foglyoknál észleltettek, akik Franciaország börtöneibe s különösen Nimes-be hozattak. Hasonló eseteket észleltünk oly pillanatokban, midőn némely foglyok elválasztattak társaiktól, akikkel előzőleg valami viszonyban állottak, vagy akikkel fogságuk alatt erkölestelen összeköttetésbe léptek. Ezeknél ki is fejlődött azután a bűkór egy neme, a hirtelen harag rohamaival kapcsolva, vagyis jobban mondva egy ösztönszerű s durva düh, mely tulajdonképen sem örülésnek, sem honvágynak nem volt nevezhető, hanem egy le nem küzdhető háborgás volt, mely a legsúlyosabb kibágásokra, kétségbeesett határozatokra ragadta azokat, történt legyen ez bár a szeretett társához való közeledhetés, vagy egy elviselhetetlen állapottól leendő szabadulás céljából, a nélkül, hogy ezen kívánalmuk önmaguk által leendő teljesítésére, bátorságuk vagy akaratjuk lett volna. Ez oly jelenség, melyre később még visszavertünk.

A honvágý orvoslása ugy a foglyoknál, mint szabadoknál mindig ugyanaz, t. i. erkölcsi természetű. Ha a betegség egyszerű és új, elegendő a helyváltoztatás, általában a szülőföldre vagy a gyermekkori szokásokhoz leendő visszatérés reményének felébresztése. De ezen eszköz hiába való, ha annak alkalmazásában nagyon késedelmeskednek, vagy ha a honvágý más, súlyos betegséggel kapcsolatos, vagy pedig alapjául bizonyos, az örültségre nézve kedvező előhajlam szolgál.

Nem tartóztathatjuk vissza magunkat, egy nagy főtosságu s érdekű kérdés legalább általánosabb szempontból való megérintésétől, nevezetesen a fogság befolyásáról az örültség előidézésére nézve.

Örültség.

Az akademiának már említett 1835-ki jelentésében Marc, Pariset, Esquirol és a kizárólag lelki betegekkel s

betegségekkel foglalkozó férfiak többségével egyetértőleg kijelentettük, hogy a magán- (isolir) fogság a tébolyodási eseteket nem nagyon látszik szaporítani (11); s oly nézet, melyre egyáltalában nem saját tapasztalatunk, hanem az akkor Amerikában tett kísérletek eredménye által jutottunk, s mely különösen azon feltevésen alapul, hogy a tébolyodás rendszerint egyéni hajlandósággal van kapcsolatban. E feltevésünket a foglyok tébolyodásának számlélmése felől az ugy tudományuk, mint tapasztalataik által hiressé lett két tekintély: Lelut és Baillarger is osztották.

Sokszor ismételt észleletek által némelyek hasonlóságot akartak kimutatni bizonyos bűnösök és őrültek között, mely hasonlóság arra volt alapítva, hogy egyikök sem látszott szabad akarattjuk teljes birtokában lenni, és egyáltalán nagyon kérdéses, ha vajjon van-e sok oly fogoly, ki egy időben többé kevésbé elmezavart ne lenne? De az ítélet itt nem lehet kétséges.

Bár a börtönökben gyakran találhatni tompa elméjűeket, kik anélkül, hogy az elmezavar bizonyos jellegét tüntetnék fel, ezen bajnak csak tökéletlen fokát mutatják, s kiknek állapotát legjobban jellemzi e név: fél-bárgyuság (halb Idiotismus); találunk egyéneket, kik nagyon gyakran a be nem számíttatás jogkezdeményre a legalaposabb jogot formálhatnak, s az igazság és humanitás szempontjából helyük inkább kórházban, mint börtönben volna; azonban még sem szabad a mondottak folytán azt hinni, hogy a bűnösök egy nagy része különösen és inkább hajlandó az őrülésre, mint más ember, mert tényleg a gonosztevők legnagyobb része ki van zárva az erkölcsi és emésztő harczokból, melyeknek a jobb társaságbeliek alá vannak vetve.

Az egyedüli s tekintetbe vehető figyelem jó állapotuk és szabadságuk elvesztésének érzetéből áll. Továbbá a rögeszme-örtület (maniakisches Delirium) és az eszelősség (Narrheit) a lelki zavarok egy különös nemét tüntetik fel,

mely egyáltalán nem az értelmi s erkölcsi képességek részleges korlátozottságából vagy elhomályosodásából, mint p. a butaság, együgyűség vagy bárgyuság, hanem ezen képességek szokatlan felizgulásából, vagy összezavarodásából származik. Azt, hogy bizonyos elitéltek és gyöngé elméjűek, bárgyuk között bizonyos hasonlatosság létezik, nagyon szívesen megengedjük. Ugy az egyiknél, mint a másiknál az ítélő tehetség kevésbé fejlődött ki, vagy nélkülözi a helyes irányt. A tehetség korlátozott vagy homályos, s ennek következtében az ösztön vak.

Ami ezen utóbbi tételt illeti, van még egy fontos különbség. A valódi bárgyuk nagyobb részénél az ösztön nincs összekötve nagy erélylyel, és a tevékenység ezen hiánya egy újabb akadály azon úgy is kevés értelmi képesség kinyilatkoztatására, mely bennök rejtezik; s ez helyezi ezen szerencsétleneket oly lealacsonyító fokra, mely azonban általánosságban nem veszélyes, míg éppen azon embereknél, kik támadásaikat az emberi társadalom ellen több durvasággal, mint számitással és elővigyázattal követik el, a személyi ösztön hatása igen nagy. Az ösztön ezen rendkívüli tevékenysége ébreszti fel és fejti ki azután bizonyos mértékben értelmi képességüket, de akként, hogy ezek gonosz szenvedélyektől függenek.

Még nagyobb a különbség a dühöngők tekintetében. Köztük és a foglyok közt igen kevés hasonlatosságot észleltek. Tényleg mindkettőnél hamis a természeti ítélet, vagy legalább soha sem mutat tökéletes szabadságot, mert a társadalmi lét s az abból folyó törvények feltételeinek észszerű méltánylása visszatart a bűnöktől, s a törvénytelenes vágyakat a megfontolás fékezi.

A foglyoknál, a politikaiak jogos kivételével, hibás hajlamok, a rosszhoz való ragaszkodás, önző és durva ösztönök elnyomják az emberi nem sajátlagos tehetségeit; míg ellenben az örülteknél, dühöngőknél gyakorta a nagylelkű

gerjedelmek a tulnyomók. A legtöbb esetben az ész elhomályosodik, az ítélő tehetség megromlik, a lélek többi képességei megzavarodnak, s fonák eszmék által rendetlenségbe hozatnak, s mindezek tulzott felebaráti szeretet által eredményezett nézetekből, vagy érzelmekből származnak, s egy ember anyagi jóllétével vagy erkölcsi ujjászületésével foglalkoznak.

Nagy különbség, csaknem mélység van tehát az elmebetegek és közönséges bűntevők közt, s ezen különbség minden erkölcsi érzelmekre kiterjed.

Félre nem ismerhető azonban, hogy az örültség a börtönökben aránylag nagyon gyakori, és habár, mint előbb említők, egyéni hajlammak szükség azt megelőznie, ha ily esetben kell a betegségnek kitörni, ez által nem kevésbé bizonyul be, hogy a bebörtönzés, mint, legközelebbi ok, nagy befolyással van arra. Valóban nyilvánvaló, hogy a bebörtönzésnek, a lelket gyászszal borítván el, s az élet szokásaiban változást okozván, észrevehető befolyást kell gyakorolnia a testi és erkölcsi állapotra. Különben az elítéltek nagy része, a nélkül, hogy tudományos értelemben vett örültekből állana, mégis hibás értelmi tehetséggel bíró emberekből áll, kik szenvedélyeik hevessége, s erkölceik romlottsága által annál inkább félrevezettetnek. Végre pedig az örültség nem mindig kellőleg határoztatik meg, még oly emberek által sem ismertetik fel tökéletesen, kik azt leírni s elemeit kimutatni akarják. Ugyanazon névvel jelölték a tébolyt, örvöngést, sőt még a butaságot és elme-öngöngeséget is, s így összezavarva használják azokat máig is. A lelki betegség különféle neveire a gyakorlatban nincs sem hasonzó (synonymik) sem műszó-isme (terminologie). Ezen első nehézséghez azon bennünket foglalkodtató kérdés tekintetében, mely a fogságnak a fogoly eszére történő befolyás megbecsléséről szól, járulnak még mások, nevezetesen az, hogy a központi fogházakban tett egybeállí-

tások egyáltalában nem tüntetik ki az örültség kezdetét, habár ez multhatatlanul szükséges azon hatás megbecsülhetésére, melyet a fogság előidéz.

Ezen nehéz kérdést felvilágosítandó, a kormány okadatolt véleményadásra hívta a központij fogházak orvosait. Azt kellett hinni, hogy ezen oly illetékes férfiak közös véleménye nagy lökést ad e kérdésnek; de az eredmény meghazudtolta e feltevést. Homlokegyenest ellenkező észleletek érkeztek és az elnevezések bizonytalansága miatt lehetetlen volt ezen minden irányban szétfolyó vizsgálatokat egy bizonyos és gyümölcsöző egységbe összeolvasztani.

Bizonyos tételek azonban tökéletes szentesítést nyertek a beadott vélemények alapján. Ugyanis a fogházi orvosok megegyeztek abban, hogy az örültség:

1.) ha régibb keletű az elítéltetésnél, kétes jellegű, sőt ugy el lehet rejtve, hogy a bírák félreismerik;

2.) ha az elítéltetés és végleges elzáratás közti időben fejlődött ki, és ez esetben az aggrályt, előítéletet, a törvényszék előtt való megjelenéskori félelmet vagy az elhatározott bebörtönzés kihirdetését mint a lelki zavar kezdetét lehet tekinteni;

3.) a bűntény elkövetésével összefüggő okok által is előkészíthetetik.

O k o k.

Számításba kell venni ép ugy azon erkölcsi okokat, melyek a börtönrendszerektől egyáltalán nem függenek, valamint azokat is, melyek a börtönök belső területén gyakorolnak hatást; ilymódon látjuk, hogy Hagenauban 1847-ben két elmebeteg közül egyik megőrült, meghallván férje váratlan és hirtelen halálát. A bordeauxi ezella-börtön egyik foglya, megkísérlé 1843. jul. 26-án magát felakasztani egy szerencsétlen elmezavar következtében, mely abban állott, hogy azon a napon akart ő is meghalni, melyen nejét el-

veszté. A szakférfiak különben megegyeznek abban, hogy oly elmebetegség létele, mely egyedüli eredetét a bebörtönzés feletti kétségbeesésben lelné, nagyon ritkán bizonyítható be.

Ami azon okokat illeti, melyek eredetöket a sajátos börtönrendszerekben, vagy azoknak szigorubb vagy enyhébb alkalmazásában lelik, ez okok mint alkalmiak tekintetnek. A behatás ezen neméhez kell számítani: a hallgatás kegyetlen parancsát; a változást, mely különösen ingerlékeny egyéneknél áll elő; nehéz munka, szokásaik hirtelen változtatása, szórakozás hiánya, minden társadalmi viszonyok és szerelmi élvezetek megszűnése, gyakori büntetések, a bebörtönzés tartama, a börtönrendszer keménysége és végre, habár ritkábban, egy rossz tett felett érzett bánkódás vagy egy elkövetett bűntény miatt bekövetkezett lelki furdalás által.

Könnyen érthető, hogy az elmezavar, anélkül, hogy már elébb létezett volna, a börtönökben úgy, mint a szabad életben, bizonyos okok következtében mutatkozhatik, melyek főkép a szellemi tehetségeknek, a könnyelmű és rendetlen életmód által előidézett tökéletlen kifejlődésében, továbbá a világosságot kerülő gyönyörök mérték nélküli élvezetében és végre a melakórhoz és hypochondriához való világosan felismerhető hajlamban, tehát egy oly jellemtulajdonságban rejlenek, mely a börtönrendszer kemény volta s a bebörtönzés kényszerűsége által szükségkép nagyobbíttatik, s a lelki betegségek bizonyos, sajátos alakjai előállítására alkalmas.

Azon tapasztalás is tétetett továbbá, hogy bizonyos, erkölcsi erő nélküli egyéneknél, kik egy per izgalmi s az elítéltetés félelme által már felzavartattak, egy rögtöni és erőszakos érintkezés durva és cynikus természettel kifejti a tébolyt.

A foglyok életmódja jobban látszik ártani a férfiak-

nak, mint a nők értelmének. Az utóbbiakra nézve általánosságban véve a lelki betegségek okai olyanok, melyek bebörtönöztetésüket közvetlenül megelőzik, s egy bizonyos pontig ez utóbbinak hatásával összevegyülhetnek. Magában a büntény, s különösen az oly gyakori gyermekgyilkosság; a többé kevésbé rémitő körülmények, melyek azt megelőzik és ahhoz fűződnek, az ez által okozott nyugtalanság, az attól származott lelki furdalás, a törvényszéki tárgyalás készületei, az elítéltetés ünnepélyes volta a bebörtönöztetés előtti félelem és bizonytalanság, — mindezek oly elemek, melyeknek az ily benyomások iránt oly fogékony női természetnél, biztos lelki zavart kell előidézniök.

Ezen állítás a fontevaul-i jeles fogházban készített, mindkét nem lelki betegségeit összehasonlító táblázat által nyer bizonyítást. 1847-ik évben ott 21 nő volt 36 lelki beteg között, s ez megdöbbentő aránytalanságot mutat, ha meggondoljuk, hogy a nők az intézet létszámának csak harmadrészét képezték. Különben átlátható, hogy ezen rugékony jellemeknek, kiknél a társaság szükségése részint már szokásaikból, részint egész szervezetökből származik, a kínos magányt egész súlyában kell érezniök; hogy a hallgatás szigorú megtartásával s az ez által létrehozott ellenállhatatlan kísértésekkel egybekötött egyhangu börtönéletnek szintén elviselhetetlenné kellett válnia; hogy végre ha ez esethen az egész intézet rendszere nem is épen az örültség legközelebbi oka, de mindenesetre alapját veti folytonos és szomorú felizgulásoknak. Ezen utóbbi okoknak befolyására alapítja Joret, a vannes-i nő-fegyház orvosa, egy emlékiratában, mely a miniszternek és az orvosi akademiának van ajánlva, a téboly számos eseteinek kifejlődését, melyek, ezen kizárólag nők által lakott fogházban előfordultak.

Joret a vannes-i fogházban előforduló nagyszámu lelki betegségek által indítatva, nemesak azok okainak előadását

kísérlette meg, hanem egyuttal azoknak sajátságos jellegét is meg akarta határozni. Nézete szerint, nagyon észrevehető befolyással volt a téboly kifejlődésére az azon fogházban gyakorlott büntönrendszer. Vele egyetértve, hisszük, hogy büntöneink jelenlegi rendszerei a lelki betegség kifejtésére nagyon alkalmasak; megjegyzendő azonban, hogy a rendszer ugyanaz mindenik büntönünkben, s nem tekintve annak enyhébb vagy szigorubb alkalmazását vagy némely, a népesség bizonyos részeinek sajátságos hajlamát, mindenütt ugyanazon befolyással kellene lenni.

Joret valóban hinní látszik, hogy a vannes-i büntönben hasonló viszony áll fenn, s mégis könnyen megmagyarázható tartózkodással, e tekintetben csak általánosságokra szorítkozik.

Ami bennünket illet, nem hisszük, hogy Vannesban a foglyok sorsa súlyosabb lenne, mint a többi, hasonló intézetekben, hol ugyanazon szabályok vannak hatályban, és a kérdéses esetben igen nagy súlyt fektetünk az egyéni hajlandóságra, s a helyiségtől függő befolyásra.

Midőn az előkészítő okokkal foglalkozik Joret, első sorba az egyénnel született vagy történetes szervi fogékony-ságot, a hiányos nevelést, rossz példát, rendetlen életet helyezi; de ezen okok mindenütt ugyanazok, anélkül, hogy mindenütt egyforma számmal és erővel találtnának. Bretagneban mindentütt el vannak azok terjedve éspedig hatalmasan. Az emberek itt, legalább a vidékieket tekintve, sem testi, sem lelki tekintetben nincsenek dusan megáldva a természet által. Csudálatos, mily kevesen haladják meg azon vidékeken a közép magasságot. Nagyszámu bárgyut és nyomorékot találunk ott. A nevelés semmi, vagy majdnem semmi, a vallási s egyéb előitéletek nagyban nralkodnak, s legyen bár egyik vagy másik, vagy mindenikök befolyásának eredménye, annyi tagadhatatlan, hogy e nép, egyetemlegesen tekintve, az erköles és értelem nagyon alacsony

fokán áll. Tekintetbe veendő még a nagyon elterjedt iszákosság is. Továbbá nagyon nehéz műveletlen embereknel, kik gyakran a bíró által nem értett tájnyelvet beszélnek, tökéletesen felismerni a vádlott lelki állapotát és minek történnie kellene, megtenni a helyes választást a börtön és tébolyda számára. Ez utóbbi nézet megerősítést nyer a lelki betegek, bányuk és léleklátók nagy száma által, kiknek történetét Joret elmondja.

Végre ugyanő mindenféle okokkal támogatva, állítja, hogy a bebörtönöztetés módja, bárminő legyen is az, mindenkor káros behatással lesz a fogoly egészségére. Elkerülhetetlen ez, amelyre nem lehet eléggé felhívni a kormány figyelmét. Különösen fontos annak meghatározása, hogy ezen káros behatás vajjon inkább a testre, mint a lélekre vonatkozik-é és a különböző rendszerek a bebörtönöztetés veszélyét mily arányban kevesbitik vagy segítik elő?

A mondat ezen utóbbi része jelen mű azon szakaszában nyerend megoldást, hol az alkalmazásról leendő szó.

Ami az első részt illeti, annak eldöntése nagyon könnyű, mert mindennemű vizsgálódásaink oda vezetnek, hogy a börtönélet kényelmetlensége és szokatlan volta kevésbé, s nem oly szomorítólag hat a lélekre, mint a testre: oly tény, melyet itt csak megemlítünk, s arra bővebb figyelmet alkalmasabb helyen fordítunk.

Tett többek közt Joret még egy igen helyes s vizsgálatainkat teljesen megerősítő megjegyzést is; nevezetesen: „El kell ismernünk, hogy a szegények (koldusok és csavargók), kik nélkülözéseket, betegségeket szenvedtek s kicsapongó életet folytattak, a rendszeres börtönélet által sokat nyernek s szelle műk nyugodtabb, mint volt szabadságuk korában.“ Midőn Joret említett emlékiratában a már mondott, a fogoly testi és erkölcsi viszonyait illető s a szabadok és foglyok lelki zavarainak különbségét meghatározó

eszmékhez jut, rá jön azon nézetre is, hogy a lelki zavart előidéző elemek felszámításánál a testi (physical) mozzanatokra kellő súlyt nem fektettek.

Nézete szerint, az öröklött vagy csak szerzett physicali stilyedés a szegényebb osztályokat vezetné büntényre vagy tébolyra. De még tovább megy s az Anglia- és Franciaországban tett észleletekkel egyezőleg megjegyzi, hogy a börtönlakók testalkata a vidék középszerű nagyságán alul marad. Szerinte az elitáltak általában véve betegesek, rossz testalkattal s korlátozott értelemmel, sajátos vérmérséklettel s különös arczkifejezéssel bírnak. Biztosít arról, hogy a vannes-i fogházban bebörtönzöttek nagyobb részén, akikről bebizonyíthatott, hogy tébolyuk már a bebörtönzés előtt létezett, lelki zavartól teljesen független testi hántalmakat figyelt meg, míg ellenkezőleg azon vannes-i foglyok, kiknek örültségét csakis a fogság fejtette ki, a legdusabban voltak ellátva természeti adományokkal s tökéletesen egészségesek voltak.

Végül az elitáltak szembevetendő kicsinységéből és testalkatukra alapított viszonyaikból azt következteté, hogy a legnagyobb létszám és bármily rendszer mellett is lehetetlen az erkölcsi javulás vagy csak nehezen érhető el.

Dr. Collineau azonban, az orvosi akademiához intézett kitünő jelentésében azt hiszi, hogy Joret, kit különben érdeme szerint méltányol, nagyon sötét képet festett és kemény következtetést vont. Anélkül, hogy tagadná a börtönnépességnek kizárólagos és sajátos valami jellemvonásféléjét, azt mégis nagyon helyesen jegyzi meg, hogy ily sajátos kifejezés az emberek minden oly társulatánál található, ahol az egyesek ugyanazon munkára és ugyanazon fegyelem alá szoríttatnak. Hozzá teszi továbbá, hogy sokszor a nagy büntetők nyugodt arczczal s egészen csalékony külsővel bírnak.

„Az epés, vérmes vérmérséklettek — mondja Colli-

neau — nem bírnak több hajlammal a tolvajságra, mint a többiek. Az ohaj tárgyának megszerzési vágya az állatoknál és az embereknél minden viszonyok között minden korban s vérmérséklet mellett nyilatkozik, a különbség csak az, hogy minő eszközök által elégítetik ki e vágy.

„A hajlam és a vétek, melyek ugyanazon közös ösztönből születnek, s melyek bizonyos fokig az egész emberiségben feltalálhatók, nem vehetők bármily osztályozás elegendő alapjául. Mindenesetre vannak gonosz egyének és bűntevők, kiknél a velük született okoknál s jellemüknel fogva gonoszságukat egy bizonyos fokig némely, külsejükön megfigyelhető jelekből felismerhetni. Ezek azonban sokkal ritkábbak a nőknél, mint a férfiaknál, kevésbé feltűnők a műveltség, mint a vadság állapotában.

„A nők, kiknek társadalmi hajlamaik nagyon kifejlődtek, kiknek eszméi változékonyabbak, kik mindent tudnak magukon segíteni, képmutatás s testi lelki gyöngébb voltukra való hivatkozás által, könnyebben indíthatók valamire valamely befolyás által. A büntényre való előleges hajlam nélkül, csak különös, véletlen s szerencsétlen körülmények találkozása miatt bűntevőkké válnak. Valami szerencsétlen szerelmi viszony, feltétlen bizalom, bizonyos tettek következményeinek tudatlansága, félelem, meglepetés, féltékenység, harag és kétségbeesés, rossz tanács és rossz példa, röviden: minden, mi az erkölcsi erőt egy pillanatra gyengíteni, az ítélőtehetséget korlátozni képes, nem hoz-e mindennap nőket a börtönbe, kik vérmérsékletük, jellemük s különbeni életmódjuk által soha sem jutottak volna oda?”

Azonban nem akarjuk tovább követni Collineau szelleműs magyarázatait a Joret-féle emlékirat felett.

Collineau elmékedéseiről a felett, hogy tökéletes hallgatás parancsa a közönséges életben, valamint a testi mozgás hiánya által nagyobbított bánat a börtönéletben az

örültség kifejtésére minő behatással van, e könyv egy másik részében fogunk szólni.

Joret emlékirata alkalmával a nantes-i tébolydának igazgató orvosa, Bouchet, érdekes közlést nyújtott be az akademiának, mely a tébolynek a fogházakban való eredetére vonatkozik.

E kitünő orvos, míg az intézetnek orvosi vezetése rá bízott, 15 elmebeteget vett fel, akikre Joret vizsgálódásai vonatkoztak, s kik a vannes-i fogházból a nantes-i tébolydába küldettek, hogy oly bánásmódban részesíttessenek, melyet lelki állapotuk igényel.

Minden valószínűség szerint — mondja Bouchet — közülök 12 már bebörtönöztetésük előtt lelki beteg volt; ami a többi hármat illeti, kérdés, ha vajjon nem az auburni rendszer idézte-é elő náluk az örültséget. „A felelet — teszi hozzá — igenlőnek látszik, a nélkül azonban, hogy egész bizonyos volna.“

A 15 között volt 7 bárgyu, vagy legalább gyenge elméjű, 5 időleges örült, s a többi határozott elmebeteg.

Bouchet, visszatérve azokra, kiknek betegsége már a bebörtönzés előtt is létezőnek tehető fel, sajnálja velünk és a többi tébolydai orvosokkal együtt, hogy a törvényszékek nem gyakrabban s tökéletesebben szereznek felvilágosítást az orvosi tudománytól, mielőtt bizonyos vádlottak bebörtönzését elrendelik, kik az erkölcstan és szervelettan (physiologie) szerint nem büntethetők.

Ami a három foglyot illeti, kiknek értelmére oly szomorú befolyást gyakorolhatott a fogság, azt véli Bouchet Jorettal együtt, hogy az auburni rendszer, vagy legalább egy többé kevésbé hiányos alkalmazás, mely abban áll, hogy a társas fogságban a szigorú hallgatás parancsát hozzuk be, valóban képes lelki betegséget idézni elő, s annak hevességét fokozni, mely különösen lehangoló érzelmek, gyanakodás, féltékenység, gyűlölet stb. által nyilatkozik.

Nézettünk e pont felett nagyon könnyen tudható.

Joret emlékirata s az általa létrejött jelentés részünkre Lannuriens, a morlaix-i női tébolyda orvosának érdekes közleményét eredményezték. — Ezen orvos, midőn a lelki beteg foglyok állapotát, kik intézetébe hozattak, s kik között 8 a vannes-i fogházból való volt, vizsgálja és a morlaix-i kórházban tett észleletekre hivatkozik, nem mer úgy, mint Joret, a bebörtönzés egy bizonyos nemének különös és világos behatást tulajdonítani a téboly előidézésére. „Ellenkezőleg — írja nekem — azt hiszem, hogy a lelki betegek nagy száma, kiket a mindenféle rendszerű börtönökben találunk, attól függ, hogy még ma is a bányákat, gyenge elméjűeket, nehéz-, bűn-kórosokat s más szerencsétleneket, kik meg-megszűnő örültségben szenvednek, mint tolvajokat, csavargókat, koldusokat ítéljük el.“

Megjegyzendő többek között az is, hogy a bírák sokszor csak azért ítélik el ezen szerencsétleneket, hogy végre kenyérhez s fedélhez jussanak. Helyesen teszi hozzá még, hogy a szegényebb helyek hatóságai, nehogy a már is korlátolt költségvetés újabb megszorítást szenvedjen, a gyengeelméjűeket, bányákat és nehéz-kórosakat, kiknek értelme többé kevésbé korlátolt, mint csavargáson vagy koldulásra kapottakat, a börtönökbe küldik, hogy a község terheit ne szaporítsák azoknak a tébolydákba való küldése által.

Ani a vannes-i fogházból Morlaix-ba hozott 8 betegrel illeti, legkisebb kételye sincs a betegség természete és a nyert tudósítások után, hogy közülök ötnél a lelki betegség már elítéltetésük előtt létezett: a másik 3 felett az elégtelen adatok miatt, nem mondhat határozott véleményt.

A nők között, kik Vannes-ban fogva tartattak, s kiknek lelki egészségük joggal vonattathatott kétségbe, ugyancsak azon nők között, kik Bretagne többi fogházaiban az 1838-ki rendelet kibocsátása előtt, mint lelki betegek

öriztettek, sokat találtam, kiknek örtült fogalmaik eredetüket világosan elárulták a varázslók létezéséről, s a rossz lelkekről való téves eszmék által, kik szakadatlanul üldözni tartoznak azokat, kik nekik szerencsétlen sorsot jósolnak, oly balbit, melyben néha fogolytársaik által is erősítették.

A kórisme bizonytalansága.

Egy ilyféle eset Vannesben egy derék ember, Fourin. a fogház főfelügyelőjének meggyőződését sok ideig ingadozáshozta, habár kitartó buzgalommal kereste a tudomány világosságát. Nevezetesen ő azt vette észre, hogy egyrészt a lelki betegeknek tartott foglyok tökéletes egészséges ítélőképességgel bírnak minden oly dolgok felett, mely nem tartozik hiábavaló rémképeikhez, és másrészt hasonló előítéletekkel majd minden bretagne-i paraszt bír.

Különben az orvosok véleménye sem határozott és szilárd hasonló körülményeknél, ha csak már elébb bizonyos hamis fogalmak valóságos létezése s az ezt helyreigazító erkölcsi ellenszlynak hiánya fel nem ismertettek. Itt van a nehézség. Sok esetben a lelki betegek legalaposabb tanulmányozása is alig enged meg e tekintetben határozott ítéletet, és sokszor csak akkor nyerjük azt, ha a lelki betegek állított egyéneket hosszas és különös figyelmes vizsgálat alá vettük.

Ha néha nehéz a tébolyt ott, hol van, constatálni, az sincs mindig nehézség nélkül és különösen foglyoknál, hogy a tettett esetekben nem létezése bizonyosan felismertesék. Bár a tettetők leggyakrabban elárulják magukat a tulzás és szakadatlanúság által, melylyel a tébolyodottakat akarják játszani, azonban a homály, mely a leghosszabb időn át az első okok s betegség folyása felett szokott lebegni, teszi nehezzé néha — mert a többi foglyok s az elébbi állapotra vonatkozó családtagok s barátok jelenté-

seire nem támaszkodhatni — a tettétést felismerni oly embereknél, kiknél fontos egy ily hazugságnak hitelt adni s a teljes vizsgálatról távol tartani.

E tekintetben több csattanós példát hozhatnánk fel, de elégnék látunk egyet is, mely egy, Bicetreben, mint lelki beteg, visszatartóztatottra vonatkozik, s a kérdés felől, melylyel foglalkozunk. különféle nézeteket költhet.

Orgyilkosságban való hünrészességgel vádolt G. . . a per folyama alatt nagyon világos jeleit adta elmezavarának, úgy, hogy a törvénszék elhatározta egyelőre vád alóli felmentését és a bicetre-i tébolydába leendő küldetését, melynek orvosi igazgatója akkor én voltam. 1838 april 22-én lépett be s május 11-én a rendőrfőnök véleményemet kívánta G. . . lelki állapota, a gyógykezelés elért eredménye s a további gyógykezelés hatása felől.

Az ez alkalommal szerkesztett s a hatóságnak beadott jelentésből kitént, hogy G. . . minden összefüggés nélkül beszélt és egy pillanatig sem volt józan eszénél, úgy hogy ha testi állapota nem lett volna tűrhető, heves agybántalomra kellett volna gondolni. Azonban a lelki zavar rendkívüli folytonossága és azon körülmény, hogy G. . . fogoly volt, némi gyanakodást ébresztettek bennünk, s elhatároztuk különös és fokozott figyelemmel kísérni őt. Értelmes felvigyázók szakadatlanul örködtek mellette, s ezenkívül egy oly czellába záratott, melyből elszökni lehetetlennek látszott. Több hónapig ugyanazon lelki zavar s ugyanazon magaviselet észleltetett. Nappal egy pár pillanatig nyugodt volt, de egész éjszakán át mászkált és szüntelenül és végtelenül panaszkodott. Folytonos képzelgések által nyugtalanítottnak látszott; mintha kigyók akarnák felfalni és gyilkosok üldöznék szüntelen. Felső testrészt hátra hajtva s szétvetett lábakkal járt, mint oly ember, ki az egyensúlyt nem bírja tartani s fél az eleséstől. Ütere

megtartotta gyorsaságát, szemei meredtek és a láták (pupille) kitágulva voltak.

Ez utóbbi jelek annál fontosabbak voltak, mert nem szinlelhetők. De bennünk újabb kétely támadt. G. . . használhatott ilyféle tüneményeket előidéző mérgeket, vehetett belladonnát, mely rendes szer oly foglyoknál, kik betegeknek s lázban levőknek akarnak látszani. A legszorgosabb felvigyázat sem adott e feltevésnek támaszt és feltéve is, hogy G. . . ezen szerrel Bicetre-be való jövetele előtt élt is, azonban tény, hogy ily hosszan tartó utóhatással nem birhat.

A nyár vége felé láthatólag javult G. . . állapota és szeptember 29-én újra adtunk egy véleményt a rendőrfőnök kívánatára. E vélemény, mely első részében a G. . .-n idehozatala óta tapasztalt jelenségeket foglalja magában, következőleg szól:

„A beteg állapotának megítélésénél legelső gondunk volt annak felderítése, hogy vajjon forog-e fen itt tettetés, de e tekintetben semmi seuf igazolta gyanunkat.“

„G. . . ma nyugodt s okos, teljesen érti jelen helyzetét, s helyesen ítél előbbi állapota felől. Állítja, hogy egész életében értelme bizonyos észrevehető zavarnak alá volt vetve, mihelyt, ha bár mértékletesen is, szeszes italokkal élt. Erősíti, hogy nyolcz éves korában elme-zavart kapott nagy megijedés következtében, s családja bizonyíthatja ezt. Egy bizonyos domfront-i orvost, Godmer-t nevez meg, ki akkor gyógyította.“

„Két nevezetes ténynyel, mely a delirium maniacum jellemzésére szolgál, zárom be soraimat. 1) G.-nek láza soha sem volt, habár a vérkeringés nála rendesen gyors s nagyon kifejlődött volt. 2) april 28-án tökéletes hanyatlás (remission) állott be. E napon eltűnt minden jelenség, s G. helyzetének teljes tudatában volt; a következő reggel minden jelenség ismét megújult.“

„Julius 26-án lassankint ismét visszanyerte eszméletét s azóta újabb zavarodást nem szenvedett.“

„Nézetem szerint G. a törvényszék elé állítható s a tárgyalásokat kiállja.“

E vélemény következtében G. a törvényszék elé állított és halálra ítéltetett, mely azonban gályarabságra változtatott.

Az ítélet következtében G. erős visszaesést szenvedett s 1839. január 3. ismét Bicetre-be küldetett gyógykezelés végett. Ugyanazon hó 17-én következő jelentést tettünk a hatóságnál: „G. még mindig ugyanazon testi és lelki állapotban van, többször megkísérelte magát megsérteni, (zu verwunden gesucht), rohamai ugyanazon jelenségeket mutatják, s ugyanazon eszmék körül forognak, azonban világosan látható, hogy e hóban nyugodtabb, mint volt az előbbiben.“

G. több hónapig maradt kezelésünk alatt, anélkül, hogy állapota nevezetes változást szenvedett volna, s a nélkül, hogy valaha sikerült volna tettetésen kapni. Végre, tartózkodási helyét körülvevő magas falak s figyelmes őrk folytonos vigyázata daczára, megszökött, a nélkül, hogy azon időben képesek lettünk volna nyomára jönni, hogy vajjon szökésében segített-e, és hogy mi lett belőle.

A következő évben február 24-én azonban újra elfogatott s harmadszor is Bicetre-be hozatott. Abban az időben szüntem meg a lelki betegek feletti gondoskodást vezetni.

Leuret, egyik utódom, első jelentésében, melyet az 1838-ki törvény értelmében tett a hatóságoknak, jelenti, hogy G. ismét örvöngő (maniacus) és hogy időre van szükségére, annak kipubátolására, hogy a téboly valódi-e vagy színlelt. 1840. martius 12-ki jelentésében Leuret bizonyítja „hogy Gilbert már nem lelki beteg, s oly állapotban van, hogy a hörtönbe visszazárlítható.“

Ily határozott nyilatkozatra az igazságszolgáltatás visszahozatta foglyát, ki, miután a foglyok közé hozatott, 1840. máj. 30-án 22073. sz. alatt a bresti bagnóba beadattott. Rövid idő alatt borzasztó hirre tett ott szert, s viselete a bagnó biztosok szerint következő volt:

„A még fiatal, de a bűnösök évkönyveiben már híres elítélt, a legtöbb szenvedélylyel s kihágásokra való képességgel bir, képes volt az arsenal minden helyiségeinek ismeretét megszerezni, s már kétszer kísérelte meg a szökést. Fegyelmetlensége miatt folytonos büntetésben van, s csak felvigyázói meggyilkolásáról beszél.“

„Boszuterveiben vérmes és makacs, természeti vadságával mély színlést párosít, s majdnem folytonosan hirtönébe zárva kell tartani.“

„G. 1841. június 7-én, november 17-én és 1842. april 19-én a bagnóból megszökött, de mindannyiszor még ugyanaz a nap visszahozatott.“

E példa, mely bizonyos eseteknél bizonyos tekintetben elháríthatlan akadályokat állít fel a legfigyelmesebb vizsgálódás ellenében, bizonyíthatja, hogy a színlés mennyire közelítheti meg a valót és mily rendkívüli óvatossággal kell a hatóságoknak eljárni határozat-hozatalkor s az orvosoknak a kór meghatározásánál. Véleményünk szerint, G. Bicetre-be történt hozatalakor, lelki beteg volt, s nagyon sajnáltuk, hogy a törvényszék elé küldöttük a nélkül, hogy gyökeres javulását constatálhattuk volna. Világos azonban, hogy ennek meg kellett történnie, mert mihelyt meggyógyulása kimondatott, G.-t az igazságszolgáltatásnak szükségkép vissza kellett követelni, s mi a törvényszék elé leendő vezetése ellen semmi észszerű akadályt nem gördithettünk.

Utódom még tovább ment ezen feltevésben. Egy pillanatig sem habozott G.-t a törvényszék elé küldeni, dacára az ismételt visszaeséseknek és Leuret-nek még nyo-

mósabb okai voltak, mint nekem, hogy a foglyot új bírói vizsgálat alá bocsássa.

Bár G.-nél a bagnóba történt küldetése óta az elmezavarnak semmi kétségtelen jele nem mutatkozott is, mégis a hivatalos tudósítások szerint, melyeket Foullioy ur szivességének köszönünk, önféjt, taníthatlan, egész a kihágásokig oktalan, fellobbanó és vállalkozó szellemű volt. „A legkisebb ellenmondás miatt — írja Noel, a bresti bagnó főorvosa — a gégenél görösszerű mozgást szenved, fojtó érzéssel párosulva. Hangjának tompasága a harag által még inkább fokozódik. Nézése meredt, s a láták, sokkal jobban összevonva, mint rendes állapotban, alig képesek a világosság befogadására.“

E jelentés elküldése után még szorosabb felvigyázat alá helyeztetett. Minden, az agyban gyökerező működés Dr. Quesnel, tengerészeti másod igazgató orvos által figyelemmel kísértetett, s egy kitűnő munkában, melyet csak terjedelme miatt nem idéztünk itt szó szerint, elemeztetett s lelkiismeretes pontossággal leíratott.

„Többféle s különösen mesterségét illető tárgy felett beszélgettem G.-vel — így szól a jelentés. — Kézműves korán minden tárgyára tökéletesen visszaemlékezik, a fekvésre, alakra, az emlékek céljára egész az építési modorig, továbbá a használt anyagok természetére, az építések és vállalkozók neveire. Összehasonlította a Bretagne-i építési modort a másfelé használtakkal. Párhuzamot vont a két vidék anyagai között, s e feletti ítélete ép oly helyes volt előttem, mint emlékezete hü.“

„Első gyermekkorra, neveltetése, ifjúsága s tanoncz-évei felől folytatott beszélgetésünk az első kísérletet igazolta s ellenmondás nélkül bizonyította, hogy helyes nézésekkel bír, s nagyon jól tudja, ha rosszat tett.“

„Elővigyázattal ki akartam kérdezni elítéltetésének

okai felől, s ennek következtében eddig tanusított őszinteségből nagyon sokat engedett.“

„Bicetre-ben való lete felől kérdezvén, nagyon tisztán emlékszik Ferrus, Pinel és Picard urakra, de Leuret-t már tökéletesen elfeledte.“

„Bicetre-ben beteg voltam — monda. — Micsoda betegségben volt? Akadozott; erőltetem: fejem el volt esavarva. Ez volt egész felelete. De általam szorittatva, bizonyos hevesseggel válaszolta végre: Ah! uram, halálra voltam ítélve. Oly vallomás, melyből sokra lehet következtetni.“

„Egyszóval, mindentéleképen puhatoltam s méregettem a szellemi tehetségeket, megkísérlettem egy beteges állapotot s annak jellemző jellegét megismerni és semmi rendkívülit nem találtam.“

„A szellemi érzékek egészségesek, de vajjon bánthatlan-e a felfogási képesség is? vagy megfordítva. Káprázat (hallucinatio) névvel jelölt hamis érzéki felfogással bír-e G.? Ez gyakran előfordul elmebetegeknél, s a kór meghatározásánál nagy könnyebbségre szolgál. Ha alszom, sokszor álmodom, de ébren soha — felelte mindig. Nekem úgy látszott, hogy a bicetre-i kígyókat elfeledte vagy nem volt hajlandó e körülmény feszegetésére.“

„Az evező pad felvigyázói megegyeznek abban, hogy a fogoly viseletében határozott javulás észlelhető. Négy év óta semmi nevezetesebb panasz nem emeltetett ellene, s három év óta büntetve nem volt. Eközben a próba-terembe helyezettett át különös felügyelet mellett, s mint foglár alkalmaztatván ott, a hivatalnokokkal érintkezett; mindazok, akik ismerték, soha sem tapasztalták a jellem különöztséget és ellentétet viseletében és a kicsapongást beszédében, melyek az örtlteknél rendszeren tapasztalhatók.“

Végül ezen szavakat mondja Quesnel:

„Nézetem szerint G. nem lélekbeteg.“

„Egyetlen oly tünetényt sem árul el, melyben csak azon leghiányosabb alak is felismertethetnék, melyet a lelkibetegségek, most keletkeztek vagy régiiek, felmutatnak.“

„Semmi esetre sem tagadom, hogy Bicetre-been örlt volt, de azt hiszem, jót állhatok, hogy most ezen baj gyógyítva van, s ennél fogva ezen gyógyulás már a bagnóba lépés előtt bekövetkezett.“

„Valóban sokszor hebizonyodott észlelet, hogy egészségi és egyéb feltételek miatt, melyek az evező pad foglyaít érintik, a roham, ha már egyszer kitört, hirtelen nagy fokot ér el, de gyorsabb menetű is.“

„Gyakran a dth jellegét ölti fel. Gyakran a táplálkozás nehéz betegségeivel (mint a scorbut), társul, amelynek minden lelkibeteg alá van vetve, csakhogy ekkor rendkívüli sebességgel megy örültségbe s általános meghé-
nultságba át.“

„Semmi ilyes elő nem jött G-nél, s most tölti be nyolczadik évét lánczban.“

Akarattal választottuk G. esetét, hogy megmutassuk, hogy a lelkibetegség kórisméje gyakran mily foku nehézségeket mutat, és hogy mily kétséges a beteg szinlelése is. E hosszú fejtegetést nem fejeztük be, nielőtt a tény felett határozott véleményt nem mondunk. Nézetem szerint, midőn G. először jött kezelésem alá, valóban nagy lelkibeteg volt. Az agybántalmak világos jeleit mutata, melyek nem voltak szinlelhetők, s ha nagy vigyázattal vizsgáltam is, csak azért történt, mert észleléseim által nagyon gyanus szinben tünt fel előttem. Az első roham óta s különösen ha a rövid szüneteket, melyek baját jellemezték, tekintethe veszem, orvosi meggyőződéseim teljesen biztos. Bár kevésbé biztosan, de mégis megmaradtam meggyőződéseim mellett a második rohamnál is, és még megszökése sem semmisítette azt meg, mert ezt a betegség szünetelésekor vagy rögtönös és teljes megszünésekor tehette magát

megszabadítandó s az igazságszolgáltatás vizsgálódásai elől elvonandó.

Ami annak tudatát illeti, hogy vajjon a büntett elkövetése óta egészséges volt-e G.; soha sem vonatott kérdésbe. Minden valószínűség szerint G. az volt akkor is, ami a roham után volt, s Noel biztosítása szerint maig is, „Önfejtű, taníthatlan, egész a kihágásokig oktalan, fellobbanó s vállalkozó szellemű. A legkisebb ellenmondás miatt a gégnél görccsszerű mozgást szenved fojtó érzéssel párosulva. Hangjának tompasága a harag által méginkább fokozódik. Nézése merev, a láták sokkal jobban összevonvák, mint rendes állapotban, s alig képesek a világosság befogadására.“

Egy ember ily állapota nehezen egyeztethető össze teljesen rendes physicali és egészen helyes lelki állapottal.

Quesnel jelentésében e tények nem hozatnak elő. de meg kell gondolnunk, hogy az felhívásunk folytán, különösen annak eldöntésével foglalkozik, hogy vajjon G. még ma is lelkibeteg-e? Quesnel nem haboz kimondani, hogy nem az, és mi meg vagyunk győződve véleményünk helyességéről. Csaknem kizárólag e pontra fordítván figyelmét, bizonyos sajátságokat, mint p. G. jellemében nyilatkozó önfejűséget, taníthatlanságát, s a Noel által említett zöresfélét jogosan elhagyhatta, miután nem értek el oly fokot, hogy általuk egy világos ideg bajt vagy kétségtelen lelki betegséget lehetne megállapítani.

Fontos még megemlíteni, hogy G-nek a bresti bagnóban való léte alatt, jellemének sajátságos volta tekintetében két különböző korszak különböztethető meg. Az evezősök közt oly hevességet mutat, hogy csaknem minden idejét a hőrtönben kell töltenie. A legerősebb fenyték biába való volt, ekkor a felügyelet egy részével bízták meg, s egész váratlanul okos és engedelmes felvigyázó lett a bajthatlan fogoly. E körülmény figyelemre méltó! — A lelki betegek

egyáltalában, s különösen pedig oly egyének, kik erre előhajlammal birnak, mint a mindennapi tapasztalás mutatja, szigorú és folytonos munka, bizalom-nyilvánítás, minden figyelmüket elfoglaló s a társadalmi érzelmektől elvonó kötelezettségek által a rohamoktól megőriztethetnek.

Teljesen osztom pedig végül tisztelt collegám Quesnel véleményét a gyors lefolyás tekintetében, melylyel G. betegségének kellett volna birnia a bagnóban, ha csakugyan elmebeteg lett volna; de már nem volt az, midőn oda küldetett. Nézetünk szerint azonban a fogoly hallgatása, midőn bicetrei tartózkodása s szokése apróságai felől kérdeztetett, nem vehető a színlelés bizonyosságának. G. azt mondja, hogy akkor feje el volt esavarva, s szokására nem tud más mentséget találni, mint: ah! uram, halálra voltam ítélve. De ez a beszéd mindazoknak sajátja, kik valóban elmebetegek voltak, anélkül, hogy tökéletesen emlékeznének arra, amit akkor éreztek, ép így beszélnek a lelki betegek rohamuk tartama alatt elkövetett tetteikről; igazolni igyekeznek azokat, vagy legalább indokolni. G. folytathatta volna az ügyes színlelő szerepét s szokását, mint téholyának új bizonyítékát előtűntetni. Észszerűleg tudnia kellett volna, hogy, ha ő Bicetre-ben mint lelki beteg marad, ítélete végre nem hajtatik, míg ellenben ha megszökik és ismét elfogatik, melyet nem remélhetett elkerülni, mulhatlanul a végrehajtást vonja maga után.

Rekeszszük be sorainkat néhány igen fontos észrevétellel, melyek az előadott példából következnek. G. meggyógyulása Bicetre-ben megállapítható volt-e oly biztosan, hogy jövőben tetteiért beszámíthatás alá eshetett? Hittem, mert a törvényszék elé is állítottam, de a dolog folyama azt látszik bizonyítani, hogy nagyon is számítottam a teljes gyógyulásra, és hogy orvosi szempontból helyesebb lett volna tovább is Bicetre-ben tartani. De hasonló kórismei kétely (dilemma) esetén az orvosnak két kötelessége van, neve-

zetesen: a beteget gyógyítani és védni, valamint egyuttal a társaságnak kellő garantiáit figyelembe venni. Ily parancsoló követelmények közt azonban nehez a határvonalat eltalálni s választást tenni.

Egyrésről azt kell kérdezni, hogy a legtöbb esetben, hol a tudomány erőködéseit siker koszoruzza, a lelki zavar meggyógyulása bizonyosnak s alaposnak tartható-é annyira, hogy a szabad értelemnek birtokában lenni látszó lelki beteg, teljesen felelőssé tehető-é tetteiért, s másrésről ha örültsége a társadalomra nézve veszélyes volt, s őt p. gyilkolásra ragadta, helyes-é szabadságát visszaadni.

Ez utóbbi tekintetben véleményem már régen határozott volt, de az 1838-ki törvény megvitatása óta nem emelhettem érvényre. Véleményem szerint, minden gyilkolási dűhvel megszállott egyén, még tökéletesnek látszó gyógyulás esetében is, egy különleges menhelyen felvigyázat alá helyezendő; mindamellet azon lelki betegeket, kiket egy ösztönszerű s folytonos vágy vonz gyilkosságra, egyáltalán nem tartom egy osztályzatba sorozandóknak azokkal, kiknél az értelem futólagos zavara, a czivakodás és verekedés hajlamát a kifejlődöttség nagyobb fokára emelheti. Szerettem volna nagyon véleményemet törvényerőre emelni, de a törvény, minden határozott, szabályos rendelet nélkül azt rendeli, hogy minden gyilkolási dűhtől megszállott egyén, a látszólagos gyógyulás daczára, egyszerű közigazgatási rendelet folytán, őrizet alá tétessék. De ha ezen utóbbiak látszólagosan meggyógyultak, őrizet alá tétethetők: hogyan tétethetnek felelőssé tetteikért oly egyének, kiknek lelki egészségük gyanus?

A szakadozott tébolyban szenvedő G.-t lehetett-é e szerint szigoruan fogni, s a méltányosság szerint szabad pillanataiban beszámitható állapotunak tekinteni?

Nem arról kellett volna-é elébb meggyőződni, hogy

ily szünetekben, visszanyerte-e a beteg tiszta eszét s tökéletes erkölcsi szabadságát?

Lélektani s orvosi szempontból még tovább is mehetünk.

Feltéve, hogy G.-n nem mutatkozott ismételt lelki zavar jele, s csak nagyon kifejlődött ösztönszerű vágyak befolyása alatt követte el a tettet, a nélkül, hogy tetteiről helyesen ítéltetett, s magán uralkodott volna, vagy bűnösnek, vagy lélekbetegnek kellett tekinteni; nem volna-e méltányos, kétséges kórhatározatok minden eseteiben, hol megzavart erkölcsi szabadsággal találkozunk, inkább szabadon bocsátani egy bűnöst, mint büntetni egy ártatlant.

G. esete ép ilyen kétséges kórhatározatot mutat, bár ha meg is vagyunk győződve, hogy G. a bagnóban léte előtt, elmezavart volt, miután az első roham óta oly betegségi tüneteket mutatott, melyek a legügyesebb szinlelés által sem hozathattak elő, mérges anyagok segélye nélkül. De a rendkívüli gondos felvigyázat mellett nem használhattott mérget, s ezenkívül a szinlelők el is árulják magokat hosszab időn keresztül viseletük bizonyos egyformasága által, bár ha egy ideig a legilletékesebb szakembereket, s legtapasztaltabb orvosokat is képesek voltak félrevezetni.

A kór határozat (Diagnose) elemei.

Rendesen a szó és tett közt levő lélektani összefüggés hiánya árulja el az értelmi bomladozást, s a nemesebb érzelmek hiányát, egyszóval a lelki beteg erkölcsi szabadságának kisebb nagyobb mértékben elvesztését, s ezzel kapcsolatosan a testi erők bomlását. Azonban nem nagyon könnyű egész biztossággal meghatározni a lelki betegség létezését. Egy egyén értelmesnek mutatkozhatik, s mégis lelki beteg, míg egy másik ügyes szinlelés folytán tökéletes őrültnek látszik, s értelmének és eszének mégis teljes birtokában van. Ennélfogva nagy fontossággal bír isme-

rete azon befolyásnak, melyet a fogság gyakorol a letartóztatott erkölesi érzetére, azért szükséges :

1.) A börtönben előforduló különféle lelki betegségeket gondosan megkülönböztetni,

2.) kikutatni azon viszonyt, melyben a büntető rendszer áll a fogoly erkölesi állapotához,

3.) figyelembe venni az alkalmazási módot és meg tudni, hogy vajjon nem a túlszigoru alkalmazás, mint volt ez eset az amerikai rendszer első kísérleteinél, teszi-e a fogoly állapotát mérték felett súlyossá?

Mint már elébb mondottuk, érezte a kormány ezen kívánalmakat, s érezte ezen vizsgálódások sürgös voltát is. Szerencsétlenségre a börtön-orvosok nem mind birnak egyforma jártassággal a lelki betegségek osztályában, s a jelentések, bár nagy tudományról és sokszor kitünő irodalmi képességről tanuskodnak, rendesen azon pontban hiányosak, melyről épen kérdés van. Vagy épen nem, vagy zavartan jelzik a lelki betegségek jellegeit, melyről értesíteni akarnak, s csak nagy ritkán egyeznek meg ez vagy ama lelki betegség elnevezésében. Hogy mily hátrányos ez kielégítő eredmény elérésére, világos (12.)

1842-ben tétettek az első vizsgálódások a központi fogházakban létező elmebetegségek iránt.

Ezen intézetek akkori fogoly létszáma 18,141 volt és pedig 14,256 férfi és 3835 nő; a vizsgálat 50 férfi és 93 nő elmebetegét talált, vagyis körülbelül 3.₅₀ elmebetegét 1000 férfi- és 23.₉₃ elmebetegét 1000 nő-fogoly között.

A két évvel később, Berenger által tett második hivatalos vizsgálat szerint 1000 férfi-fogolyra 13, 1000 nő-fogolyra 36 lelki beteg esett; oly viszonylat, mely nagyon eltér a két év előtt Chassinat által kimutatottól, s ez által helytelennek is nyilvánítatik, mert Berenger nemcsak a valódi örülteket vette fel számításába, hanem a született bányukat és nehézködőket is. Az 1844-ben önmaga ál-

tal eszközöltt összeszámítás 1000 férfira 8.₄₈, 1000 nőre 30.₆₄ lelkibeteget mutatott fel.

Az általunk 1847-ben szerzett adatok ismét nagyon eltérnek a Chassinatétól, mert, bár a nehézkorosokat mi is kitörüljünk az elmebetegek számából, a bányákat kénytelenek vagyunk odaszámítani, habár megengedjük, hogy ezek soha sem lennének fogságra vetendők.

Franciaország népessége 1847-ben pontos számítás szerint 35.400,407 lélek volt, és a magán s országos tébolydákban levő elmebetegek száma ugy aránylott a szabad lakossághoz, mint 1: 1821-hez. De a lelki betegek mennyiségét mutató szám mindig csak hozzávetőleges, mert majd csak a tébolydában levők, majd a családjaik körében élő örültek, majd hollywoodó elmebetegek és szabadon bocsátott bányák is felvételtek a számításba. Egyszóval, ezen betegeknek száma biztosan soha sem állapítható meg. 1847-ben a központi fogházak népessége, férfit, nőt és gyermeket összevéve, 18.916 volt, ezek közt 204 lelki beteg, tehát minden 9.₂₇ fogolyra egy, s ennél fogva a börtönben a lelki betegség esetei aránylag 18-szor nagyobbak mutatkoznak, mint a szabad életben.

A számok e sajnálatos tökéletlenségének egyik oka az is, hogy némely fogház-igazgató táblázatos jelentéseiben kihagyja mindazon elmebetegeket, kik a fogházból a tébolydákhá vitettek át.

A genti fogházzól szóló jelentésében nagy befolyást tulajdonít Mareska a rendszer szigorúságának az örültség előidézésére. Állítása támogatására felhozza, hogy addig, míg a genti fogház büntetőrendszere a javulásnak csak erkölcsi színezetet adott, nagyon tetszett a foglyoknak s az 1832. és 1833. évben foganatosított osztályozás ellen, büntettük természete alapján, semmi ellenvetést nem tettek; de nagy változás történt, mihelyt életük anyagi oldalát érintették a hatósági intézkedések.

1834-ben zendülést okozott napszámuk megváltoztatása, 1836-ban egyhangulag felzudultak a tilalom ellen: kívülről pénzt kaphatni s elkeseredettségtük nőtt, midőn 1840-ben a konyha-rendszer módosulást szenvedett. Legelviselhetetlenebb volt azonban a dohányzás eltiltása, mely már magában nagy befolyással látszik birni az örülteknek ezen korba eső szaporodására. Ez említett s szigorral foganatosított rendszabályok a foglyokkal még jobban éreztették helyzetük sulyát, s szomorú, búkórra vezető eszméket, másoknál engedetlenségi és zavargási hajlamot költöttek fel, melynek a börtön-fegyelem szigora által történt elnyomása a foglyok belső izgalját méginkább fokozta, s végül lelküket az örültség sötét éjjelével borította. (13.)

A jó és üdvös vezetésnek terhes akadálya marad mindig a fogházakban a foglyok nagy száma, mert a nagy tömeg által követelt figyelem nem terjedhet az egyesekre ki.

„Erkölcsileg üdvhozó igazgatást, — írja nekünk Guislain, a genti fogházra vonatkozólag — csak is kis, körülbelől 100 lelket számláló fogházban képzelhetek; de Gentben lehetetlen ily eredmény, mert a foglyok tulságos nagy számában és a fegyelem szigorában kettős ok rejlik az örültség előidézésére.“

Az öngyilkosságról egyáltalán.

A fogházi tébolyról mondottak szükségkép a fogházi öngyilkossághoz vezetnek. Ez átmenet annál észszerűbbnek látszik, miután a téboly gyakran az öngyilkosság előfutárja és az erkölcsi szabadság elvesztése és az öngyilkosság között sokkal észrevehetőbb hasonlatosság (analogie) van, mintsem kísértetbe ne hozatnának a bölcsészek és a lelki betegséggel foglalkozó orvosok, az öngyilkosságot mint a téboly kétségbevonhatlan jelét tekinteni.

Mi nem akarjuk magunkat ily határozott véleményűnek tartatni, s látni akarjuk, meddig érintkezik a téboly s

öngyilkosság, s hol válnak el azok egymástól. Ennélfogva bizonyos összehasonlító módot fogunk követni úgy a szabad életben, mint a börtönökben elkövetett öngyilkosságok tekintetében, mely utóbbi helyen minden elővigyázat dacára leggyakrabban előfordul.

Az öngyilkosság szabatosan nem jellemezhető, miután változatos alakokban jelentkezik, s tudományilag csak mint több okokból eredő tünetény jeleztetik. Néha nemes indokokhoz, magasztos érzelmekhez kapcsolódnak ez okok. Így ölte meg magát uticai Cató példájára, kortársaink közül sok tisztelt férfit, s nevezetesen napjaink szerencsétlenségei miatt sok katona, részint hogy ellen kezébe ne juszanak, részint nem akarva a szabadság bukását, a haza leigázását túlélni.

Csatlakoznak még ezen okok bizonyos nemzeti dogmává és törvénynyé vált előítéletekhez is. Ez eset fordul elő az indiai özvegyek önmegégetésénél, bizonyos felekezeteknél a vallási tulbuzgalomból elkövetett öntest-consinításban, és azon öngyilkosságnál, melyet a chinaiak a legkisebb, személyük ellen elkövetett meggyaláztatáskor elkövetnek.

Még azt is állítják, hogy ez utóbbi nép az öngyilkosságba, melyet a legtörvényszerűbb s legkellences dolognak tart, bizonyos gyönyört helyez.

Testi fájdalom, melynél a gyors halál előnyösebb; a gyönyörök tulságos élvezetéből származott kimertülés és undor, valamint az is, mely szeszes italok és testi kéjek mértéktelen élvezetéből származott; sorscsapások; családott hiúság és sértett önzés mind öngyilkosságra vezetnek.

Fájdalom, hogy az utóbbi okok mai modern erkölcsünk miatt, melyek a hiúságnak igen nagy táplálékot adnak, a leggyakoribbak.

Igy p. Cardan Jerome, csillagász, megjövendőlte halála napját, éhen halt azon pillanatban, midőn jósolatának

be kellett teljesedni. Ezen, egész életén át szokatlan különzséget tanusító tudós, a becsület tekintetében oly érzékeny volt, hogy nem élhette tul azon szemrehányást hogy ő hamis jós volt. Így gyilkolta meg magát br. Gross egy ujságnak öt gyalázó soraiért; így ugrott le Nourrit házának 5-ik emeletéről, mert a nápolyi színházban egy csattanós pofonvágást kapott.

Röviden: a házi czivódás, szerelmi bú, féltékenység s sértett hiúság által okozott öngyilkosság példái számtalanok.

Ép ~~is~~ vezet az örvjngés, hypochondria és bukór a legbizarabb lelki zavarokhoz, melyek életuntsággra és legyözhetsetlen csüggedésre vezetnek és az öngyilkosság ily esetben a lelki zavarnak csak következménye, vagy talán egy újabb alakja.

A z ö n g y i l k o s s á g ö r ö k ö l h e t ő s é g e .

Némely egyénnél kétségkivül fontos mozzanat az öngyilkosságra való született hajlam.

Esquirol, Rush, Fabret és Cauzauvieilith orvosok jellemző példákat hoznak fel e tekintetben. Többek közt felelevenítették a Voltaire által említett egyén tétét, ki szerencsés anyagi és házi viszonyai és egészséges volta daczára, 1767 october 17-én öngyilkos lett, miután elébb sztilóvárosa tanácsa részére halála irott védelmét elkészítette.

Atyja és fivére ugyanazon korban lettek öngyilkosokká mint ő.

„Gyakran volt nekem is alkalmam — mondja Fabret — ezen előhajlam szomorú következményeit tapasztalhatni. Ismertem egy leányt, aki háromszor kísérlette meg magát vízbe ölni. Növére egy pár évvel elébb vízbe ölte magát. Láttam anyát, leányt és unokát ezen öngyilkossági rohantól megszállva s a magasabb rangú elmehetegek

közt egy nagybátya és huga, egy anya és leánya voltak megszállva ugyan ezen betegség által.“

Ami az öngyilkosság örökölhetőségét illeti, nem hiszem, hogy ez ép úgy örökölhető volna, mint némely más betegség, hanem csak, hogy e szenvedély iránt ezen betegségre kisebb vagy nagyobb fokú alap meggy át a gyermekekre. Így nem csuda, ha ezek ugyanazon hajlam rab-szolgái lesznek, s ugyanazon tetteket követik el, különösen ha ugyanazon egészségi, munka, nevelés s erkölcsi viszonyok között élnek. Materialisticians tanok és vallástalanság is öngyilkosságra vezet. „Különösen ez utóbbi, mondja Fabret, nagyon gyakori ok az öngyilkosságra, mert, aki nem hisz egy tulvilági életben, annál kevesbé fog habozni, megszabadítani magát a földtől, ha az neki csak a fájdalom és bánat sorozatát nyújtja.“

Végül van még az öngyilkosságnak egy utolsó neme, mely rendesen mély elerkölestelenedésen és gyakran a lel-kizavar egy bizonyos fokán alapul; értjük ez alatt egy gyilkosságra következő öngyilkosságot, melyet megelőző gyilkosság részint egy gyöngédebb színezetű érzelem elfajulásából, részint engesztelhetetlen gyűlölség kielégítéséből származott.

Egy szerelemtől tulhajtott ember, nem birhatván teljesen kedvesét, megöli azt s azután, nem élhetvén nélküle, magát. Néha közös megállapodás történik s a két áldozat bátrabbika hajtja végre a büntényt.

Ami a boszuálló embert illeti, csak boszuja kielégítése után öli meg magát, történjék ez bár a vérpad elkerülése vagy azon élet elvetése miatt, melyhez őt már csak a boszu kötötte. Ily emberek néha nem lesznek öngyilkosok, de a halált az igazság-szolgáltatástól követelik.

Sok író állítja, hogy azon egyének, kik egy gyilkosság után követik el az öngyilkosságot, rendesen elmebetegeknek tekintendők s a valódi l y p o m a n i a s o khoz sorol-

zandók. Ennek ellenében azt állítjuk, hogy egy nagy része az öngyilkosoknak, nevezetesen azok, kik egy szenvedélyes szerelem kizárólagos uralma alatt állanak, a tett elkövetése pillanatában a heves rögtönös roham állapotában vannak. Ugyanis felvettek kétféle öngyilkosságot: a rögtönöst (acut) és rögzöttet (idültet, chronisch) s állították, hogy az első futólagos és muló roham, mely egyszer eredménytelenül megkísértette, újra nem ismételtetik; az utóbbi azonban, jól megfontolt cselekvés jellegét viseli magán s esendben, sietség s rohamosság nélkül készül, s egy törvényszerű tett minden gondolható nyugalmával, kiszámításával s gondosságával készül, s egy törvényszerű tett minden gondolható nyugalmával, kiszámításával s gondosságával vitétik véghez s továbbá, hogy tapasztalat szerint az első a vérmes, az utóbbi a szelidebb alkat sajátja.

A z ö n g y i l k o s s á g e r k ö l c s i j e l l e m e .

Az öngyilkosság erkölcsi jelleme ép oly sokféle árnyalatot mutat, mint általában az egyes embereké. Gyenge, erős, félénk és bátor, magas és alacsony rangu, becsületesek és gazok öngyilkosok lesznek; s az öngyilkosság, a véghezvitel körülményei szerint lehet gyávaság és erély, kegyelet és istentagadás, gyengeség és hősiesség tette.

Valóban, mi másnak, ha nem a hősiesség tettének tulajdoníthatók az ókori és néhány újabbkori híres öngyilkosság!

Nem mutatta-e meg az újabb kor egy nagyszerű példája, mily szellemi fenkölttség és lélekjelenlét okozza az öngyilkosságot? Nem bizonyodott-e be, hogy testi és lelki egészség, valamint erkölcsi szabadság teljében elkövethető e tett? Bizonyára egy ily figyelemreméltó példa Napoleon császár öngyilkossági kísérlete Fontaineblauban.

Ki mutatott ily végső menedék keresése előtt terje-

delmesebb lángészt, helyesebb érzelmet, kitartóbb erélyt s törhetetlenebb akarat-erőt?

A kísérlet meghiusulta után nyugalommal és egykedvűséggel viselte balsorsát Napoleon Elba szigetén. Lángeszével tudott eszközt és bátorságot teremteni, Franciaországot rövid időre ismét elfoglalni s a lestlyedt hazafiságnak teljes erejét, egész levét visszaadni. Végre halálhozó száműzetésbe küldetve, borzasztó betegsége kínait egy hős szilárdságával, s egy stoicus nyugalomával viselte el, a nélküli hogy értelme egy pillanatra is elhomályosodott volna.

Ha szorosán véve, azon kísérlet egyedül magában nem is igazolható, azonban indokolva van mégis, az erről Napoleon által adott kép által. Az indító okok nemesek és magasztosak voltak, semmi sem árul itt el még csak futólagos elme-zavart sem. A mérget régóta magánál hordta, nyugalommal s hideg vérrel alkalmazta azt.

Vajjon nem fogják-e mondani, miután e nagyszerű drámában a téboly legtávolabbi jele sem vehető észre, hogy már ezen egy példa elegendő a szabályt megingatni? Erre azt vagyunk kénytelenek felelni, hogy rendkívüli okok rendkívüli következéseket vonnak maguk után s hogy némely értelmes, erélyes ember a körülmények ellenállhatatlan hatalma alatt okot és mentséget talál oly tettekre, melyet a szigorú logika meg nem enged s a társadalom el-kárhoztat.

Ha bár meg vagyunk győződve, hogy egy szellemes s tiszta elméjű ember követhet el öngyilkosságot, azon nézetben vagyunk mégis, hogy az öngyilkosság legtöbb esetében az ép értelem, ha midenkör nem is hiányzik: de égő szenvedélyek és minden mást kizáró érzet uralma által meg van zavarva.

Másrésről azonban azt sem lehet tagadni, hogy még közönséges emberek között is öngyilkosságra vezethet minden különösebb elmezavar nélkül a vész és fájdalom meg-

vetése, bölcsészi lélek, különösen vallástalanság és kor-szellem. P: a katonák megszokva életük kockáztatá-sát, minden nagyobb habozás s ingadozás nélkül ölik meg magukat. Sokszor elegendő erre náluk becsületük kisszerű meg-támadtatása, szokatlan kellemetlenség vagy egyszerű élet-untság.

Igy volt fiatal korában Napoleon, a forradalom leg-tevékenyebb korában öngyilkosságra hajlandó volt, sőt arra el is ragadtatott (14.), mert Toulon ostroma után megfosztva minden segítytől, családjá szükségén nem se-gíthetett. S ettől csak egyik barátja tartóztatta vissza, te-kintélyes összeget adván neki. A későbben vívott óriási harcok, kitűnő tehetségei alkalmazására nyílt terek, nem érleltek többé ily eszmét. Ellenkezőleg gárdájához intézett napi parancsában szigoruan elítéli az öngyilkosságot, ki-mondván, hogy a lelki fájdalmak nyugodt elviselésében ép oly bátorság nyilatkozik, mint a kartácstűzben való meg-állásban, és hogy ellenállás nélkül megadni magát a fáj-dalomnak s az elől a halál által menekülni, annyi, mint győzelem előtt odahagyni a csatatért.

Ambár később Waterloonál dicső gárdájának szétrob-bantott soraiban a halált kereste, önfeláldozása ismét ne-mes és megfontolt volt, mert halála által a haza romlását hitte elkerülhetni. Ezen, erkölcsi szempontból teljesen kár-hoztatandó teljes lemondás az életről, semmi esetre sem érintkezik a tébolylyal, mely utóbbi már létezőnek vehető azoknál, kik viszonzatlan szerelem, csekély megdorgálás vagy egyszerű kellemetlenségek miatt oltják ki életüket.

Ép így volna hajlandó az ember az örültség hatásá-nak tekinteni azon öngyilkosságot, melyet bőségben és fé-nyes társadalmi állásban levő emberek követnek el. Itt csak C a s t e l r e a g h lord öngyilkosságát említjük, ki a szerenese és életörörömk ölén oltotta ki életét. De meg-jegyezzük, hogy az ilyen öngyilkosságot gyakran jogtala-

nul tulajdonítják az örültségi rohamnak, mert gyakran emésztő bűt és lassu kint takar a szerencse ragyogó palástja. A szerencse magában, Rousseau szerint, nem bir semmi jellel.

„Sohasem láttam — mondja Esquirol, oly öngyilkosságról beszélve, melyhez az egyének ellenállhatlan gyönyörzet által ragadtatnak — ilyen egyéneket, s feltehetőnek hiszem, hogy ha az egyéneket, kiknél az öngyilkossághoz ily ellenállhatatlan csábót tételeznek fel, jobban tanulmányozták volna, bizonyára fellelték volna az öngyilkosság indokait is. Ugy beszélnek ezen szerencsétlenekről, mint az örültekről, kik egy vak rendeltetésnek, egy sötét ösztönnel engedelmeskednek; én azonban, ki törekedtem e betegek veséiben olvasni, azt találtam, hogy elhatározásuk bár helytelen, de mégis okadatolt eszmének kifolyása volt.“

Azonban azt sem lehet tagadni, hogy sok esetben az öngyilkosság csak vak ösztön eredménye, mely egyszerű unalom miatt vet véget az életnek; továbbá egy gépszerű vonásé, jellemgyengesség vagy érzékenysége, melyek a legkisebb kellemetlenséget el nem kerülhető sorscsapássá változtatják át és Seneca szavait igazolják, hogy „minden fájdalom kicsiny volna, ha a képzelődés nem nagyitaná;“ s végre más esetekben egy rokonszenvesnek nevezendő elterjedésből következik. Hogyan lehet megmagyarázni másképp a ragályos öngyilkossági jelenség ijesztő tünetényét, mely egy-egy vidéken váratlanul feltűnik, egy darabig uralkodik s aztán egészen eltűnik, hogy sok év múlva ismét előkerüljön? Hogy volna megmagyarázható különben ezen öngyilkosságok elkövetésénél az aprólékosságoknak meglepő összevágása? Bizonyára az utánzás vágya játsza a főszerepet ily esetekben. Az öngyilkosságnak kedvező vagy kedvezőtlen eszmék uralkodása szerint emelkedik vagy száll az esetek száma. Mondják, hogy Byrou munkái sokakat tettek öngyilkosokká Angliában, és Staël asszony

biztosít bennünket arról, hogy „Werther keservei“ több öngyilkosságot okozott Németországban, mint ennek minden asszonya.

Könnyen látható az is, hogy mily befolyással kell bírni az öngyilkosság kifejlődésére, szaporodására és kevesbedésére az erkölcs állapotának, a civilisatio fokának, a vallási eszmék kisebb, nagyobb uralkodásának, bizonyos tanok terjedtségének és a politikai nagy mozgalmaknak, melyek a házi és családi boldogságot aláássák, a társadalmat megingatják, vagy legalább mély benyomást okoznak a népeknél. Ezen okoknak köszönheti legalább Franciaország az öngyilkosságnak azon szakadatlan növekedését, melyet a büntető statistica felmutat.

A franciaországban elkövetett öngyilkosságok statisticája az 1827—1846. évekről.

1827-ben 1542	1840-ben 2752	1844-ben 2973
1830-ban 1756	1842-ben 2866	1845-ben 3084
1835-ben 2305	1843-ban 3020	1846-ban 3102

öngyilkost számítottak, anélkül, hogy e növekedés a népesség szaporodása vagy a rendőri szabályok szigorúbbá tétele által kellőleg kimagyarázható volna.

Az éghajlat befolyása.

Óvakodni kell az éghajlatnak igen nagy befolyást tulajdonítani az öngyilkosságra. Mert p. Anglia, melyet nedves és ködös éghajlataért minden időben az öngyilkosság classicus földének tartottak, ha öngyilkossági statisticájára támaszkodhatunk, Francia- Poroszország és Austria után következnek. Amerikában 12,469, Franciaországban 14,668, Poroszországban 17,138, Austriában 20,900, Angliában 22,000 lélekre esik egy öngyilkos.

Végül egy fontos vizsgálódás, mely nagyon találós, s az erkölcsi világrendtől kölesönzött okkal támogatatik,

mutatja, hogy mily gyakran csalódnak a statisticusok, legalább a kivont következtetések tekintetében.

Azt kellene hinnünk, hogy az életvagy inkább mutatkozik a természet által gazdagon megajándékozott vidékeken, mint a hideg, nedves, ködös s terméketlen részeken, hol az egyén csak a hálátlan természet és kiélt talaj elleni örökös harcra látszik kárhóztatva lenni. De épen ezen teljesen physical hatásnak ellensulya azon nevezetes erkölcsi különbség, mely a gazdag tartományokban társadalmi szokások, political rázkodások vagy bizonyos eszmék és előítéletek uralkodásában nyilatkozik.

Ebből könnyen felfogható, hogy Poroszország, Austria és Anglia kevesebb öngyilkost mutatnak fel, mint Franciaország, habár ez kedvezőbb éghajlat alatt fekszik is; a kismértékű szenvedélyesség, régi és megszokott intézmények fennállása az elébb nevezett országokban kellőleg megfejtik a látszólagos ellenmondást.

Esquirol megjegyezte, hogy a statisticából vont eredmény nagyon észrevehetőleg változik a tények bonczolásánál s felállításánál alkalmazott módszer szerint.

Igy tudtuk meg Dr. Burrows jelentéséből, hogy Angliában, Esquirol idejében, csak azon halálozásokat vették fel az öngyilkosságok közé, melyek teljesen szántsándékosoknak ismertettek el, míg ellenben Franciaországban a rendőrség néha azokat is ide sorozta, kik halva találtattak ugyan, de öngyilkosságuk meg nem állapíthatott. Más országokban pedig épen anyagi lehetetlenség biztos eredményhez jutni.

Oroszországban még csak ezután alapíthatatik meg az öngyilkosok statisticája. Gyilkolás, lopás és a többi bünteteket nem szabad nyilvánosságra hozni; a rendőrség titokban működik és büntet, áthatlan fátyol lebeg a népesség physical és erkölcsi műveltsége felett.

Amerikában szinte megbizhatatlan az öngyilkosságok-

ról szóló *statistica*, mert ott még rövid idő előtt a polgári viszonyokról semmi jegyzék nem vezetett.

Egyáltalában nincs oly ország, hol az öngyilkosság tekintetében egy határozott *statisticai* szabályt lehetne fölláítani, mert a szám, még ugyanazon országban és ugyanazon éghajlati viszonyok mellett is folytonosan változik és az illető nép erkölcsi és politikai viszonyainak módosulása szerint növekedhetik s csökkenhet.

Bármennyire megoldatlan is e kérdés, mégis megjegyezni méltó, Hogy Franciaország néhány departementjében az öngyilkosság gyakoribb, mint a többiekben. Így p. Ardeche, Cantal, felső-Garonne, Pny de Dômei, felső pyrenäi, Creuse-i, felső-Loire-i, Aveyron-i, Corsica és Arriège departementokban figyelmes vizsgálat szerint 88,536 lélekre esik egy öngyilkosság, míg a többieken átlag csaknem 2,248-ra esik egy.

1846-ban a Seine departementban 526 megállapított öngyilkossági eset fordult elő, egy hatodrésze az ezen évben Franciaország minden részében előfordultaknak, a Seine és Oise departementban 110; az alsó-Seine departementben 108; az Oise d.-ban 103, az északi d.-ban 101; Lozere d.-ban 1; Ohers d.-ban 2; Aveyron és déli pyrenäi d.-ban 3, Arriège d.-ban 4 eset volt. Végül évenként az öngyilkosság nagyobb számát adják a déli-, mint az északi departementok.

Észleltetett továbbá, hogy az öngyilkosság mindig számosabb tavaszkor és nyáron, mint őszzel és télen; így p. 1846 évi Mart, April, Május hónapokban 904, Juni, Juli, August hónapokban 940, Január, Február és December hónapokban pedig 604 megállapított öngyilkosság volt.

Ezen egy és ugyanazon évben előfordult 3102 esetből 27 elkövetett 10—15 közti években, 139 16—21; 443 21—30; 1214 30—50; 513 50—60; 403 60—70, 209 70—80; 51 pedig 80—100 évek közti korban.

A választott halálnemeket illetőleg 1846-ban a megfojtás és felakasztás volt a leghasználtabb, melyet 1077 egyén vett igénybe; 1026 vízbe ölte magát; 222 széngöz által vetett véget életének, 422 pedig meglötte magát.

Az öngyilkosságban használt eszközök választása nem, társadalmi állás s foglalkozás szerint történik. Így a katonák és vadászok szétrobbantják agyvelejüket, a borbélyok nyakukat vágják el; a suszterek az árt, a rézmet-szők vésőjüket ütik testükbe, a fehéritő- és mosónők hamuszir, berlini kék, vagy széngöz által végzik ki magukat.

Vannak, akik a gyorsan robogó vasut vagy nehéz terhes szekerek kerekei elé feküsznek. Ez utóbbi mód csaknem kizárólag a méla-kórosok által használtatott. Ezenkívül megkülönböztethető a rögtönös (acut) és megfontolt (chronisch) öngyilkosság. Az elsők a halálnemet vagy az ölöszeret nem választják meg előre; az utóbbiak, többnyire a spleen áldozatai, ellenben már szándékuk végrehajtása előtt jóval meghatározzák a fegyvert, amelynek céltablájául életük szolgál, s semmi másféle módhoz nem érteuk. A halál-nem történt megválasztásánál, melynek tisztos voltát és előnyeit már jóval elébb kiszámították, ép ily ki-tartók.

Egy művezető, ki munkaszeretete és figyelemre méltó, habár kevésbé művelt, tehetsége által nagy vagyonra tett szert, és a kézművesek között első rangu helyet vívott ki magának, valóban meglepő szívóssággal ragaszkodott egyszer megfogamzott öngyilkossági eszméjéhez. Bár semmi bánat sem érhetette és az elmebetegség legkisebb jelét sem mutatva, magát mégis meg akarta ölni, s e célra fegyvert maga akart csinálni.

Anélkül, hogy valaha gépész lett volna, nevezetes javításokat tett a kárton nyomásnál, s végül elkészítette azon ztolyt is, melylyel véget vetett életének.

Állithatnók, hogy az öngyilkosságot inkább erkölcsi,

mint physicali okok eszközlik. A szerencse forgandósága, szerelmi bú, házi czivódás, a törvényszerű üldöztetés miatti félelem, életuntság, lelki furdalás és büntetéstől való félelem nagy büntettek esetén már régóta a legelterjedtebb okai az öngyilkosságnak. Feltehető továbbá az is, hogy az öngyilkosság forrását nem egyedül az erkölcsi elcsüggedés tulságában, hanem sokszor megható eszmék uralmában, és nemesebb, magasztosabb érzelmek tulhajtásában leli.

Ennélfogva nem lesz meglepő, hogy a többnyire nomád életet élt, soha semmi vagyonnal nem birt, családi kötelékeket nem ismert, gyalázattól, szégyentől nem tartott emberek ritkábban lesznek öngyilkosok, mint ez a rabság nyomora és fáradalmi után gondolható volna. Az itt következő statistikai táblázat tanubizonyságot nyújthat erről :

A központi fogházakban elkövetett öngyilkosságok átnézete az 1840—1846. évekről:

Központi fogház	É v							Ösz- szám	Közép- számu népesség
	1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846		
Aniane	—	—	—	—	—	—	—	—	405
Beaulieu	—	—	2	—	2	—	—	4	808
Clairvaux	1	1	—	2	—	3	—	7	1656
Embrun	—	—	—	1	—	1	1	3	763
Ensisheim	1	—	—	—	—	—	—	1	939
Eyssees	—	—	—	—	—	—	—	—	1237
Fontevrault	—	—	—	1	—	—	—	1	1304
Gaillon	—	—	—	—	—	—	—	—	1239
Limoges	—	—	1	—	2	—	—	3	722
Loos	—	—	—	—	—	—	—	—	1088
Melun	—	—	—	1	—	—	1	2	1095
Mont Saint-Michel	—	—	2	—	—	—	—	2	552
Nîmes	—	—	2	1	—	—	—	3	1226
Poissy	—	1	—	—	—	—	1	2	883
Rennes	—	—	—	—	—	—	1	1	377
Riom	1	—	—	—	—	—	—	1	816
Összeg	3	2	7	6	4	4	4	30	15110

A három bagnóban elkövetett öngyilkosságok átné-
zete az 1838 - 1845. évig.

Bagnó.	É v								Ösz- szeg	Népes- ség
	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1844	1845		
Brest . . .	—	—	—	—	1	1	—	—	2	2938
Rochefort . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1095
Toulon . . .	—	1	—	—	—	1	—	1	3	3008
Összeg . . .	—	1	—	—	1	2	—	1	5	7041

Kétségtelenül meglepő az előadott táblázatok közt nyilatkozó rossz arány. A különbség nagyon könnyen átlátható okokban rejlik. A szabad levegő, melyet a gályarabok élveznek, a kűlélet, melyet folytatnak s az abból szükségkép következő szórakozás a rabság bilenseit könnyítik s ritkábban ragadtatnak öngyilkosságra, mint a központi házakban.

Ép ily csattanós eredményt ad az öngyilkossági esetek egybehasonlítása szabadok és foglyok között.

A szabad népességnél 11,589 egyénre esik egy öngyilkosság; a foglyoknál 3,165 re egy. Tehát a fogságban négyszer több öngyilkosság követtetik el, mint a szabad életben.

Ezen aránytalanság valóban nagy, azonban még nagyobb lenne és nagyobbnak kellene lenni, ha az öngyilkosság számos s a fogsági életben gyökerező okai nem semmisülnének meg a foglyok egész életmódja által, melyet, mint már említettük, lassankint megszokik.

Szorítsanak közönséges, de szabad embereket tartósan a foglyok életmódjára, és az öngyilkosság kiszámíthatatlannul fog emelkedni, úgy hogy ennek tekintetbe vétele után a foglyok öngyilkossági eseteinek száma, habár tekintélyes, de aránylag nem épen oly tulságos.

A fogolynök öngyilkossága.

A nő foglyok közt soha sem vagy csak nagyon ritkán fordul elő öngyilkosság.

Ez onnan van, hogy a nőknél uralkodóbb az érzékenység, mint az erélyes és halálos ösztön. Könnyen exaltálnak, bajaikat súlyosbitják, fájdalmaikat tulhajtják, de estüggnek az életen, a vértől iszonyodnak és ha fájdalmuk lázában elegendő erőt szereznek is az öngyilkosságra. elárulják mindig gyengeségüket s a tetszeni vágyás egy utolsó ösztöne azon eszközt ragadtatja meg velök, mely legkevesebb fájdalmat okoz, s megöli őket, anélkül, hogy elrutitaná. „Az lehetne állítani — mondja Bourdin — hogy csak beleegyeznek halálukba, míg a férfiak erős akarattal áldozzák fel magukat.“

Mintán a fogságban a nőknek nincs alkalmuk a vízbeülésre és széngöz általi megfojtásra: így fájdalmasabb eszközökre vannak szorítva, melyeket a fogoly férfiak is gyakran használnak, fejüket a börtön falain zuzván szét, vagy felakasztván vagy rossz késsel megsebezvén magukat, a nők legtöbbszörre lemondanak az öngyilkosságról s ez magyarázza meg ennek ritkaságát a nőknél.

A foglyok a felakasztásnak adják az előnyt az eddig ismert halálnevek közül.

Azonban az életuntság nemcsak öngyilkosság által jelentkezik a börtönökben.

Némely büntetők, elvetemültségökben és vadságukban még másokat is meggyilkolnak, hogy magukat megsemmisítsék ez által. Ily szándék esetén határtalan gonddal és számtalan akadály ellenében rejtegeti magánál a bűnös gyilkoló szerszámát s büszkélkedik az elkövetett gyilkossággal s a határozottsággal, melylyel elviselendi a halált, melyet nem tudott megszerezni.

Mielőtt kínjaiknak véget vetnének, az emberiség iránt esküdt gyűlöletet akarják kielégíteni. Csak a bűntény gyö-

nyőre s a véres jelenetek élve erősíthették halni akarásukat. Az öngyilkosság elkövetésére hiányzott náluk egy becsülésre méltó indok. Csak a rendszeres, szigorú fegyelem, a nélkülözés s a testi fájdalom tették előttük elviselhetlenné a börtönt; a gyalázat vagy más erkölcsi ok nem létezett náluk s így nekik előbb ölni kellett, hogy elérhessék a vérpadot.

Lássunk egy példát. Egy touloni gálya-rab megölt egy felvigyázót, hogy e miatt halálra ítéltesék. Én láttam őt megkötözve és a legnagyobb felindulásszerű állapotban, de a legkisebb lelki zavar nélkül egy ágyhoz volt kötözve. Tántorithatatlan bátorsággal dicsekedett s azzal, hogy a halált egy idegrángás nélkül akarja fogadni. De miután figyelmesen és félbeszakítás nélkül végig hallgattam és miután megmondtam neki, hogy a büszkélkedve fitogtatott bátorság nála csak erőltetett és hogy előttem csak szegényítő gyávasága bizonyítékát adta, mert kívánta ugyan a halált, de nem merte azt magának megadni: nagyon levert és lesujtott lett.

Egy szóval: azt lehet állítani, hogy a tolvajok, rögzött gyilkosok, gályafegyenczek és nagy bűntevők ritkábban használják: mint kevésbé romlott foglyok az öngyilkosságot a végett, hogy magukat a büntetés alól elvonják s ha mégis e mentőszerhez folyamodnak, ezt bátorság hiánya miatt nem egyenesen, de az általunk leirt módon akarják elérni. Az önmagukat kivégző foglyok a legtöbb esetben a valódi lelki betegek közé tartoztak vagy politikai foglyok voltak, kiknek vak fanatismusa rendesen a nemesség s nagylelkűség jellegét viseli; vagy azon kis számú szerencsétlen vétékesek közé, kiket a szenvedély egy rohama, egy váratlan bukás s egy pillanatnyi, ellenállhatlan vonzalom tett bűntevökké és kik rendesen társadalmi állást foglalván el, képzelt becstelenség és gyalázat miatt, öngyilkossági háttározatra jönnek s azt végre is hajtják.

Még egyszer ismételjük, hogy a rendes öngyilkosság-nál csaknem általánosan nemes eszmék uralkodnak, mely mellett tanuskodik azon észzelet, hogy épen a műveltebb, előrehaladottabb államokban, hol az erkölcsök szelidebbek s az erények nyilvánosan elterjedtek, fordulnak elő leggyakrabban öngyilkosságok s hogy ott, ahol a történelem szerint kalózság, tolvajlás, gyilkolás s romlottság volt napi renden, az öngyilkosság teljesen ismeretlen volt.

Az öngyilkosság törvényszerű megbüntetése.

A régi törvényhozás szigora nem volt semmi hatással az öngyilkosság kevesbedésére. Vissza kellene mennünk egész az ókorba, hogy a hatás egyetlen nyomát felfedezzük a miletusi leány mondájában. Egy rendelet meghagyta, hogy halála után mezitelen tétessék ki a nyilvános térre és erre rögtön elttnt az öngyilkossági mania. A szégyenérzete szüntette meg ez esetben azt, mit sem a vallás, sem a büntetés meg nem szüntethetett.

Ma sokkal előre haladottabb a bölcsészet, az értelem világa terjedtebb, mint sem az öngyilkos holt tetemén elkövetett mindeu meggyalázás, p. a kéz elvágása, egybázi átok, a vagyonnak az állam részére való elkobozása, egy szóval minden elavult s az 1791-ki codex által eltörült büntetések újra behozatala gátló hatással lenne azon emberekre, kik kétségbeesés és lektizdhetetlen életuntság miatt öngyilkosok lesznek.

Sőt a Szász-, Bajorországban és Dániában fenn álló törvényes szabály, mely szerint az öngyilkos teste boncz-tani kísérletekre kiadható, vagy fel nem szentelt földbe temendő, véleményünk szerint, más eredménnyel nem bír, mint a büntethetőség természetét megváltoztatni és a tett gyalázatát az elkövetőre és családjára dobni.

Végre még egy mozzanat kívánja az öngyilkosságban létező vétkességet mentül kevésbé büntethetőnek tüntetni fel.

„Jelenlegi nevelési rendszerünknel — jegyzi meg Bossange — már azon korban, melyben nemcsak élénkek, hanem kitérőlhetteflen benyomással is bírók az első benyomások, oly könyvek jutnak kezeinkbe, melyek az öngyilkosságot valóban dicsőítik. Gyermekkorunkban lelkesítenek az ókor öngyilkosságai és felnövén, a körültünk történt öngyilkosságok megvetést soha, kárhoztatást ritkán, néha még rokonszenvet, azonban mindig sajnálkozást okoznak.“

Hogy hihetnök ezután, hogy az öngyilkosság inkább képzeleti, mint valódi büntetései, mely nem a tettet, hanem annak hulláját érintik, s már a szabadon élő emberekre is hatástalanok, hatással bírjanak a foglyokra? Az öngyilkosság további meggátlására legjobb eszköz marad az ily eset nyilvánosságra hozatalának meggátlása vagy a halál más-nemű okadatolása.

Ö v ö i n t é z k e d é s e k .

Ha a börtönben egy meghiusult öngyilkossági kísérlet fordul elő, mindenek előtt arról kell meggyőződni, hogy a kísérlet komoly vagy tettetett volt-é? S hogy vajjon nem akarja-é ez által — mint gyakran történik — egy megkísérlett bűntényérti felelősséget vagy az annak követése miatti büntetést magáról elhárítani, egy szóval, az öngyilkosság színlelése által nem akar-é elmebetegnek látszatni.

Ha az öngyilkosság komoly kísérlete derül ki, szorgosan fel kell vigyázni a tettesre és szomorú vágyát, még némely ohajai teljesítésével is, csendesíteni és p. családjávali érintkezést, vagy a régen nélkülözött szeszes italok vagy dohány élvezetét megengedni. Lehet a kötelezett munkák természetét átváltoztatni s neki magának némely, természetesen mérsékelt s nem törvénytelenül kiterjesztett megpihenést adni; lehet rá nézve enyhíteni a fegyelem bilincseit, melynek szigorú végzetes hajlamának csak na-

gyobb tápot nyujtana s egyszóval neki, minden, a börtön által megengedett szórakozást megadni, mert — mint Cicero és Montaigne régen mondták — a szórakozás a lélek betegségének legjobb gyógyszere.

Egy másik, az öngyilkossági vágy méltánylásánál figyelembe veendő mozzanat azon körülmény is, hogy az öngyilkosságot elhatározott emberek a nyugalom és hidegség színét mutatják. „Ne féltsétek azokat — mondja Bos sange — kik haragosan és dühöngve orditoznak, hogy megölik magukat; de ne téveszszétek szem elöl azt, ki arról nyugodtan beszél és keblében komolyan és gondolkozva táplálja az eszmét, amannak sem kedve, sem bátorsága nincs, ennek vágya és ereje van arra.“

E mondat helyes és alapos. De még sem szabad betű szerint venni, mert az emberek, kik élet undorukat folytonosan nyilvánítják, ha az öngyilkosságra szükséges kitartással és bátorsággal rendesen nem bírnak is, sokszor annyira bódultak, hogy megteszik a kísérletet s megcsontítják magukat.

Felállítottuk a börtönben és szabadon elkövetett öngyilkosságok arányát és láttuk, hogy az a börtönben négyszer gyakrabban fordul elő, habár a foglyok nagyrészének egyéni jellemük által vissza kellene tartóztatva lenniök e tétől, melyet egy dicséretes megbánás idéz elő és amely, bármennyire is kárhoztatandó magában véve, nagyobb részint bizonyos erkölcsi érzetet tüntet ki.

Ezen fejtegetés összevonásából kitünik, hogy helytelenül jártak el, midőn az öngyilkosságot csaknem föltétlenül összekötötték az örültséggel; hogy hasonlíthatatlanul gyakoribb az a férfi, mint a nő foglyoknál; hogy a bagánokban ritkábban fordul elő, mint a központi házakban s végül: hogy az öngyilkosság megkísértése tettett is lehet és eszköz is, örültséget színlelni.

Később mutatjuk azt ki, hogy a fogság különböző

nemei mily befolyással vannak az öngyilkosságra s most, a történeti rész teljességeért, csak kevés adatot akarunk felhozni a franciaországi fontosabb czella börtönökről, valamint rövid summázathban feltüntetni az ezen rendszer által létrehozott eredményeket.

A franciaországi czella börtönök.

A jelenleg 22 vádlottat és 40 elítéltet számláló toursi fogház 1843. november 14-én nyitvatott meg. Alakjában az amerikai fogházakhoz közeledik és nagyon kedvező helyen fekszik, szomszédságában nincsenek magas, rajta tuemelkedő épületek s egy oldalán a kilátás egy széles, fával dusan ellátott sétányra (boulevard) nyílik. 112 czellával bir, melyből 60 férfiak, 22 nők és gyermekek számára van. A többiek vagy beteg szobáknak, vagy büntető czelláknak használtatnak, mely utóbbiak a közönségesektől csak abban különböznek, hogy tökéletesen besötétíthetők. Mindanuyi tágas és szellős s a világosságot az ajtóval szemközt levő, kereszt alakú és kívülről rostélyozott ablakon át nyerik.

A második emelet igen széles kilátást nyújt. Ha a foglyok székre vagy asztra állnak, nem csak messze tul a boulevardon nézhetnek, hanem a szomszéd házaknak magasabban fekvő részét, lakóikkal együtt láthatják s nagyon jól megértethetik magukat velük jelek által.

Fájdalom, e hátrány még ma is megvan, azonban mégis igyekeztek a fogház belsejében tett változtatások által legalább a foglyok kölcsönös érintkezésének gátat vetni.

A foglyok t. i. azon fortély által, mely oly gyorsan kifejlődik a börtönökben és mely megengedi, hogy a legcsekélyebb körülményből is céljaikra hasznot vonjanak, abban találtak módot, eszközt az érintkezésre, hogy a légfűtésnél használt főhengerből kiágazó és minden czellában szelelő alakban kiömlő közlekedési csövet az egymásközi

beszélgetésre használták fel. Ezen szelelők most ugyan sodrony rostélylyal látattak el, mégis csaknem egész biztonsággal feltehető, hogy a foglyok most is a szintén czellájokba ömlő elvezető csöveket használják a társalgásra és így a teljes elszigeteltséget elkerülik.

E fogház népeisége, állítólag 1843. nov. 11-től 1847. február 1-ig sobasem haladta tul a foglyok 97 számát. Az egészségi viszonylat szintén megnyugtatónak mondatik és az erkölcsi állapot teljesen egybehangzónak a testivel. A 97 közül 81 állittatik feddhetlennek s 15 hó alatt csak egy fogoly tüntettetik fel, mint aki a sötét czellába tétetett.

Ezen eredmények, feltéve, hogy úgy állanak, könnyen megmagyarázhatók volnának a foglyok kis száma, a szorgos feltgyelet, az adott oktatás, testi jóllétük iránti orvosi gondoskodás, a foglyok rendelkezésére álló, 100 valási, történeti és földrajzi művet tartalmazó könyvtár és a foglyoknak földmivelésre való alkalmazása által; de mi a toursi fegyház összes viszonyai felől való szorgos tudakozódásaink után megtudtuk, hogy a fegyintézet alapítása óta a polgári kórházba 61 nehéz beteg vitetett s ezekből ott 13 meghalt, 22 fogoly tébolydába küldetett s több megkisértett s egy végrehajtott öngyilkosság történt; továbbá a foglyok száma sokszor tul haladja a czellákét, úgy hogy gyakran két fogoly is záratott egy czellába és hogy 25 földalatti helyiségekbe (souterrain) helyeztetett el, hol konyhai szolgálatot végeztek és közönséges életmódon hagyattak.

E szerint a pensylvániai rendszer, azaz a szigorú és folytonos elszigeteltség egyáltalán nem alkalmaztatott a foglyok teljes összeségére, s a toursi fegyház kísérletei tulajdonképen elvesztették minden fontosságukat a büntető kérdés megoldásánál, miután szigoruan véve sem az auburni, sem a philadelphiai, sem a régi rendszerhez nem tartozik.

Végre a fentebbi eredményekből, ha [azok kétségbe

vonhatatlanok s a czella rendszer kísérletei szigoruan keresztül vitettek volna is, már azért sem lehet határozott következtetést vonni a pensylvániai rendszer horderejére, mert a toursi czella-fogház csak azon foglyokat vette fel, kik rövid fogságra voltak ítélve, ami által a kérdés: mily befolyást gyakorol a czella-fogság a fegyenez javulására, valamint a hosszú időre elítélteknél nem rontó hatásu-e? még mindig elébbi megoldatlan állapotában marad. (15.)

Könnyen belátható, hogy a fogoly, ki rövid hónapokra van elítélve s magának csak könnyebb vétékért tehet szemrehányást, ki csak rövid időre látja magát elvágva összeköttetéseitől, itzleteitől és szokásaitól, és rövid időn menekülhemi reményl, könnyebben tűri el a czellafogság szigorát és értelméért, egészségéért nem sokat kell remegni. De épen így leend-e oly foglyoknál, kik több évekre vannak elítélve, egész jövőjüket kérdésessé tevő bünököt vehetnek magukra és kik a magános napok hosszú sorozatában a felgyelők hivatalos látogatásain kívül más vigaszt nem várhatnak? Megtartja-e még akkor is a czellafogság szeledebb jellegét? És nem mutatják-e a külföldön, a magánfogságra vonatkozólag gyűjtött statistikai jelentések az eltérő eredményeket a lelki állapot, fegyelem és halandóság tekintetében?

Egy, a francziaországi czella-börtönök, s nevezetesen a toursi börtön hatása felett, még oly szabatosan tett vizsgálat sem vezethet elhatározó eredményre, mert itt hiába néznénk pontos adatok után a foglyok szellemi és testi állapota tekintetében. E börtönökben hiányzanak a pontos okiratok, pedig itt épügy, mint másutt, egy jegyzéknek kellene lenni, melybe a foglyok testi és lelki állapota felőli jegyzetek bebörtönöztetésüktől fogva be lennének iktatandók; oly elővigyázati szabály ez, mely igazgatási tekintetben a legnagyobb fontossággal bírna. Most azonban minden okirat csak az igazgató nehány megjegyzéséből, és az

alamizsnások (aunoniers?) hivatalos jegyzeteiből áll, mely utóbbiaknak buzgalmukért s keresztényi szeretetökért elég dicséret nem mondható.

Bordeaux.

Ugyanazon hátrányok, esakhogy nagyobb mértékben vannak a bordeauxi czella-fegyházban, mely 1843. aug. 19. óta áll, s a melybe ezen időben 166 fogoly, 141 férfi és 25 nő vitetett át a régi departement-fogházból. De miután a czellak száma nem volt elegendő a foglyoknak, a fegyenczek egy bizonyos száma a fegyházhoz tartozó toronyba záratott, s csak mintegy 94 helyeztetett el czellákban. Tehát csak e 94 tekintetében lehetett a czella-fogság hatásáról beszélni, eltekintve attól, hogy a két osztály egyénei között gyakori csere történt. Ezenfelül 1846-ban, látogatásunk alkalmával nagy csapat koldus, s beteg öreg ember menhelye volt, kiket a rendőrség összefogván, oda küldött.

Az igazgató kijelentette előttünk, hogy a bordeauxi fegyházban csaknem kizárólag csavargók vannak, kik bizonytalan s mindig éhségtől kísért lételöket igen szivesen feleserélik biztos kenyérrel és a czella matráczával. Közülök sokan négyszer estek vissza, sőt egy már 12-szer volt blintetve.

Ezzel egyező tapasztalatok esatlakoznak az orleansi, nemiremont-i és aniane-i czella-börtönökhöz, melyek, a toursi és bordeauxi fogházakhoz hasonlóan a czella-fogság feletti határozó ítéletre semmi alapot nem nyújtanak.

La Roquette.

A magánfogság jobb eredményét mutatja a la Roquette czella-fogház, mely a Seine departement fiatalabbjainak fegyháza. De joggal jegyezték meg, hogy a kizárólag csak gyermekek számára alkotott fegyintézet semmi nyomós adatokat nem szolgáltathat a felnöttek magánfogsága

ellen vagy mellett, ehhez még azon körülmény is járul, hogy a la roquette-i büntető eljárás nagyon enyhe és oda van szelidítve, hogy a fiatal foglyokat családjaik meglátogathatják, gondos elemi és vallási oktatást nyernek, s folytonos jó magaviselet által szabadon bocsáttatásukat remélhetik.

A következő, Delessort 1839. jun. 29-ki jelentéséből vett idézet, azon gondoskodásról szól, mely a végett tételt kezdettől fogva, hogy a czella-fogság veszély nélkül s könnyen kivihető legyen. „Az elkülönzött gyermekek — így szól a jelentés — az épület első emeletének szárnyát lakják. Folytonos szellőztetés (ventillatio) annyiszor ujitja a levegőt, ahányszor szükséges. Minden czella ajtaján egy nyílás van, amelyen át az őrálló hivatalnokok megláthatják a foglyot czellájában, bárhol legyen is ez. A fűtő készülék úgy van alkalmazva, hogy télen át mérsékelt meleget ad. A czellák este lámpákkal világítvak. A fekhely egy függő ágy, melyen egy matrác, nyárban egy, télben két paplan, egy párna és egy pár, minden hónapban változtandó ágy-lepedő van. Egy kis asztal, egy szék és némi cifrázat egészíti ki a szoba butorzatát.

A fegyelmi rendszer nem kevésbé egyszerű. A gyermekek szobája számával jeleztetik. Az első szabály tökéletes hallgatás, a második folytonos foglalkozás. Határozott órákban adja a tanító az írási, olvasási vagy számolási órákat a czellákban, hol még ezen felül erkölcsi és vallásos tartalmu könyvek állanak a fogoly rendelkezésére. Az igazgató, a lelkész és házi orvos gyakran meglátogatják őket.

A szülék fogoly gyermekeiket minden héten egyszer meglátogatják. Ha az idő alkalmas, egy bizonyos számú gyermek — teljesen elkülönözve és egy ör felvigyázata mellett — sétálni vitetik.

Az ételmezés következő: naponkint egy fél font fél-fehér kenyér, 4 lat fehér kenyér vagy épen annyi ris levesnek. Hetenkint ötször reggel zsirosleves, hüvelyes veteménynyel, délben 8 lat hus csont nélkül. Hetenkint kétszer sovány horsó,- bab- vagy risleves valami zöld főzelékkel, délben vagdalt hus (fricassé) ugyanazon anyagokkal.

A ruházat télen posztó nadrág és ujjas, nyáron ugyanaz vászomból s hetenkint egy ing.

Bármily becsületre méltó is a la roquette-i fogház minden berendezése, bármily elismerésre méltók eredményei, mégis a tények behatóbb és figyelmesebb vizsgálata után néhány adatot ki kell igazítanunk s értéküket kevesbitentnk. Nevezetesen azon megjegyzést tette Delessert Gábor, ki szerencsét kívánt magának az általa megkísérelt büntető eljárás végett, 1839 február 29-ki jelentésében, hogy a magányfogság alkalmazásánál a betegek átlagos száma $5-6\%$, míg a társasfogságnál $10-11\%$ menne.

Egy újabb, 1841 január 29-ről kelt jelentésben a megbetegedések számát 7.42% -ra s a betegteremben lévő-két 52 -re, habár e szám nemsokáig állott e szokatlan magasságon.

Harmadik, 1843 február 6-ról kelt jelentésében a betegtlés újabb szaporodását igazolja, mely 1842-ben 8.75% -ra szállott. Röviden 1842-ben 433 gyermek közül 37 tehát 8.54% és 1843-ban 413 gyermek közül 36 tehát 8.71% körül halt meg; oly halandóság, mely 1842-ben számít 1843-ban arány szerint volt nagyobb.

A betegülés nagyobbodásának okát a szaporodásra, a gyermekek fejlődési változataira, kiknek test alkatuk gyakran kicsapongás és nyomor által elsatnyult volt, valamint az épület egészségtelen építés-modorára akarták háritani, de bármily fontosak legyenek is ez okok, nem engedhetjük egyedül a ezella rendszer javára iratni, mert a

La Roquette fogház megnyitása óta már léteznek s itt már mindkét rendszer alkalmaztatott.

Delessert összehasonlító táblázata 1847-ről mutatja hogy a

társas fogság alkalmazása idején		a magán fogság uralma alatt	
1837-ben 498 gyermek közül 15		1840-ben 459 gyermek közül 59	
1838-ban 536 " " 34		1841-ben 453 " " 50	
1839-ben 513 " " 68		1842-ben 450 " " 58	
		1843-ban 420 " " 54	

halt meg.

Egy szóval 1840 óta az átlagos halálozási arány 11,8%-ot mutat a La Roquette fogházban, míg ugyazon idő alatt a központi fogházakban, hiteles adatok szerint, 8,07% vala a halálozás. Semmi esetre sem vonható pontos párhuzam oly különböző börtön lakosság közt, mint gyermekek és felnőttek, de elegendőleg mutatják a fentebbi számok, hogy semmi féle kedvező körülmény nem hozható fel a La Roquetteben alkalmazásba vett czella rendszer mellett.

Hozzá kell tennünk azonban, hogy a halandóság e fogházban 1844 óta a házi rendszernek, a szellőzés, ruházat, élelmezés, lakás, fűtés tekintetében behozott javítások, sétatályosók és más, egészségügyét előmozdító intézkedések tétele által nevezetesen csökkent, de mindezek mellett nem hallgathatjuk el a csökkenés legfőbb okát, t. i. hogy 1843 óta a La Roquette fogházban letartóztatott gyermekek nagyobb része csak kis időt töltött ott s ez szükségkép hozzájárult a betegülés és halandóság csökkenéséhez.

És így részletesen említést tettünk Franciaország nevezetesebb czella-fogházairól s felmentetni érezzük magunkat a többi czella-fogházak s azok rendszere s eredményei előadása alól, mert az általunk szerzett a legkülön-

legesebb és szorgosabb tapasztalat sem vezetett a már summázva előadottakon kívül más eredményre.

Munkánk egy másik részében még vissza fogunk térni a tagadhatlanul legnevezetesebb két czella-fogházra, a to-ursi-ra és bordeaux-ira s azon megjegyzéssel rekesztjük be e történelmi részt, hogy a mezőgazdasági gyarmatok hasznairól a gyermekekre nézve — melyet e részben csak futólag emlithettünk — a haszonra fordítás (Nutzanwendung) fejezetnél többet fogunk mondani.

MÁSODIK RÉSZ.

I. Fejezet.

Általános észrevételek a foglyok felett. Természeti (physical) viszonyok. Erkölcsi és értelmi állapot. Statistikai megéd-jegyzetek. Erkölcsi osztályozás.

Általános észrevételek.

Minden jelenlegi börtön-kérdés főpontját az elítéltek komoly tanulmányozásának kellene képezni, mert minden valóban hasznos s tartósságra szánított intézmény irány-elve az, hogy az emberiség legbelsőbb sztkiségleteiu és azon egyének jellemének összhangzatán alapuljon, kikre alkalmaztatik.

Bármily igaz és fontos is ez alaptétel, még sem alkalmaztatott a büntető törvények alkotásánál s a mint elismerjtk, nem is alkalmaztattathatott Mert a minden egyes erkölcsi és érzelmi állapotához való alkalmazhatóság lehetlensége folytán a büntető törvények az emberek tömegei számára alkottattak s ennél fogva a tény, csak mint tény, vétetett tekintetbe, a nélkül, hogy az azt elkövető egyén, vagy a végrehajtásra ható különös körülmények megfigyeltettek volna. A gyakorlatban azonban e törvények szükséges módosulást nyertek, a némely egyéneknél nyilatkozó szellemi kiképzettetés és erkölcsi szabadság fokához képest. Ami még több, enyhítő körülmények felvétele a szöveget és szellemet is megváltoztatta. Maga a törvényhozás is tekintetbe vette azóta a hatalmas izgalmakat, me-

lyek a bűnősnél, ha nem is egyetlen szerző-, de fő-okul szolgálhatnak a vétek elkövetésére. És ennél fogva a büntetések, habár törvény-könyveinkben a bűn törvényszerű sulya szerint vannak meghatározva, fokozatos osztályozást s az elítélendő ember megbíráltatása szerint, nevezetes változások szenvedtek, mely változások az igazgatási szabályokban és szokásokban nem kevésbé észrevehetőek voltak. Miért ne jönnének hasonlóképen az orvos- és életszervtani eredmények a törvényhozó, az esküdtek, a hatóságok, a büntőgygyel foglalkozók s az igazgatási hatóságok tudományának és ítéleteinek segélyül: midőn azon eszközök meghatározásáról van szó, melyek által a bűntevők megbüntettetnének, ha lehet, javíttattatnának és testileg s lelkileg épen adatnának vissza a társadalomnak. Miért kellene elhallgatni a tudománynak a foglyok testi és lelki állapota, egy szóval azon fontos viszonyok felett eddig tett kutatások és észleletek eredményét, melyek bizonyos felosztást szükségessé és lehetővé tesznek s különböző törvény-alkalmazást alaptanak meg?

Az orvosi tudomány működése — mint látható — itt kettős czéllal bír: 1) az igazság-szolgáltatást felvilágosítani a vádlott lelki állapota felől, és 2) meghatározni az elővigyázati szabályokat, melyek az elítéltek egészségének védeése, s a javulás tekintetében szükségesek, és megakadályozni, nehogy a büntetés egyforma alkalmazása különböző természeteknél a bírói ítéletet helyességétől és a méltányosságtól megfosssa. Ezen utóbbi s munkánk főrészt képező pont minden szükséges megvilágítást későbbre halasztjuk s most csak arra szoritkozunk, hogy ismételjük kimondott meggyőződésünket, mely szerint a törvényszékek, a bírói hatóságok jövőben az ítélet-hozatal előtt nagy szorgalommal igyekezzenek tudomást szerezni a vádlott egyéni viszonyairól. Alább, fájdalom, nagyon könnyű lesz kimutatnunk, hogy, eltekintve azon halálra ítélt szerencsét-

lenektől, kiknek lelki betegsége haláluk után, bár későn ugyan, de biztosan bizonyítottat az orvosok által: a börtöneinkben lelkibetegek névvel jeleltek kétharmada már bebörtönözésük előtt az volt.

Magunk is gyakran észleltük e tényt, de még feleslegesen is megerősítettük börtön-orvos testvéreink, és minden, a foglyok igazgatásával vagy felügyeletével megbízott egyén által, s természetesen azon óhajt szüli, hogy a bűnügyi vizsgálatok vezetésével megbízott hatóságok bárcsak nagy figyelmet fordítanak a gyenge elméjűekre s a vádlott való lelki állapota felől, kinek értelme kétségesnek látszik, szakértői vélemény által szerezzenek világosságot.

A mondottak azt hitethetnék el, hogy mi az elítélteket általánosságban beszámítás alá nem eshetőknek állítjuk az általuk elkövetett tett tekintetében, s ennél fogva azt akarjuk keresztül vinni, amit Gall-nak a laikusok, sőt még több gyógyászok által is félreértett, elcsavart, s ez által nagyon hitelvesztett tanának tulajdonítanak. De ez semmi esetre sem áll; a bűntevők, egy tömegben tekintve, legkevésbé sem örültek; igazságtalanság volna ez utóbbiakat a rosznak ismert emberekkel egy osztályba sorozni. Ha már törvényeink, társadalmi szokásaink az oly egyéneket, kiknél az értelem vagy elveszett, vagy soha sem volt, vagy tökéletlenül fejlődött, különös viszonyok közé helyezik, nem kellene-e a bíróságoknak és esküdteknek az enyhítő körülmények jótéteményét az eddigi határoknál tovább terjesztve, megengedni a társadalmi érdekek veszélyeztetése nélkül, bizonyos kivételeket oly emberek tekintetében, kiknél a szellemi tehetség nem bírja ellensúlyozni a mindnyájunkban létező vad hajlamokat? Mert ha ezen, egy helyes és erőteljes értelem által fekezett vágyak szenvedélyeinknek csak tápot adnak, anélkül, hogy azokat megrontanak, s a helyett, hogy nagyobb tehetséggel bíró embereknél a magasabb képességek működését megakadályoznák, ezeknek

csak nagyobb erélyt kölcsönöznek : mulhatlanul bűnökre ragadják azon egyéneket, kik szerencsétlen szervezetük miatt ama vágyakat tisztán fel nem ismerik és azok elnyomására hiányzik erkölcsi érzékük ; továbbá azokat, kik bár különben ép értelemmel birnak, de azt helyesen használni nem tudják ; végül azokat, kik fájdalom, a sorstól arra látszának kiszemeltek, hogy a társadalmi életben sem támaszt, sem jó példát, sem oktatási eszközt, sem rendes, becsületes viseletet ne találjanak.

Igen jól megértenők, ha a törvény-tudomány és a kormányzat egy büntető rendszer választása tekintetében hozott határozatnál nem venné figyelembe az előadott nézeteket, ha még oly okadatoltak lennének is azok, amennyiben ezek csak néhány kivételes esetre vonatkoznának. De figyelmes tanulmány megmutatja, hogy másképp áll a dolog, és ha megállapíthatjuk, hogy a foglyok igen nagy többsége többé kevésbé az épen elsorolt behatások uralma alatt bukott el, félreismerhetetlen lesz, hogy a nagyon általános, de szükségkép az általánosra hozott büntető szabályoknak szelidebbekké kell tételniök, vagy legalább a megbüntető ember természete szerint változniök.

E fontos és szövevényes kérdésnek van még ezen kívül egy oldala, mely az orvosi beavatkozást elkerülhetlenné teszi. Az orvosok előtt általánosan ismert, s a laikusok előtt teljesen világossá teendő igazság, a lélek és a test egymásra való kölcsönös behatása és belső viszonya. Ez igazság nem fontolható meg elég komolyan a büntető kérdésnél, mert semmi sem várható egy oly rendszertől, mely az életműködés e két elemét nem egyenlőn ápolja. A testi jólétre való egyedüli ügyelet, a fogoly lelkére, eszméire, akarat-irányára és erkölcsi hajlamaira való egyidejű behatás nélkül, annyi lenne, mint testi erejét fokozva, a büntetésre nagyobb erőt adni néki. Majd megint a térítési kísérlet, kegyes intések s jó példák általi jó utra terelési

szándék, nagyon szigorú bánásmód mellett, gyengítő és egészségtelen életviszonyok közé dobva, egy szóval a kísérlet, a fogoly erkölcsi jólétét a testi rovására véghez vinni akarni, csak hű javítási törekvés lenne, eredmény és tartósság nélkül, mert az erejétől megfosztott szabadon bocsátott nem tud dolgozni s munka nélkül nem tud beültetesen megélni.

Osztályozás.

Szilárdan áll tehát, hogy a durva és puszta tényen kívül, melyért az elítéltek büntetnek, a módosítandó eszközök alkalmazásánál figyelmezní kell még a köztük létező erkölcsi és testi egyenlőtlenségre is szervezetük tekintetében, romlottságuk fokára, a javulásnak különböző reményére; és ezeknél fogva különböző fokozatokat kell felállítani, melyeket a törvény szabatosan meg nem határozhatott, még ha elvben el is fogadta, ami azonban nem történt a kormány által a kamaráknak elfogadás végett benyújtott törvényjavaslatnál.

A foglyok egyéni szervezetéhez alkalmazott büntető alakból folyó eme különbség nélkül a büntetés nem volna egyéb oly vak eszköznél, mely ugyanazon büntényért egyik hűnősnek életét vagy esztét, a másíknak csak szabadságát rabolja el.

Ha e tekintetben szemünkre vettetnék, hogy mi egy fokozatos s a fogoly egyéni viszonyai szerint modoruló büntetés alkalmazás mellett emelvén szót, a fennálló büntető szabályok fenntartását nem óhajtjuk: azt felelnők, hogy ezen büntető szabályok már változtattak előfordult szükség esetén.

Féltek-e a büntető törvénykönyv megsértésétől, midőn egy egyszerű rendelettel behozták a hallgatás szabályát központi fogházainkban, amely változás folytán az addig fennállott lényeges viszonyok nagy módosulást szen-

vedtek? Behozhatónak hitték-é a czella-fogságot az eddigi és a büntető törvény által elhatározott rendszer helyett, anélkül, hogy ezt ne bántotta volna? Nem tudjuk-é, hogy a különböző büntető rendszernél az igazgatónak eddig is szabadságában állott saját belátása szerint nagyobbítani vagy enyhíteni a törvényes büntetés szigorát? És nem lehetne-é joggal ellenvetés gyanánt felhozni a czella-rendszer ellen, hogy a fogház belső igazgatásától elrabolt minden méltányos eszközt a jutalmazás és fegyelem tekintetében, miután minden fogoly ugyanazon büntetésnek van alávetve?

Különben rég elismerték a foglyok új osztályozásának szükségét. Az ezen nézetet kimondó, kitünő férfiak közül különösen Faucher Leon emelendő ki, ki, véleményünk szerint, legjobban közeledett egy valódi büntető reform feltételeihez.

Faucher Leon szerint a város és a vidék eliteltjei, két, teljesen különböző fajt képeznek és Faucher ezen különbséget vette osztályozásánál beosztási alapul.

„A városi foglyok — így szól — mint benszülöttek, a vidékiek, mint idegenek viselik magukat a börtönökben. A fogság terheivel ismerős városiak számára nem oly ijesztő ez, mint az utóbbiaknak, kiknek új tartózkodási helyük kiállhatatlan és elviselhetetlen. Ezért a városiak konokabbak és nehezebben javíthatók, mint a falusiak, kik még vallásosak, dolgosak stb.“

„A foglyok számára, kik egymás között jellemük által ép úgy, mint büntényeik foka, szokásaik s munka-szeretettik által különböznek, nem csak különböző erkölcs szabályokkal ellátott többféle börtön, hanem még teljesen ellentétes munka-rendszer is szükségeltetik. A falusiaknak mezei, a városiaknak inkább kézműi foglalkozást kell nyújtani, ezért az első esetben a fogház jellege majorság, a másodikban gyár leend.“

Nem ismerjük félre a falusi és városi lakosság közt felvett osztálykülömbőség helyes és igaz voltát és hiszük, hogy ily osztályozás már tödvös reformot eredményezhet.

De a Faucher-féle rendszer ellen azon kifogást kell tennünk, hogy az egyoldalulag a népesség élesen szétválasztott különbségén alapszik és semmi tekintettel sincs a még ezen népesség kebelében is létező egyéni kölömbőségre és az orvos- és életszervtan követelményeire.

Hogy a kérdés közepébe tegyük magunkat, mielőtt a jelleg felett, mely az egyik vagy másik börtön-rendszer felett előnnyel bírna és a felett mondanánk ítéletet, vajjon ennek a szelidség vagy szigor, az elcsüggesztés vagy fel-emelés jellegét kell-e magán hordani, elébb azon kérdéseket fejtegetjük, hogy vajjon:

1.) a foglyok összeségükben testileg erőteljes emberek-é, kiket a heves, tüzes véralkat csaknem ellenállhatlanul hajt kicsapongásra, rendetlenségre, vétekre és bünre?

2.) erkölcsi tekintetben nagy jellem-szilárdsággal bírnak-é s vajjon botlásaik és bukásaik felett élénk gondolatok izgatásai és szenvedélyeik határtalan mértékletlenségei döntenek-é?

Azon kérdésre, hogy a foglyok összeségükben erőteljes testtel, erélyes jellemmel és kifejlett értelemmel bírnak-é: nemlegesen kell felelnünk; ezen, talán váratlan állításunknál támaszkodván legjelesebb központi házainkban lelkiismeretes kutatással gyűjtött adatainkra.

Megjegyezzük, hogy az itt következő táblázatok s az abból folyó statistikai eredmények a legnagyobb gondossággal s oly pontossággal gyűjtettek, hogy azok teljes hitelt érdemlenek, a minőt hasonló kutatásoknál igényelni csak lehet.

E táblázatok a parányokra is kiterjedő szigorral készítettek a fogházak igazgatói, hivatalnokai, orvosai, felvigyázói, sőt még néhány értelmesebb fogoly közre mű-

ködésével, kik a legpontosabb, mindkét fogház naplójával pontról pontra egybevágó közléseket tettek.

Természeti (physical) viszonyok.

A következő tábla egy kimutatást nyújt a még erőseknek tartott foglyok (férfiak) test-szervezete felett a clairveaux-i és melun-i központi házakban, bebörtönöztetésük kezdetén és a fogság folyama alatt:

A központi fogház neve	Az elitáltak száma	A testalkat állapota a börtönbe lépés pillanatában			A testalkat állapota a fogság alatt		
		jó	középszerű	gyenge	jó	középszerű	gyenge
Clairveaux .	1179	688	311	180	509	287	383
Melun . . .	974	767	160	47	459	92	423

Jelen átnézetből kitűnik, hogy az összes 2153 fogoly közt a belépésnél 1455 jó, 471 középszerű és 227 gyenge testalkatu volt, amiért is a bűntevők összeségükben, nem tekinthetők erőteljes embereknek. Kiténik továbbá az is, hogy a fogság hatása alatt csak 968 tartotta meg előbbi jó egészségét, míg ellenben 379 középszerű, 806 pedig nagyon meggyengült testalkatra tettek szert. Nevezetesen az utóbb nevezett 806 közül 579 egyén volt különösen testileg egészen összetörve.

Nem szerezhettünk bizonyosságot azon időtartamról, amelyben az általunk előadott egészségi süllyedés végbe ment, de számos tapasztalataink arra indítanak, hogy ezen süllyedés gyorsan történt és hogy az átlagos halálozási arány sokkal nagyobb volt a fogság első, mint későbbi éveiben.

Chassinatnak hivatalos, 1847-ben nyilvánosságra hozott és az 1840—1844 közti öt évet felölelő jelentéséből, a köz-

pontiházak felett, még az is kiviláglik, hogy ezen idő alatt, a különböző központi fogházakban elhalt 2318 egyén közül 657, tehát 18⁰/₀, már a fogházba történt belépésekor rosz; 579, tehát 25⁰/₀ középszerű és 1082, tehát 47⁰/₀ jó testi szervezettel birt.

Ugyanezen jelentés mutatja, hogy a foglyok átlagos halálozási száma ezen intézetekben, mint 1: 13.₄₅-höz viszonylik; míg ellenben a szabadon élők közt ez úgy áll, mint 1: 42.₀₇-hez, mely szerint a fogházakra háromszor nagyobb halálozási arány tűnik itt ki. Habár Chasinat jelentései nem egészen egyeznek is az általunk elért részleges eredményekkel, de a fő dologban mégis összevágna és bebizonyítják, hogy az erkölcsi romlottság és bűn által fogságra jutott emberek, legalább általánosságban, nem valami különös természeti erővel vannak felruházva s azok, akiknél ez így van is, a fogság romboló hatása alatt hamar elvesztik.

Erkölcsi viszonyok.

Bebizonyítottuk, hogy a foglyok testileg inkább gyengék, mint erősek; lássuk most az erkölcsi állapotot:

A központi fogház neve	Az elítéltek száma	Jellem		Viselet		Büntetések
		jó	rosz	jó	rosz	
Melun . . .	974	780	194	780	194	797
Clairveaux . .	1179	827	352	834	345	401

Hevesség, hirtelen harag, vad indulat és nyakas ellenkezés, amint láthatni a központi házakban inkább kivélt, mint szabályt képeznek, mert míg egyrésről Melunban 974 fogolyra 780 jó jellemű és viseletű esett, másrésről Clairveauxban 1179 fogoly közül 827 jó viseletű és 834 feddhetlen viseletű volt.

Megjegyzendő még, s ez minden központi fogházban tapasztaltatott, hogy a büntetések tömege többnyire egy és ugyanazon személyt illetik. Ennél fogva erkölcsi tekintetben az elítéltek nem mindegyike erős jellemű, de általában véve nem is csökönnyösök és ellenállók a fegyelem iránt.

Értelmi tehetség.

Mielőtt a foglyok átlagos értelmi arányát meg állapítanók, meg kell fontolnuak azon általános arányt, melyben a napszamosokból, kézművesekből, falusiakból, targonczásokból, egy szóval: az inkább erőt igénylő foglalkozásu emberekből összeállított börtön-népesség él. Az értelmi fokok beosztásánál, melyből a gyermekeket és nőket kizártuk, számokat választottunk, mégpedig úgy, hogy a páratlan számokkal a középszerűn felül álló, a párosokkal a középszerűn alul álló értelmi fokot jelöltük s így a nulla vagy 0 a középszerűséget jeleli.

Ennélfogva a 0 alá tartoznak mindazon foglyok, kik középszerű tehetséggel vagy az értelem oly fokával bírnak, mely egy mesterség gyakorlatára és az elemi oktatás megtanulására elegendő.

1 alá, mindazok, kik nem csak nagy munkára, hanem felügyeletre is alkalmazhatók.

3 alá azon magasabb értelemmel bírók, kik nem csak a felügyeletet átvehetik, hanem a tudományos pályát is képesek betölteni.

2 alá, azon értelem-szegények, kiknél semmi féle oktatás sem gyümölcs-hozó s kik pusztán csak gépszerű munkálkodásra használhatók.

4 alá, végül mindazok, kik jogtalanul ülnek a börtönökben s kiket joggal lehet a buták és együgyűek közé számítani.

Az elítéltek száma Melunban és Clairvauxban	0 vagy közepszerű képesség	1 kifejlődöttebb értelm	3 magasabb képesség	2 szellemi korlátozottság	4 együgyűség vagy bárgyúság
1996	1249	345	37	330	35

Az előttnk álló adatok szerint kitűnik, hogy testi, erkölcsi és értelmi tekintetben a foglyok inkább gyengék: mint erősek. Bár testileg inkább erősek, mint gyengék, de ezen kedvező körülmény, mint kimutattuk, csak addig tart, míg a foglyok átlépték a börtön küszöbét. Tiszta lég; az egészségnek kedvező munkák hiánya; gyakran nagyon megerőltető munkák terhe; a gyengítő táplálkozás; sajnalatra méltó szenvedélyek természetellenes kielégítése, melyek a központi házakban legalább teljes elnyomást szenvedtek s ezekben gyengítő oknak lenni megszűntek; a titkos bűnök, melyek mindenütt, de gyakrabban találhatóak a ezella-, mint a társas rendszernél; az unalom és szomorúság, melyek a szabadság elvesztéséhez kapcsolódnak minden fogolynál: és melyeket a kicsapongó életből a fogság nyomorába való rögtönös átmenet szül: mind ezek együtt okozzák a foglyok természeti erejének gyöngülését és szervezettik kimerülését.

A rohamos és lázas izgalmak, melyek némelyeknél rendes állapotá fejlődnek, távol attól, hogy erő vagy erkölcsi erény bizonyítékai lennének, a valóságban nem egyebek takarónál, mely alatt mély gyengeség rejlik.

Végül könnyen felfogható, hogy mennyi nehézséggel kell megküzdeni a foglyok különböző jellemének biztos megmérlegelésénél még az e ezella legelőnyösebb helyzetbe levő vizsgálódónak is. Ezen erkölcsi boncztan megtanulása annál nehezebb, mert a foglyok nagyobb része a

megbánásban, sőt még a gonoszságban is ügyes színész, tettető és valódi céljaiknak s belső gondolataiknak ezen elleplezése, melyet gyalázatos büszkeségünk vagy helyzetük javíthatásának reménye szül, csak hosszas tanulmány és folytonos gyakorlat eredménye. Midőn továbbá az elébbi statistikai táblázatban a foglyok jellemét jónak és rossznak állítottuk fel, ezen kettős tulajdonság által csak engedelmes vagy engedetlen voltukat, a bürtön renchez való alkalmazkodásukat, vagy az az elleni ellenszegüléstüket akartuk jelezni. De a foglyok jellemének megítélésénél kellő tekintettel kell lenni a folytonos felügyelet által eredményezett kényszerre, valamint a május 10-ki rendelet által megszorított módra, a foglyoknak egymáshoz viszonya tekintetében és az erőtlenítő élet-körülmények és a tökéletesen inger nélküli táplálkozás hatását a fogoly erkölcsére nagyon élénken szem előtt tartani.

Adataink alapján bebizonyítottuk ugyan, hogy általában a foglyok, közönséges, jelentőség nélküli s kevés erélylyel bíró természetűek, de megjegyezzük, hogy statistikai adataink csak a központi házakban levőkre, tehát az egy évnél tovább ítétekre vonatkoznak. Ezen osztályon kívül vannak még a vizsgálati fogságban levő vádlottak, a rövid időre elítéltek és a gályarabok. Valószínűleg igen különböző eredményeket kapnánk, ha a különféle osztályokra ugyanazon tanulmányt és kutatásokat fordítanók, minőt mi a központi házaknál tettünk. A kisebb büntevőknel, kik rendkívüli ügyességgel az igazság karját és a súlyos büntetéseket elkertülni képesek, bizonyára több ravaszságot és okos eselt mutathatnánk fel s a bagnokban, mint már alkalmilag megjegyeztük, erélyes, vállalkozó, nagyon kifejlett testi és szellemi erővel párosult jellemeket találunk. Bár kivételkép, a központi fogházak is tüntettek fel oly természeteket, kik a legégőbb szenvedélyeket a legélesebb értelemmel egyesítették. Azonban,

az ily jellemeket szívesen feljegyezvén, figyelmünket azon bűntevők általános és nagy számát illető viszonyokra fordítottuk, kik az u. n. középfogságban vannak, azaz a nagyon kis és a nagyon kemény büntetésre ítétek közt állanak.

Ennél fogva nyert eredményünk változást szenvedhetne, ha egy hason alakú börtön-rendszer alá hozott foglyok összesége felett új vizsgálódások tartatnának.

Ennek daczára remélhetjük, hogy az általunk tett kutatások — habár a jelzett határok közé szorítva is — kétségtelen hasznot nyújtanak, mert a foglyok közép tömegének sajátságos viszonyai előadásával már egy lépést kellett tennünk ezen, oly fontos kérdés megoldásához és a törvényhozó s kormányzó hatóságot felvilágosítani az eszközök felől, melyeknek alkalmazása a foglyok fogságára és javulására üdvös befolyással lesznek.

Osztályozás.

A foglyokat a köztük található mindenféle különbségektől eltekintve a következő és minden rendszer alkalmazásánál tekintetbe veendő főosztályokba lehet sorozni, mert nézetünk szerint, oly rendszer, mely ily osztályozást meg nem enged, valódi becsesél nem bír.

Ezen fogoly osztályok legelsőjébe tartoznak mindazok, kik e napig javíthatatlanoknak tartattak s általában magasabb, de rossz akarat és romlott természet által vétekhez vezetett szellemi tehetséggel bírnak. A többségnél csak a fogság és büntetés iszonya által fékeztetett e bűnös indulat és sem nevelés, sem oktatás, sem jó példa nem használt; szerencsétlen szenvedélyeik csábjai előtt, mintegy végzetszerűleg kellett engedelmeskedni, meghajolni.

Ide tartozik a gyászos s fájdalom, nagyon közönséges esete is a büntények szakadatlan lánczolatának egy

és ugyanazon családban; leljék bár e büntények eredettiket az öröklött hajlamban, a szülői példában, az oktatásban, az ifjukur ki nem törölhető benyomásaiban, vagy azon rontó körben, amelyben a hüntevők felnöttek és éltek.

Ezen osztályhoz még egy alosztályt is kell csatolnunk, mely hasonlókép szellemileg jól megáldott foglyokból áll, kiknek roszasága nem öröklött hajlamon, hanem a társadalmi kötelességek hamis és veszélyes felfogásán alapul. Ezek tényleg nem hüntevőknek tekintik magukat, hanem szerencsétlen játékosoknak, legyőzötteknek; az általuk tolvajnyelven „némá-“nak nevezett lelkiismerettel nincsenek viszályban. A világgal háboruban levén, a tolvajság előtűnik annyi, mint a tőlük elragadt vagyon visszaszerzése, a gyilkosság annyi, mint a szükség, amelyben a katona látja magát a csatatéren. E veszélyes logika, e méltánytalan erkölcs-elv különben majd mindenik fogoly lelkében és szívében feltalálható.

Csak futólag említjük itt meg, hogy a visszaesők nagy része ezen, részint öröklött hajlamból, részint akarat-és megfontoláshból rosz foglyoknak kettős osztályába tartozik. A következő táblázat tényleg mutatja, hogy a visszaesők aránylag sokkal kifejtettebb értelmi tehetséggel (osztályozásunk 1 és 3 száma) birnak, mint azok, kik első büntetésüket szenvedik.

A visszaesők száma Melunban és Clairveauxban	0 vagy közepszerű képesség	1 kifejlődöttebb értelm	3 magasabb képesség	2 szellemi korlátozottság	4 együgyűség vagy bárgyuság
598	315	127	5	131	20

A második osztályhoz tartoznak mindazok, kiknek szellemi fejlődöttségük az általunk közepszerűnek mondot-

tal megegyezik. Nagyon gyengén fejlődött érzékkel bírnak az erkölcsösség iránt. Már gyermekkoruk óta magukra hagyatva, az érzékiség vágya, a kicsapongás szerepeltete, a csavargás megszokása, az erkölcstelen tettek csábja, gondolataik fokenkénti sülyedése és végre egy rendkívüli szív-gyengeség a vétkek és bűnök útjára vezetik, amelyre nem a rosztal való ellenállhatlan hajlam miatt, hanem szórakozási vágyból, kicsapongás és restség iránti ragaszkodásból lépnek.

A harmadik osztály végétől, amelyhez szellemi osztályzatunkban 2 és 4 számmal jelelt egyének tartoznak, oly emberekből áll, kik minden oly foglalkozásra, mely fontolt cselekvést és bizonyos akarat-egymásutánt követel, tökéletlen szervezettel bírnak, kik ügyes munkások versenyét ki nem állhatják és részint oktatás hiánya miatt a társadalmi kötelességekkel ismeretlenek, részint nagyon korlátozottak az utóbbiak felfogására és személyes ösztönük feletti uralkodásra s így képesség-hiányuk miatt a bűnök útjára sodortattak.

A három elsorolt osztály rövid és átnézetes jellemzése végett ismételjük, hogy:

az első osztályba tartoznak a gonosz, észszel és erélylyel felruházott bűntevők, kik szándékosan öröklött hajlamból vagy elvből vétkeznek;

a második osztályba: a gonosz, korlátozott, buta vagy ugynevezett szenvedőleges (passiv) foglyok, kik inkább a gyalázat és becsület iránti tökéletes egykedvűség folytán, gyávaságból és restségből s rosztal ösztöneik elleni ellenállás hiányából, mint teljes értelem-hiányból követik el a rosztal;

a harmadik osztályba: a tehetségnélküliek vagy teljesen használhatlanok, tompa ész-tehetséggel, kik valamely foglalkozás tudása nélkül, tetteik jelentőségét soha teljesen

nem értik s nagyobbára a többszöri büntetést félelem, valamint anélkül viselik, hogy azt egyáltalán megértenék.

Ezen kívül vannak még többféle, ezen osztályok mindenikéhez hozzá járuló elemek. Ezeknek jellege a teljes gondatlanság a jog és jogtalanság fogalma iránt, a társadalmi törvények erkölcsi értékének felfogása tekintetében létező teljes hiány, a folytonos kívánat az élet-szükségleteknek munka, fáradság nélküli megszerzésére, s végül az ellenállhatatlan hajlam a jövő előnyeit a jelen durva élvezéért feláldozni.

De az erkölcsi fogalmak ezen hiánya, magasabb érzelmek nem létezése, nem zárja ki náluk a gyöngédebb érzemények kifejlődését. Láttam némelyeket könyezni családjaik emlékére, mások a legmélyebb bánkódást érezték, ha azon szomorúságra gondoltak, melyet elítéltetésük gyalázata, fogságuk szégyene övéiknél okoz; sokszor találhatni a börtönökben önfeláldozó atyákat, szerető férjeket és sokan a legszélsőbb önmegetagadásig menő önfeláldozás példáját mutatták. Természetesen az ily esetek csak kivételek!

A következők az 1832-ben a bicetrei régi fogházban Dr. Spurzheim és általam 119 foglyon tett phrenologiai vizsgálat eredményei, melyeknek helyessége a foglyok közt élő egyének, a foglyok lajstroma, sőt még némely foglyok értesítései által még bebizonyítottabb lett.

Phrenologiai meghatározásaink a foglyok valódi jellemével teljesen megegyeztek 54, majdnem helyesek voltak 40, körülbelül összeváltak 19, és helytelenek voltak 6 foglynál.

Továbbá, kiviláglott ezen vizsgálat folytán a kor tekintetében, hogy:

26	egyén	14—20
28	„	20—25
21	„	25—30

- 31 egyén 30—40
- 8 „ 40—50
- 3 „ 50—60 közti
- 2 „ 60-on felüli korban voltak.

Az elkövetett bűntény természetét tekintve, volt a 119 esetben :

- 14 egyszerű tolvajlás,
- 37 tolvajlás betöréssel,
- 19 bűnrészes tolvajságban,
- 2 tolvajlás elkövetett erőszakossággal,
- 4 csalás,
- 1 okmány-hamisítás,
- 2 hamis pénzverés,
- 3 tetteleges támadás,
- 1 orgazdaság,
- 1 bizalommal visszaélés,
- 1 hamis bukás,
- 3 rablás,
- 2 esete a felsőség elleni lázadásnak,
- 1 gyilkosság,
- 1 erőszakvételi kísérlet gyermekben.

A 119 fogoly közt 44 visszaeső volt.

Az elítéltek nagyobb részénél, kikre ezen vizsgálat vonatkozik, nagyon gyenge s csak egynehánynál találtunk igen kifejtett értelmet. A jog és jogtalanság, a rossz és jó fogalma csak kivételesen fordult elő köztük. A lelki furdálás csaknem teljesen ismeretlen volt. Ha köztük némelyek botlásaikat vagy vétkeiket megbánták, ez nem botlásaik, hanem az elvesztett szabadság miatt történt. Mások teljes egykedvűséget mutattak a fogsági tartózkodás iránt s csak más életviszonyoknak tekintették ezt és többben boszu-tervekkel foglalkoztak, vagy rombolási terveket készítettek szabadon hocsáttatásuk többé kevésbé távoleső napjára.

Közönségesen az érzéki szerelem fejtett ki bennök égő vágyakat. A többségnél az állati élet lépett előtérbe s valódi farkas-éhség a baromiségra vezette. Akaratuk rendszeren kitarás és erő nélküli volt s a hol ez utóbbi mutatkozott is, legyőzhetetlen nyakassággal volt összekötve. A tisztelet érzete nem mindig hiányzott és ritkasága miatt nevezetes szabály-ellenességgel: némelyek a legnagyobb hódolattal viseltettek azon személyek iránt, kiket megrabolni egy perczig sem haboztak. Továbbá észleltük némelyeknél a jó és rossz hajlamok bizar találkozását, a gonosz hajlamok és indulatok egyesülését bizonyos jó akarral és gyöngédséggel.

Különben a gyöngéd érzelmek egyesülése czégeres erkölestelenséggel és bünnös szokásokkal nem ujság; ezen ellentét különösen a nő foglyoknál s itt megint főleg a prostitutáknál minden időben észleltetett.

De ami még több: a bűntevőknél, bármily nagy legyen jellemromlottságuk és erkölestelenségük, bizonyos becsületérzést, bizonyos szótartást s felvállalt kötelezettségeik teljesítését lehet találni. De mindezek csak egy határozott czéllal bírnak, és ezen czélon, e feltételezett bizalmon tul egymással is úgy bánnak, mint a társadalommal. Ennek bizonyosságaul, a nektink Balan ur, a Madelonette-fogház *) igazgatója által tudomásunkra jutott, igen jellemző példát hozzuk fel.

A fogházba lépéskor egy fogolynő csak 5 frankot hozhat magával. Egynek közülök 25 frankja volt s csak midőn négy fogolytársával szekeren vitetett a fogházba, tudta meg e rendszabályt. A semmi pénzzel nem bíró négy fogoly-társnő abban állapotodott meg, hogy mindenik átvesz 5 frankot őrizet végett, s azokat másnap ismét visszaadják a birtokosnőnek. Ezen társas rendszerű fogháznak nagyon

*) Egy javító-fogház gyalázatos nőszemélyek szántára.

gyengén vezetett igazgatása a visszaadást nagyon könnyűvé tette. A nevezett napon a visszaadás lelkiismeretes pontossággal megtörtént, de már egy nap múlva a 25 frankból egy sous sem volt; utitársai megtartották ugyan szavukat, de ennek teljesítése után, nem haboztak őt teljesen kifosztani.

E sajnós viszonyok nincsenek mindig ostromoltatva az oktatás kellő foka által, s ez leghatározottabban kiviláglék a büntető igazság-szolgáltatásnak 1845. évre kiadott fő számoló jelentéséből.

5543 vádlott férfi közül 2571 épen nem, 1925 csak tökéletlenül, 815 jól tudott írni és olvasni, s csak 202 vitte nagyobb tökéletességre.

Megemlítjük még végre, hogy osztályozásunkért sem a tökéletesség, sem a szabadoság pálmaágát nem követeljük, de a netalán ellene emelt vádaknak is bátran szemébe tekintünk.

Csak azt jegyezzük meg, hogy minden embertani osztályozásoknak többé kevésbé ugyanazon vádakkal kell magát megtámadtatva látni, ha az emberi nem egyéneinek határtalan különféleségét megfontoljuk, amely különbség azonban egyáltalában nem akadályozza meg az emberek között bizonyos általános jellegeket (typus) és jellemeket felismerni, mint mi ezt a foglyok összeségénél tettük.

Később fogjuk vizsgálni azt, hogy az egyének, kikből áll három osztályunk, mennyiben vehetők egy és ugyanazon büntetés alá, vagy mily határig volna lehető, ezt a mindenkori viszonyok mértéke szerint hozzá illővé változtatni át?

II. Fejezet.

Fegyelem és a foglyok erkölcsi javulása.

Igazgató. Munkaadó. Szerzetesek. Büntetések. Jutalmazások. Oktatás. Börtön lelkészek. Épülési vagy elmékedési órák. Táplálkozás és befo-
lyása erkölcsi tekintetben.

Mielőtt reform tervünket és az annak behozására szükség-
es eszközöket előadnók, vizsgálnunk kell mindazon
elemeket, melyek a börtön-fegyelem fentartására és a
foglyok javítására multhatatlanul szükségesek. Már meg-
beszéltük, mily oktalan volna a foglyok testi és szellemi
tehetségeinek különfélesége mellett mindenikre ugyan-
azon büntetés alakot alkalmazni. Ép így megállapítottuk,
hogy a nagyobb rész a szellemi fejlettség magasabb, de
egy nagy rész megint közép szerű fokán áll, melyből ön-
ként következik, hogy azon eszközök alkalmazása, melyek
a szellemileg áldottabb egyéneknél hasznot ígérnek, ezeknél
semmi eredményt nem mutatna fel.

A még elemi oktatás tantárgyává kellőleg át nem
idomított bölcsészeti erkölcstan műveletlen egyének s így
a foglyok általánosságai számára még egészen érthetetlen,
de a keresztyéni erkölcstan is, mely még a legegyszerűbb
ember lelkületébe is, ha szíve vallásos és nemes indula-
tokat tartalmaz, bemenetet talál, mint a sajnos és tagad-
hatatlan tény mutatja, hatástalan a foglyok erőszakos és
visszás érzületére. Téves volna a hit, hogy ily súlyedt
lények erkölcsi érzéke közönséges eszközök által felkelt-
hető; egyenesen személyes érdekükhöz, netaláni esztükhöz
és nem képzeletükhöz vagy szívükhöz kell szólani, ha a
jóra visszavezetni, a javulásra serkenteni akarjuk. De
miért is volna ez csudálatos? A szabadon élők közt el-
terjedt téves eszmék követőkre találnak a börtönökben is

kik az eszméket a társadalom ellen mindig fegyvertől használták.

Valóban szertelen tulhajtották egyesek jogát bizonyos társadalmi előnyök követelésére s ily okatlan elv által az engedetlenségét, a restséget, a lázongást elősegítették és a boszút szabadalmazták. Kétségkívül kívánatos volna, hogy a társadalom bizonyos, mindenki szükségleteinek megfelelő intézkedések által némely bűntényre vezető okokat megszüntetne, az ezekből származó rázkódásokat meggátolná, s az emberi család minden tagjának egyforma és biztosított védelmet nyujtana: de a jogot megelőzi a kötelezettség.

Egyszerű, szükséges és hatásos erkölcsösítő eszköz volna, megmagyarázni, hogy mindenki eleitől fogva az általa tehető munka, fáradalom és gondosság egész összegével a társadalomnak tartozik, ha az ez által nyujtott biztonságban, jólétben s jótéteményekben részesülni akar. Elengedhetetlen volna, még jókor nemesebb érzületére és hajlamára hivatkozni mindazoknak, kiktől itt szólunk és kiktől amaz érzetek némi nyoma még észrevehető; megérthetővé tenni előttük, hogy személyes vagy általában jelenlegi érdekeik feláldozása szükségkép a társadalmi előnyök megszerzését eredményezi, ha ezen feláldozás mértékkel és megválasztással történik; egyszóval: meggyőző okokkal kimutatni nekik, hogy az ember, ha szorgalmasan dolgozik, vágyait fékezi, mások megítélésében igazságos és saját cselekedeteiben lelkiismeretes, csak előnyt arat.

Ennélfogva a foglyok testi és lelki javulásának, feltételeinek bárminő börtön-rendszer mellett a következőknek kellene lenni:

1. folytonos erkölcsi behatás a foglyokra az igazgató és az egész hivatali személyzet által,
2. büntetések és jutalmak,
3. elemi és erkölcsi oktatás.

4. munka,
5. vallási oktatás,
6. czélszerű egészségügyi rend.

Igazgatás.

Nézetünk szerint a foglyok jólétéhez és előmeneteléhez első feltétel marad egy értelmes és hivatásának élő igazgató.

Ő képes leginkább vezetni, bátorítani s feddni, ha a foglyok naponkénti megtekintését, történjék ez a czella-rendszer teljes behozatala esetén, a czellákban; vagy ott, hol részben vagy egészben a társas fogság, egyesekre vagy mindre be van hozva: a dolgozó- háló- ét- vagy beteg-termekben, kötelességül tekinti. Saját személyétől eredő és hivatalnoki személyzetének közreműködéséből folyó kettős hatást is gyakorolhat. Igyekeznie kell a foglyokat egyenként megismerni, erkölcstüket, jellemüket kikutatni, előbbi életmódjukról tudomást szerezni, mint figyelmes szemlélőnek javulási szándékuk és romlottságuk oka felől ítéletet szerezni, kihágásaikat megbüntetni, de gyengeségeik iránt elnézést mutatni, s a jóra való visszatérésre buzdítani.

Ha az igazgató mellé egy aligazgató is adatik, ha nehéz és valóban rendkívüli feladatában még egy felügyelő és a többi hivatal személyzet által támogatatik: még mindig övé a gond, arra felügyelni, hogy hivatalnokai vele tökéletesen egyek legyenek és működésének irányát teljesen megtartsák, mert a legkisebb eltérés tetteikben, a legkisebb szakadás nézeteikben a legszomorubb következményeket vonhatja maga után.

Ezen egyöntettség szükséges a börtön-igazgatás minden fokaiban. Igen nagy fontosságu, hogy maga a szolgaszemélyzet az igazgató egyedüli rendeleteihez irányult működése által az igazgatás ama szükségképi és tödvös összhangzatához hozzájáruljon.

Az igazgató feladata tehát mindig ugyanaz marad, akár segítették tetteiben igyekvő hivatalnok által, akár egyedül, elszigetelve álljon is ott, mert ez utóbbi esetben, mindent saját szemeivel látni, mindent saját közvetlen és személyes kezdeményezése által kell mozgásba hozni, az első esetben pedig biztosítást kell szerezni arról, hogy semmiben sem térnek el a fogházi igazgatásnál és a célba vett, a büntetéssel egyszerre javítani akaró rendszertől.

Egy jó igazgató kötelességeinek sora ezzel azonban egyáltalán nincs kimerítve. Szakadatlan tevékenységgel, lankadatlan buzgalommal, mely kötelességek a czellarendszer alkalmazásánál még nagyobb mértékben megkívánatnak, nagy ismereteket, az emberi szív mély tanulmányát kell párosítani, mert — ismételjük — senki sem képes jobban, mint ő a jónak a rossz által még teljesen meg nem semmisített magvát a foglyok közt felfedezni és ennek fejlődését elősegíteni. Ha már ezekből világos, hogy az igazgató ily tulajdonságai mellett a rend szigorú, a belső házi fegyelem teljes és a javulás kevésbé nehéz és kétes, másrészt megfogható az is, hogy egy ily feladat betöltésére valódi hivatás szükséges. Egy fogház igazgatónak nemcsak az őt fizető állam, hanem saját lelkiismerete iránt is vannak kötelességei. Figyelni kell ép úgy a büntetés kötelezettségét, melyet a társadalom megkövetel, valamint az emberiség megkívánta enyhítő eszközöket alkalmazásba venni. Senki sem munkálkodhatik jobban a foglyok javulásán, mert némileg ő a közvetítő köztük és a világ közt és — mint Lucas találólag mondja — hivatva a büntetvével megmérkőzni s ezt a társadalom jóvoltáért ártalmatlanná, de nem halál vagy szolgaság, hanem javulás által ártalmatlanná tenni.

Fájdalom, hogy veszélyes hanyagság folytán számtalan balfogás követtetett el az ily hivatalnokok megválasztásában. Történt, hogy oly emberek bizattak meg a fog-

házi igazgatósággal, kik, habár általánosságban valódi érdemekkel, dicséretes törekvésekkel és feszült buzgalommal bírtak, de sem elegendő szilárd akarattal, sem nagy ítélő tehetséggel, sem elég felebaráti szeretettel, sem elegendő mély bölcsészeti tehetséggel nem rendelkeztek, pedig ezek mind oly tulajdonságok, melyek el nem engedhetők oly hivatásnál, mely társadalmi jelentősége és erkölcsösítő behatásánál fogva az apostolság magaslatán áll.

Munkaadók (Arbeitsgeber.)

Franciaországban mindentűtt, hol a munka-bérbéadás rendszere áll fenn, a munkaadók személyzete szigorú vizsgálatot és különös biztosítékokat igényel, miután a munkaadók befolyása igen nagy behatással lehet a börtönök egészségügyi állapotára. Mert azok, a hivatalosan előirt feltételeket ravaszul kijátszván, kedvezőtlenül hatnak a táplálkozási és ruházási rendre, valamint a munka-szakokra. Kívánatos volna, hogy saját érdekekben belátnák, hogy inkább nyerhetnek, mint vesztenek, ha a foglyokat nem sujtják földre tulzott munka által s elkerülik azon hátrányt, melyet nekik a foglyoknak az az által okozott hosszas és gyakori betegség okoz.

Szerzetesek mint betegápolók.

Az igazgatóság felett mondottak futólagos szemléltre indítanak bennünket az erkölcsösítés és fegyelem egy új tényezője felett, melyet a szerzeteseknek a központi fogházba való beeresztése által, bívtak életbe.

Habár e rendszabály igen sok követőt talált, kik észrevenni akarták, hogy a szerzetesek befolyása a munkálkodás, a halálózás gyértülése, a foglyok visszaesése és fegyelmi büntetések tekintetében különösen hatásos, mi, eltekintve attól, hogy az adatok fontos rostálása mellett e befolyás nagyon összeolvad mi nem egyezhetünk e rendszabályba már magáért sem.

Már csak azért is nevezetes zavart idéz elő a szerzetesek közreműködése, mert a papuralom (Hierarchie,) a melynek minden vallási társaság alá van vetve, a fogház-igazgató rendeleteinek gyors és teljes végrehajtását gyakran ellenezné. A szerzetesek rendesen csak rend főnökük beleegyezése után engedelmessé válnak s ez által gyakran gátolnak minden egyenes behatást az igazgató részéről. Ezen kívül a betegek ápolására rendelt szolgák, sőt az orvosok tevékenysége is gátoltatik, mivel sok betegnek a szerzetesek vigasza hatásosabbnak látszik az orvosságnál s a szerzetesek a gyógy-személyzet által nekik kiadott egyenes rendeleteket sem végzik mindig közvetlenül.

Ha ennél fogva a közönséges betegápolók által gyakorolt erkölcsi befolyás kétségtelenül is hátra marad a szerzetesekénél, de az első esetben legalább nem zavartatik a fegyelem korlátozó körülmények és szerzetesi szabályok által, mely utóbbiak már természetüknél fogva sem egyeznek meg egy rendszeres fegyelem keresztül vitelével; az engedelmisség teljesebb, az egység zavartalan.

E kitérés után ismét a már elébb jelzett tulajdonokhoz térünk vissza, melyekkel egy fogház igazgatónak birtania kell, hogy magas, a társadalom által kimutatott feladatának megfelelően. De nem elegendő csak ily tudományokkal és önfeláldozó odadással való rendelkezés, de az al-hivatalnokok képezni és nevelni tudása is megkívántatik, hogy akikre bizatik a foglyok feletti felügyelet, tudjanak szilárdak lenni, igazságtalanság nélkül és erős, beható fegyelem gyakorlása mellett a jelentégtelen botlások előtt mégis szemet hunyni.

A foglyokat eléggé nem blüntethető lényeknek tartani, egy könnyű mulasztást egy súlyos bűntényre ugyanazon fokra helyezni és egyszóval: a törvényt csak sujtó alakjában alkalmazni a foglyokra, ép oly kegyetlenség, mint oktalanság; mert a tulzott ke-

ménység vagy még jobban megrontja a foglyok jellemét és sajnos kihágásokra vezéri, vagy elcsüggedésre vezet és a reájok szabott szenvedéseket mint valami vértanuságot tünteti fel. A büntetés elveszti különös hatását, mielyt megsztínik igazságos lenni.

Másrészt a tulságba vitt elnézés megint époly veszélyes, mint sajnos állapotot idézne elő. Amint megnuttattuk, az elítéltek nagyon egyenlőtlen népségből, nagyon különböző arcz-kifejezésű egyénekből és jellemekből állanak, kik közül némelyek még azon hitben is élnek, hogy büntetttik által valami különös nagyot tettek s bátorságuk és nyakasságuk jeleit adták és valóban baromi egykedvűséggel viselik a fogság szenvedéseit.

Ily emberek mindenestre erélyes büntetésekkel sujtandók. Bár a fogházakban fordul is elő csak a legszélsőbb szigorral zabolázható, javíthatatlan jellem, de ezek igenesekély számot tesznek ki és a legnagyobb részszel elegendő tehetetlenségüket éreztetni és kemény büntetéssel fenyegetni. Ennek hatása annál inkább észrevehető, mivel a fogságban már nem léteznek amaz okok, melyek a szabad életben a büntényre hajtották. A foglyok egy bizonyos része már az által is az engedelmesség korlátai közt tartható, hogy az igazgatóság folytonosan emelkedő kiméletet tanusit iránta.

De minden esetben, hogy egy erkölcsi eredmény éressék el, a büntetésnek valóban szükségesnek, igazságosnak és észszerűnek kell lenni. A büntetés haszontalan lenne, ha a bünös bünténye sulyáról meggyőződve, nem érezné büntetésének igazságos voltát is és ha az őt megfenyítőben nem igazságos birót, hanem csak szeszélyes zsarnokot látna.

Büntetések.

Műveltségünk, erkölseink, nemzeti jellemünk kiküszöböltek börtöneinkből oly büntetéseket, melyek külföl-

dön képesek voltak jó eredményt és javítást mutatni fel. A többiek közt az auburni rendszer nem állhatott fenn testi büntetés nélkül. A botbüntetés a westerfieldi fogházban megszüntettetett, de ismét be kellett hozni, sőt a nőkre is alkalmazni. Később alkalmazásba vettek helyette egy kevésbé gyalázó, de nem kevésbé kegyetlen büntetést: a vaskalitkát (carcan boíte).

A külföldön alkalmazásba vett büntetések közt, az első helyet a treadmill nyerte el, egy igen nagy s a foglyok szakadatlan menése által mozgatott kerék. Körülbelül 20 éve magam is láttam ennek alkalmazását Angliában, egy női fogházban, hol a nők nemi ösztönét a kihágásokig felizgatta és testi erejüket egészen kimerítette. Már három hónap alatt elveszti az ezzel büntetett fogoly erejét. Egyetlen egy börtönünkben alkalmaztatott néhány napig, mikor már az egészségügyi tanács tagjai is kegyetlen voltát kimutatván, megszüntetését indítványozták.

Sajnosan kell azonban elismerni, hogy ha bár az emberi méltóság és a francia társadalom erkölcsi előre haladása iránti tisztelet igazságos érzete a kancsukanak, mint embertelen s a babarság korszakából eredt eljárásnak eltörlését véghez vitte, ezt más még veszélyesebbekkel pótolta p. a már általunk említett körcsavar büntetés, élelmezés megvonásával összekapcsolva.

A büntetések alkalmazásánál egy alapeszmének kellene uralkodni, annak t. i. hogy ép oly emberi, mint szükséges a büntetés által alá nem ásni a fogoly egészségét. Szerencsétlenségre, ezen főszabályt egy bizonyos pontig teljesen elhanyagolták. A büntetések nagyobb része élelem megvonásból állott, mely eljárás által a súlyos büntetés a büntetést adók előtt teljesen ismeretlen módon nevezetesen súlyosbított.

Ennélfogva be kell ismerni, hogy a régi büntetések, bármily kegyetlenek voltak is alakjukban, talán kevesebb

szomorú következássel voltak a fogolyra nézve, mint a most gyakoroltak, mivel a testi büntetés élénk fájdalmat okozott, utána következö gyengülés nélkül, futólagos fájdalmat szervezet-rázkódás nélkül, míg a központi házaikban gyakorolt büntetések épen ellenkezöleg, pillanatnyi heves fájdalmak előidézése nélkül tartamuk folyamában a testet és lelket rombolják szét. A központi házak ezek szerint azon szomorú eredményre jutnak, hogy ép oly ártalmas, mint hatástalan büntetési rendszerrel bírnak.

Kétségtelenül átlátja mindenki, hogy úgy a társadalom biztonszága, mint a nyilvános erkölcs tekintetében, a fogságnak, a ránehezedö nélkülözések folytán, valami elijesztövel kell bírnia, és bármily sürgös legyen is e szükseg, orvosi szempont szerint abból nagy veszély támad, ha élelem elvonásból csináljuk a büntetö eszközt és egészszégi büntetésből a büntetés egy tartozékát (16).

Jutalmazások.

A jutalmazások kérdése szorosan füzödik a büntetésekéhez. Az utóbbi években több központi házban, névleg Clairveaux, Fontevrault, Clermont, Gaillon, s másokban behozatott a felbátorítás rendszere s eredmény koronázta a kísérletet.

E mód bizonyos becsületesi kitüntetését adott a folytonos jó maga viseletűnek. Nem lehet kellöleg ajánlani hasonló eszközök alkalmazását, mert azok üdvös versenyre serkentik a foglyokat s az igazgatóságot némely ártalmas s nagyon gyakran haszontalan büntetések alkalmazásától felmentik.

Azt is állították, hogy hasonló kitüntetö elismerések kevés vagy semmi befolyást sem gyakorolnak a fogoly erkölcsére, mert a czella-fogságnál elvesztik minden jelentösegüket, és mert e kitüntetések sok fogolynál, kik nagyobb-részt igen jól ismerik egymást, a guny czéltáblái vagy szín-

lett megbánásuknak engedélyezett valódi szégyenbélyegei lennének. De többszörös tapasztalataink meggyőztek ezen állítás téves voltáról. Távol attól, hogy az elitelt javulására hatás nélküli lenne, ezen munkáikért, magatartásaikért, és engedelmességükért adott elismerés nagy befolyást gyakorol, mert nemcsak erkölcsükre, hanem bizonyos kielégítés által, melyet a fogoly érez, testi állapotára és egészségére is jótékonyan hat. Végül egy okosan vezetett jutalmazási rendszer nagyobb hatással van a fegyelem fentartására és a foglyok javulására, mint a keménység s az idétlen vagy túlzott szigor. A Beaumont és Toqueville által előadott tény, mely szerint Lynds Elam a Hudson öböl legtávolabbi partjain, nagy sivatagok közepén félelmes társai egyhangu köszönete mellett építtette azt a börtönt, melyet később ezeknek kellett elfoglalni, fényes példája azon befolyásnak, melyet jellemzilárdság és akarat erő még a legtudatlanabb természet felett is képes elnyerni, ha az t. i. az emberek jó indulataira és erkölcsi tényezőire is együttesen képes hatni.

Magunknak is volt alkalmunk Bicetreben 1832-ben a teljes hatást méltányolni, melyet egy ügyes és tapasztalt igazgató a felbátorító eszközök által szerezhet. Több, maguk viselete által kitért fogoly kérte az akkori fogházi igazgatót, a nagyrabecsült Becquerelt, engedné meg egy tünnepponon a fogház egyik udvarában színházi előadás tartását. A kérés megadatott. Elhatározott egy melodrama és egy kis, a foglyok által szerzett vígjáték (vaudville) előadása. A kitért napon néhány, társaik által kiválasztott fogoly ígéretére, hogy a fegyelem szigoruan fentartatik és a legteljesebb illemre a leglelkiismeretesebb gond fordítottatik, a fogház-igazgató neje és leányai, a kórház-igazgató és egyik orvos neje s több hivatalnok felesége elfoglalták a számukra kimutatott helyet. Az előadás a legmélyebb csend és feszült figyelem mellett kezdetett meg-

A színészek némely szerepben karddal és karabinnal fegyverkezve jelentek meg. A foglyok tömege a főudvarban összegyűlve képezte a hallgatóságot; a hivatalos engedélyt kérő s azt megnyert foglyok önkéntesen átvállalták a gyűlekezet rendőri felügyeletét s hivatalukat lelkiismeretes pontossággal töltötték be. A fegyelmetlenségnek egy nyoma, egy gáncsolni való szó, egy illetlen mozdulat, egy szemtelen tekintet sem vétetett észre ez oly gyanús gyűlekezetben. Büszkén a mutatott bizalomra, egyhangulag becsületbeli kérdéssé tették e bizalomra méltónak mutatkozni; s így igaz, hogy a romlottság öln is, a legelvetemültebb külső alatt még nemes érzület egy jobb „Én“ észrevétlen elemei alusznak, melyet egyszerre felfedezni és felhasználni kell.

E jellemző tény, melyhez emlékezettinkből még néhányat hozzá adhatnánk, mutassa meg legalább, mennyi előny nyerhető, ha a foglyok választás nélkül gyanakvó megszorítások és érzékeny rendszabályok által el nem kedvetleníttetnek, hanem azoknak, akik még némi bizalomra méltóknak látszanak, erkölcsi helyre állításához járulunk, láthatóvá tévén előtük, hogy az utóbbira még fogékonyaknak tartjuk.

Még ma is, központi házaink valóban szomorú állapotában fordulnak elő e tekintetben figyelemre méltó egyes esetek. Így p. e fegyházak foglyai az isten-tisztelet alatt a legnagyobb csendben és teljes mozdulatlanságban vannak; semmi sem változtatja vallási érzelmeik kinyomatát, melyet a legbelső odaadás, a legőszintébb megbánás jegyének venni, csábítva éreztük magunkat. Még észrevehetőbb e hatás a nő-fogházakban. Itt a katolikus isten-tisztelet pompája mellett még az utánzási vágy, a példa közlékeny ereje is hat a nők képzelő-tehetségére.

Ily körülmények bizonyára nagyon hasznosíthatók, s azon gondolatra vezetnek, mely hatalmasnak kellene lenni

a foglyok javulására egy jól választott, rendezett és kel-
lően vezetett oktatásnak a börtönökben.

Oktatás.

Az oktatásnak eleminek, erkölcsinek, üzletinek és val-
lásinak kellene lenni.

Itt mindenek előtt meg kell jegyeznünk, hogy eddig az oktatás fejletlen és eredménytelen volt, mivel a foglyo-
kat, hogy lehetőleg értékesítsék, folytonosan dolgoztatták,
amennyire csak emberi erő képes. Ez lényeges változta-
tást kíván, amely szerint a foglyok nem maradnának fog-
lalkozás nélkül, mi mindenféle rosztat okozna, az államra
káros, a társadalomra, mely idő multán, egy bármilyen foglal-
kozásra alkalmatlan egyént nyerne vissza, veszélyes volna;
de a munka határai valamivel szűkebbre szorítandók, hogy
a munkától elvont idő a foglyok lelki oktatására fordítat-
hassék. De végre sem kellene az oktatás végett a munka-
órákat megrövidíteni s e részben a szabályszerű pihenési
idő természetében tett változtatás nagy fontossággal bírna.
Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy a munka-órák érin-
tetlen hagyása mellett a pihenő idő nyirbáltassék meg az
oktatás javára, ami igazságtalanság nélkül nem történhetnék;
hanem azt hisszük, hogy az oktatás a pihenési idő egyré-
szére tétethetnék által, s így bizonyos tekintetben munkás
nyugalom (thätige Ruhe) lépne életbe.

Észrevehető volna: mennyit nyerne a foglyok javulása
és jövője, ha minden idejüket, egész fogságukat testi és szel-
lemi hasznos foglalkozásokkal töltenék el. De ezen szabályt
nem mint bevezettet és tökéletest állítjuk fel. Mert bármi-
lyen hasznos is lehetne némely bűntevők javítására, ha sötét
gondolataiktól elvonatnak és meggátoltatnak a már általuk
végrehajtott büntény feletti emlékezésekben, vagy titkos elő-
készületeken gondolkozni új büntényeken: ép oly szükséges
lehet és kell is lenni másrészt, más fajta visszaemlékezése-

ikben nem háborgatni, sőt azokban megtartani, hogy az után-gondolkozást követő szomorúság egy elkövetett tett felett feletti bánkódásra és így a javulás útjára vezesse. Röviden: foglalkozás a fogoly egyik legkitünőbb javító eszköze, mert a fogság pusztaságát benépesíti, a foglyot idejének rendszeres felhasználására tanítja, lassanként a munkaszeretétét felkölti, végre a munkát szokássá teszi s helyzetének javításáról és arról gondolkodtatja, hogy fogságbóli kilépés esetére néhány segélyeszközt szerezzen. De ismételjük, hogy sohasem szabad a büntetési munkának pusztá üzletnek lenni, hanem csak az oktatás segédeszköze lehet s egy szóval inkább erkölcsi, mint üzleti indokkal kell bírnia.

Végül a büntető kérdés mindazon kísérletekkel és tervekkel foglalkozik, melyeknek arra kellene szolgálniok, hogy azon munkások helyzetét, kik gyengeségük és tügyetlenségük miatt a verseny áldozatai lettek, kevésbé tegye bizonytalanná. Mert tényleg, gyakran nem egyedül az ösztönben, hanem az élet viszonyában is kell keresni az emberek romlottságának okát. Ha munkás egyesülések vagy egyes kormány-intézkedések folytán a kereset- mód zavarai és a dologtalanság ellen védelem volna, sok nem keresné veszélyes kicsapongásban nélkülözései pillanatnyi feledését és a börtön nem sorozná oly gyakran ujonczait a műbelyből. Minden esetre — hogy vizsgalódásainkat tovább folytassuk, melyről szükségkép el kellett térni egy pillanatra — szükséges leend, akár a foglyoknak engedett pihenési órák jobb célra fordítása, akár a törvényes munka-ido kevesbítése folytán az elemi oktatást kiterjeszteni a börtönökben, mert az oktatás elősegéli az erkölcsöt s egy bizonyos határig a szabadon bocsátottak jövőjét védi, mert a szabad életbe történt belépésekor karjainak könnyebb használatot, mesterségének jobb menetet, tevékenységének eredménydusabb hatást ad. Hány kézműves volt munka nélkül az irni,

olvasni, számolni tudás hiánya miatt vagy pedig mindig elégtelen munkadíjra kárbozthatva! A szabadon bocsátottaknál mindenestre erőtlenebb és ritkább lesz a visszaesés kísérlete, ha írni, olvasni és számolni fognak tudni.

Erkölcsei oktatás.

Az erkölcsi oktatás, melynek a törvény által előszabott kötelességeket, valamint a társadalom iránti kötelezettségeket magában kell foglalni, ha nem is lesz egyenként hatáskörös mindenik javulására, de legalább egy bizonyos számú fogolynál az lesz. Természetesen oly tanár által kell előadatva lenni, kinek tudománya már meg van próbálva és a jóhoz való szeretete a legteljesebb biztositásokat nyújtja. E tekintetben teljesen osztjuk Lucas és Faucher eszméjét egy különös tanítói kar és elemi iskola alapításáról, hol a tanítók az egykor rájuk szálló feladat megoldására előkészülnek.

Az így felfogott, így vezetett s úgy az állam, mint a társadalmi kötelezettségeken alapuló oktatás, amely által a foglyoknak teljesen új fogalmakhoz, erkölcsi felvilágosodáshoz s némileg a hennük lakó értelen megtermékenyüléséhez kellene jutni, legalább néhányat észrevétlenül visszatérítene a romlottság utjáról s nagyon valószínűleg a szabadon bocsátottak azon osztályához vezetné, kik a törvényes uton maradásra és egy hecsületes pálya követésére elegendő erővel bírnának.

De ép oly veszélyes, mint okatlan volna, egy ily átváltozás véghez vitelét valami könnyű dolognak képzelnünk. A nagyobb részt belsőleg elhanyagolt foglyok nem bírnak sem azon nemes lelküséget, mely a szép tettet a személyes haszon mellék indoka nélkül velük megértetné vagy kétes értékű tetteket kedvezőleg ítél meg, sem azon lélek nagyságot, mely méltányolni engedi az emberi gyöngeségeket és mint általában a lélek nemes érzelmei, békettérés-

re és megbocsátásra vezet. Mindenesetre mindazon foglyokat, kiknél belső ösztön hiányzik a jóra és nemesre, az érzékeny oldalt meg kell támadni és a felebaráti szeretet felköltésének lehetetlensége esetén legalább a személyes érdekekről adni világos fogalmakat.

Iparműi oktatás.

Az elemi oktatás által támogatott és tökéletesített iparműi oktatás azért fog birni üdvös befolyással azon foglyok jövőjére, kik ezen oktatásból hasznot huzni képesek, mert őket az a nyomor kísértései és e szerint a visszaesés ellen védi.

Hisszük, hogy bizonyos körülmények közt és bizonyos tekintetbe vételre méltó emberek javára, előnnyel vissza lehetne térni azon rendszabályra, amely szerint a börtönökbe szabad tanítók vétetnének he azon foglyok helyett, kik eredetileg az oktatás egyes részeivel megbíztak. De fájdalom, ezen rendszabály nagyon is odahatott, hogy előlje a versenyt a javulásra épen legfogékonyabb foglyoknál s őket az által, hogy az igazgatóság által már tanusított bizalom újra elvonatott, azon veszélyes gondolatra hozta, hogy az egyszer elitelt örökre meg van bélyegezve. Ennélfogva a haszonra-fordítás fejezetében igyekezni fogunk megállapítani azon határt és feltételeket amelyekbe belől e foglyok elemi és iparműi oktatásra használhatók.

Ami továbbá az oktatást illeti, ez legyen bár mindenik közvagyonra vagy csak a jóviselés ára vagy munka jutalma, legezészerűbben a foglyok műveltségi állapota szerint osztható he, még pedig úgy, hogy a kevesebb tehetséggel bírókat a legszükségesebb elemi oktatásra szoritják a tehetségesebbek oktatását kik osztályozásunk szerint az 1 és 3 szám alá tartoznak, kiterjesztjük és társadalmi vonatkozásait és kötelességeit magában foglaló tudományokkal bővitjük. —

Ezenfelül a foglyok oktatása sem a szabad embereknek nyujtottal ugyanazonos nem lehet, mert annak javító-
nak és büntetőnek kell egyszerre lenni, sem nagyon val-
lásos színezettel nem bírhat, mert ez által a netalán megja-
vultak, a helyett hogy a társadalmi életnek visszaadatná-
nak, szenteskedökké tétetnének. Mindenesetre egy katonai
alak lenne a legjobb, de csak azt szabadna tőlük követel-
ni, mi a fogság szigorú formáival megegyezik, mert egy
kizárólagos katonai alak behozatala által, mint Vasselot ta-
lálólág mondja — a foglyok gépekké válnának, melyek a
megbánás és erény hadi mozdulatait, érzés és felfogás
nélkül tennék meg.

Be kell vallani, hogy a központi házak foglyai a má-
jus 10-ki rendelet óta teljesen ez álláspontot foglalják el.
A börtönökben alávetik magukat a legkisebb kötelességek-
nek s a katonai szabályok egész kényszerítő egyformasá-
gának, egyetlen egy fültét nélkül, mely azt enyhitené az
erény sarkantyui nélkül, mely a szolgaságot megnemesíti,
a szabad levegőbeni gyakorlat nélkül, mely az egészséget
fentartja és erősíti, minden hév, verseny, derűtség nélkül,
melyek a jellemet erősítik és a szeretet által életre hívják,
s jó akarathoz, nemes benyomásokhoz és minden társadalmi
erényhez vezetnek.

Távol attól, hogy a foglyok oktatásából a szabad ok-
tatás benne létező elemeit, vagy a vallási és katonai ele-
meket, tehát egy szigorú s némileg megsérthetetlen fegyvel-
met teljesen ki akarnók kűszöbölni, csak azt véljük, hogy
ezen elemek teljesen új mód szerint egyesítenessenek, mely
mód a tapasztalás és természet által és kimutatott elvet
(osztályzatainkat illetőleg) alkalmazásba venné és mely így
hangzik: Az oktatás formáit a jellem, irány és az értelem
foka szerint változni engedni, s a nevelésnél a lehető leg-
nagyobb egyéniséttel (individualisíring) járni el.

Vallási oktatás.

Mondottuk, hogy a vallási oktatásnak a börtönökben sohasem szabad a titokszerűség leplébe burkolózni, ehhez hozzá tesszük még, hogy ezen oktatás előttünk csak akkor látszik üdvös befolyásra hivatottnak, ha társadalmi eszmékkel történt szerencsés egyesülése következtében sajtószerű kizárólagos jelleméből valamit vesztett, mert a jelen idő viszonyai közt a vallás szabványai csak akkor hathatnak, ha az általuk megjavítandó ember teljesen elfogja és megérti azokat.

Fájdalom, hogy a fogházi lelkészek, bármily nagy legyen is különben keresztyéni szeretetük heve, általános-ságban az erkölcsösítésnek csak egyetlen egy alakjával rendelkeznek.

Ez abban áll, hogy egyhangu modorban az Istenhez vezessék azon embereket, kiknek nagyobb része nem hisz benne és őket dogmákkal és mysteriumokkal mulattatják, melyek felett hitetlenségük kaczag. A lelkész szava bizonyára nem mindig hatástalan és néha-néha felkölthetnek némi lelki furdalásokat és megbánási gondolatokat is, de ennek ellenében mennyi csaló megtérés és eredménytelen fáradozás áll! Az eredmény olyan, hogy egy nevezetes központi fogház lelkészi vezetésével megbízott, szellemes éleseszü férfi nem minden keserűség nélkül vallotta be, hogy a látszatnak nem szabad nagy hitelt adni és felhagyna működésével, ha egykét határozott eredmény nem bátorítaná.

Megdöbbenve a csekély eredmény által, melyet a börtönlelkészek a foglyokkal gyakori érintkezés és az elemi oktatás szakadatlan felügyelete daczára felmutattak, elhatározta a kormány 1841-ben az ugynevezett s eddig csak a seminariumokban és imaházakban gyakorlott elmélkedési vagy építési órák (Erbauungstunden) behozatalát, melyek az 1830 előtt gyakorlott evangéliumi térítői foglalkozás-

sal egyezőleg az által jellemezhetők, hogy az áhitatosság órái alatt semmiben sem könnyítettek a foglyok anyagi sorsán s a büntetés teljes szigorát meghagyták.

A kísérletek egymásután tétettek Clermont, Eyssee, Cadillac, Riom, Limoges, Rochefert, Melun, Poissy és Saint Lazare-ban 1841—1845 években.

Állították e kísérletek fényes eredményeit és p. a poissy-i foglyokat, kik a guadeloupe-i áldozatok számára 800 francot irtak alá s továbbá teljesen önálló javulásokat és nagyszámu gyónásokat mutattak fel, melyet az elmélkedési órák behozatala eredményezett, mint az utóbbi hasznának tanuit idézték.

De habár az önkéntes adakozás, az önálló javulás valóban figyelemre méltó tényeik és szívesen megengedjük a nemes indokok valódiságát, melyek ezen tényeket létrehozták, azonban e nemes felhevülések csak nagyon futólagosak és eredményeik mulékonyak voltak. A gyónások nem bizonyítanak egyebet betanult, és szinlett megbánásnál, egy nagyon történetes engedelmességnél és az e tekintetben saját magunk által igazgatóktól, felvigyázóktól s maguktól a foglyoktól is szerzett felvilágosítások után, tökéletesen meggyőződünk, hogy mindezen jámbor alázatosságban és ingadozó javulásokban sokkal több a színlelés, mint az őszinteség.

Ezért maradtak eredménytelenek az elmélkedési órák, anélkül hogy rossz oldalakkal ne bírnának, mert szemlészeti utazásainkban a szellemi zavart mutató betegek vizsgálatánál, mint bizonyost vehettük, hogy az istenes praedicationok, az általuk előidézett felizgulás folytán, nem teljesen ártatlanok azon jelenségek létrehozatalában. Mindenesetre meg volt a foglyoknál, kikenél az idő a szellemi zavar jeleit mutatta, e betegséghez velők született előhajlam és mindig nyugtalan, változókéony jellemet láttattak, de épen ennek kellett volna azon gondolatra vezetni, hogy a vallási térítő

társulat, ha használni akar, legkevesebb makacssággal foglalkozzék azokkal, kik iránta legfogékonyabbak.

De ez, mint könnyen megfogható, egészen másként áll. Mert ha a lelkész ennyi gonosz lelkiismeretű és kételkedő természetű közt, csak egy figyelmes fitlet, egy szavaival bátorítható lelket talál, kitartással és hévvel folytatja munkáját és ha buzgalma gyenge szivre és gyenge értelemre talál, nagyon gyakran azon szomorú eredményt éri el, hogy egy embert, megtérítés helyett, örüllté tesz.

Lássuk, mily kifejezésekkel akarja épen Laroque abbé, ki fogházainkba a térítési intézetet behozta, ennek irányát, jellegét, célját, szükségét és előnyeit meghatározni.

„Bármilyen legyen is — így szól — a fogház fegyelmi rendszere, a fogság tartama és keménysége: a keresztényi térítőnek ezzel foglalkozni nem szabad. Mindenekelőtt azon ép oly erős, mint szükséges határozatot kell hoznia, hogy: semmi rendeletnek ellent nem mond, semmi rendszert nem gyanúsít, a fennálló rend alól semmi kivételt nem követel. Megadván a császárnak, ami a császáré, az Istennek ami az Istené, a legteljesebb megadással fogadja a társadalmi és politicalai rend minden eseményeit, a börtönt úgy tekinti, amint a törvény meghatározza, a foglyokat olyanoknak, milyenekké önmagukat tették. Akár elszigetelve celláikban, akár dolgozó termekben összegyűjtve, akár párosával összlánczolva, vagy szabadon járkálva az udvarban, akár kényszer munkára erőltetve, akár szelidebb és könnyebb foglalkozásban találva; a foglyok csak erkölcsi lények és semmi egyebek a lelkészek szemei előtt. Csak lelkük és semmi más foglalkodtathatja a lelkészeket. Nézeteik a büntető forma felől magába zárja és általában azon egyetlen egy meggyőződést bírhatja, hogy a keresztény vallásnak semmi sem lehetlen * hogy a hit, mely hegyeket mozdít meg, az ember szívét

marczangoló fájdalmak s lelkimardosások súlyát is könnyíteni képes.

Ennélfogva úgy járul a szerencsétlenekhez, mint az orvos betegekhez és nekik, mint az, egy hathatósnak tartott gyógyszer hoz, mely a rosszat könnyíti, a kint enyhíti ugyan, de sem a törvényeken, sem az emberi szervezet természetén nem változtathat.

„Nagy bűnösök vagytok, így fog szólani, és nagyon szerencsétlenek; de tanuljátok meg hogy az isteni könyörületeség több mentő eszközzel bír, mint mennyi veszélyes szenvedélylyel az ember; tanuljátok meg, hogy Isten irgalma kimeríthetlenebb a vigaszokban, mint az emberi szív a büntényekben. Legyetek vértanúk, omoljatok térdre a kereszt előtt, imádkozzatok, reméljeteK, szeresseteK, óh! szeresseteK mindenek felett! és Isten enyhíti a lelki furdálásokat, melyek titeket kínoznak s a titeket megsemmisítő fogságot arra fordítja, hogy benneteket megpróbáljon és erősítsen, arra, hogy mint az arany a tűzben salakjától megtisztul, ti is e megpróbáltatásból, minden büntől szabadon és minden erényre képesítve távozzatok. De ne várjátok a vallástól fogságotok megszűnését, idő- vagy büntetési kedvezményt, testi fájdalmaitok könnyebbedését. Ő nem változtat semmit a dolgok rendjében, melyek alá vannak neki rendelve, mert a vallás, hasonlóan a vigaszhoz, melyet uyujt és az örök kincsekhez, melyeket kölcsönöz, tisztán és egyedül szelleni természetű és a reátok szabott vezeklést nem kevesbiti és rövidíti, hanem csak gyümölcsözővé teszi és megszenteli. És ezért csak színlelés, érdek, számitás vagy fentartás nélkül juthattok hozzá; meghagyja teljes szabadságtokat, teljes egyéniségtetek, és azoknak, kik nála oltalmat és felvilágosodást keresnek, mindkettőt örömmel adja meg. De semmi kivétel! Megtéréstek egy lat kenyeret ebédetekhez, egy szalmaszálat fekhelyetekhez nem ad, büntetésteket egy órával sem rövidíti meg, és ner

szabadít meg a terhektől. Most jertek, ha akartok; jövőtök, örök üdvösségetek felett határozni hatalmatokban áll!"

Ily szivreható ékesszólás, ily magasztos evangéliumi jellem szavainak mindenesetre hatni kell az elítéltek lelkére; de tartós lesz-e a hatás? ebben kételkedünk. A valósi erkölestannak, melyet a foglyokba akarnak oltani, kisebb mértékben kellene elvontnak, kizárólagosnak lenni. Nem említve a bűnök poklát, már a társadalomban sem oly tevékeny és élénk a vallásos érzület, hogy a reflexiók pusztá segélye elegendő lenne. A társadalmi erkölcs pedig nem támaszkodhatik elég erősen a vallásos érzületre, ezen legösztönszerűbb és legnépszerűbb érzetre, melyet a szerezéshatás ébreszt fel és nevel, mely a példa által természetesen és gyakorlatilag laikusok által becsepegtetve, valószínűleg nagyobb hatással lenne a megtompult lelkiismeretre és romlott kedélyekre, mintha evangéliumi erények hirdettetnek hivatalosan. Helyezzék a foglyokat az erkölcs, igazságosság, kötelesség és engesztelődés légkörébe és bizonyosan nagyobb befolyást fognak nyerni felettük, mint ha nupticus intésekhez és egyházi predikációkhoz folyamodnak.

Ugy tűnik fel előttünk, hogy Laroque abbé, kinek magasztos eszméit különben tiszteljük, nagyon is rendszeresen vetette meg azon segédeszközt, melyet a fogsági rend túlólagos javítása adhatott volna szavainak. A foglyok sorsának minden anyagi könnyebbitését eldobván, kizárólag az erkölcsileg gyenge, a testileg kimerült ember érzületéhez fordulván, és a fogság által rájuk szabott nélkülözéseket állandósítván, tanítási jótékony eredményét s az ez által érzelt erkölcsi előmenetelt legalább is nagyon kétségessé tette. Ellenkezőleg, mi azt hisszük, hogy teljesen anyagi természetű biztatások leghathatósabbaknak mutatkoznának a fogoly javítására, ha t. i. a biztató eszközök helyesen vannak elosztva és mindennek előtt az egészség-

ügyi viszonyokat, ruházatot, élelmezést és a szabályszerű megszorításokból némely kivételeket tartalmaznak.

A táplálkozás és befolyása erkölcsi szempontból.

Az egészségügyi kérdés fontossága el nem vitatható és itt, úgy mint más helyeken, javítást igényel.

Az élelmezés elégtelensége sokáig oly nagy mérvű volt, hogy az igazgatási hatóságok támogatására a magán jótékonyág is felhivatott. Ez élelmezés annyira nélkülözta a legszükségesebb egészségi kívánalmakat is, hogy alig lett volna képes egy jó testalkatu szabad kézműves erőteljességét fentartani.

Midőn a dolgok ezen állása megváltozott, a másik szélsőségbe csapott át. Az élelmi pótléknak, melyet a törvény, a börtön-munka behozatala után, az élelmentárból megszerezni a foglyoknak megengedett s mely rendszeren izgató tápszerekből és erjedt italokból állott, azon egyetlen eredménye lett, hogy egyik rossz egy másik által helyettesített, és így az egyszerű egészségi szabályt lerontotta, mely szerint a táplálkozásnak erőteljesnek, táplálónak, de nem izgatónak kell lenni, hogy az izomerők kifejlődjenek, a nélkül hogy hátrányosan hatna az idegrendszerre s ez által ismét az erkölcsi benyomások fogékonyágára.

Sokáig és ismételve makacsul ragaszkodtak azon nézethez, hogy a börtönök nem kórházak; hogy a börtön nem szerencsétlenek nyílt menhelye, hanem fenytő hely; hogy a nélkülözés a fogságbüntetés egyik legfőbb feltétele, és hogy az emberi jogok félreismeretének hibájába ne esünk, be kell töltentink a törvényhozók kívánatát és a meg büntetendő vétkesnek nem szabad kedvezőbb lételt adnunk, mint sok becsületes munkásnak van.

Ez volt a főindok, mely felhozott, de amely, néze-tünk szerint, ha első pillauatra senmi ellenvetést sem lát-

szik türni, még sem bir olyan értékkel, mint minő neki tulajdoníttatik.

Mindenesetre vannak a fogságnak parancsoló követelményei s törvényes szigora, de nem mehet a társadalmi kívánat és a törvény szelleme hamisításáig, egy elvet ténynyé emelvén, amely szerint a foglyok, megjavításuk miatt, valósággal megöletessenek. Végül világos az is, hogy az életfentartására szükséges élelem mértéke nem egyedül egy ember szervezete kívánalmái, hanem a viszonyok szerint, amelyekben él, változik, ugy hogy ugyanazon élelmezés elegendő s elégtelen lehet.

De ha a fogoly és szabad, a magában vagy társulatban saját akaratjuk által alkotott törvény következtében meghatározott egyforma rend alatt élő munkások helyzetét nemesak egymás között, hanem különböző szempontokból hasonlítjuk össze; egy pillanatra sem maradunk bizonytalanságban a két helyzet egymástól eltérő különbségei felett. A fogság magában hordja a szabadéletben ismeretlen vesznihagyás vagy gondatlanság elemeit, melynek ellensúlyát a testi erő kifejtésében kell keresni és melynek hatása elégtelen vagy téves élelmezés által fokoztatik. Ezen fontos elemek a következők: a szabadság elvesztése, az ebből elkerülhetetlenül következő, rövidebb, hosszabb ideig tartó levertség, továbbá a hünös szokások, melyeket a fogság előidézhet vagy táplálhat, a társas rendszer által okozott fajtalan viszonyok és a titkos s a czella fogság által még nagyobbá tett bünök által; végül minden esaládi és baráti kötelekek hiánya, mert a foglyok rendszeren gyanakvás, megvetés és gyűlölet miatt egymástól elszigetelve élnek s ha néhány titokteljes színezetű barátsági viszony létre is jön, az bizonyára csak veszedelmes szenvedélyek és lealacsonyító vonzalmak által köttetik s tartatik fen.

Ezen elemek physical tekintetben, levegő, világosság,

üdvös munka gyakorlatok hiányában, fegyelmi szigorból és minden fogház sajnos térszűkségéből állanak.

Ezek a legáltalánosabb és legveszélyesebb behatások, melyeknek a foglyok ki vannak téve.

A szabad munkás helyzete egészen más.

Bármily szegény s kosztja bármily csekély legyen is: szűkölködő helyzete, egészségi tekintetben tiszta levegő lélegzése, sok féle munka gyakorlat, belső nyugalma, családí örömei, atyai kötelességei, barátjai megválasztása s akaratának szabad folyása által feleslegesen ellensúlyoztatik. Ezenkívül ép oly erkölcstelen, mint oktalau volna a munkás nép nyomorát egy, a foglyokra ártalmas rendszer behozásának alapjául állítani. Ha az elítéltek anyagi sorsa jobb mint sok becsületes munkásé, ez oly sajnálatos visszásság, melynek leglehetőbb eltörléséről kell gondolkodni, de csak úgy, hogy a helyett, hogy az elítéltek sorsát nehezítenék, a becsületes munkások sorsán javítsanak.

De, nézetünk szerint, bármily sajnos legyen is a szükség, a foglyoknak jobb rendszert kell adni, mint a minőt a munkás osztály szegényebbjei élveznek, ha csak különben nem akarják a fogházakat kórházakká átalakítani és a büntetés természetét a büntetés tulhajtása által megsemmisíteni.

Egyszóval: az élelmezési rendszernek a törvény őszinte kívánalmai szerint kell berendeztetni, s ennél fogva a tápláléknak egészségesnek és elegendőnek kell lenni.

Az orvosnak, kinek leginkább szíven fektsznek az egészségügyi tekintetek, még ezen felül kellő változékonyságot kell követelni az élelmezésben, mert e nélkül az emésztés nehezebb és lassabb lesz, a testi jólét csökken, a szervek gyengülnek, és az életér titése kevesbedik. A physicalai gondatlanság erkölcsi dermedtséghez, undorhoz, elálatiasodáshoz vezet és ha az 1839. máj. 10-ki rendelet előtt életben volt fogságrendszer erjedt italával és izgató élveivel

rosz szenvedélyeinek elfajulására vezette a foglyot, a mostani rendszer gyengítő megszorításaival minden szellemi felemelkedést megöl, és még mindig elég ragaszkodást enged a roszhoz, de nem elegendő testi és lelki erőt munkára és megbánásra.

Mondták továbbá, hogy a fogsági rendszer észrevehető javítása a bűntevők buzdítására szolgálna, mert egy gonosz tett elkövetése esetén nemesak a meg nem büntetést reménylheti, hanem még kilátása is van a fogságban oly jólétet élvezni, melyet a szabad élet nem adott.

De ezen érv jelentősége nagyon messze áll attól, melyet neki tulajdonítanak. A tapasztalat megtanított minket arra, hogy a törvényes rabság kisebb vagy nagyobb szigorú feltételei némely gonosztevőre semmi behatással nincsenek. A nagy bűntevőket nem foglalkoztatja például egyik számítás sem, az előadott nézet csak naplopóknál vagy kisebb bűntevőknél jöhetne alkalmazásba.

De még ezek is aligha tartják a börtönéletet csábítóknak a táplálkozás miatt, mely még mostani javított állapotában is meghatározott hus- és kenyér részletek kiosztására szorítkozik és egy fogolynál sem tűr meg érlelmi készletet, valamint még nem is érte el azon kedvező rendszert, melynek Genf, Petonville, Richmond és Philadelphia foglyai örvendenek.

Amennyire saját vallomásaikból tudjuk, a foglyok oly egyéneknek tartják magukat, kik nyílt harezban élnek a társadalommal s a tolvajlásban rendszeren a birtok egyenlőség helyre állítását, a gyilkosságban csak a bosszút látják. Ennélfogva világosnak látszik, hogy a fogság physikai fájdalmai csak elkeserítik s a foglyok logikai szempontból igazolják őket.

Azonban ha a törvényes fogságban nem hozzájuk nem illő jólétet, hanem inkább szükségleteik szigorú ki-elégítését s résztvevő gondoskodást találnak, nem vethet-

néuk a társadalom szemére barbárságot és bizonyára jobban közelednének abhoz, terheit és kötelezettségeit inkább átvállalnák, mint ha a kormányzó hatóság csak fájdalmas nélkülözéseket és mértéktelen szigorot ad nekik.

Az előadottak után azzal végezzük, hogy a foglyok megjavítása nem megoldhatatlan feladat, nem lehetetlen dolog.

Ellenkező itéletet mondani, nagyon merész állítás volna, mert eddig csak a foglyok megbüntetésével foglalkozva, azoknak javításáról nem gondolkodtak eléggé. Miért is lenne hihetetlen a foglyoknak jóra lehető vezetése, miért lenne a kísérlet eredménytelen? Nem látunk-é a társadalomban folyvást zabolátlan, heves, erkölestelen embereket, a családban és az iskolában taníthatatlan, rest, sőt néha kegyetlen gyermekeket okos tanácsok, jó példák, kor, nevelés, tapasztalat és jól felfogott személyes érdekek befolyása alatt lassanként magukat megadni és diadalra jutott belátásukat, hibáik, rossz hajlamaik és vétkeik ellen használni? Nem oldatott-é meg már ezen kérdés az ifju foglyok több gyarmataiban? Nem láttuk-é a Fontrevault, Rouen s különösen Mettrayban elért eredmények által a büntetés és javítás lehetőségét? De a nélkül, hogy a felnőttekre gyermekekről vonnánk erős következtetést, mennyi zabolátlan természetü változtatott át a szigorú, de szabályos és igazságos katonai fegyelem által?

Mindenek előtt természetesen kívánnunk kell, hogy szavaink értelme felett ne tévedjenek.

Valóban mi ezen szavaknak értelme: a foglyok javítása? Mely eredményre lehet igényt tartanunk? Az elitáltak nagy tömegénél kevésbé láttuk kifejlődni az értelmet és az erkölcsi érzetet az értelemmel egy fokon állónak láttuk.

Az alkalmazásba vett javító eszközök közül, magában tekintve egyik sem hozott létre szembetűnő kedvező

eredményt a foglyok összeségére, ellenben mindezen elemek egyesülését, bölcseséggel vezetett általános alkalmazását már gyakran kísérte eléggé kielégítő eredmény.

De szétrombolunk-e így minden rossz hajlamot? A szív, az érzelem egészséges részeinek megadatott-e megmásíthatlan módon az uralkodó irány? A hosszas szokások és nevelés által megerősödött erkölcsi szervezet megváltoztatott-e? Végül, Hugó Victor szeréncsés kifejezése szerint, visszaadatott-e a fogolynak szüzessége? Bizonyára nem; vakság volna hinni, örültség remélni ezeket.

Csak jellemük formáját, csak gondolat irányukat tettük kedvezőbbé egyes bánásmód, folytonos gond, szerénységre és alázatosságra szoktatás, a példa, a rend fentartása által.

Az utóbbi, a rend, a legfőbb javítási eszköz általában az emberekre különösen pedig a foglyokra; rend az, mely bizonyos viszonyokban és bizonyos népeknél az erény és a magasztosabb érzetek gyakorlatával tényleg egy fokon áll; melynek köszöni minden ország és minden kor anyagi előnyeit és a műveltség csudáit; a rend az, mely nélkül minden erkölcsi újjászületés chimára, minden javulás sikertelen.

Csak ez üdvös elv hiánya kotorta oly mélyre a büntények örvényét, mert a társadalomban több rendetlen, mint alaphan megromlott ember van. A társadalmi osztályokban, melyekben az ember már gyermekora óta szigorú és nem szabályokban neveltetett, a vallástalanság, durvaság és romlottság gyalázatos kivételek lesznek, melyet a közvélemény, maga a törvény is gyakran elítél. Azon osztályokban, hol az erkölestelenség közönséges és a rend nincs megértve, vagy mint egy a gúny tárgya lesz, megjelennek a vetkek, melyeknek utolsó nyilvánítása sokszor a büntény, De egész komoly változások történhetnek, ha egy parancsoló

szükség ezen durva s bemocskolt természeteket története-
sen visszavezeti a rendhez.

A tulajdon érzete, az egyszer megkezdett pálya foly-
tatásának óhaja, sőt még kevésbé nemes érzetek, mint p.
az önzés, ha a rend eszméje által szabályoztatnak és ve-
zettetnek. erős fékké, hathatós sarkantyukká válnak. Azon
emberek, kiket egy véletlen eset, egy kedvező, erkölcsi
állapotukra ható esemény a vétkek sarából kihuzott, ezért,
bizonyára még nem mentek át a teljes erkölcsi tisztaság
állapotába; még bizonytalan léptekkel járnak az új uton,
de már ismerni tanulták a jót s a társadalmi tudatot már
elérték, mely megkívántatik arra, hogy a becsületesség ha-
tárain belül tartsák magukat s ezt mindinkább elsajátítsák.

Ami a társadalomban elérhető: elérhető bizonyos fokig a
bürtönben is. Még tovább menni s a foglyok tökéletes megja-
vítását követelni akarni, nagyon gyermekes képzelet lenne.
Csak arra kell szorítkozni, hogy a bűnös indulatok bennük
elhallgattassanak, anélkül hogy azok teljes és tartós elfoj-
tását igényelhetnék. Egy szóval, érthetővé lehet tenni elől-
ttk a jót és ennek kivitelét s gyakorlatát rájuk bízni,
hogy magát a jót is megszeressék, aligha elérhető. Az egyet-
len, s nézetünk szerint végrehajtandó javítás az, mely, ha
nem a fogoly ösztöne vagy lelki furdalása által, de a pél-
da hatása s a szokásokban egy bizonyos, eddig ismeretlen
rend és az észszerű számítás behatása által érhető el.
Helytelenül hinnők, hogy minden fogoly javitá a hasonló
képen intézhető s mindeniknél ugyanazon eszközök által
érhető el. E fejezet folyamában megmutattuk, hogy e te-
kintetben legnagyobb emeltyűkhöz tartozik az igazgató
és a többi személyzet folytonos egyéni, telvilágosodott be-
hatása is; továbbá a munka, mely a foglyot elvonja ön-
magától, a rend és engedelmesség megszokását behozza, a
jólétet emeli és később a jó uton haladásra is alkalmas; a
büntetések, melyek az ellenállást gátolják; a jutal-

mazások, melyek a megbánást hasznossá teszik; az elemi-erkölessi és ipari oktatás, melyeknek rendkívüli hasznait ismételni szükségtelen; a vallási oktatás, mely elérzékenyítés és érzelem által kétségtelen hatással van a gondolatokra. de hogy hatásosabb legyen, kevésbé titokteljes lepellet, kevésbé elvont alakokkal kellene bírnia és végül ide tartoznak az egészségügyi rendszer feltevélei is, melyek nagyobbítják a fogoly testi és lelki erejét s ezen hatás által kettős bajt hártanak el.

E munka III részében, mely rendszerünk különböző hasznosítását adja elő, fogunk beszélni a javítások eredményéről, melyet a társas és czella rendszer felmutathat s továbbá azon kérdést megvitatni, hogy vajjon ebből valaha megszerezhetjük-e a bizonyosság elegendő fokát a javulásról, valamint megtudhatjuk-e az elengedhetetlen társadalmi tulajdonságokat a javulásra, melyet erkölceink és modern-intézményeink állapota megkíván.

Dⁿ BALLAGI GÉZA.

HARMADIK RÉSZ.

I. Fejezet.

A hasznosítás vagy haszonra fordításról.

Előleges jegyzetek. Magány. Czella-fogság. A hallgatás szabálya. A különböző fogsági alakok alkalmazása osztályainkra. Gyermekek. Nők. Politicai bűnösök. Visszaesők és szabadon bocsátottak.

Előleges jegyzetek.

Emunka első részei már nyomtatva valának, midőn egy nagy esemény szakította át Franciaország politikai viszonyait. A befejezés pontján álló büntető kérdés újra felvetett s új kilátások nyíltak számára. Börtöneinkbe a czella-fogság általános behozatalát indítványozó 1847-iki törvényjavaslat értéke felett nincs szükségünk a további fejtegetésekre, de belátjuk, hogy ama politikai változás nézetünknek s javaslatainknak, ha általa az alkalom, melyre mi azt határoztuk, el is tűnt, csak több súlyt és erősséget kölcsönözött. Meggyőződéseinken nagyon megfoghatólag, semmit sem változtattunk, mert ha a forradalmak megváltoztatják is az intézmények természetét, de semmi esetre sem változtathatják meg az emberekét. De éppen ezek azon erős alapok, amelyeken az általunk felállított alapelvek nyugosznak.

A köztársasági kormány két, kétségtelenül fontos rendszabálylyal kezdte meg működését, a halálbüntetés eltörlésével politikai bűnök tekintetében és a börtön-munka

megszüntetésével, oly intézkedések, melyek sem a már általunk kifejtett, sem a még kifejtendő nézetekkel nem ellenkeznek.

A halál-büntetés.

Valószínűnek látszik előttünk, hogy az első e rendszabályok közül végre egy, már néhány emberbarát által kifejezett ohaj teljesítésével, a halálbüntetésnek a büntető-jog köréből leendő kiküszöbölésével fog végződni, mivel már egy új rendelet törvénykönyveink érvényét megszüntette. Ha már a halálbüntetés eltöröltetik a verpadot csak életfogytiglani czellabörtön vagy messze földekre való deportáció pótolhatja. Ha pedig a legnagyobb bűnösök a czella-fogsággal büntettetnek, ezek és kisebb vétkesek büntetésében ne legyen más különbség a tartamnál? Egy vegyes rendszer behozatala ekkor nemcsak igazságos, de elengedhetetlen is volna.

A munka megszüntetése.

Más részről, ha a szabad iparnak okozott verseny miatt a börtön-munka megszüntettetnék, nem maradna más hátra, mint — amint már mondtuk — a mezőgazdasági foglalkozás behozatalában keresni menedéket, ha különben a büntető fogságot nem akarjuk az állam romlásának egy tényezőjévé tenni s a munkával együtt megszüntetni a legfontosabb eszközt, mely az elítélteket javítani vagy legalább újabb bűnöktől visszatartani képes.

Bárminők legyenek is ennélfogva az emberbaráti reformok, és bárminők a szabad munkás osztály érdekeinek hozott áldozatok, eszméink, meggyőződéseink ugyanazok maradnak, büntetés alkalmazásunk czélszerű és egyszerűsmind szükséges leendő.

Büntetések.

E munka első lapjain már beszéltünk arról, hogy az ítélőszékek ne csak a büntett tényével foglalkozzanak a

menyire lehetséges, hanem azt is, ami azt megelőzi, az ítéletük alá bocsátott ember képzettségi fokát és egész életmódját is kiismerni igyekeznének. E vélemény a büntető elméletek vizsgálásához vezetett a büntetés tekintetéből. A hőrtönügyet illető törvény-javaslat kibocsátása óta kérdezett, ha vajjon volt-e a régi kormánynak a büntető törvény rendeletei szerint joga az akkor érvényben volt büntető rendszer helyett a folytonos czella-rendszert életbe léptetni? E valóban fontos kérdésre igenlőleg lehet felelni s ily értelemben nyilatkozott ép úgy Beranger, az 1847-ki törvényjavaslat tudós előadója, mint Vivine, kinek ítélete teljes tekintélyvel bír.

Igen, a jog megvolt. de máskép volt ez az alkalmazás módja és természete körül Minden esetre, ha már egyszer büntető módosítások, enyhítések és súlyosbítások által megengedhetők voltak, egy mindenkire egyenlő és csak tartam által különböző büntetés bocsátásának, a legigazságtalanabb rendszabály gyanánt kellett feltűnni. De ha már egyszer megadták a törvénynek egységi jellege és a bírónak, a mutakozó vagy nehézségek tekintetében, ítélet mondásánál egyenlő büntetés-alak engedtetik minden fogolyra, úgy — nézetünk szerint — legalább az igazgatóságot kellene a büntetés-változtatás jogával felruházni, melynél fogva a követelmények szerint egyik vagy másik foglyot a czella- vagy a társas fogsággal büntethetné. Ellenvethetnék, hogy törvényes szempontból az ily eljárás nagy tul bekapasokat hozna létre a törvény-magyarázat jogkörében s az ítéletek hatását nagyon zavarni fogná. De hogy ezen ellenvetésnek elejét vegyük, ha az ítélőszékeknek, melyek ezután az eddiginél szorgosabban ügyelnének az eset és a vádlottak egyediségére, adatnék is át a büntetés-alak feletti ítélet, ekkor még egy újabb nehézség jönne elő. Mert fel is téve, hogy a javító kamarák és az első folyamodásu törvényszékek bírái a bűnös élete, képzettségi és erkölesi foka felöl szer-

zett ismeretekre támaszkodva, a czella vagy társas fogság alkalmazása iránt rendelkezhetnének : az esküdtek vagy saját belátásuk szerint az ítélőszékek határozzanak-e a büntetés netaláni enyhítési vagy súlyosbitási foka felett? Senki sem kételkedik ezen dolognál, hogy nem a jurynak, hanem az ítélőszéknek van joga valamint képessége is, a büntetés formák alkalmazása felett határozni, mert csak a bíró lehet kellőleg felvilágosítva a dolgok állása felől tudakozódás és kihallgatás által.

A büntetőjog jeles tekintélyeivel egyezőleg hisszük, hogy a törvény mindig határozhat egy egyenlő büntetés-alakot — tehát itt a czellafogságot, — de az igazgatásnak szabadságában kell állni a büntetés-alakot meghatározott próba idő után a mindenkori viszonyok tekintetbe vétele mellett és saját belátása szerint bizonyos meghatározott kivételekig változtathatni. E kivételekhez, melyekre az igazgatásnak adott engedelem nem terjedhetne, kellene tartozni a visszaesőknek, a javíthatlan gonoszoknak és mindazon elítélteknek, kiknek enyhítő okokból, de kellettén felül a halál-büntetés helyett életfogytiglani fogság adatott.

Másrésről a fogház-igazgatási hatóság csak a főfelügyeleti bizottság közreműködése és ellenőrzése mellett határozhatna, mely utóbbi bizottságban az igazság-szolgáltatási elemnek erősen kellene képviseltetve lenni, hogy a bírák semmi esetben se félhetnének határozataiknak hamis felfogásától és kiviteli módjától és maguk az igazgatási hatóságok könnyű módon jutnának a törvényszéki elnökök által az elébbi visélet, az egyes képességek és a büntettré való hajlam ismeretéhez.

Miután megmutattuk, hogy egy, különböző büntetések alkalmazását megengedő rendszer behozatala a jelenleg hatályban levő büntető viszonyoknak semmi nagyobbserűt változását nem eredményezhetné, vizsgálni akarjuk még

ezen büntetési módosulatok elosztását a foglyok különböző osztályzataira.

Mielőtt azonban azonban azon büntetési alakot meghatározni, mely eléggé egyesitené magában a büntetés gondját és annak czélszerűségét s az emberiség érdekeit, még hirtelenében vizsgálni akarjuk: mily hatással bír a magány általában és a czella-rendszer különösen? mit tartunk az ezen rendszer javára készített és tökéletesen biztosnak hirdetett statistikai adatok értékéről? és a büntetés, erkölcs és egészség szempontjából minő eredménye lehet a társasfogságban az 1839 óta behozott hallgatási rendszabálynak, mely utóbbi természetesen — a szabályrendeletileg jóváhagyott viszonyok és szükséges látogatások kivételével — el nem választható az elkülönzéstől és így a czella-fogságtól.

Magány.

Az embernek a magány ép úgy physicalai, mint erkölcsi tekintetben ártalmas, de itt megint az értelem foka határoz a magány káros hatásának foka felett. Az értelmi segélyforrásokkal bíró egyének ezen befolyást kisebbnek érzik. Nagyobb eszme-világgal, nagyobb szellemi mozgékonyssággal bírván, kevésbé félhetik a magány által létrehozott szellemi megszorítást. Ők a társadalomra nézve zárkózottabbakká, megközelíthetlenebbekké tehetők, de nagyon ritkán keresi fel őket a féboly. A maguk felett sohasem gondolkozó korlátolt emberek nagyon hamar és kellemetlenül érzik a magány hatását. Eszme-körtök nagyon kicsiny lévén, a magány tökéletesen elszegényíti és meggyengíti képességeiket s így csaknem szűkségkép szomorúságra, makaesságra és végül hypochondriára vezet.

Könnyen érthetőleg e hatásnak méginkább ki vannak téve a foglyok. Eszmék, melyek mindig csak helyzetük körül forognak, természetesen szomorúak és kínzóak. Ezenkívül élettani tekintetben a legparancsolóbb életszükségle-

tek egyike, az érzelmek közlése előadás, taglejtés és beszéd által. Maga a természet társaságra teremtette az embert; a társaság érzékét ennél fogva inkább ébreszteni, mint elfojtani kell és Zimmerman, a magány nagy dicsérője, bizonyára csak szelid lelkekkel és reflexiókra hajlandó szellemekkel foglalkozott. A magába mélyedést sokkal jobban szerette, mintsem kellőleg méltányolhatta volna az elszigeteltség veszélyeit s e miatt inkább mint böles, sem mint lélekbuvár írt.

Czella-fogság.

Fölösleges volna itt ismételni azt, amit e könyv első lapjain mondtunk a czella-rendszer védői és dicsérőinek nagy száma felől. Az iránta való makacs előítélet (jó értelemben véve) a jelenleg fennálló büntető rendszereket követő szomorú eredmény következménye volt.

De a mint már fölöslegesen is kimutattuk, Franciaországban egy rendszer sem kísértetett meg teljesen és büntető módozatainknál minden a legösszefüggetlenebb s legtökéletlenebb kísérletekre szorítkozik. Minden alap nélkül elfogadták, hogy az auburni rendszert börtöneinkben megkísérelték és hogy a hallgatás behozását megelőzőt közös együltlétel rendszere megkivántató ügyelettel, éherséggel, okossággal és figyelemmel alkalmaztatott.

Másrésről, csakhogy a pensylvániai rendszer ártalmatlansága világossá tétessék, ezt az enyhítő mozzanatok nyumbásával vették körül, ezekhez számítván a foglyok gyakori megtekintését a legkitünőbb férfiak által, az azokkal való ismételt beszélgetéseket, az oktatást, olvasást és munkát, annak megfontolása nélkül, hogy bár szép az elmélet, de sokkal nehezebb a kivitel. Mert az előnyök ezen egyesítésének komoly kivitelére egyrészt nem volt elegendő a számszerint nagyon megszorított hivatalnoki kar, másrészt az egészen más foglalkozással és gondokkal bíró feltűgye-

leti bizottság tagjai sokkal távolabb laktak a börtönöktől, mint sem az említett előnyöket a szükséges és kívánatos egymásutánban hozhatták volna alkalmazásba. Ezen kívül azt sem látszottak érteni, hogy midőn a pensylvániai rendszert annyi enyhítő eszközökkel látják el, ez által épen a legnagyobb ellen vetést teszik célirányossága ellen. Ez oly gyöngéd és vigasztaló rendszer általános behozatala folytán, egyenlőn alkalmaztatik nagy bűnösökre és a kisebb vétkesekre; a bagnó mai népességét tevőkre, a vádlottakra és a kisebb javítandókra; gyermekekre, kik némileg bűnben születtek és olyanokban, kik abban öszültek meg! De két dolog közül egyik áll: vagy keményebb az új rendszer, mint a régi és akkor miért alkalmazni oly emberekre, kik 1839 máj. 10-ke óta már a nélkül is oly fogságot szenvednek, mely ellen nem jogtalanul azon ellenvetést lehet tenni, hogy nagyon is kemény? vagy szelidebb s akkor miért terjesztendő ki e jó-tétemény a nagyobb bűnösökre is?

Mondották, hogy a tartam elegendőleg megfelel a büntetés-fok szükségének, mert az egy aránylagos és fokozatosan haladó büntetés súlyosbitást és könnyebbitést képez; de nem rontották-e le maguk a czella-rendszer legfeltétlenebb védői ez indok értékét, biztosítván bennünket, hogy a foglyok az elszigeteltséget megszokják s czellájuk, rendszeres munkájuk és rendes élet-viszonyaik iránt ragaszkodást nyernek.

Ha ez, (melyet mi azonban csak kivételesen tartunk valónak) tényleg így áll, mikép lesz a tartam elegendő büntetés-súlyosbitás? Ha a fogoly eljut oda, hol már tesszik a fogság, nem könnyebíti-e meg a hosszabb tartam a súlyosbitás helyett fogsága terheit? És nem fogja-e az őt váró nyomor között visszakivánni fogsága nyugalmát és biztosságát?

A czella-fogság feletti dicsérő énekeknek nem szabad

tehát vakon binni, mert a javára szóló bizonyságok semmiképen sem támaszkodnak szigorú, helyes és kétségbevonhatatlan adatokra.

A történeti részben kimutattuk, hogy a számok nagyon alkalmasak minden értelmezésre, melyet bizonyítani akarunk. A legkevésbé sem akarva a bizalmat csökkenteni, melyre minden lelkiismeretes vizsgálódónak igénye van, kik a czella-rendszer alkalmazásának és eredményeinek tanulmányozása végett Amerikában voltak, még sem tagadhatjuk el, hogy több adat ellenmondott egymásnak. De még ha a hiányzó egység, biztosság és tekintély jellegét mutatná is fel, még mindig ellenvethetni, hogy az ami egy népnél alkalmas, még nem fog annak mutatkozni egy másiknál és végre, hogy az Amerikában tett tapasztalatokból biztos következtetést vonhassunk a czella-fogságnak Franciaországban leendő alkalmazására, nem volna szabad e két országnak oly teljesen különbözni egymástól szokásaik és vallásaik, erkölceik, éghajlataik, neveltetések és nemzeti jellemük különfélesége által.

Anglia már jobb összehasonlítási és érintkezési pontokat mutat Angliában biztosabban van meghatározva a foglyok személyisége; a népesség száma biztosabban tudatik: a kivándorlás, a hely- és erkölcs-változtatás ritkább, mint az Egyesült Államokban. Mindezek oly körülmények, melyek a legtekintélyesebb férfiak, sőt Beranger ítélete szerint is, a szabadon bocsátottak és a visszaesők számát meghatározó amerikai statisticusok igazságának s így értékének egy részét elvették.

Nagyon fontos tehát vizsgálni, hogy vajjon az Angliában tett tapasztalatok bírnak-e azon értékkel, minőt a czella védői tulajdonitanak annak? Az 1847-ki törvényjavaslat tisztelt előadója a Pentonvilleben nyert eredményeket, mint nagyon mérvadókat tűntette fel, de állítását to-

vább nem bizonyította s véleménye támogatására kielégítő fejtegetésekbe nem bocsátkozott.

E hiány pótlása végett, látni akarjuk tehát, vajjon a czella-rendszer döntő indokot képes-e érvényesíteni önfentartására?

Breton, Gueneau de Mussy Henry és Blanch Emil uraknak, ugy Pentonville: mint Richmond tekintetében tett értesítései megkönnyítik feladatunkat.

Pentonville.

A pentonville-i fogház tudvalevőleg arra van hivatva, hogy a deportatióra ítélteteket 18 hónapra felvegye. A foglyok három osztályra soroztatnak, nevezetesen: olyanok, kik idejük betöltése után az ausztraliai gyarmatokba küldetnek és csak azon világos feltét alatt nyernek kegyelmet, hogy hazájukba csak teljes büntetésük kiállása után térnek. Továbbá olyanok, kik a 18 hónapi próbaidő után sem mutatnak elegendő erkölcsi javulást s csak feltételesen nyernek kegyelmet és azon kilátással küldetnek vissza a milbank-i fogházba, hogy a deportatio jótéteményét csak azon esetben nyerik el, ha viselettük által e kegyre érdemesítik magukat. Végül olyanok, kik mint teljesen javithatatlanok küldetnek vissza a milbank-i fogházba, hol a közönséges bűntevők közé soroztatnak.

725 fogoly között 359 az első, 17 a második, 8 a harmadik osztályba tartozott.

A pentonville-i fogházban 1847-iki január 1-én még 341 fogoly maradt.

A deportálandók vislete felőli tudósítások nagyon kedvezők. A hajón nyugodtan s erkölcsösen viselték magukat és az ausztraliai gyarmatokba érven, csak örülni lehet tevékenységük és mértékletességük felett. A deportáltak e része közt nagyon ritkán fordult elő büntény, de tekintetbe veendő az is, hogy Pentonvilleben minden elem

egyesült, hogy a czella-rendszernek physicalai és erkölcsi tekintetben jó eredmény biztosíttassék.

A fogoly börtönbe lépése előtt orvosilag megvizsgáltatják s ezután czellájába vezettetik, hol felolvassák és megmagyarázzák előtte ép úgy azon szabályokat, melyeket neki, mint fogolynak követni kell, valamint azokat is, melyeket tekintetbe kell venni a felügyelőknek irányában. Oktatási és inakönyvek rendeltetésére állván, hivatalnokok által gyakran megtekintetvén, kiknek főfeladata őt czélra vezető intések által minél gyorsabban megjavítani, a fötellegyeleti bizottság egy vagy több tagja által minden hóban megnézetvén továbbá naponkint szép időben a szabad levegőn mozoghatván és szabadsága lévén időről időre érintkezhetni családjával, levelet írni annak vagy fogadni attól; végre mindenkor kívánhatván egy biztos (comissarius) megjelenését és ennél valamely történetnek vélt igazságtalanság megszüntetését kérhetvén, a fogoly — amint látjuk — a Pentonville-ban gyakorlott czella-életben élvezi mindazon enyhítéseket és kellemségeket, melyeket a fogságban várhatni csak lehet.

Az oktatás különböző részei különös gond tárgyai e fogházban. Azok, kik már elébb jövedelmes p. géptani foglalkozást űztek s ez által képesek szükségleteiket kielégíteni. csekélyebb oktatást nyernek és kevésbé jövedelmező foglalkozásokra p. szabó, schuszter, takács mesterségekre taníttatnak, melyek azonban a várostól távoleső helyeken nem kevésbé nagy hasznot hajtanak. Azok ellenben, kik elébb csak nagyon alárendelt s kevésbé jövedelmező foglalkozást űztek, amennyire értelmi erejük megengedi, magasabb, jövedelmezőbb foglalkozásra p. ács, asztalos és ébenfából dolgozó mesterségekre taníttatnak. A segédeszközök ily féle kiegyenlítése által a jövő mindenkori esélyeire akarják kiegészíteni és szaporítani a segélyeszközöket.

A foglyok minden héten tisztítják a börtönt. Ekkor ugyanazon időben kimennek celláikból és a folyosókon egy órára összejönnek. Mig dolgoznak, a legnagyobb csend uralg. A foglyok arcza egy, az állig lemenő álczával van fedve, mely csaknem teljesen eltakarja vonásaikat. De amint értesültünk, a felvigyázók nem annyira arra fektetik a nagyobb súlyt, hogy ez eszköz által a személy ismeretlen maradjon, mint inkább arra, hogy a foglyok maguk, egymás közt legyenek felismerhetetlenek.

A börtönben alkalmazott szellőzési rendszer egy perc szerint történő levegő-ujjitást ad 35—50 \square' levegő mennyiséggel. Hetenkint kap minden fogoly 28 uncia húst, 140 uncia kenyeret, 3 $\frac{1}{2}$ pint levest, 7 font burgonyát, 4 uncia sajtot és 7 pint darát. (16.)

Azon jelentés, melyből mindezen részleteket vettük, előadja, hogy 1846-ban Petonvilleban semmi ragály nem fordult elő, hogy az általános egészségügyi viszonyok a legkitünőbbek voltak és hogy az évenkinti halálozási arány közép-számítással 1000 emberre 14, $\frac{9}{10}$ halál-eset, tehát 1 $\frac{2}{5}$ $\frac{9}{10}$ körűl volt. E szám, mely a szabad nép egészségügyi arányát nagyon túllaladja, észrevehetőleg hátra marad az angol-oroszági börtönök rendes egészségügyi viszonyai megett. Azonban Petonvilleben csudálatos módon nagyobb pusztítást tett a tüdővész, mint a királyság többi börtöneiben, mely körülmény nagyon figyelemre méltó hasonlatosságot talál a párisi La Roquette fogházzal. S e körülmény folytonos létezésén alapulhat Angliában azon rendszabály, hogy oly fogolyra, ki a tüdővészre hajlamot árul el, a magány fogságot nem lehet alkalmazni.

1848-ban e börtön halálozási aránya egyenlő volt az 1846-kival, tehát 1000 egyénre 14 haláleset. Ami a biztosok jelentéseiben foglalt észleleteket illeti: a foglyok szellemi állapotát illetőleg, nagyon messze állanak attól, hogy a cella-rendszerre nézve kedvezők legyenek.

E rendszer — mondják a biztosok — nagyon észrevehető befolyást gyakorol az örültségre hajlandó foglyok lelkere s a kormányzó, a lelkészek és az orvosok legnagyobb bbgondossága nélkül, nevezetesen ha a foglyok kevésbé szorítottának munkára, az eredmény még szomorubb lenne.

Már említettünk egy körülményt — így folytatják a jelentés szerzői — mely a magányrendszer által az idegrendszerre gyakorolt hatást bizonyítja s ez a hystericus rángás, melybe némely foglyok a hajóra szálláskor esnek; erős meggyőződésünk, hogy ily esetek közönséges foglyokat szállító hajón elő nem fordulnának.

Különben — mondják tovább — ilyféle eseteknek nem kell nagy fontosságot tulajdonítani, sem azokból kedvezőtlen következtetéseket vonni, miután öt az egymásután következett év alatt Pentonville-ban szerzett tapasztalás megmutatta, hogy jelentékeny, a tébolydába szállítást szükségessé tevő lelki zavarok esetei összesen nem számosabbak, mint általában a bűntevők közönséges tömegénél és hogy a lelkizavar szelidebb alakjai ugyanazon jellemmel bírnak, mint minőt a szabad népeknél is fel szoktak venni.

Ezek a hivatalos eredmények a pontonville-i fogházban, melyet mint döntő bizonyítékot hoztak fel az általános czella-fogság javára, melyek azonban, mint később kifogjuk mutatni, semmi esetre sem döntök.

Richmond.

Pentonville ellenképeül tekintendő Irland egyik fogháza, Richmond. Három részre oszlik, melyek közül egyik a nyomor miatt fogságra jutottak, a második egyszerű fogságban lévők, a harmadik időleges vagy folytonos száműzésre ítélték számára van rendelve.

A második osztályban, a sajnos térszüke miatt okozott helyiség-hiánytól eltekintve, a különböző korok, bü-

nők és jellemek zagyva összehányását találjuk, továbbá ifju foglyok érintkezését megszürcült, gyakran harmadszor negyedszer visszaeső bűntevőkkel, egyszóval: a fogolynak ezellájában alvásáig mindazon visszaéléseket, melyeket Franciaország központi házai felmutatnak.

A harmadik osztály az elébbiektől teljesen elzárt udvart foglal el, melyben több két emeletű pavillon van. Minden pavillon 40—50 elítéltet fogad be. Az oktatás, olvasás irás és különböző, ülő életmóddal egybekötött mesterségekből áll.

Naponként két óráig pihenhetnek a pavillonig menő kis udvarban. Térkiméletből itt katonai modorban csoportosan kell menni és különféle mozgási gyakorlatokat tenni. Elehntük, állítólag Irland legjobb kenyereből és legjobb húsából áll. Az erkölcsi eredmények a richmondi igazgatóságban azon reményt ébresztették, hogy e börtön foglyait visszavezethetik a jóra, s egy napou javítva adhatják vissza a társadalomnak, vagy Ausztrália számára derék gyarmatosokat képezhetnek belőlük. Már e fogházban a 3 osztály foglyai, a legsúlyosabb bűntevők: egyetlen egy ember (mert minden pavillonak csak egy hivatalnoka van) akarata által tartatnak féken és a legtökéletesebb engedelmességgel viseltetnek iránta. Ez eredmények annál meglepőbbek, mert bizonyára semmi sem szüli meg gyorsabban az erkölcstelenséget, az ingerlékenységet s az ellenállást, mint a kényszerítés: teljes hallgatás szabálya alatt élni ily veszélyes össze vissza létel és ily nagy térszüke mellett.

Könnyen érthető, mily hasznosnak bizonyul a foglyok kisebb épületekbe való elosztása, a fegyelem fentartása tekintetében az osztályozás és felvignyázat könnytisége által.

Az előadott közlések mutatják, mint már gyakran megjegyzeztük, a szembetűnő ellentéteket, melyek a különböző büntetési kísérleteknél előállanak. Richmond kedvező,

Pentonville még kedvezőbb eredményeket mutat fel, de mindenesetre kivételes körülmények következtében, melyek épen ezért még zsinórmértéktől nem szolgálhatnak egy hasonló czella-rendszer czélszerűsége tekintetében, melynek behozatalát elhatározták Franciaországban.

Könnyen érthető, hogy azon emberek, kiknek számára a fogság nem egyéb egy átmeneti állomásnál, ahol legfeljebb 18 hónapig kénytelenek időzni, hogy ekkor törvényes uton kegyelmet nyerjenek, mihelyt a feltételt: büntetés idejük letelte előtt a fővárosba vissza nem térni, teljesítik, ezen emberek minden nehézség nélkül elhatározzák magukat a jóviseleltre, s minden nagy megerőtetés nélkül tlttik az elkülönbzést, melynek alávettetnek, miután az érdek, melynek hódolnak, elég jelentősnek látszik és kilátással bírnak egy nem távoli száműzetésre, mely egynémely angol jogtudóssal szólva, tényleg inkább a kötelesség számításának (Pflicht exil) mint nehéz büntetésnek képét mutatja.

Ennélfogva senki sem fog csudálkozni, ha 300 fogoly, kikről Beranger jelentése szól, midőn Pentonvilleből elutazva czella-fogságra vonatkozó nézeteik szabad, írásbeli előadására szólítottak fel, egyhangulag kedvezően nyilatkoztak. Mert minden egyesült ezen fogságban, ami a társadalomba való korai visszatérés reményével egyesülve, szelidde, elviselhetővé tette azt.

Befejezés.

Teljes meggyöződéssel ki lehet tehát mondani, hogy sem a külföldön, sem a Franciaországban nyert eredmények nem megtámadhatlanok, és hogy mindaz, mit eddig egyik vagy másik rendszer mellett és ellen felhoztak, ellenvetésekkel megtámadható.

De fel is téve, hogy a pensylvani rendszer kielégőbb eredményeket szolgáltatott volna az auburninál, meg-

semmisíthetné-e ez eszméinket, tanainkat és osztályozásunkat? Semmiesetre sem. Mert sem egyik, sem másik rendszert el nem vetvén, egyiknek sem adunk kizárólagos elsőbbséget, mely mindig csak tulásra, tévedésre vezet. Meg vagyunk győződve, hogy ezen rendszerek mindegyike magában és egyedül alkalmazva elégtelen, és hibás, míg ellenben mindkettő egyesítése által számos visszaélést és nagy veszélyt el lehetne kerülni s a büntetés maga nemcsak az aránylagos méltányosságot, hanem nagyon valószínűleg a még most hiányzó hatályosságot is megnyerhetné.

Hallgatás.

Már egyszer indíttatva voltunk, a társas fogságot csak azon feltétel alatt megengedni, ha ellensúlyul a hallgatás bizonyos határok közé szorított, ép oly kínos: mint kegyetlen szabályát magába zárja, mely tulajdonképen erkölcsi elszigeteltséget foglal magában.

Az általunk később megjelelendő határok által. melyek közé fogjuk szorítani a foglyok közti, mindenestre veszélyes szóbeli közlekedés oly szükséges elnyomását, feltehetjük, hogy meg fog változni egy igen nagy rész véleménye, kik sajnálkozással látják a hallgatási kényszer behozatalát a börtönökbe, mert ők azon meggyőződésükben, hogy a hallgatás ép úgy általában az emberi természettel: mint különösen nemzeti jellemünkkel ellenkező, annak szabályszerű keresztül vitelét lehetetlennek tartják. Ezen általunk tett állításra kérdeznünk kellett önmagunktól, hogy a hallgatás minden emberre, bárminő körülmények közt éljenek is azok, vést hoz-e, vagy más szavakkal: testre és lélekre, már magában tekintve is, veszélyes-e?

Legelőször is megjegyezzük, hogy erkölcsi szempontból az önkéntes hallgatás inkább gondolat-erősséget és mélységet, mintsem gyengeséget mutat, és hogy a messzeterjedő magasztos tervekkel foglalkozó lelkeknél ép oly természe-

tes, mint amily ellenszenves szórakozott és könnyelmű természeteknek.

Azonban a gondolkozó fők ezen iránya, gondolataikat összpontosítani s szófukaroknak lenni, veszélyes is lehet. A hallgatás hosszú időig táplált szokása felköltheti a világ iránti undort, még pedig minden érintkezés ellen. Egy magasabb értelem minden segédforrásai sem akadályozhatják meg gyakorta, hogy a komoly, teljesen tanulmányainak és elzárkozottságának élő ember gyakran buskomorságba ne essék.

A szó hatása nem egyedül a lélekre szoritkozik, érinti az a testet is. A beszéd félreismerhetetlen befolyással van a légzés szabad folyására, s mindenki tudja, hogy mily kéjelmességet szerez ezen működés szabályos megtörténte.

Azonban maga a szigorú hallgatás is bizonyos esetekben teljesen ellenkező hatással bírhat. De nehogy kísértetbe hozassunk a kolostori hallgatás következményeiből, bármily szigorúak is voltak ezek annak idejében, a fogsági hallgatásra következtetéseket vonni, melyhez ama kolostori hallgatás semmiképen sem hasonlítható, egyet-mást el akarunk mondani a

Karthusiak

hallgatási szabálya felől. Ezek a rendszabály szerint tolytonos hallgatásnak voltak s vannak még alávetve. De e szabály követése önkéntes s oly természetekre szól, kik képesek azt elviselni, miután egy nagyon élénk és mélyen vallásos érzelem behatása minden helyzetet és viszonyt, még a legkeserűbbet is, elviselhetővé teszi.

Különben hihető, hogy szent Benedictus szabálya, az okozott vita kérdések és a fáradság után ítélve, melylyel Raucé abbé igyekezett szent Bernárd ép oly naiv, mint igaz alapelvét hogy: „Semmi sem üresíti úgy ki a szívet, mint a nyelv“ előbbi szigorúságában visszaállítani, a kolosto-

rok nagyobb számában pontosan nem vétetett figyelembe.

Bizonyos esetekben a hallgatás meg volt törhető. Nevezetesen azon egyének javára voltak kivételek, kik annak elviselésére még nem látszottak erkölcsileg elég erőseknek. A társalgás, habár egy és ugyanazon rend tagjai közt megbínttetett, meg volt engedve a társulatok felebbvalóival, akár vallási szabályok magyarázata, akár más tanács-kérés miatt. Meg volt engedve ez a közönséggel is a rend érdekében. Végül a súlyos szabálynak ellensúlya volt a gyakori, még éjjel is ismételt éneklés. A sz. Brunó által behozott szerzetesi szabályok szigora is ma már ugyanazon enyhítéseket nyerte. Erről meggyőződünk rövid idő előtt a nancy-i karthausiaknál tett látogatásunk alkalmával. Az ujonezok nagy számából, kik ezen menhelyen ily életmódhozi belépésüket bejelentik, az előkészítő próbák bevégezése után nagyon kevesen maradnak meg szándékukban, s ezek rendesen bizonyos lelki magasztossággal bírnak. A karthausi élet, a hallgatás szabálya, az elzárkozottság és a szűk élelem daczára mégis, azon kolostor előjárója, igazgatója és orvosa biztosítása szerint, nemcsak elviselhető, hanem még kellemes is, s az egészségre általánosságban tödvös. És valóban igaz is, hogy a nancy-i karthausiak a szabad és erősítő mezei levegőben gyakran mozognak és kertészettel foglalkoznak. (17.)

Ennélfogva még csak a legtávolabbi hasonlatosságot sem lehet felállítani a még oly szigorú, de önkéntes és a foglyoknak a törvény által parancsolt hallgatás közt. Ott már a kísértés is csekélyebb és ha physical tekintetben a szóbeli közlekedés felfüggesztése az élet-szervezet tevékenységét csökkentheti, eme hiány erkölcsi tekintetben lélekvidorság és titokteljes, a vezeklést követő remény által, ha nem is szüntethető meg teljesen, de kevésbé érezhető.

A foglyok hallgatása sohasem öltözködik e mezbe és

ez enyhítést nem ismeri. Egészségüknek háromszoros módon árthat és pedig:

1) egyenes befolyás által, megfosztván a foglyok mindenikét minden szellemi mozgalmától s ennek következtében azon kéjelmességtől is, melyet a közlés okoz.

2) a lélegzési működés csökkentése és azon szervek gyöngítése által, melyeknek a hang oly jótékony, sőt engedhetlen, hogy a szabad munkások bármily fáradtaknak érzék is magukat erőltető, gyakran nehéz munka után, mégis némileg ösztönszerűleg pihenési idejüket játékkal, szabad levegőni mozgással, zajos beszéddel és hangos énekkel töltik el.

és 3) az ezen szabály által parancsolt izgató és kegyetlen kényszer és még inkább azon büntetések által, melyeket ezen szabály áthágása von maga után.

Ezen utolsó rossz körülmény mindenesetre csak a társas fogságot illeti, s a magánrendszernél eltűnik, mely a hallgatást már magában foglalja ugyan, s nem mutatja azon szakadatlan kísértéseket, melyek ezen szabály kivételét oly nehézzé teszik központi házaink jelen rendszerében.

Hozzá adjuk még, hogy e szabály teljes szigorában alkalmazva általánosságban ártalmas a javulásra, mivel az egyéni képességek és ösztönök kifejlődésével ellentétos, és megakadályozza oly eszközök alkalmazását, melyek dicséretes hajlamokat fejleszthetnek és a rosszaknak nyomósan ellene működhetnek. Minden fogoly erkölcsi irányát sűrű fátyollal takarván, nagyon akadályozza minden érzelem és értelem-zavar felismerését, melyet a fogság szigora maga után vonhat.

De a tapasztalat nem mutathatván fel oly büntetőrendszert, melyből a szükséges biztositéknak tekintett hallgatás elve teljesen kizárva lehetne, nagy fontosságú annak megvizsgálása, mily esetekben engedhetetlen ez el, és mi által enyhíthető szigora, hogy a foglyok fenytésére és ja-

vitására eredménydus legyen, a nélkül, hogy szellemi tehetségeiknek és egészségüknek ártalmas lenne. Most igyekezzünk kimutatni, hogy nézetünk szerint minő rendszabályok által juthatunk ily ohajtott eredményre.

A hátrányról szólván, melyet a hallgatás szabálya a testi szervezet legfontosabb működéseire nézve maga után vonhat, félig meddig látni engedték azon eszközöket is, melyek által a hallgatás veszélyei leküzdhetők.

Könnyen felfogható tehát, tételünk helyességének tudományos okokkal való bizonyítgatása nélkül is, hogy a lélegzési működés elősegülésére semmi eszköz sem alkalmasabb, mint tevékenységet, kiterjedést és kifejlődést nyújtani számára és ha működése lassu lett, ismét serkenteni oly eszközök által, melyek annak egy újabb lökést képesek adni. A mozgás a szabad levegőn, minden izom gyakorlat s különösen a felső tagokéinak szabályos, a katonai gyakorlatoktól és tornától kölcsönzött mozdulatok és mindenek előtt a mezőgazdasági munkák adják e tekintetben a legjobb eredményeket. A kézi munkával foglalkozó foglyok p. kovácsok, lakatosok, asztalosok stb. tekintetében a hallgatás szabálya folytonosan ártalmatlannak mutatkozott, mert annak rontó következményei megsemmisültek a légzési szervek folytonos szabad játéka által.

A hasznos behatás egy másik neme volna, az értelmet az élet fentartáshoz multhatatlanul szükséges szervekkel egyidejűleg felserkenteni. Az oktatás ideje alatt a kérdéseket, ismétléseket és az olvasást hangosan lehetne eszközölni. Ép így a vallási gyakorlatok, pihenési idő vagy séták alkalmával történő gyakori éneklés, bizonyára nem tagadná meg jótékonyágát. Ez eszközök különben nem újak; bámulatra méltó kedvező hatással alkalmaztattak fiatal foglyoknál, miért ne lehetne tehát eredménnyel alkalmazni a felnőttekre is? A hörtön-orvosok sokkal gyakrabban tapasztalták egy hasonló eljárás hasznait, mintsem tel-

jes erejükből ne támogatók alkalmazását, ha egyszer törvényileg meg fog engedtetni.

De csak az alapkő rakassék le előbb, bizonyos mihez tartási szabályok szükséges kibocsátása nem fog hiányzani és szerencséseknek fogjuk érezni magunkat, alkalmazását általánosíthatni.

Végül: nem tudjuk eléggé figyelmeztetni társainkat, mily szükséges a lélek és a test egyidejű serkentése a levertség, a restség, az elcsüggedés és a busongás leküzdésére, melyeket a fogság létrehoz vagy táplál, és melyeket a hallgatás szabálya a tulságig kifejthet, ha nem is mindig főokozója azoknak.

Soha se feledjék el, hogy a lélek és a test egymással bensőleg össze vannak kötve! „Az emberi lény — így szól Montaigne — sem nem lélek, sem nem test; az ember s nem szabad belőle két lényt csinálni.

Sajnos, hogy ezen elv a jelenlegi fogházak igazgatásánál vagy félreismertetett vagy elhanyagoltatott. Csak a büntön-rendszabályok kivételére fordítottak figyelmet. Mily mély bánat, mily gyógyíthatlan csüggedés és lelki zavar keletkezhett vagy képeztethett ki, a nélkül, hogy a megtámadott egyénnél bizonyos csudálatos lényyszerűségnél már jelenség észleltetett volna, melyre nem ügyeltek vagy büntetéssel akarták eltávolítani. Mily sok kétségbeesés emelkedhetett az öngyilkosság magaslatára a foglyoknál, minden más jel nélkül, a fogolytársak által legjobban kinevetett és kigunyolt szomorúságot kivül. Mai napig, egy csaknem kizárólagos büntetési rendszer uralma alatt, a hivatalnokok csak annyiban foglalkoztak a foglyokkal, amennyiben az általános, a nagyon szigorú szabályok betöltésére felügyeltek. Tudni, vajjon szabályszerű óráikat megtartják-é, készséggel engedelmeskednek-é, munka szakaszukat teljesen elvégzik-é, úgy bánni velük, mintha mindnyájan egyenlő képességekkel és egyenlő erkölcsi alapokkal bírnának és

semmi más különbséget köztük nem érvényesíteni, mint azt, melyet némely foglyoknak teljes testi és szellemi képtelensége rájuk kényszerít; ez volt a közönséges mód és modor, melylyel velük bántak. Míg a foglyok nem lettek bárgyuk, örültek vagy testileg nehéz betegek, erőteljeseknek neveztetnek s minden különbség nélkül alávetik egy és ugyanazon viszonyoknak. Munka-szakuk el nem végzése az egyetlen jel, melyre valamit adnak, az egyetlen értesülés, melyet meghallgatnak. Pedig mily különbségek, mily fokozatok léteznek a nyilvánvaló képtelenségig!

Később, az orvosi szolgálat alkalmával ezen utolsó pontra visszatértünk. Most csak arról van szó, hogy meghatározzuk a különböző osztályokra alkalmazható fogsági alakokat.

Itt ép úgy: mint a bagnó-rendszernél, ép oly kevésbé vizsgálgatjuk azon berendezéseket, melyeknek hibái és visszasságai minden felvilágosult lélek előtt ismeretesek; azon berendezéseket, melyeknek az új büntető módban vagy teljesen el kell tűnniök, vagy gyökeres átváltozást kell szenvedniök.

A fogsági alakok alkalmazása a különböző osztályokra.

Amint emlékezhetnek olvasóink, a foglyok tömegét három osztályba soroztuk:

- 1) az értelmes, erélyes és roszakaratu elítéltekbe
- 2) a bűnös, korlátozott, buta vagy szenvedőlegeskbe (passiven)
- 3) a teljesen képtelenekbe vagy bárgyukba.

Ekívül állítottuk fel, hogy egy egyenlő rendszer alkalmazásának teljesen ellentétes következményekkel kell bírni. A közönséges tapasztalatra, ismereteinkre a büntető dolgokban és különösen élettani tanulmányainkra támaszkodva, megkísértjük meghatározni, mily nemű következményeknek kellene előállni ezen három osztály mindegyikére

és a fogsági alakban mily különbség szükséges a megbüntetésre és hasznos a javításra, a nélkül, hogy az egészségnek és az értelemnek ártana.

A tartós czella-fogság, nézetünk szerint, sürgősen alkalmazandó mindazon foglyokra, kik rendkívüli értelemmel mély romlottságot egyesítenek, mert börtöneinkben mindennek előtt nem szabad az erkölcstelenedésnek támpontot, még kevésbé elterjedhetést nyújtani.

Az e nemü foglyok, bármily szigorú is a felvigyázatot a jelenlegi rendszerben, mégis képesek magukat kimeríthetetlen fortélyaik által, melyeket folyton éber gonoszságuk talál fel, a szabály szigorú követése alól többé kevésbé kivonni.

Elengedhetetlen rendszabály, hogy azon emberek elkülönítendőek, kiknél meg nem akadályozható, hogy a társas fogságnál az engedetlenség példáit ne mutassák és értelmi felsőbbségük által veszélyes hatást ne idézzenek elő a foglyok tömegére. Egyformán igazságos, ezeket nehéz munkára szorítani és elkülönözni, mert egyedül ez az eszköz az, melylyel, ha csak nem javíthatatlanok, a jóra visszavezethetők. Mindenesetben, jóviseletük, ha az a czellában nem igaz megbánás gyümölcse, az a fogság szigorának, az elmélkedés hatalmának, érdekeik iránti jól megértett ügyeletnek vagy a rosszat tevés lehetetlenségének fogja köszönni eredetét.

Az eredmények megmutatták, hogy megjavíttatásuk, bár ritkán érhető is el, de nem lehetetlen.

A jóhoz való visszatérés lehetősége annál inkább megmagyarázható, mivel ez osztály néhány foglya, habár nagy bünnel van terhelve, de nem következés, hogy mélyen megromlott legyen. Közfilök néhány, mint más foglyok felvigyázója vagy tanítója alkalmazható s ismét társas fogságba helyezhető volna, ha nem volna többé kétséges, hogy mindegy gonosz irány terjesztésével őszintén fel-

hagytak s a javulásnak és a tanításnak ép úgy például, mint eszközül szolgálhatnak.

Több fogházban, névleg Loos-ban tettek sikerrel kononázott ily kísérleteket.

Továbbá: feltehetjük, hogy a czella az értelmesekek, de rossz indulatnak s nem javultak egy kis számának rossz hajlamait leköszörtili vagy legalább hatástalanokká teszi. De félni lehet attól is, hogy, ha a nagyon szenvedélyes emberek többségének a tartós, de munka és jellemük hevesességét és az elszigeteltség sanyarságát mérsékelni képes eszközök által enyhített czella-fogság csak előnyököt nyújthat, nevezetesen: ha nem lehet attól tartani, hogy a czella-fogság ezen foglyoknál nagy levertséget, tökéletes erkölcsi gyengülést hoz létre: az elszigeteltség éppen ellenkező hatást, elkeseredést szülhet. A magány még jobban izgatandja elvadult természetüket, és ezen emberek, Beaumont-t és Toqueville-t idézve, jövőre szabadon bocsáttatásuk napján annál borzasztóbb szenvedélyeket visznek vissza a társadalomba, minél tovább voltak azok elnyomatva és nagy fáradsággal visszafojtva.

De ép úgy beláthatjuk, hogy a hatóság bölcs gondosságának leendő feladata, ezen kivételeket feltalálni, és azokra különös figyelmet fordítani, gyakrabban az ilyen foglyokat meglátogatván s azoknak oktatását úgy osztván be, hogy az ellensúlyozza rossz hajlamukat és erélyes, makacs akaratjukat és őket — ugyszólván — erkölcsi próba alá helyezze, mint ez a lelkibetegeknél történik.

A Gilbert gályarabról felhozott példa, ki a bagnódurva rendszere alatt csak az által, hogy az általános fegyelem fentartására felügyelőül tétetett, engedelmes, csendes és alázatos lett: bizonyítja az ily állásmód hatását még a sokáig szelidíthetetlennek tartott természetekre is.

Négy, szellemi erejük nagy kifejltsége miatt figyelemre méltó fogoly, kikkel 1831-ben a bicetre-i fogházban

nagyon gyakran érintkeztünk s velük oly bizalmas lábon állottunk, minőt állásunk csak megengedhetett, nagy befolyásra tett szert többi társaik felett csak az által, hogy lényegesen megjavulván, a munka-felügyelői hivatallal bízta meg őket az igazgatóság. Közülök egy, talán a még kitöltendő évek hosszú sora által elcsüggesztve lévén, egy oly botlásra engedte magát ragadtatni, mely által az igazgató bizalmát, fogoly társai általános megvetését vonta magára s később a romlottság hallatlan fokára süllyedt. A másik szabadon bocsáttatván, visszaeső lett s csak ketten, kik határozottan léptek a jó útjára, nyerték vissza lassankint teljes állásukat a társadalomban. Ez eredményt az teszi nevezetessé, hogy e foglyok Bicetreben a társas fogságot minden zabolátlanságaival, a legkedvezőtlenebb viszonyok közt állották ki.

Kimutattuk tehát, hogy bizonyos kivételek mellett, mily szükséges a czellafogság az értelmes, degonosz emberek számára. Az említett előnyek közül, nem felejtendő el még az sem, hogy a börtönökben nemcsak megakadályoztatik a bűnök terjedése, hanem annak veszélyei is kevesbittetnek, és hogy későbbi következményei megszoríttatnak, ha megakadályozzuk, hogy a szabadon bocsátottak, mint czimborák, ismerjék fel egymást.

Vizsgáljuk meg most, hogy vajjon alkalmazandó-e a czellafogság a foglyok második osztályára, a bűnösökre, a korlátozottakra, a butákra vagy szenvedőlegésekre, kiket az értelmi fokok beosztásánál a középszerűség fokát jelező 0. által jelöltünk. A társas fogság valóban oly nagy veszélyeket tartalmaz-é ily emberekre? s félni lehet-é, hogy a kölcsönös érintkezés a felvigyázat és büntetés daczára azon vészes egyesülésekre vezessen, melyek a vétek iránti ragaszkodást tovább tenyésztik a börtönben, hogy egykor a szabad életben megvalósítsák?

Semmi esetre sem oly nagy a veszély bűnös, de kor-

látozott foglyainknál, mint gonosz és értelmes foglyainknál. De bizonyos határok között szintén léteznek; mert az elítéltek ezen osztályánál, a társas fogságot, úgy amint jelenleg gyakorlatban van Franciaországban — éjjeli elkülönítés nélkül is a foglyok folytonos szoros érintkezésével egybekötve — szigoruan alkalmazni, annyi volna, mint oly viszonyok tényleges elősegélése, melyek egyenlő mértékben ártalmasak mind a foglyok egészségének, mind pedig javulásának. De még sem hisszük, hogy a társas fogság rendszerét el kellene dobni s helyette a cella-rendszert behozni; mert a második osztály foglyainál összevisszalételik daczára is bizonynyal kevesebb engedetlenséget és erkölcstelenséget fogunk találni, mint az első osztály foglyainál. Ennélfogva náluk az egyéni elkülönítés kivételes rendszabály lesz s csak akkor jön alkalmazásba, ha meggyöződtek arról, hogy ezen büntetés nem nagyon kemény rájuk nézve.

Világos, hogy orvosi szempontból és ily természetű emberekre nézve a társas fogság sokkal kevésbé gyakorol hátrányos befolyást, mint a cella-fogság és hogy a közösen tett testi és szellemi gyakorlatok is kedvezöbben hatnak értelmükre és így javulásukra is. Ezenkívül a társas fogságtól kevésbé lehet félni, ha abból kirekesztetnek a rossz indulatu és akaratu emberek. Továbbá, amint öhajjuk, a fogsági viszonyok természetes ellensúly gyanánt fognak szolgálni rossz hajlamaik ellen, valamint hathatós sarkantyut képeznek a közepszertű és tunya értelműekre. Mert valóban, mentül jobban engedünk a vétkek csábjainak, annál nagyobb erélyt nyernek ezek. De a büntetö-mód berendezésénél, amint mi azt akarjuk, a büntönlétel, ahelyett hogy terjesztené és táplálná a vétkeket, az ezeknek kifejtésére szolgáló szokásokat fogja megsemmisíteni.

A társas fogság, megszabadittatva visszaéléseitől és veszélyeitől, úgy szólván, csak előnyeit fogja megtartani. Végre: egy félre nem ismerendö igazság marad, hogy az

értelem, anélkül, hogy valami nagy fokot érne el, a társas fogságnál létező közös felserkentés és a példa sarkantyui által több jártasságot és ha szabad így szólani, több gyakorlati tapintatot nyer, miut a magán oktatás által. Ebből magyarázható meg, hogy mai nap a foglyok egy nagy tömege, kik értelmi fokuk szerint második osztályukba tartoznak, a börtönökben mégis alkalmas munkások lesznek és a fegyelem szigora alatt olyan készítményeket mutatnak fel, minőket minden valószínűség szerint, agyanazon tehetséggel el nem készíthettek volna, ha egészen magukra hagyatnak. Mert majd minden központi házainkban készült készítmény aránylag nagyon elismerésre méltó kivitelű.

Nem titkolhatjuk el meglepetésünket, ha látjuk azon munkások által általában kimutatott ügyességet és figyelmet, kik szabadságukban ügyetlenek s szórakozottak voltak s kik a börtönökben restségi hajlamokból erővel ragadtattak ki, a fegyelem által zaboláztattak meg és példa által bátorítottak és a nyert eredmények után magasan azon szellemi és erkölcsi képzettség foka felett látszottak állani, melyet egyenként felmutattak és amelyekre osztályzatunkat állítani voltunk kénytelenek.

A magán-fogság továbbá már ezért sem lesz szükségkép alkalmazható második osztályunkra, mert későbbi czimboraságok veszélyeitől sem lehet félni, mert az ezen osztályhoz tartozók majdnem mindenikének elkövetett bünténye elkülönzött természetű és sem egy bizonyos szervezetet, sem egy messzeterjedő szétágazást nem rejt magában. E nemű foglyoknak, mihelyt elhagyják a börtönt, elvész nyomuk, egyéniségük eltűnik, mert rendszeren jelébbi botlásukat eltitkolni, megbüntettetéstük emlékét ki akarják törölni. Ennélfogva a jól vezetett, szigorú és értelmes felvigyázat által kísért társasfogság bizonyára csak nagy előnyöket fog nekik nyújtani, minden valódi veszély nélkül.

Nem fognak tehát csodálkozni olvasóink, hogy midőn a magán-fogságot elvetettük második osztályunknál még annál kevésbé indítványozzuk alkalmazását a harmadik osztályra, hová a csak nagyon kis értelemmel felhazott és az értelmi fokok beosztásánál 2 és 4 sz. alá sorozott egyének tartoznak.

Ezen emberek nagy többsége semmi előnyt sem merít erkölcsi tekintetben a reá mért büntetésből. A fogság az állati elbutulás egy neméhez, egy növényi, vegetatív semmivel sem törődéshez vezet. A magán-fogság nemcsak haszon nélküli lenne nekik, hanem elkerülhetetlenül ártalmas. A nélkül, hogy ezen emberek szív és értelem alkotásait kedvezőbbekké tenné, valószínűleg ezen utóbbinak csak nagyobb elcsüggedést és lelki tompaságot okozna és őket teljesen alkalmatlanokká tenné physical és erkölcsi tekintetben, hogy valaha ismét hasznos helyet foglalhassanak a társadalomban. Midőn a czellába lépnek a már gyenge elméjűek, nemcsak hogy meg nem javítatnának hosszas fogság által, hanem mint tökéletes bárgyuk mennének abból ki.

Az elkülönzés ilyen hatása annál bizonyosabbnak látszik ezen osztály egyéneire nézve, mivel tébolydáinkban a gyenge elméjűeket és bárgyukat, az elkülönzéstől lehetőleg távol tartva, éppen egyesíteni törekednek, hogy a közös élet hatása által felvillanyoztassanak, s a netalán létező kevés értelmet czélszerűen használják.

A társas fogság, amint azt mi értetni óhajtjuk, még ezenkívül új alakokat és viszonyokat is fog nyerni. Miután könnyen látható, hogy ezen nagy csoport fogolyra való felvigyázat teljes lehetetlen, a dolgozó- és éttermeknek kisebb szakaszokra kell osztatni, melyek mindenike, Genf és Richmond példájára, kevés számú foglyot fog magába fogadni. A közös háló teremből kizáratva kell mindazoknak maradni, kiktől meg nem engedett éjjeli közeledés

miatt félni lehet. E szabály nemcsak bizonyos, botránkozató tettek útjába gördít elháríthatlan akadályt, hanem azon előnnyel is bír, hogy némely foglyot megvédi a boszuságtól és undortól, melyet neki ily veszélyes és szemérmetlen emberek okoznának.

Továbbá : nem lenne nehéz a foglyok szokott gyűlhelyén képződő összeköttetéseket megszüntetni az által, hogy minden fogolynak naponként, amennyiben ezt a feladott foglalkozás természete megengedi, egy más számot, a dolgozó teremben, hol együtt dolgoznak, egy más helyet jelölnének ki. Ezen, a nőkre a rájuk szabott egyenlő foglalkozás miatt mindenesetre alkalmazhatóbb berendezést, a férfiakra is lehet és kell is alkalmazni és minden titokteljes összeköttetést gyorsan meg fog szüntetni. De nem csak ez utóbbi nem verhetne gyökeret s nem tenyészhetnék tovább, hanem a foglyok minden netaláni egymásközti ellenségeskedései hamar véget érnének egy ily naponkénti hely és viszony változtatással. (18).

Összefoglalva tehát mindent, követeljük tehát:

Első osztályunk rabjaira az éjjeli és nappali elszigeteltséget, valamint a séta alkalmávali elkülönzést. Csak az oktatásban és a vallási gyakorlatokban vehetnek közösen részt. De hogy ezen együttlét veszélytelenné tétessék, elkülönzött karzat-üléseknek kell lenni, mint ahogy van a pentonville-i kápolnában és az első osztály minden foglyának ott, ahol bizonyos érintkezés elkerülhetetlen p. folyosókon, lépcsőkön stb. pléh álcát kell viselni, mely a szemöldöktől a felső ajakig ér s a lélegzés megakadályozása nélkül az arcz középső részét teljesen elfedi. (19).

Második osztályunk számára az auburni rendszert hallgatással és éjjeli elkülönzéssel. Ez osztály foglyainál a hallgatás tényleg kevésbé szolgáljon a vétkek terjedésének és az erkölcstelenedés meggátlására — mert a veszélytől a második osztálynál kevésbé lehet félni — mint

inkább a rend és fegyelem fentartására szolgáló rendszabálya legyen. Bizonyos beszélgetések, feltéve hogy hangos, érthető hangon folytattnak, eltűrhetők. A foglyoknak általunk indítványozott kisebb részekre való felosztása által a beszélgetést kellő felügyelettel lehetne kísélni s a jelenleg szabály gyanánt behozott és oly szomorú eredményekkel kísért hallgatás, csak mint a fegyelem ellen elkövetett botlás, illetlen beszéd büntetéseként, szóval: kivételesen alkalmaztatnék. A központi házak éttermeiben és némely dolgozó helyiségekben a felolvasás egy neme tartatik, de csak unatkozó s figyelmetlen hallgatókra talál; egyetlen fogoly sem huz abból hasznot s cél nélküli morgássá süllyed le. Ha az olvasásnak második osztályunk foglyainál hely adatnék, és kell, hogy adassék, oktatóvá és érdekessé kell azt tenni s váltakozva tanult felügyelőkre és képes foglyokra bízni.

Ugyanazon szakasz foglyainak egymás után be kellene bizonyítani, hogy az olvasmányt megértették s a felett egymás közt kölcsönös vizsgálatot tartanak. E célra díjak tüzetnének ki, mely összeg, valamint a beszerzett könyveké is, a foglyok munka-pénzéből vonatnék le, a díjnyerő kivételével. E rendszabály nem tagadná meg hasznos voltát, mert, mint tudva van, e világon mindenki s a közönséges ember is az általa hozott áldozatból több kevesebb hasznot akar huzni; annak, amit megfizetett, örülni akar s a foglyok mindenestre törekednének annyira, hogy legalább azt nyerjék vissza, amit saját pénzükön vettek. Természetesen a börtön-igazgatókra volna bízva itélni a felett, vajjon ezen foglyok közül némelyeket viseletük és egész erkölcsi irányuk nem teszi-é a cella fogságra méltóvá. Végül harmadik osztályunk számára közös háló termet kérünk, mely kis számú, szigorú felügyelet alatt álló foglyot fogad be; közös munkálkodás s ennél, valamint az evésnél hallgatás, azon megjegyzéssel, hogy ezen osztály-

nál a hallgatás a már említett okokból még kevesebb szigorral alkalmazandó, mint a második osztálynál. Továbbá minden fogoly börtönbe-hozatalakor kísérletül ideiglenes czella-fogságba tétetnék, hogy ez által az igazgató hatóság pontos felvilágosítást nyerhessen a fogoly előbbi életmódja felől és már kezdetben a fogoly értelmi és jellem állapota némi megismeréséhez juthasson.

Ezen fejezet összegezett tartalma tehát magában foglalja az indítványt: a büntetés-alakot a fogoly erkölcsi jellemével és értelmével összeegyeztetni; minden foglyot mindjárt eleinte egy előkészítő czella-fogságnak vetni alá; a társas rendszernél a hallgatást bizonyos feltételek mellett fegyelmi szabályyá tenni, és ezen rendszernél hangosan történő, kiválasztott felügyelők vagy foglyok által tartandó felolvasást behozni s az olvasmány tárgyait a foglyok költségén beszerezni.

Készségesen megengedjük, hogy osztályzásunk önkéntes s feltétlen tökéletességgel nem bír; de miután egy büntető reform behozala egyszersmind teljesen új tanulmányokat és képzettségeket tenne szükségessé az igazgató személyzet részéről, hihetjük, hogy az, ami elméleti osztályozásunkban még nagyon is általános s elégtelen, az igazgató hatóság értelmes méltánylása következtében a gyakorlatban kiegészíthetetik. Ily osztályzás foganatba vételének lehetősége nem tűnhetik fel kétségesnek, mert a tapasztalás, melyet mi a központi-házakban a foglyok jellege, viselete s értelmi foka felől nyertünk, elegendő bizonyosság volna arra, hogy az igazgatóság minden nagyobb fáradság nélkül eljuthat a foglyok egyéni ismeretéhez, bár mennyire igyekezzenek is az utóbbiak közül néhányan hajlamaikat és valódi érzelmeiket eltitkolni.

Ha mind e mai napig a börtön-igazgatóság még semmi előnyt sem húzott bizonyos, vizsgálataiknak kínálkozó következményekből, ez azon okban rejlik, hogy főzélnek

nem a javítás, hanem a büntetés tekintetű, és hogy az igazgatóság ezen, gazdasági szempontból egyedül ipari osztályozásra szorítkozott.

Azonban gyakorlati és illetékes férfiak már régen sürgősnek érzik a másféle beosztás szükségét. Nem ismerhették félre, hogy a foglyoknak erkölcsi szempontból törtenő beosztása nemcsak hasznos, hanem méltányos is; hasznos, mert el kellett különbözni egymástól oly embereket, kiknek kölcsönös érintkezése veszélyes volt, míg ellenben másokat veszély nélkül, sőt nem minden előny nélkül engedhettek érintkezni; méltányos a roppant aránytalanság tekintetében, mely gyakran a büntetés és az elítélt erkölcsi romlottságának foka közt létezett. Ezen, czélszerűnek elismert osztályozás több reform-tervekre adott alkalmat, melyek közül csak a legfontosabbakat emeljük ki.

Többek közt Lucas Károly oly büntető intézetek felállítását indítványozta, melyek 400 foglyot volnának képesek befogadni. Mindenik intézetnek három meghatározott negyeddel kell birnia, melyek közül az első, a próba negyed, egyelőre befogadja a foglyok tömegét; a második a jutalmazási negyed, a magukat jó magaviselet által kitüntető foglyok számára, és a harmadik a büntetési negyed, a makacs foglyok számára. Ez oly osztályozás, mely a roszt a roszzsal, a jót a jóval egyesítvén, egy bizonyos pontig kizárja a roszzsal való érintkezést, de egyidejűleg kizárja a jóval valót is.

Faucher Leon -- mint már említettük -- a városi és falusi munkások közt létező szembeötlő különbség által indítatva, a foglyoknak nem jellem és lelki érték szerinti osztályozását, hanem azoknak városi és falusi osztályba leendő beosztását indítványozta, s e két osztályra különböző fogházakat kívánt.

Végül Moreau Christoph, s vele több kintő

férfi, ez utóbbi osztályozást gyakorlatiatlannak tekintvén, csak a czellákat indítványozták.

Egyszóval: ez értelmi fokok szerinti osztályozásról az indítványozott reform-tervek egyikében sem történt említés. És mégis bebizonyítottuk már, hogy az erkölcsi osztályok illetén beosztásának tökélyesbitésül és vezérfonalul kellett szolgálni. Végül megengedtük a foglyok erkölcs szerinti osztályozását is, de csak mintán eltávolítottuk a társas fogságból a rossz indulatu értelmeseket, s őket elkülönöztük, Lucas tervével homlokegyenest, ki azokat egyesíti. Épen így figyeltünk a testi állapotra, s ennek a lelkihez való viszonyára.

A foglyok egyenkénti elkülönzése helyett, mint ezt a magánfogság szigorú bajnokai akarják, mi csak csoportonkénti elkülönítést vettünk fel, s ezt a tömegre, a czellát pedig a kisebb számra ohajtottuk.

Tudjuk, hogy az auburni rendszer előtérbe helyezéséért megtámadtunk; mondják, hogy az auburni rendszer Amerikában a tények által elítéltetett; de még ezen alapos ellenvetés sem mindig fog bennünket találni, mivel rendszertünk az auburnitól a rossz indulatu foglyok magánfogságba tétele által különbözik.

„Reformált központi házaink és az auburni fegyintézetek közt azon egyetlen különbség van — mondja Moreau Christophe, ki a társas fogságnak hadat izent, hogy ezen intézetekben a foglyok elkülönítve alusznak, míg központi házainkban szintén elválasztva, de közös háló-terekben alusznak.“

De nem épen ezen éjjeli elkülönzésben fekszik-e a legnagyobb biztosíték amaz erkölestelen, minden javulást meghiusító éjji közlekedés elhárítására? Dobják el ezen biztosítékokat és a régi rendszernek általam jelzett visszaságai és veszélyei ismét visszatérnek. Valóban csudálkozunk kell, hogy oly szellemdus író, mint Moreau Christo-

plc, a magánfogság ügyes és teljes meggyőződésű védője. nem láthatta be a tiszta auburni és a központi házainkban alkalmazott rendszer közti, bár teljesen megbizhatatlan összehasonlításánál, hogy bizonyításaink ereje az általa megengedett egyetlen megszorító szócska „azonban“ által főnkre tétetett.

Röviden, mi elvetjük a folytonos ezella-fogság általános behozatalát 1) mert nem következetes, minden foglyot egy és ugyanazon fokra állítván, ami bizonyára helytelen; 2) mert az elítéltek vétségének egyenlőtlenségénél a büntetés tartama és keménysége nem áll helyes arányban a vétekekkel és 3) mert ezen fogsági alak csak bizonyos, számszerűleg kevesebb bűnösökre alkalmazható. A többiekre nézve, nihelyt nem rövid idejű fegyelmi büntetés, eredménytelen és ártalmas lesz.

Ismételjük, hogy elébb nem nyugodhatunk bele a legkeményebb büntető rendszer alkalmazásába, míg a tapasztalás ennek szükségét ki nem mutatja. Az ész és emberiség az elsőbbséget a legszelidebb fogsági rendszer számára követeli, mely, értelmesen alkalmazva, azért fentarthatja mindig a fegyelem hatalmát és a büntetés szigorát.

Minden büntető rendszernél fő dolog marad azon nagyobb vagy kisebb hatás, melyet a fogoly erkölcsi javulására gyakorolhat, mert sok igazsággal mondja Lucas: „A társadalmi gazdaság fő biztositéka a büntetés célja. Ha ezt nem követik s nem érik el, úgy minden reform, a civilizatio minden rendszabálya, mely a fogság és a verpad állam-vagyonát kevesbiti, egy, a társadalom számára nyitott örvény, egy elétárt veszély!“

II. Fejezet.

Kiegészítő szabályok.

Előleges magyarázatok.

E munka megkezdésénél minden igyekezetünk arra szorított, hogy ítéletet mondjunk mindazon különböző fogsági rendszerek felett, melyeknek állítólagos előnyei és hátrányai akkor élénk vita tárgyát képezték. Mintán ezen lélektani és orvosi véleménynek alapul szolgáló vizsgálódásaink teljesen s kizárólag a központi fogházak felnőtt foglyaira vonatkoztak, az azon vizsgálódásokból vont következtetések ismét csak is a foglyok nevezett részére vonatkozhattak s szigorúan véve, az általunk felvett vázlatot kitöltöttnek, feladatunkat teljesítettnek tekinthettük.

Ma csak első számításunk határait lépjük át, mert a politikai események, melyek egy pillanatra egészen háttérbe szorították a büntető kérdést s a nyilvános figyelmet egészen más dolgok folyamára fordították: gátoltak, megakadályoztak hennünket elérni e munka befejezését azon időpontban, melyet mi arra előlegesen kitűztünk.

Mintán a nyugalom visszatérte előtt eszméinket épen semmi, vagy nagyon csekély haszonnal hozhattuk volna forgalomba, könnyű volt körét kiszélesíteni s a büntető fogságot nem csak egyedül a felnőttek tekintetében, hanem fiatal foglyok, nők, politikai bűnösök, visszaesők és szabadon bocsátottak tekintetében is vizsgálni.

Olvasóink annál kevésbé fognak csudálkozni, hogy ezen munkát az előadottakkal megbővitettük, miután hivatalos teendőink következtében ez új osztályok egyike sem maradt ismeretlen vizsgálódásaink és tanulmányaink előtt. Ha nem is szerezhettünk a tárgy előttünk fekvő része fe-

lett hasonló világosságot, mint a megelőzők felett, de minden félelem nélkül állíthatjuk, hogy adataink ha kevésbé számosak és terjedelmesek is, de nem kevésbé vizsgálat- és szigor teljesekek; hogy gondunk volt csak a legjobb forrásokból meríteni, s a hivatalos iratokat s illetékes véleményeket megkérdezni, törvénynyé emelvén magunk előtt, semmi tényt sem bocsátani nyilvánosságra, semmi indítványt nem tenni a világ előtt, melyet saját tapasztalatainkkal meggyezve, előre is igazoltaknak nem tarthatunk.

Intézetek fiatal foglyok részére.

A 18-ik században Anglia kezdeményezte a fiatal foglyokra alkalmazható reform-kísérleteket. Az Egyesült Államok követték e példát menházak alapítása által, melyek eredetüket magán jótékonyásnak köszönték, később azonban a felsőség jóváhagyását megnyerték. Németalföld és Németország sem maradtak hátra ezen fontos ujitásokban, a fenyítő és u. n. védgyarmatok pártolása által. Az utóbb nevezetteknek célja volt egy, a bűntény netaláni kitörése előtt gyakorolt védelem által elhárítani azon veszélyeket, melyeket a bűnös, tökéletlen, vagy épen semmi nevelés előidéz és a gyermekeket, kik a családi életet nem ismerhették meg, abba beavatni. Valóban ki is mutatják a statisztikusok, hogy az árvák teszik a fiatal bűntevők egy nagy részét. Három elitéltre egy árva esik.

Németország háromféle menház alapítását pártolta. Az egyik, mint Schweitzban és Württembergben, oly gyermekek számára volt, kik a nyomornak vagy szüleiük bűneinek hatása alatt erkölcsileg el voltak veszve; a második, mint Belgiumban a sz. Hubert fegyház és Berlinben az efajta intézet, fiatal, a törvényszékek által elitélt bűntevőkre; a harmadik végre, mint Hamburgban, oly gyermekek számára, kik rossz erkölcsi irányt vettek, mint melyhez ha-

sonlót gyakran a legtisztéletreméltóbb családok gyermekeinél is észre lehet venni.

Ez utóbbi intézetben családok szerint voltak osztályozva a gyermekek, melyek mindenikéhez 12 gyermek tartozott, kikre egy felnőtt testvér ügyelt fel és vezette azokat. Amennyire koruk megengedi, sokféle erömütani vagy mezőgazdasági foglalkozást üznek és mindig csudálatos marad, hogy a hamburgi menházat lakó gyermekek közül soha titkosan egy sem hagyta el az intézetet, noha ez sem fallal, sem árokkal körülvéve nem volt.

Franciaország e téren a helyett, hogy kezdeményezett volna, a kívülről nyert lökést s figyelmet nagyon lassan fordította a fiatal foglyokra. Egy 1814. auguszt. 18-ki rendelet meghagyta egy büntető fogház építtetését 100 elítélt számára, kik a párisi kir. törvényszék hatáskörébe tartoztak. Az Arnour abbé által a homokkő uton épített menház; az 1824-ben a fiatal foglyok erkölcsi javítására alakult társulat; az 1830. december 3-ki körrendelet, melyben Argout, az akkori belügyminister felhívta a praefecteket, hogy a városi vagy vidéki felnöttek számára épített fogházakból a 66. art. alapján elítélt gyermekeket, kik felett a közigazgatás gyámsági jogot tartott fen magának, vegyék ki: mindezek 1840-ben a La Roquette fogházban a czella rendszer alkalmazásával s mezőgazdasági gyarmatok be rendezésével végződtek.

E hasznos intézetek felállítása előtt fiatal foglyaink egészségtelen börtönökben voltak, melyek ha már veszélyesek voltak testszervezetükre, még inkább ilyenek voltak fiatal lelkekre nézve, s hol minden rendszabályok daczára, melyeknek alkalmazása mindentitt meghiusított, a bünterhelt emberekkel való érintkezés által a bűnök iskoláját s a bagnóhoz az előkészítő iskolát járták.

De mielőtt a gyermekkorban alkalmazható büntetésalakokat közelebbről tárgyalnók, némely általános vizsgálá-

lódásra akarunk térni és az életszervtan segélyével megvilágítani a tért, amelyen ki kell fejteni a reformnak tevékenységét.

A gyermek-korról.

Mindenik ezen korral foglalkozó gyakorlati férfi meggyőződhetett arról, hogy sokkal élesebb elméjű az, mint sem általánosságban hiszik és hogy, legalább a nagy többség szerint a gyermekek, kik a 66 art. értelmében mint olyanok bocsátattak szabadon, kik helyes ítélet nélkül cselekedtek : épen ellenkezőleg, az általuk elkövetett büntény súlyáról teljes tudomással birnak. Ez érzet kétségtenül, nem tökéletes, mer bár tettük büntethetőségét felfogják, de még sem értik, mily erkölcstelen az magában tekintve ; más szóval, ismerik a társadalom jogát, de nem értik saját lelki ismeretük által előszabott kötelességeiket, érzik egy tett büntetés alá eshetőségét, a nélkül, hogy tudnák, vajjon joggal büntettetik-é az, vagy nem ?

Amint észleltük, a felnőtt foglyok végtére is ép oly kevésbé törődnek joggal és jogtalansággal. És tényleg több pontban érintkezik egymással a szelid gyermeki és az érettebb kor. A gyermekkor általánosságban véve önző, kapzsi, igazságtalan s szánalom nélküli. A nemesebb, önzetlenebb érzelmek rendesen csak a férfi korba való átmenetnél fejlődnek ki s emelkednek ezen korban, hogy az érettebb korban ismét súlyodjanak s teljesen ellaljanak.

Kivétel csak a szabadalmazott természettieknél, az az oly egyéneknekél létezik, kik kellő időben, vagy mondhatnók, mindjárt életbelépésök alkalmával jó példák áldást hozó tanítását, a türelmet és önzetlenséget élvezték.

A gyermek tehát közelebb áll az érett, mint az ifju emberhez. Az érettnél a kimerülés sokszor a könnyelmű életmód, egy sokszor elkerülhetetlen skepticismus a nemes

ösztönök forrását elapasztja; a gyermeknél ez ösztönök ha valóban léteznek is, nagyon futó természetűek; az elsónél még előbb elő kell teremteni, a másikonál serkenteni. Minden büntügyi nevelés fő alapja tehát azon ifju foglyokra nézve, kik már elérték a fontos mozzanatot, melyben a gyermek kor fokát átlépik és egy erkölcsi jellemet vesznek fel, őket egy hasznos és becsületes életirány elfogadásához vezetni. Ez azon cél is, melyet minden modern alapítás elfogadott és amely több mezőgazdasági, névleg a mettray-gyarmatban csodálatra méltó jó eredményyel éretett el.

A mettray-i gyarmat.

Ez 400 fiatal bűnöst számlál, kik mielőtt a törvény mint olyanokat, kik kellő megfontolás nélkül cselekedtek, az elítéltetés alól felmentette volna: időközileg a fenyítőházakba tétettek, hol elvesztették egészségüket és az elerőlestenedés első csirái kifejlődtek. Ezeket mint foglyokat becsület szóra szabadon bocsátották s mezei munkával foglalkodtatták, megmutatni, hogy jobbak lesznek, mialatt maguknak használni taníttatnak; tribus és családok szerint elkülönözték őket, hogy egyrésről ezen elosztás által egy egyénibb behatás előnyei éressék el és általános egyesítésük által a verseny előmozditassék; másrészt a foglyok erkölcsi helyreállítása és testi tökélesbitése magából a fogságból fejlődjék ki; ezek voltak e fontos alapítvány céljai. Hozzá kell még tennünk, hogy ezen, kezdetben kivihetetlennek tartott munka az alkotóitól kiszabott határon belül valósított mind anyagilag mind szellemileg.

A fiatal foglyok nagyobbrésze gyermekekből állván, kik nem ismerve a családi életet, annak kellemeit, megkísértették a gyarmat alapítói legelőbb is szelid érzelmeket oltani beléjük. Ezenkívül katonai fegyelem alá szorítva, szigorú tisztaság rendszeres szükségleteire, egész-

séges kormányzat törvényei, huzamos de erősítő munka alá vetve, üdvös elfárasztás által erősítő álmhoz juttatva, üdülésül zenére utasítatva s neveiknek a becsület táblára való felírása által jutalmazva: a mattrayi fiatal foglyok rend és érzelem által erkölcsösítettnek, annak reményében, hogy a kor saját meggondolásával az erkölcsi helyreállítás ezen művét megerősítendi.

Osztályozás és fegyelem.

A mattrayi gyarmatosok két nemre oszlanak, t. i. az ülőkre, kik házi munkát végeznek és a földmivelést üzőkre, kik mezei munkával foglalkoznak. Mindkettőnél ugyanazok a kötelességek, a fegyelem, a büntetések és a jutalmazások.

A büntetések a következőkből állanak: az üdülésben való részvétel megtiltása; a társalgó szobából kirekesztés; a világos ezella; a sötét ezella; a lejobb tétel; kitörlés a becsület táblából; és végre visszaküldés a központi házba; ez a büntetés legnagyobb foka, mely a mattrayi patriarkai törvény-könyv szerint az, ami a közönséges büntető könyvben a halálbüntetés.

509 letartóztatott gyermek között van: 368 mezei gazdaságot üző, 58 kertész, 10 bognár, 9 hámosos, 6 kovács, 20 faczipő készítő, 7 asztalos, 25 szabó, 11 csizma-készítő, 3 kömives, 4 kötélverő és vitorla-mester.

A gyarmatosok képességeik szerint vannak elválasztva, mely észszerű és elővigyázatos rendszabálynak jövőjüket kellene biztosítani. Mindenik, a gyarmatban tanonczot kereső idegen csak az osztály-táblázatot tekinti meg egy mesterségére alkalmas egyén feltalálása végett, s a becsület-táblázatot a tanoncz viseletének és erkölcsiségének szükséges szavatosságára.

1839-ik évtől, vagyis a gyarmat alapítása óta 373 szabadon bocsátottból 29 visszaeső volt; 19-nek viselete

középszertű volt, 320 gáncsolhatatlan; csak ötnek viselete felett nem voltak tisztában; a becsület-táblákon találtató nevek közép száma 226 volt.

Elemi iskola.

Mettrayban egy elemi iskola áll fen. Itt képeznek oly egyéneket, kik később annak élére álljanak. Az adott oktatás vallásra, francia nyelvre, nemzeti történetre és földrajzra terjed ki. Ezenkívül taníttatik itt a számtan, a mértan, rajzolás, számolás, testgyakorlat, ének és hangszerek, részletes földmivelés, házi állatok nevelése és ápolása.

Ezen elemi iskola fontossága elég nagynak látszott a gyarmat alapítói előtt arra, hogy mindjárt kezdetben 20 fiatal embert gyűjtsenek, kik önfeláldozó odaadás érzetétől vezetettve és minden tekintetben tiszteletreméltók lévén, szabad akaratjukból alávetették magukat, mint növendék, a fegyelemnek, melynek fentartására később nekik, mint tanítóknak kellett felügyelni. Támogattatva hivatásuk méltósága, alapos tanulmány, lankadatlan tevékenység, jó és igaz akarat által, megerősítették az alapítás munkáját, biztosították a gyarmat jövőjét.

Büntetési módozatok.

A tapasztalás által indíttatva, azon figyelemre méltó ohajt fejezték ki Mettray alapítói, hogy a 66 és 67 § rendeletei oda módosíttatnának, hogy a 16-21 évek közti kiskorúak a 16 éven aluliakkal egyenlő fokra helyeztetnének s e rendszabály különbség nélkül alkalmaztatnék az összes kiskorú ifjúságra. A törvény utasítja ugyan a bírót, hogy a gyermek 20-ik éveig közigazgatási védelem alatt álljon, de a hatóságok, melyek ezen szakasz alkalmazásában általában csak gondot látnak, a birói gondnok-adás tartalmát a büntény sulyától teszik függővé s a nélkül, hogy abból lelkiismeretet csinálnának, a méltányos-

sággal teljesen ellenkező értelemben működnek, megrabolván azokat az épen legszükségesebb neveltetéstől.

Kivánatos volna tehát, hogy a törvényhozás a többség által gondnok alá helyezettetés esetén 20 évre határozná az időt, de a létező közigazgatási hatóságra bizná a fiatal foglyot saját kívánatára, ideiglenes szabadságba helyezni. Ezen utóbbi intézkedés a gyarmatosok elhelyezését könnyítvé teendí. mivel a mester az általa gyakorolt rendkívüli s üdvhozó hatalmánál fogva őt minden habozás nélkül venné fel műhelyébe s a legkisebb botlásnál, minden újabb elítéltetés nélkül, a fogolynak hatósági felvigyázat alá leendő visszahelyezettetését kérhetné a köztársaság ügyésznél.

Ezen előkészítő szabadon bocsátás, melyre a visszaesőkről szólva, még vissza fogunk térni, a fiatal foglyokra nézve némileg az erkölcsi lábbadozás ideje lenne.

Ily büntetési módosítások elfogadása folytán a mező gazdasági gyarmatokból nem tanoncok, hanem kész mesterek kerülnének ki, kik már ügyességük által a szükség kisértéseit elkerülnék. A szabadon bocsátás idejét a 20 évre állapítván, elérnék a foglyok egyszersmind a katona kötelezettség idejét is és minden időköz, és alkalom nélkül a visszaesésre a közigazgatási védelemből rögtön a katonai fegyelem alá lépnének. Már hozzá szokva tetteikben a pontossághoz és rendszerességhez, fáradság nélkül jó, sőt mint a példa mutatja, kitünő katonák lennének. Ezen felül csaknem lehetetlenné tétetnék a visszaesés, ha a fiatal fogoly még szabadon bocsáttatása után sem szünnék meg a felsőség közvetlen felügyelete alatt állani.

Ilyen, ép oly igazolt, mint igazságos nézeteket nem lehet eléggé ajánlani, mután a fiatalság jelenlegi büntető viszonyaiban áldásthozó fordulatot idézne elő.

Refejezés.

Az előzményekből világos, hogy a mettray-i alkotás, mind elért eredményei, mind az általa forgalomba hozott gyakorlati eszmék következtében, a büntető viszonyokban nagy javulást okozott és hogy, ha azon intézet még nem nyerte is meg minden oldalról a megérdemlett dicséretet, ennek oka abban fekszik, hogy ezen alkotás alapeszméje még nem méltányoltatott eléggé, s annak nagyszerű gépezetét még nem értették meg kellőleg.

Valóban úgy látszik, hogy ezen gyarmat alapítói vállalatuk kezdetén eltakarták legbelsőbb gondolataikat, valódi céljukat. Az alapítás tekintetében az egész világot meglepő alakot használván, és teljesen anyagi köpeny alatt egy egészen és kizárólag erkölcsi elvet, a fölmivelés czíme alá az emberítés eszméjét rejtven, meg akartak oldani egy nagy lélektani kérdést, a nélkül mégis, hogy kitétték volna magukat a látszatnak, könnyenbivő philanthropok szerepét játszani, kik lehetetlenségekről álmodoznak és a jónak csirait feltételezik ott mindenütt, hol azok nincsenek. Amit mondani akartak, de eleinte nem mertek, a következő: „Megkísértjük, a kis semmirekellőket, kiket eddig javithatatlanoknak tartottak, s kiket a társadalom joggal le akart rázni saját nyakáról, az illem, a kötelesség és szeretet érzete iránt fogékonyakká tenni.“ Azon ohaj kinyilvánítására szorítkoztak, hogy belőlük gazdákat képezzenek, mely feladat teljesen sikerült is. De számítottak még tovább is s megkísérlették tisztességes emberekké tenni őket, kik különböző képességeik folytán minden körülményű emberek között joggal láttathatják magukat.

A jelenlegi eredmények teljesen kedvezők rájuk nézve. Ezt megtartandók, a gyarmat alapítói iparkodtak a fiatal foglyokat a gyakorlati erkölcs és társaság-kedvelés ismeretével is megbarátkoztatni. Mettrayban az oktatási tárgyak között sem a vallás nem foglal főhelyet, sem pe-

dig nem az értelem (Intelligenz) az, melyre különös gondot fordítanak; azok, amiket itt különösen kiakarnak fejteni, a jog érzete, a család szeretete és a nemesebb ösztönök.

Az erkölcs és az érzelem azonban nem mindig örvendenek egyenlő örvendetes haladásnak. Így p. a fiatal foglyokkal minden nagyobb nehézség nélkül megértethető a társadalmi igazlelkűség, de ha ez érzetet náluk az önfeláldozás magaslatára akarnók felemelni, ritkán érnők el a kívánt czélt. A mettray-i foglyoknál a háladatosság, hogy ha létezik, csak egy adósság, melyet néha kifizetnek, de soha sem lesz szelid indulattá, édes kötelességgé s egy valóban nemes vonás eredménye.

A kötelezettségek és szolgálatok, melyeket a gyarmatban teljesítenek, teher nekik, és ha a kicsinységekig menő rendjüket és lakásuk szigorú tisztaságát csudáljuk, nagyon hajlandók észrevétni, mennyibe kerül nekik egy ily dicséret kiérdemlése. Legtöbbször közülök gyönyörrel hagyják el a gyarmatot, s azt nem is képesek titkolni. Pedig a rendszer szelid, az igazgatás atyai. Igazgatók, ügyvivők, hivatalnokok minden alkalommal barátjaikként viselik magukat. A gyarmatosok hiszik vagy legalább hinni vélik, hogy megértették és osztják ezen érzelmet. Szerencsében és bajban örömmel jönnek Mettrayba vissza. De ha a nyomor vezeti vissza őket, hogyan kell a mutatott érzelmek őszinteségét megmérni?

Nem tehető-é fel, hogy ez érzelem tudata nélkül, vagy anélkül, hogy magukat jobbnak tartanak, mint valóban, a visszatérés szerencséjében felcserélik egy szitkséglel kielégítését egy emlékezet édességével! És ha szerencsés viszonyok közt jelennek meg gyarmataikban, nincs-e talán az önösségnek és a hiúságnak is nagy része a mutatott meglegedettségben.

Mi gondunk különben az emeltyű nemére, ha épen az eredmény el van érve! A szerencsés eredmény annál

becstülendőbb, minél nehezebb volt a gyógyítás, minél bizonytalanabbak a beható elemek. Csakhogy, amint már ezt a felnőtt foglyok tekintetében megjegyeztük, nem szabad veszélyes képzelgésekkel foglalkozni s anélkül hogy kétségbeesnénk a javítás felett, annak egy elérhetetlen fokáig eljuthatni gondolni. Az erény, a maga tiszta valóságában soha sem fog egy fogházból kifejlődni; a felnőtt foglyokat, valamint a gyermekeket, különösen az érdek pontos ismerete és csalátke által lehet vezetni. Egy szóval: nem kell megelégedni jobb én-jük netalán meglevő elemeinek fejlődésbe hozásával, hanem ki kell zsákmányolni önösségüket s némileg bűneikből engedni eredni erkölcsi javulásukat.

Lehet, hogy szorosán tekintve, a valódi veszély a mettray-i rendkívüli elnézésben, a valóban atyai jóságban s a jó akaratu, valamint patriarchiai vezetésben fekszik.

Legnagyobb fontossággal bír a kötelességet úgy a gyermekeknél, mint a felnőtteknél uralkodó tanná tenni. Veszélyes tévedés ezen egyéneknek megengedni hinni, hogy minden, mit a nyilvános gondosság jólétükért, javulásukért és jövőjükért tesz, csak egy tartozás, melyet a társadalom leró. Maguk a mettray-i gyarmatosok mutattak e tekintetben bizonyítékot szabadon bocsáttatásuk után. Általánosságban azoknak, kik a gyarmatban törekvéseiket, neveltetésüket vezették, jó, habár bizonyos személyeskedéstől nem mindig ment emlékéet tartják meg, s egyáltalában nem ritka, hogy új állásukban fesztelen hanyagsággal követelnek azoktól szolgálatot, mintha valaki jól kiérdemlett tartást vagy kötelezett pártfogolást kérne.

Bármily igaz is, hogy hasonló alapítások által a bűntevők száma kevesbítettik, s ez által a büntető intézetekre fordítandó költség s a hátrány, melyet a magánvagyon a büntett által szenved, aránylag kevesbítettethetik, mégis az ilyen, nagy áldozatokat kívánó alapítások nagy hátrányt

okoznak a társadalomnak, s a mettray-i-hez hasonló intézeteknek korlátlan szaporítása mellett nem igen szólal-nánk fel.

Azon feltevés, hogy ennek sokasítása és tökélesbitése sok lelkiismeretlen szülőt gyermekei nevelésének elhanyagolására indítana, ha tudják, hogy azokat ingyen, büntető és javító nevelésre hagyhatják, nagyon természetes, de fáj-dalom, hogy e feltevést nem hagyhatjuk említés nélkül, mi-után a nyilvános jótékonyiságnak mindig volt alkalma ezt tapasztalni. Minél több intézet van a szegények számára, an-nál több a szegény; minél több menhely elagottak szá-mára, annál több az ember, a ki szándékosan minden kicsa-pongást elkövet, hogy e menhelyre juthasson, mely mint a nyugalom biztos kikötője, már messziről bátorításul kinál-kozik nekik.

Más gyarmatok.

A fontevrault-i, clairveaux-i, rouen-i központi házak-kal összeköttetésben, a lepoitevin-i intézetben, mely különö-sen említésre érdemes és Loos-ban, hol ezen rendszabályok behozatala óta a gyermekek egészségügyi viszonyai neve-zetesen javultak, találtak mezőgazdasági gyarmat-kisér-letek. Ezen intézetek kevés költséggel s az okos és sze-lid fegyelem uralma alatt nagyon kedvező eredményt ér-tek el.

„Egy kis farn, vagy mezőgazdasági gyarmat van a fontevrault-i központi házzal összekötve, melyet gyermekek mivelnek, — irtuk 1844 juniusi jelentésünkben. — Itt sza-bad levegőt lélekzenek, s a felnőtt foglyok előtt ismeretlen jólétnek örvendenek. Az élelem napi részletei a gyarmat-ban dolgozó gyermekek számára megnagyobbított. A legjobb rendben mennek a fogházból a farnba, mely kö-rülbelöl egy fél mérföldnyire fekszik attól. Élénkség és egészség sugárzik minden arcból. Csendesen vagy éne-

kelve vonulnak át a városon. A szorgalmasan végzett munkát testgyakorlatok vagy séták szakítják meg. A tanítók katonai gyakorlatokat és mozdulatokat tétetnek a gyermekekkel, melyek erőt és ügyességet igényelnek. Anynyira mennek az elnézésben, hogy megengedik nekik magukban a szabad mezőn, a gyarmaton kívül járni. Látogatásom napján adatott meg ezen engedély. Kinyitották előttük a korlátokat s érdekes jelenet volt látni őket a kitörő vidorság ugrálásaival és koruk hevességével a mezőn és a szomszéd csalitban minden felvigyázattól menten elszéledni. A jelkttrt első hangjára visszatértek, a nélkül hogy egyre is kellett volna várni. A következő reggelen jelen voltam a reggelinél. Az igazgatónál panasz tétetett. Egy alma-fa alól két fiatal fogoly gyümölcsöt vett fel s hozott el magával. Az igazgató kérdésére magok jelentkeztek a vétkesek s mérsékelt, hibájokhoz mért büntetést kaptak.“

„Mint látható, egy ily fegyelem méltányos szelidsége s annak szigora közt, melynek a felnöttek alá vannak vetve, jelentékeny különbség van. Ki fogna tehát csudálkozni e gyermekek jó erkölcsi állapota, szerencsés átalakulása s ritka megbetegedése felett?“

Bordeaux.

Nem mellőzhetjük itt el a fiatal foglyok számára Bordeaux városa belsejében alapított iparmű-intézet felemlítését, miután ilyen alapítások szintén nevezetes haszonnal bírnak, habár e haszon attól, mely a mezőgazdasági gyarmatok által elért előnyökből keletkezik, akár a gyermekek egészsége, akár azok jövője tekintetében, nagyon különbözik, mert a társadalom állapota főképp a mezői gazdák szaporodását szűkségeli.

De miért nem csepegtetnek a fiatal foglyokba a különböző intézetekben különös előszeretetet a katonai pálya

iránt, amely irány mind a társadalomra, mind rájuk nézve bizonyára egyenlőn előnyös volna.

Igy a verseny csirája elfojtatnék s egyszersmind a katonai összeírás terhe könnyíttetnék. Katonai árva-gyarmatok alapítása által már megmutatta Hollandia, hogy mit lehet várni egy ily eszmétől. De a választásnál segélyül kell hívni az élettant, és mielőtt határozott irányra szorítanók a gyermekeket, tanulmányozni kell képességüket s természetes hajlamukat.

A katonai pályára az erőteljes, vidor, szellemes, élénk és szenvedélyes egyének választandók. Minden más életkörülmények közt általában hiányzik az ily alkotásu gyermekeknél a nevelés, mely egy ily irányt tökéletesíthetne vagy tartóssá tehetne; de ily nevelési elemekkel a katonai fegyelem szabályai alá állítatva, hibáik különösen háboru idején, könnyen erényekké változhatnak.

A gazdálkodás szintén igényel ugyan testi erőt, de több higgadságot s érett elmét, szelidebb jellemet a család élet szeretetét s több patriarchalis tulajdonságokat kíván.

Az iparra a legkülömbözőbb természetek alkalmasak; de legalkalmasabbak azok lesznek, kiknél a rend, a házasság és takarékoság szeretete leginkább létezik. Itt rendszeren a testi erő nélkülözhetőbb, mint a szellemi képesség.

Különben nagy haszonnal járna a gyarmatokban vagy iskolákban a gyermekeket szolgálatra, vagy lovászságra, lovak felnevelésre, betanítására, hajtására és hasonló foglalkozásokra képezni.

Bármilyen kívánatos volna is tényleg, hogy az állam a mezőgazdasági gyarmatok berendezését saját költségén terjesztené és fentartaná, de fájdalom, úgy látszik, hogy ily áldozatokat tartósan nem viselhet s az ily intézetek szaporításából származó költségeket nem fedezheti.

Semmi sem volna tehát kívánatosabb, mint ezen

gyarmatokat saját magokra hagyni és mégis képeseknek látni, minden szükségleteiket fedezhetni.

Már vannak példák, hol ez az eset megtörtént.

Az ostwald-i mezőgazdasági gyarmat Strassburg mellett.

E gyarmat, melybe eredetileg a departament szegényei, de 1848 óta meghatározott számú fiatal fogoly helyeztetett el, feladata volt e nagy gyakorlati kérdést megoldani; tudni akarták, vajjon lehetséges-e a községnek, a departamentnek, szóval az államnak, terméketlen földek mivélése által a munkások tartására elegendő eszközt találni; más szóval, vajjon a gyarmatosok munkáját lehet-e oly módon rendezni, hogy annak gyümölcse a gyarmatosok tartását megfizesse? Ennél fogva az ostwa'di intézetnek, minden idegen segély nélkül maga magát kellene fentartani s ez által különbözni lényegesen a belgiumi mettray-i és petit-bourg-i gyarmatoktól.

Mondjuk ki mindjárt, hogy az általánosan lehetetlennek tartott dolog mégis megvalósult. Az ostwaldi intézet 1848 óta bevételi és kiadási mérleget készített s azt találta, hogy az első az utóbbit már akkor s ezután is évről évre meghaladta. A gyarmatnak a legközelebbi időben általunk történt megtekintésénél meggyőződhetünk arról, hogy az általános egészségügyi állapot nagyon kielégítő, hogy, ha a szellemi oktatás gyenge is, de a gazdasági jeles, egyszerűen: hogy az ostwaldi gyarmat, e valóban gyakorlati gazdasági iskola, melyben jó munkások, értelmes farmerek képeztetnek, a szomszéd községek szabad munkásainak rendkívüli gazdag aratás váratlan képét s kitűnő rétségeket mutattak fel, melyek a megsztüntetett kavics talaj és terméketlen puszták helyét foglalták el.

Az erkölcsi helyzet annál méltánylandóbb eredményeket tüntet fel, mert nem kényszer-szabályok, hanem új szokások behatásának eredményei azok, melyeket az ostwaldi

gyarmatoknak szükségkép el kellett fogadni. Végül mondhatjuk, hogy a lehetőség gyakorlati bebizonyítása által, mint képes még a talaj, a telep és a helyiség kedvezőtlen viszonyai daczára is megindított alapítvány egyedül saját munkájának jövedelme által magát fentartani, e kísérlet hatalmas, némi tekintetben döntő utmutatás lett azon állás tekintetében, melyet idővel a földmivelés elfoglalhat a bñntető rendszerben. (20.)

Petit-Bourg.

A petit-bourgi gyarmat az e nemü intézeteknek egy új alakját mutatja és ha egészségi szempontból nem volna felesleges az ily intézetek által létrehozott előnyöket felsorolni, döntő bizonytságot találnánk erre a fiatal foglyoknak a La Roquette és Madelonette czella-fogházakból e gyarmatba 1848-ban foganatba vett átköltöztetésében.

A belügyminister által megbízatva, a helyszínén tett észleletek által megvizsgálni, hogy ezen átköltöztetés mily foku jelentőséggel és előnyökkel bír, Petit-Bourghba mentünk, hol nem sokára meggyőződhattunk lakói általánosan megnyugtató kinézésén. A kis gyarmatosok, anélkül, hogy valami nagyon erősek lettek volna, egészségeseknek látszóttak; a betegszoba csaknem üres volt; egynehány lábbadozó, de egyetlen komoly beteg sem volt benne. Pontos vizsgálódások bizonyították, hogy Petit-Bourghban sem sok, sem nehéz betegségek nem uralkodtak, hogy az intézet alapítása óta csak négy haláleset történt, habár a gyermekek nagyobb része siralmas egészségi állapotban vétetett fel, és hogy ha Petit-Bourghban fordulnak is elő váltóláz és küteges betegségek, Evry falu lakói rendszerint egyidejüleg és hevesebben támadtatnak meg azok által.

Egyidejüleg azon meggyőződésre is jutottunk, hogy az egészségi elemek, mint a víz, a helyiség, a fekvés, kedvező egészset alkotnak. Csak az élclmezés tünt fel

előttünk szüknek azon fiatal foglyok tekintetében, kik nehéz munkát teljesítenek és épen a növés korszakában vannak, mely, amint kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb viszonyok közt foly le, rendszerint határoz a jövő test-alkat, az erő és gyengesség felett. Véleményem az, hogy az ezen gyarmatbani tartózkodásnak az oda költöztetett fiatal foglyokra nézve elegendő élelmezés s czélszerű fegyelem mellett, kétségbevonhatatlan előnyökkel kell birnia. Kötelességemnek tartottam ezen intézetet meglátogatni, úgy a minister ohjának eleget teendő, ki egy más alkalommal felhívott, neki „szabadon és multa való tekintet nélkül tudtára adni nézeteimet a különböző büntető- s különösen a czella-rendszer felett,“ valamint a Code Civil 66 szakasza értelmében felmentett s a La Roquette fogházban czella-fogságban tartott fiatal foglyok átköltöztetésének előnyeiről bizonyosságot szerezhetni. Habár az ott tett vizsgálódások, melyek sokkal futólagosabbak voltak, mintsem teljesek lehetnének, a La Roquette fogház volt lakóit meglehetősen kedvező világításba helyezték, mégis azon feltevéshez éreztük magunkat vonzatva, hogy a vidéken való tartózkodás a fiatalabb koru gyermekeknél már általában, de különösen azoknál, elébe helyezendő a börtönben való tartózkodásnak, kiknek egészsége a börtönben mindig sinlődő maradna.

De híven egy osztályozáshoz, melynek alkalmazását a felnöttek tekintetében kellő helyen ajánlottuk itt is, kivesszük az áttöltetés jótéteményéből, amennyiben a börtönben való hagyatásukkal semmi élet-veszély összekötve nincs, azon gyermekeket, kik a fegyellemmel makacsul ellenkeztek, vagy az erkölestelenséghez való ragaszkodástól nagyon is át vannak hatva, nehogy rossz példájuk által társaik javulását megakadályozzák; valamint azokat, kik a megszökésre hajlandóknak látszanak, miután a mezei munka

s a körülkerítés teljes hiánya Petit-Bourghan nagyon könnyűvé teszi a megszökést.

Az átköltöztetés kísérlete megtétt. Miután a La Roquette-ben uralkodó betegség a görvélykór (Scrophel) volt, az ettől megtámadott gyermekeket választottuk különösen ki. A Petit-Bourgba felvett 100 fiatal fogoly ugyanazon rendszer, szokások, szolgálat, fegyelem, munka alá vettetett, mint azon gyermekek, kik előttök a „jótékonyság menhelyé“-nek nevezett gyarmatot lakták.

Három, egymást elég nagy időközökben követő látogatás teljesen megismertette velünk azon átültetés által létrehozott behatásokat. A szeptember 8-ik óta szabadban végzett testgyakorlatok mindre kedvező befolyással voltak, 11 e betegség által nagyon megtámadott gyermeknél a betegség csökkent s október 20-án egy új vizsgálat meggyőzött arról, hogy tökéletes, vagy majdnem tökéletes gyógyulás állott be. Végül utolsó, 1849. ápril 2-án történt látogatásunkkor teljes meglepéssel láttuk a görvélykóros gyermekek nagyobb részének meggyógyultát, még olyanoknak is, kiknél a betegség már súlyos pusztításokat tett. Kíváratunkra, egy, az egészségi viszonyokat összehasonlító átnézeti táblázat készítettett, mely a gyermekeket a gyarmatba történt felvétel s utolsó látogatásunk idején tüntették fel (21.) Azonban arról is tudósítanunk kell olvasóinkat, hogy a nyári folyamában ragályos agyvelő és hátgerincz hártya gyuladások ütöttek ki, minek következtében 5 gyermek meghalt és e betegség rövid tartamu de nagyon belterji (intensive) természetű volt.

Az egészségi állapot Petit-Bourghan ma kitérő, s a gyarmatot meglátogató történetes betegségek semmi összeköttetésben nem állván a görvélykórral, amely által eleinte meg valának támadtatva a fiatal foglyok, világos, hogy a La Roquette és Madenolette fogházban elzárt, különösen görvélykóros gyermekek többsége a gyarmatban tartózkó-

dás óta nevezetes előnyöket szerzett. Azonban az is világos, hogy az átköltöztetésnél bizonyos fontos részletek megfigyelendők. Így például, ily átköltöztetés foganatosítása esetén különös figyelem fordítandó az évszakra. Érezzük a veszélyeket és nehézségeket, melyeket maga után vonna egy ingadozó egészségtű vagy elgyengült testű egyénnél a rögtönös átmenet a czella-fogságból a szabad mezőni munkára hives és különösen nedves idő behatása alatt. Ha az átmenet nem elővigyázatos, ha a gyarmatosok ruházata gondosan nincs az új életmóddal összhangzatba hozva, ily változás első hatásai már a legnagyobb mértékben vészthozók lehetnek.

Természetesen nincs még oly jó eszme, még oly discséretes eljárás, mely kellő elővigyázat miatt bajtörést ne szenvedhetne, s így egy elvet hitelvesztetté ne tehetne, melyet tulajdonképen a bánásmód és kivitel elhanyagolása érdemel. Röviden, Petit-Bourgban a La Roquette és Madelonette-i fiatal foglyoknak oda történt átszállítása által elért eredmények eléggé bebizonyították, hogy egy mezőgazdasági gyarmat nemcsak hasznos, de elengedhetetlen fiókin-tézete a fegyházaknak, amelybe a fiatalság záratik. Azonban Mettray két alapítója nem egyedüliek, kik komolyan foglalkoztak a gyermekkorra alkalmazandó büntetés kérdésének megoldásával. A tehetséges Faucher Leon a többek közt igen helyes és a gondolkodásra joggal felhívó eszméket nyilvánított. Észleltette velünk, hogy egyenlő rendszer mind a gyermekek, mind a felnőttek tekintetében nélkülözné a logikát és a méltányosságot, miután Franciaországban a fiatal foglyok összesége nagyon távol áll attól, hogy minden departementben egyenlő legyen; hogy a városi gyermekek nem úgy neveltetnek, mint a vidékiek, hogy nem ugyanazon szokásokkal, hajlamokkal bírnak. Elméletét példákkal bizonyítván, éleleszüleg jegyzi meg, hogy a pásztorfiu a barangolás állapotában, s az atyja vagy mes-

tere műhelyét ott hagyó ifju tanonc, életükben, nem indulván az ki ugyanazon álláspontból, nem ugyanazon eseményeket élük meg, s vétük ép oly különböző természetű, mint izléstük. „Rámutattunk már — írja Faucher Leon — a mezőgazdasági és ipari büntető intézetek felállításának szükségére, melyek a bünösök jellemével helyes viszonyban állanak. Minden ház sajátos rendszabályainak tanulmányában áll a mesterség a reform és nevelés általános elveit a helyi jellemek különféle árnyalataival egybeolvasztani. Általánosságban a büntető intézetek két, mezőgazdasági és ipari neme közül az elsőt határoznók a gyermekek tartózkodási helyül.

Fékezetlen képzelődéstüknek, változékonny kedélytüknek csak határozott irányt adunk, ha a göröngyre utasítjuk s a természetet velük legyőztük.

Egy ily, általunk képzelt büntető intézethez csak erősen épített, ezellákra osztható pajták tartoznak, egy oly nagy területen, melyet 100 ezélszerűen igazgatott gyermek németalföldi mód szerint mivelhet és termékeny konyhakertekké változtathat. Végül könnyű, ha a földművelés vétetik a rendszer általános keretül, annak szabályait és sajátosságait az átalakítandó népesség szerint változtatni. A vidéki gyermekek semmit sem vesztenek s a városiak, nélkülözéseik és munkáik természete által elcsigázva, egy egészséges légkör ölen ismét megerősödnék: a lélek és test egyidejűleg felfrissítettik!“ Midőn Faucher Leon ezen beosztását a városi és vidéki gyermekekre elfogadjuk, ez alkalommal csak ismétéljük már előadott, a felnőttekre vonatkozó nézeteinket. Hozzá kell még adnunk, hogy ezen osztályozás tökéletesítendő és hogy a büntető rendszernek, ezellának tökéletes elérése s egy teljes reform létrehozása végett, nem csak a városi és falusi lakosság közt uralgó különbséget, hanem a szervezet, jellem és képesség különböző árnyalatait is tekintetbe kell vennie, melyek a gyermekek

mindkét osztályánál egyenként tekintve felfalálhatók. A leghetőbb egyénesítés erkölcsi és értelmi különféleségek szerint lesz itt is, mint a felnőtteknél, az eredmény legfőbb feltétele.

Az egyénesítés elve. (Individualisirung)

Ezen elv, melynek behozatalát mind a gyermekeknél, mind a felnőtteknél egyformán követeljük, minden jó társadalmi nevelés élet képezte. Az iskola lépcsőzete csak akkor ér el fontos eredményt, ha a nevelést egyénesíti és helyes arányba hozza az oktatóndó gyermek hajlamaival.

Ha a vallás tanító testületek e tekintetben némi előnyt értek el, ez nem abban állott, hogy minden gyermekbe nagyon mély, vallásos érzületet oltottak. Ellenkezőleg ez utolsó pont tekintetében és ott mindenütt, hol a belső hivatás hiányzott, előfordult, hogy a gyermekek ily nevelési rendszer befolyása alatt inkább a vallástalansághoz, mint a hithez jutottak. A nyert eredmények alapja abban keresendő, hogy a tanítók, kik elnézés által a gyermek bizalmát elnyerni s vallomásaik által belsőjükbe hatolni képesek voltak s így őket minden oldalról ismerték, nagyon hamar tudhatták, mit lehet várni azoknak értelmétől és szívéből.

Mit tettek különben az értelmes és buzgó emberek, kik mai napig ezen nehéz pont és kérdés tanulmányozására adták magukat? Mit tettek a menedék-helyek, a mezőgazdasági gyarmatok s az ezeknek mintául szolgáló mettray-i intézet alapítói? Pontos ismeretére jutandók a gyermekeknek, kikre később oktatás és fegyelem által hatni akartak, legelőször is érzelmükre hatottak. Magok hozták ki a börtönökből, melléjük ültek a kocsiba, mely őket a fogházból a gyarmatba vitte. Atyai gondosságuk, szelid szavaik rögtön bizalmat költöttek, és a gyermekek már félig meg voltak nyerve a fegyelemnek, sőt talán a jónak is,

mielőtt fogságba tétettek s mindkettővel megismerkedtek volna. E fontos titok egyszersmind nagyon egyszerű is. Ez az, melyet mindenki használ a társas életben, ha egy nehezen hozzáférhető jellemmel akarja magát megértetni. Ily módon szelidíttetnek a legvadabb állatok s tétetnek az ember alázatos kísérőivé és tanulékony szolgálivá, kiknek elébb ösztönszerű ellenségei voltak.

A gyermekvilágban mindenestre találhatók konok, szelidíthetetlen természetek is, így tanultunk ismerni Bicet-reben egy fiatal foglyot, ki 12 évvel elébb egy banda vezetője volt és erős, kitartó akarat, valamint ravaszság által nemcsak veszélyes befolyást, hanem uralmat is szerzett magának a többi csavargók felett, kik közül többen idősebbek voltak nála.

Különbén érthető, hogy a szegénység és bizonytalanság fájdalmas nyomása alatt, mily könnyen kell a köznép gyermekeinek az elhanyagoltatás állapotába jutni. Eleitől hozzá szokva, a tanítást és a benyomásokat gyalázatos kicsapongások jeleneteiből meríteni, oly ragályt kap a gyermek, melynek megszüntetéséhez több lenne szükséges, mint egyedül csak erő.

A társadalmi élet kötelességeit nem ismerve, erkölcsi fékek, vallási kötelékek nélkül, lassankint enged az őt körül vevő erkölcsi romlottság befolyásának s nem sokára elsajátítja a bűnös szokásokat és vétkes érzelmeket.

De a gyermekeknél még inkább feltételezhető a gyógyítás, mint a felnőtteknél. A gyermek simulékonyabb és mozgékony természete gyorsabb átalakítást s kevésbé bizonytalan javulást enged. Bármely veszedelmes a kör, melyben éltek és felnőttek, ha csak egy valóban gonosz szervezet ellenállhatatlanul nem hajtja a roszra, lehető leendő mégis gonosz szenvedélyeikkel szembeszállani, sőt azokat meg is semmisíteni, s azoknak helyére újakat s jobbakat állítani. Néhány központi házban e tekintetben csattanó-

sabb eredményeket értek el, mintsem említetlenül hagyhatók. Habár itt még nagyon tökéletlen az erkölcsi és értelmi oktatás, mégis rájöttek arra, hogy a gyermekekbe beoltották a kötelesség érzetét, alávetették rendszeres foglalkozásnak és szigorú fegyelemnek, s ami nagyon figyelemre méltó, oda vezették, hogy az általuk elkövetett hibákat maguk bevallották, a helyett, hogy ártatlan pajtásaikat magok helyett bevallani engedték volna, vagy azokat gyalázó gyanunak kitették volna.

Mellékesen megjegyezzük, hogy nagyon kívánatos volna érvényt szerezni ezen elvnek a szabad iskolákban, gymnasiumokban és intézetekben is, melyek specialis vagy magasabb tudományokra vannak határozva, s ezt a becstület ama hamis felfogása helyére állítani, mely a hiba elhallgatásában s a bűnösnek a közös felelősség védelmé alá helyezésében áll.

A menedék- és védhelyek megmutatták, mennyi várható egy valóban atyai fegyelemtől, egy komolyan képző oktatástól. A forradalmi mozgalmak lázas kora közepette nincsenek-e gyermekeink, kik a párisi lakosság legalsóbb osztályából származtak és minden veszedelmes hajlamoknak birtokában voltak, melyeket veszélyes példák, elhanyagolt nevelés, nyomor és csavargás előidézhetnek és táplálhatnak, s e gyermekek a ruhával jellemet is cseréltek, s megnesesítve a haza által rájuk bízott feladat által, a rend védelmére az egyenruhában hősi rettenthetetlenséget fejtettek ki? Ezért semmi kétség, hogy egy okosan alkalmazott büntető rendszer a fiatalság tekintetében sokat érhet el.

Majd minden, az előttünk fekvő anyaggal foglalkozó publicista velünk együtt beismerte a hebertönzés fokozatos alakjainak szükségét. Csak azon csudálkozunk, hogy nem érezték ennek szükségét a felnőtteknél is, mert hiszen a gyermekek csak kis emberek, s kettőjük között tökéletes

választó vonal nem, legfellebb csak viszonylagos határvonal húzható.

Nézettünk szerint a czella-fogság ép úgy alkalmazandó értelmes, de gonosz lelkű gyermekeknél, mint a felnőtteknél. Az elsőkre nézve csak a fogság tartamának kell rövidebbnek lenni, a látogatásoknak gyakoriabbaknak s az enyhítéseknek számosabbaknak. Továbbá a nevelésnek az oktatást jobban magába kell foglalni ezeknél, mint a felnőtteknél; mert ha ez utóbbiaknál a legtöbb esetben az oktatás csak erős fék lehet, ez a fiatal foglyoknál a tökéletes átváltozás termékenyítő eleme lehet. De bármint legyen is, kivétel nélkül alá kell vetni őket egy előkészítő czella-fogságnak, hogy az igazgatás mindenkor képes legyen, ha azok felől pontos közléseket nem nyert, magának azoknak képességei, jelleme és hajlamai felől tiszta fogalmat szerezni és megakadályozni, ifju pajtásáikba azon ösztönöknek beoltását későbbi együttlétükkor, melyeknek uralma alá vannak még vetve. Igazságos, észszerű s elengedhetetlen szükség ez. Az előleges elszigetelés a gyermekekre nézve üdvhozó kezdet leendő, mivel az a büntény és büntetés kettős súlyát fogja éreztetni.

Alkalmunk volt továbbá azt is észlelni, hogy a bűnös környezet még veszedelmesebb a gyermekekre, mint a felnőttekre s hogy a gyalázatos összeköttetések, melyek itt néha ugyanazon nemű egyének közt létre jönnek, a gyermekeknél sokkal szenvedélyesebbek és veszélyesebbek.

A La Roquette igazgatója orvosai s hivatalnokainak nagy része erősítették előttem, hogy ha a teljes és szakadatlan czellafogság végre az erkölcsi, értelmi és egészségi viszonyokban nagyon kedvező átalakításokat hozott is létre ezen intézetben, ez eredményt azon körülménynek kell köszönni, hogy ezen rendszernél a gyermekek teljesen megfosztattak a lehetőségtől, fogoly-társaikkal erkölcsstelen viszonyt szőni.

Ezen vélemény mindazok előtt alaposnak fog látszani, kiknek alkalmuk volt meggyőződni arról, ami a gyermekeknél az iskolákban s különösen némely nevelőintézetekben történik, hol a fegyelem gyengébb s a felügyelet kevésbé gondos. És mégis annak oka, hogy a fogházak, melyekben a gyermekek a társas fogságnak vettek alá, kedvezőtlenül hatottak ezekre, abba fekszik, hogy a felügyelet tökéletlen volt és semmi észszerű elosztás sem létezett. Bármily nézetben legyen is akárki a bennünket foglalkodtató kérdéstről, mégis be kell látni mindenkinek, hogy a gyermekeknek egy meghatározott időhöz kötött magányfogsága nevezetes hátránnyal bir.

A fogság alakját sem véve figyelembe, elvitázhatatlan, hogy ha a felnőttek, anélkül hogy nagyon sokat szenvednének, és ott némileg aclimatisalódhatnak, a gyermekek itt egészen más veszélyekre találnak, mert ők nemcsak a fentartás, de a tovább fejlődés törvényének is eleget tartoznak tenni, s hogy nagyok és erősek legyenek, levegőt és életet kell belélegzeniök teljes mértékben.

E szükségét már rég elismertük s teljesen hasonló nézetet találunk az 1842 november 5-én a lyoni fenyítő házról tett jelentésünkben. Nagyon fontos — mondtuk akkor — a gyermekek életét ügyesen rendezni, mert bizonyos ösztönszerű indulatokkal összekötött tapasztalatlanságuk mindenféle visszaélésekre vezet. Az oktatás, melyet most a börtönökben nyerne, mindenesetre hatalmas ellensúly gonosz hajlamaik ellen és az értelmes erkölcsi intések mérséklék physical tevékenységüket, melyek mértéktelenségükben gyakran túlhaladnák a cél és test-szervezetük kiemerülését eredményeznék. De ne feledjük, hogy egy bizonyos tevékenység s az erők rendszeres használása ép oly szükséges a test, mint a lélek kifejlődésére.

A gyermekeknek a mozgás, a játék, sőt még a lármázás is éltető elem. Ekkor tevékenyebb a lélegzés, az ütér

gyorsabb, minden életműködés gyorsítottabb. A mozgásnak nemcsak multságul, de test-szervezetük tökélesbítését is kell szolgálni s ott fékezve, ahol nagyon rohamosan lépnek fel, meg kell adni a szükséges lökést is a cselekvésre, melyet véghez kell vinniök.

Egy tény bizonyítja, mily előnyös lehet egy részt az okosan szabályzott testgyakorlat és másrésztől mennyire megtámadja már csak magában tekintve is a börtönélet a szervezetet. A lyoni városi gymnasiumban, mely a fogházzal ugyanazon rakparton, ugyanazon helyrajzi viszonyokra épült, 300 gymnasiumi tanuló közül évenként átlagosan egy halt meg, míg 100 fogoly gyermekből évenként 10—12 hal el.

Befejezés.

Tehát nézetünk szerint a gyermekkorra alkalmazható büntető módozatoknak a következőknek kell lenni:

Előkészítő és nagyon korlátolt czella-fogság, arra hivatva, hogy ez által tudomást szerezzen az igazgatóság a fiatal fogoly eszének fokáról és irányáról s erkölcsi erélyéről vagy gyengeségéről.

Átmenet a közös mezőgazdasági vagy ipari életre az egyéni hajlam, a felvett szokások és azon társadalmi osztály szerint, melyhez a fiatal fogoly tartozik. A háló termekben a közös alvás a függő ágyak czélszerűen rendezett távolsága és a szigoru felügyelet biztosítéka mellett, lehetséges. Könnyen érthető, hogy azon gyermekek, kik egész napon át megerőtető munkával foglalkoztak, az éjjeli álmatlanság által előidézett ártalmas kísértésektől meg vannak óva és üdvös fáradságtól elfogva, csak nyugalmat és álmot keresnek.

A teljes czella-fogság ismert roszindulatu gyermekek számára. A fogság, mind azon esetekben, hol a gyermekek minden javítási kísérletnek ellenszegülnek,

csak a szabadon bocsáttatás idejével végződhetnek. Azokra nézve ellenben, kik a javulásra hajlamot mutatnának, a fogság tartama a javulás fokához irányoztatnék.

Egyszóval: mi a gyermekek számára egy, a czellából, műhelyből és gyarmatból összetett rendszert kívánunk, amelyben, a társalkodás elvének figyelmen kívül hagyása nélkül, az egyéniség elvének a lehető legnagyobb fontosság adatnék; a büntető rendszer szelidebb alkalmazása, mint a felnőtteknél, de összekötve mezőgazdasági munkákkal, mint szükséges alappal, munkások nevelésére, eltekintve a jótékony hatástól, melyet testi és erkölcsi tekintetben ezenfelül gyakorol.

Azonban egyelőre csak arra kell szorítkozni, hogy lehető hasznos és tökéletes büntető reformok indítványoztassanak, nem kívánva azoknak gyors behozatalát, könnyen befogják látni, mily lehetetlen lenne az államnak gazdálkodási kívánalmak folytonos nyomása alatt reformjavaslataink rögtöni valósitása, habár távolról sem oly költségesek, mint az 1847-ki törvényjavaslat kívánalmai. De hacsak eszméink megértetnek s az alapkövetétek, az idő megteszi a többit s e rendszer mellett a következő nap bevégzi a folytonos javításokat, melyet a megelőző megkezdett.

Nők.

Az Egyesült Államokban csak annyiban kísérték figyelemmel a büntető kérdést, a mennyiben a férfiakat illette, de nem így Belgiumban, Schweitzban, Angliában stb. Franciaországban a különböző, Beaulieu, Clairvaux, Fontevrault, Limoges és Loos központi házaiban találtató negyedektől függetlenül a hagenau-i, clermont-i, cadillac-i, montpellier-i és vannes-i öt intézet kizárólag nők számára rendeztetett be és e tekintetben oly nagy volt a gondosság, hogy ugyanazon választásnál emberszeretet tapasztal-

lattal egyesítve, az oly különféle szolgálatokra való felügyelet Lechevalier asszonyra bízott. Így köszönte Anglia Fry Erzsébet okos buzgalmának és csudálatra méltó kitartásának az ezen század első éveitől a három királyság fővárosaiban keletkezett bizottságokat fogolynők számára. Mindenesetre csak vizsgálat alatt álló nőkre terjedhetett ki az ily bizottságok működése, és kik kisebb bűnökkel voltak terhelve, mert az angol büntető gyarmatosítási rendszer minden nagy bűntevőt kivon a főváros büntető hatása alól.

Büntethetőség.

Érthető, hogy a nők büntethetősége, alakja s okai miatt lényegesen különbözik a férfiakétól. E különbség nem sajátos szervezeten s az általa elfoglalt társadalmi álláson alapszik. A büntető igazságszolgáltatás 1845-ki jelentésében kimutatja, hogy Franciaországban 3165 lakosra esik egy vádlott férfi és 15638 lakosra esik egy vádlott nő.

A bűntény természete szerint 100 személy ellen elkövetett bűntényre 16; 100 vagyon ellenire 18 vádlott nő esik. Továbbá 100 gyermekgyilkossággal vádolt közül 90; 100 magzat-elhajtással vádolt közül 70; 100 mérgezéssel vádolt közül 48, 100 házi tolvajsággal vádolt közül 39; 100 okmány és aláírás zsarolással vádolt közül 32; 100 gyujtogatással vádolt közül 29 bűnös.

A nő természetéhez tapadó gyengeség elárulja magát — mint látjuk — lényegesen bűntényük jelleme által. De Lucas még sem becsüli magasabbra a nő erkölcsiségét: mint a férfiakét. Ha kevesebbet vétkezik a nő, ezt kislelkűségének és tiló életmódjának kell tulajdonítani.

Szerinte a nők meggondolással, a férfiak szabadon, a pillanat benyomása alatt cselekedeznek s az általános okok és a bűntény elemeinek fejtegetéséből azt következteti,

hogy a nőben a büntetethőség vagy eredetét vagy tárgyát bírja

Lucas ezen megjegyzései a büntető kérdés lélektani részére bizonyos fényt vetnek. Egy családátya romlottsága, egy feleség könnyelműsége; vagy egy erkölcsileg elveszett szerető boszú-vágyó kívánalmi kétségkívül megmérgezhetik a gyermek szívét, a férjet életunalomhoz vagy boszura, a szeretőt veszélyes kísértésekre s tolvajságra vezethetik; de nézetünk szerint távolról sem egyedül ők érdemlik ki a büntetethőséget.

Rendszerint a nő elköveti a bűntényt, anélkül, hogy értené vagy szervezné. Mentő szereiben sokkal korlátozottabb lévén a férfínál, nagyon gyakran elhal ragaszkodása az erényhez, ártatlansága, erkölcsisége a viszonyok nyomása alatt. Munkája nem nyújtja a szerzés sokféleségét s az előnyök összegét, mint a férfié. 5183 prostituta közt Parent Duchatelet 1441-et számított, kit a nyomor vitt a véték ezen útjára. Nagyobb részét a szerencsétlen szerelem, a titkos anyaság dobta a végromlásba. A prostitutio, az általa eszközölt összeköttetések által végül a tisztaság-érzelmek utolsó csiráját is előli. Itt van a, hanem az igazság-szolgáltatás, de a kicsapongás által megbélyegzett szerető, ki őt, a szerelemtől vagy félelemtől szoritottat, ha nem is vezeti egyenesen a vétékhez, de a titkos részvételre s közreműködésre bírja.

A legtöbb esetben a nők — mint kikről itt beszélünk — büntetethősége csak első gyengeségüknek, egy szívtelen kényszerűségnek következménye. A szűkség ezen kísértéseihöz, a szégyenítő viszonyok zsarnokságához járulnak még a hajlékony, puha és ellenállni nem tudó jellem vonásai.

Hibáik kinyomatában van tehát van valami irányzatlan (indirect) és szenvedőleges. Köztük nem szabad amaz tigenesen szervezett szabályokkal s határozatokkal el-

látott összeköttetést keresni, mely fájdalom, a férfiak között még oly közönséges. A nők a védő végzetteljes befolyása alatt, kit maguk adnak maguknak, lehetnek részvevők, sőt eszközök is egy bűntényben, de ritkán lesznek annak vezető fonalai, lelkei. E különbségek alkudják ki tehát azon változtatásokat is, melyek alá vonandó a nőkre alkalmazandó erkölcsi rendszer.

„Félig urai vagyunk a férfinak — mondja Faucher — ha tett-erejét foglalkoztatjuk és elfárasztjuk. De a szenvedély nem fárad el mint a test és a nő kevésbé tett-erős, de szenvedélyesebb. Tehát valamit kell neki szeretni adni és pedig az erényt, ha őt el akarjuk távolítani a vétektől, valamint Istent az ember helyére. Az oktatás, az erkölcs s különösen a vallás a börtönben a legparancsolóbb kellek a leggyengébb nem számára; egy anyagi rendszernek dobva, mindig mélyebbre fog süllyedni; értelméhez és szívéhez kell fordulni.“

Ez igazság csak újra bizonyíttatik a könnyelműség által, melyet a nők még a börtönben is mutatnak. Megdönthetetlen tény, hogy a nők kívánóbbak mint a férfiak s hajlandóbbak összeköttetésekre, melyek csak különböző nemű egyének közt menthetők. Nem kevésbé bizonyos, hogy ezen összeköttetések nemcsak gyakoribbak, hanem hevesebbek is s őket ellenállhatatlanul ragadják a legnehezebb tévelygésekre, sőt örültségekre is. Ez árnyalatok feltalálhatók pontosan minden érzelmükben. Ez, ami a férfit egy bizonyos fokig hidegen hagyja, a nők fogékony természetére mély és tartós benyomást tesz. P. a halálra ítélt férfi meg tudja tartani nyugalmát és lélekjelenlétét még az ítélet végrehajtásaig is. Egészen másképp áll ez a fogoly nőknél s alig lehet képzelni azon szivszaggató benyomást, mit azon kilátás okoz, hogy éltüket a vérpadon kell végezni.

Mindenféle bűnre csábíthatók, rájuk lehet minden gya-

lázatot halmazni s amaz egynek kivételével minden büntetést elviselnek, de anélkül, hogy ezen benyomás bármikép is gyengíthető lenne, legyőzhetetlen iszonyuk van a vérpadtól. A leggonoszabb indulatuak, a legelvetemültebbek számára a vérpad megmarad leghatalmasabb, legborzasztóbb, de elengedhetetlen fék gyanánt. Ennek segélyével lehetséges még őket a bűn meredélyén fentartani s őket az ijedelem által mértékletre visszavezetni. Anélkül gyorsan eltűnik minden lelki furdalás, minden félelem s képesek minden rossz tetre. E körülmény nagyon lenyomja a fontot a nők büntethetőségénél. Megfejtí a javítható bűntények gyakoriságát s a nagy bűntényeknek, kivéve a gyermekgyilkosságot, ritkaságát és végül nagyobb súlyt ad azon észleletnek, melyet tenni alkalmunk volt az öngyilkosság fejezeténél a nők leküzdhetetlen ellenszenvéről a vágó eszközök iránt s az ember gyilkosság minden alakja iránt, melynek vérontás az eredménye.

Mielőtt azonban azon befolyás méltánylására térnénk, melyet egyik vagy másik börtön-rendszer az ezen nemű egyénekre gyakorol, meg kell jegyeznünk hogy tanulmányaink a fogoly nőket illetőleg kevésbé alaposak, mint a fogoly férfiak tekintetében voltak. A nőket illetőleg tehát a hivatalosan közzé tett adatokhoz és a Chassinat által a belügyi miniszternek tett részleges közleményekhez kellett alkalmazkodnunk, míg a fogoly férfiakat illetőleg mindenben saját tapasztalatainkra támaszkodtunk. Mindenesetre áll, hogy a nők fogság-rendszere és börtön-fegyelme lényegesen fog különbözni a férfiakétól.

Betegségek és halálozás.

A 30—35 évek közti foglyok közül középszámitással a férfiak átlag még 18, a nők 25 évet élnek, Az utóbbiak egészségi állapota jobb, halandósága kisebb, mert előbbi tülő-életmódjuk, foglalkozásaik természete s általában

kevesebb mozgásu életük képesekké teszi őket a börtön élet hatását kevésbé érezni.

„A nők — mondja Chassinat — nemcsak a halálózás s a nehezebb megbetegedések tekintetében látszanak előnyben lenni a férfiak felett, hanem még betegségeik természete sem mutatja hasonló mértékben azon különleges jellemet, mely a fogházi kórtant oly nevezetessé teszi a férfiakat illetőleg. Idült fájdalmak ritkábbak a nőknél, mint a rögtönösek; ép így ritkábbak a mellbetegségek, nevezetesen a tüdővész: végül a senyvek (kachexie) gőrvélykór s különösen a scorbut kevesebb áldozatot vesznek a nők közül.“

Ezeknek ellenében azon megjegyzést teszszük, hogy habár a nehéz betegségek száma náluk kisebb is, de a közönséges női betegségek száma annál nagyobb.

Csaknem minden fogolynőnél rendetlen és elfojtott a havi tisztulás, mely, bizonyára egészen komoly egészségi zavar, a betegségi lajstromban fontossága daczára rendszerint csak mint más betegségek forrása jelettetik.

Ami a tébolyt illeti, Chassinat bebizonyítani igyekszik, hogy ez több nőt, mint férfit száll meg. A jelentés azt mondja, hogy 11 női betegségi esetre 3½ elme-zavar eset jön. Ezután tovább vizsgálva, vajjon a czella-rendszer alkalmazható-é nőkre, felemlíti, hogy még a philadelphiai rendszer legtüzezebb védői is alkalmazhatatlannak tartják azt a nőkre „Miatán — mint mondák — a társadalom nem félhet veszedelmes összeköttetésektől a nők részéről. Továbbá a nők, nemük sajátóságos viszonyainál fogva a társas fogáság rendszere alatt hajlandóbbak volnának a javulásra és megközelíthetőbbek a vallásos érzelmek behatására, mint a másik nem és végül Chassinat után általánosán hitték hogy a társas rendszer, munkával és hallgatással egybekötve, úgy mint az a franciaországi, különösen a mont-pellier-i központi fogházban gyakoroltatik, elegendő

megfélemlítő, büntető és javító rendszert képez s ha nem veszedelmes, legalább is haszonnélküli annak helyére mást alkalmazni.“

Ezen előzmények után azt hihetnők, hogy Chassinat a czella-fogságnak a nőkre leendő alkalmazását határozottan elveti. De épen ellenkezőleg, védője lesz ennek, elfogadván a feltevést, hogy a czella-fogság a nők ültö életmódja és sajátságos szervezete következtében ezeknek halálozási és megbetegedési arányára nem fog veszélyesebb hatást gyakorolni, mint a férfiaknál; a társas fogság azonban a teljes hallgatással összekötve, mint ezt Jobert több más orvossal hiszi, a czella-fogságnál sokkal jobban elősegíti az elmezavarok kitörését. Figyelmeztet, hogy a folytonos kísértés a beszédre, a vágy gondolataikat és nézeteiket egymással közölhetni, valamint az ohaj a fogság unalmát s egyhangu munkájuk által okozott elfáradást társalgás által enyhíteni, a nélkül, hogy a parancsoló szükséglet valaha kielégíthetnék: sokkal elviselhetlenebb erőszak, mint a hallgatás a czellában s az oly kényszer, melynek az agyvelő tevékenységének folytonos lázas feszültségét kell maga után vonni. Ebből azt következteti, habár kétséges alakban is, hogy a nők értelmük tekintetében kevésbé félhetnek a czellától, mint a központi házak jelenlegi rendszerétől.

Chassinat ezen, Beranger által is osztott nézetét annyiban mi is méltányoljuk, amennyiben a nők physical viszonyait illetik, melyek, mint láttuk, minden büntető formák alatt körülbelül egyenlők maradnak. De lehetetlen félreismerni, hogy a nők erkölcsének tekintetében a czella hátrányosnak mutatkoznék azoknak nagyobb részére, mert ha az ültö életmód a nők szokásához, de a társas élet azoknak belső ösztönéhez tartozik.

De minden büntető rendszer közt legkedvezőtlenebbül a most nálunk gyakorlott hatna. Az 1847-iki törvény

javaslat kimutatja, hogy a nők halálozási aránya a toursi börtönben központi házaink egészségügyi állapotával egybe hasonlítva, nagyon kedvezőnek mutatkozik a czella-fogság tekintetében. Nem akarjuk vizsgálni ezen kimutatás értékét, de ha az valóban helyes volna is, nem csudálkoznánk azon. Központi házaunkban a nők jelenlegi helyzete olyan, hogy azoknak romlottakká vagy örültekké kell lenni, mivel tömegesen összezsufolva vannak, közösen hálnak s a hallgatás nagyon szigorú, habár tökéletlen rendszabályának vannak alávetve. Munkánk történeti részében kifejtettük már nézetünket ily eljárás felett. A társas fogság ily bíányos viszonyai s a hallgatás nyomása által magyarázható meg a halál esetek és a téboly kitörései közt kimutatott meglepő aránytalanság s az elsőnek viszonylagos kis számánál s az utolsónak roppant sokaságánál nem lehet leküzdeni azon meggyőződést, hogy ama rendszer, ha a testnek kevésbé is, de a lelki állapotnak annál inkább árt.

Vallási társulatok.

Kételkedtek az előnyön, mely a vallási társulatok közreműködéséből származhatnék a fogoly nők fegyelme s erkölcsi javítása tekintetében. „A szerzetesnők — mondja Faucher Leon — csak a vallási hierarchiát ismerik. Vonakodnak a polgári hatóságnak engedelmeskedni s az igazgató által nekik kiosztott parancsokkal elébb püspökekhez vagy papjaikhoz fordulnak. A korbáczokban, hol az irgalmas nénék oly nagy szolgálatot tettek, alig mulik el nap, hogy köztük az orvosok közt összeittközés ne történnék. Miként legyen ez a börtönökben, hol csak erkölcsi működésre utasítatva, ezt türelmetlen, absolut hatalommá akarnak emelni? De még erkölcsi tekintetben is a betegségek gyógyításának művészete csak tapasztalás és tanulmány gyümölcse lehet. Az u. n. jámbor szüzek, kiknek szentsége részben tudatlanságukból áll, és kik sem a világot, sem annak szan-

vedélyeit, bánatait s törvényeit nem ismerik, nem bírnak a javítás lelkeszi hivatalához szükséges kellékekkel. A fogoly-női személyzet általánosságban lestülyedt leányokból áll, kiket a kicsapongás vezetett a gyilkolás és tolvajlás utjaira.

Hogyan merhetnék a tisztaság angyalainak bánatjukat elpanaszolni, gondolatjaikat leleplezni? Csak család anyák hallgathatnak s érthetnek meg ily dolgokat: nem a kolostori szüzeknek, hanem a matrónáknak, a házi vezetés ez ősalakjainak, sajátja a fogházak felügyelete, ahol nők tartatnak fogva.

E nézetek a hasonló, rég elterjedt eszméknek csak ékesszóló tolmácsai. Ezért csak egy példát hozva fel, a fontevraulti apátság régi történetében feljegyzett jellemző esetet akarjuk itt előadni. Robert d' Abrissel, az apátság alapítója, a rendfőnökséget de Camilli Petronillára, egy kétes erényű világi hölgyre akarta bízni s több egyháznagyot hívott össze, egy ily választás helyessége felett határozni. „Nagyon szeretném tudni, mondá korának naiv s sajátságos beszéd-modorában: vajjon egy apácát vagy egy világit akartok-e apátnővé tenni. Egyrészt nagyon jól látom, hogy a hivatal méltósága szüzet érdemelve, mert meg vagyon írva, hogy csak szűz ügyeljen fel százekre. Másrésztől azonban azt hiszem, hogy egy leány, aki gyermekéje óta kolostorban volt, s csak zsoltarokat s himnuszokat tanult énekelni a templomban, jövedelmeinkkel nem fog tudni gazdálkodni; hogy csak lelki dolgokkal foglalkozva, s a világot nem ismerve, házunk külső ügyeiről nem fog gondoskodni és végül, ifjusága óta csak az istennel való, imádság s olvasás általi közlekedésre szokva, annak teremtményeit nem fogja ismerni. Mind ezen gondolatok levernek engem egy szűz választásáról, azon félelemből, hogy ő lerontja azt, amit mi sok éven keresztüli építettünk!”

E szavak egyhangulag méltányoltattak a főpapok által, sőt egyik közülök minden kétség eloszlatására e tekintetben, elmondta, hogy Romában tartózkodása alatt II. Urbán pápa jelenlétében kinyilatkoztatta, hogy egy, a világot és annak szenvedélyeit ismerő nő inkább alkalmas, mint bárki más, egy apátnő szent hivatalának betöltésére, és ennek következtében egy hölgynek, negyedik férjét eltemetett özvegynek, apácza fejedelmnévé történt választását jóvá hagyta.

Valóban nincs kétség, hogy szent, vezeklő és jótettekre áldozott nővérek közt egy asszony irányadó befolyása, ki kezdettől fogva inkább tapasztalás, mint vallás által jutott az erényhez, nagyon sokra becsülendő; nincs kétség arról sem, hogy világismeret, megpróbált tevékenység hasznos, sőt elengedhetetlen a fogolynőkre való hatásnál; azonban egyidejűleg azt is be kell ismerni, hogy a még semmi tisztátalan lehelettől be nem szennyezett nő segélyének, példájának és oktatásának még a legelvetemültebb természetre is áldásthozó befolyással kell lenni.

A vallási segély is egészen más hatással van a nőkre, mint a férfiakra. Ezen alapul a különböző eredmény, melyet a börtönökben a szerzetesek és apácák értek. A szemérem és az önmegtartóztatás a férfiakra nézve nem társadalmi törvények. A világ és a természet által kimutatott körülmények folytan más uton is eljuthat az erényre. A központi házakban már majdnem mindig, mint az ostobaság és tettetés typusa tűnik fel a fogoly férfiak előtt a lelki testvér tulhajtott szerénységével s szerzetesi önmegtartóztatásával. Egészen más a benyomás a másik nemnél.

Bárhol és bármint élt is a nő, a szemérem vele szítetett érzetét, s az erény iránti akaratlan tiszteletet bírja. Ennélfogva az apácák, — köszönet tisztaságuk nymbusának, — gyakran észrevétlen, de kétségtelen befolyást gyakorolnak a legromlottabb foglyok képzeletére is. Maguk-

tartásában, tetteikben, beszédükben bírnak és meg is tartanak bizonyos gondosságot, mérsékletet és méltóságot, melyet a szerzetesek nem is ismernek; ezekhez járul még azon hatás, melyet rendkívüli tisztaságuk előidézt. Világi felttgyelönök, bármily szigorral választatnának is, bizonyára nem gyakorolnának ily tödvös befolyást, s ezért, teljesen ellentétben a szerzetesek tekintetében mondott véleményünkkel, azon teljes meggyőződésben vagyunk, hogy a női fogházak a vallási testületek kizárása által, mindent vesztenének. A szerzetes nők neves küldetésének kedvezőbb eredményére csak az lesz még ohajtandó, hogy jövőben észrevehetőleg hagyjanak alább fegyelmi szigorukkal, s az emberi szív ismeretének, melyet II. Urbán pápa sztkéségesnek látott, nagyobb tért adjanak; más szavakkal, magukat kevésbé sztkizeknek, s inkább asszonyoknak mutassák.

Általános jegyzetek.

E vizsgálódások azon megjegyzésre vezetnek, hogy Franciaországban mind e mai napig az alkalmazási mód tökéletlensége s hiányossága miatt kellőleg nem méltányolhattak a hátrányok és az előnyök, melyeket a vallási testületek befolyása okoz a foglyoknál. Ezen igazság áll még a czella-rendszerre is. Az általa nyújtott jó eredményeket, a nélkül, hogy erre jogositva volnának, az elv hatásának tulajdonítják. Valóban a francia büntető intézetek, bizonyos intézkedések következtében, melyek nagyobb mérvben kivive, nem mutatgatják fel ugyanazon hasznot, csak kis helyiségeket képeznek, melyek kevés lakót fogadnak be. Megérthető tehát, hogy ezen intézetek igazgatósága nagyon nyomósan foglalkozhatott az egyes foglyokkal, s az oktatásnak, fegyelemnek, valamint a belső rendszer minden aprólékosságainak nagyobb figyelmet szentelhetett. Tegyük még hozzá, hogy bizonyos foglyok, különösen a nők közül, saját akaratjukból tétettek a magánfogságba és saját kivá-

natukra tartattak ott. Ez utóbbi körülmény könnyen megfogható módon azon feltevés elfogadására indíthatott többeket: a czella-fogságot kevésbé szigorúnak tartani, mint azt eleinte hitték; de nem gondolták meg, hogy ítéletüket kivételes esetekre alapítják.

Továbbá a vannes-i és montpellier-i fogházak között vont párhuzam mutatja, mily különbségek származnak oly részletekből, melyek a fogsági alaktól teljesen függetlenek. Vannesban és Montpellierben a kormányzat, a nem, a társas fogság ugyanaz; mindkettőben egyenlő szigorral ügyelnek a hallgatásra és mégis a téboly esetei teljesen különböző arányt tüntetnek fel.

1842-ben az 500 fogolynőt tartalmazó montpellier-i fogházban csak kettőt találtunk olyat, kiknek lelki állapota a tébolydába vitelt tette szükségessé. Őt már elébb elhelyeztetett a montpellier-i különleges tébolydába. Különbön a fogolynők egy bizonyos része, a már természetlől elme-gyengék, szenvedett muló lelki zavarban, mely azonban Dr. Lordat ügyessége és Chaput, igazgató gondossága folytán még a börtönben könnyen legyőzethetett.

Őt évvel később, 1846. martius 6-án ugyan oly számú fogolynő közt 14 lelki beteg volt; 14 pedig 1843. julius 15-én és 1845. april 10-én tébolydába vitetett. Épen így ezen utolsó évben a vannes-i fogház 311 nőfoglya közt 17 lelkibeteg volt, azon kívül, hogy 1842. juli 6-án már más 15 tébolydába vitetett.

Hasonló eltérések, ép úgy ugyanazon intézetben, mint különböző, más, egyenlő rendszerű fogházakban, a nélkül hogy valami nagy okok volnának a lelkizavarra, a foglyok jellemeitől, bizonyos helyi viszonyoktól és a belső rendszernek kevésbé értelmes kezelésétől függnek.

Megjegyezzük még, hogy az új, a montpellier-i központi fogházzal egyenlő helyi behatásokkal bíró czella fogházban, mely a hivatalnoki személyzetet illetőleg, valószí-

nüleg ugyanazon elemekből áll 1847. april 12-én 483 fogoly nőre csak 3 lelkibeteg jutott és e háznak 1845-ben történt alapítása óta csak 4 más lelkibeteg vitetett a tébolydádba.

Ez eredmények a czella-fogház orvosát és a heraulti praefectet a czella-rendszer dicsőítésére ragadták.

E nézet az első pillanatra alaposnak látszik; de meg kell gondolni, hogy ezen új czella-fogház csak 4 éve nyitott meg és egy pontos párhuzam vonására, szükséges volna a jelenleg, a montpellier-i központi ház által kimutatott elmebetegek számából azokat levonni, kiknél már e betegség ezen idő előtt fejlődött ki.

Továbbá meg kell gondolni, hogy az új czella-fogházban nyert eredmények, ha nem is kedvező voltukból, de nyomatékukból vesztenek, mivel az 1842-ben általunk a montpellier-i fogházban észlelteknél, kevésbé megnyugtatónak tűnnek ki, mely fogház még akkor az ét- és háló termek, műhelyek s a hallgatás szigorú szabálya tekintetében tökéletlen társasfogsági rendszerrel bírt.

A tények egybeállítása mutatja:

1) hogy a montpellier-i intézet, helyi viszonyainak s lakói természetének megtartása daczára 1842 és 1847 években a lelki zavar eseteit illetőleg nagyon különböző arányokat tüntetett fel.

2) a vannes-i fogház ugyanazon viszonyok közt 1847-ben még kedvezőbb eredményt tüntetett fel, mint a montpellier-i.

3) végül, hogy az új czella-fogház kedvezőbb arányt mutatott 1842-ben mint a montpellier-i fogház, jelenleg azonban kedvezőtlenebbet mint 1842-ben.

Ily tények, hogy kellőleg megvilágítassanak, az egyes viszonyok pontos tekintetbe vételét igénylik; nézetünk szerint kevésbé bizonyítják egy büntető rendszer vagy egy belső fogházi kormányzat előnyét, mint azon emberek gya-

korlati ügyességét s lelkiismeretes gondosságát, kik azt alkalmazzák.

A téboly, mely, mint már elv gyanánt említettük, egyéni elő-hajlamhoz kapcsolódik és mely kifejlődését erkölcsi okoknak köszönheti, melyek habár magában a börtönben jönnek működésbe, mégis teljesen összefüggéstelenek a büntető rendszerrel: mutatkozni fog a nőknél ép úgy a magány- mint a társas-rendszer alatt; az első esetben, mert az elkülönzés összeütközésbe jön a természet beoltotta társaság utáni ösztönrel; a második esetben, mert társaságbani léte szakadatlanul beszélni ösztönzi s a hallgatás szabálya ezt megtiltja.

De ha van egy rendszer, mely a veszélyes hatást szelidítheti, melyet a fogság gyakorol a nő eszére, úgy az bizonyára azon büntető rendszer, mely megfontolt változtatásokat enged a behatási eszközök megváltoztatásánál s melynek különböző arányai az egyéni sajátlagosságokhoz legjobban alkalmazhatók lesznek.

Osztályozás.

Vizsgáljuk most, vajjon az általunk, a férfiaknál oly kívánatosnak elismert osztályozás rendszere hasonló viszonyok között alkalmazható leendő a nőkre, vagy minő változtatásokat kell azon tenni?

Saját vizsgálódásainkból kitűnik, valamint azon nagyon hitre érdemes tudósításokból is, melyeket Madame Lechevalier és az előjárók, felvigyázók tapasztalatának köszönünk, hogy a letartóztatott nők nagy tömege korlátozott értelemmel bír. Csak kivételesen találhatók a börtönben, szellemi tehetségekkel inkább megáldott nők, kik társnőikre nagyon veszélyes benyomást gyakorolhatnának, vagy kikre köz érdek miatt különös rendszabályokat kellene foganatba venni. Ezen kívül a börtönökben az igazán elmeszegény asszonyok nem kis száma fordul elő. Ha tehát a

ezella az után gondolkodás és önmagába mélyedés által, melyeket kifejeltebb elméjű nőknél előidéző, ezeket a vétekkeli érintkezéstől elvonhatja, ép oly érthető, hogy az üdvös szemlélődések, magába térés, megbánás ezen lehetősége, ép úgy mint a korlátolt elméjű férfiaknál, az értelem-szegény nőkre sem fog kiterjedhetni. Ily esetben a lelki-gyengesség bárgyusággá, a megbánás teljes lemondássá fog változni. Ép oly hasznos mint elmulasztthatatlan fő eszköznek tartjuk mi az éjjelenkinti elkülönítést a czellákba, habár becstületből be kell vallanunk az igazságot, hogy, ha központi házaink közös háló-termei az erkölestelenség tanyái lettek, ennek nagyobb részt a helyiségi viszonyok voltak okai, melyek még a felvigyázatot is elégtelenné s tökéletlenné tették.

Az összes női foglyok vizsgálásánál három osztályra kellett osztanom azon nők csekély számát, kiknek számára a czella-fogságot czélszerűnek vélem :

1) Olyanokba, akik okosak és romlottak is, kik a gonosz hajlamokat, melyeken csüggenek, maguk körül terjeszteni vágnak és céljukat szellemi segédeszközök segítségével el is érhetik.

2) Olyanokba, kik a nélkül hogy értelmi tehetségük túlhágná a középszerűség fokát, egy fékvesztett vérmérséklet és egy ösztönszerű és természetellenes bujaság ingerének hódolnak, mely a börtönben a nemek egyenlősége által inkább élesztetik, mintsem csökkentetik.

A fajtalan nők száma igen nagy a börtönökben, habár a szabad életben kisebb, mint általánosan felveszik. Több élettudóssal (physiolog) megengedjük, hogy a szerelem ingere magában véve uralkodóbb a férfiaknál, mint a nőknél : de a börtön-élet bizonyos viszonyai a kiesapongó gondolatoknak bizonyos hatályerőt, egy folyton tartó súlyt adnak. A második osztály ezen foglyaira nézve tehát a czella-fogságnak enyhíttetni kell gyakori látogatások s

szórakozások által is, mert ha a buja gondolatok a kifejlődés túlzott fokát érik el, a fenforgó viszonyok szerint a lelki egyensúly elvesztésével végződnek, s attól lehetne tartani, hogy a foglyok ezen osztályának nagyon is feltétlen elkülönzése, azt a tökéletes tébolyra vezetné. „A nőknek sem értelmében, sem szívében nem uralkodik a rend, — mondja la Rochefaucold — ha nincs összhangban azokkal vérmérsékletük.“

3) Olyanokba, kik a nevelés bizonyos foka nélkül társnőikkel a társas fogságban előjövő érintkezés iránt leközdhethetlen ellenszenvet éreznek.

Ez alkalommal nem mellőzhetjük Joretnek már említett emlékiratában feljegyzett egy nevezetes tény közlését, mely mutatja, hogy a vannes-i társas-fogházban fogva tartott nők, kiknél a lelki betegségek leggyakoribbak és legbelterjibbek voltak, olyanok valának, kik a nevelés némi fény máza, magasabb értelmiségük, s viseletük jelessége miatt ama betegségre a legkevesebb hajlandóságot mutattak.

E tény leghangosabban tiltakozik azon, Joret által a leghevesebben védett feltevés ellen, hogy az ezen fogházban előforduló téboly esetek nagyszáma keletkezését a hallgatás szigorú keresztülvételének köszöni, mely a társaslét utáni belső szükségét s a szóbeli közlekedést nagyon is elfojtja. Ha ez így volna, ha valóban a hallgatás okozná a téboly minden esetét, akkor tagadhatatlan lenne, hogy az alsóbb néposztály korlátolt értelmű női, kik a kényszer által leginkább szenvednek, szolgáltatnák a tébolyodottak legnagyobb számát, mivel azon fogoly nők, kiknek még némi lelki segélyforrásuk van, megelégednek magukkal s ezenfelül fogoly társaságokkal, kik iránt általában folytonos és mély ellenszenvük van, minden érintkezést elkerülni igyekeznek.

De Joret állításából azon következtetés foly, hogy a börtönökben épen a legalsóbb néposztály a legkevésbé

hajlandó a tébolyra. A börtönben, úgy mint másutt, nem a lélek egyedül az, mely a téboly ellen véd, hanem az ítélet helyessége, a jellem nyugalma és a lemondás, melyek, ha sztkéséges, magasabb értelmet és erkölcsöt szűlnek. Nem egyedül az orvosok az egyedüli lélekbuvárok, kik ez igazságot kimondották; belátták azt úgy a bölcészek, mint a moralisták s ez mondatta Rochefaucolddal: „Hogy a lélek az asszonyok nagyobb részénél inkább a bolondság, mint az értelem erősítésére szolgál.“

Még egy megvizsgálandó pont marad hátra. Habár a fogoly nők közt nem is találhatni, mint a férfiaknál, bandavezetőket és szemtelen erkölcstelenség hirdetőket, kik bűneikkel dicsekszenek s azt terjeszteni akarják, de gyakran lehet találni igen veszélyes asszonyságokat (matrone) kik még a börtönben is keresnek egyéneket gyalázatos mesterségükre. A kerítés a börtönben a legtevékenyebb, ott tovább tenyészik, fejlődik és a börtön talajában tovább nő, míg a szabadon bocsátottak a munka s másnemű segélyforrás hiányánál, egy szóval: ama foglalkozás nélkülségnél találják magukat, mely oly gyakran bukásuk és romlásuk oka lesz. Ez súlyos visszasság, nagy veszély s könnyen érthető, mily gondosan fog kelleni az igazgatásnak kikutatni s elszigetelni azokat, kik szabad életük alatt keritönök voltak vagy a leányoknak rendtelenségre és kicsapongásra történt csábításukért ítéltettek el.

Az ezen osztályokon kívül állók szenvedőlegések s korlátolt elméjűek; rájuk nézve a ezella-fogság erkölcsi szempontból gyümölcstelen, értelmi szempontból veszélyes lenne. A társas fogság ellenben a biztatás mindazon előnyeit nyujtaná ezen foglyok számára, melyeket gyenge eszük és velük született restségük oly parancsolólag követel. A kölcsönös érintkezésükből netalán keletkező veszély el fog tűnni, ha már szenvedélytelenségük tekintetében magában is, de még különösebben az éji elkülönzés, figyelmes fel-

ügyelet az ét- és dolgozó-termek berendezése által, hol ele-
gendő közök által el lehetnek választatva egymástól, végre
a nagy tömegeknek kisebb részekre osztása által, mely
oly nagy becsü a fegyelem, munka és javulás tekin-
tetében.

Ily elosztás szüksége nemcsak elismertetett a szak-
férfiak által, hanem követeltetett is. Aubanel, a genti fegy-
intézet igazgatója, a börtön kérdést tárgyzó érdekes em-
lék iratában, kimutatta börtönben tett tapasztalatai alapján,
hogy csak azon intézetekben lehetséges a hallgatás elég
pontos fentartása, melynek ellogtermei akként vannak el-
osztva, hogy egy felvigyázónak csak 20 fogolyra kell fel-
ügyelni egyszerre.

Ezen futólagos előadást még egy vizsgálódással zár-
juk be, melynek szintén üdvös befolyással kellene len-
ni a letartóztatott nők javulására.

Észleltük, mégpedig történetesen szemlészeti utazá-
sunk alkalmával, hogy a fogházi igazgatóság által megen-
gedtetett a fogoly nőknek gyermekeik szoptatása, kiket a
börtönökben szültek. E rendszabály alkalmazása már elő-
fordult a londoni Newgate fogházban és pedig Iry Erzsé-
bet magasztos és hasznos javaslatára kísértetett meg, aki
egész Angliába be szeretne volna hozni e rendszabályt.

Nem akarunk a visszaélésekről és nehézségekről szó-
lani, melyeket egy ily szokásnak behozatala társas rend-
szerünkbe maga után vonna; de egészen más volna ez az
általunk ajánlott vegyes fogságrendszer tekintetében. A fo-
golyonők czelláikban táplálhatnák és nevelhetnék gyerme-
küket, kiket szabadságukban szoptattak vagy a börtönben
szültek.

Valóban feltehetjük, hogyha szívükben az anyai ér-
zelmet, a nemes ösztönök e rendes forrását ki nem enged-
jük halni, felkölthetjük a jó iránti vonzódást, elkészítjük
öket becsületes jövőre. Egyidejüleg kevesbítették azon ki-

sebb szerencsétlenek száma, kiket születésük családtalanságra kárhoztat és kik gyalázat, elkülönzés vagy vétkek által a közjótékonytságot veszik igénybe.

Annak fejtegetését, hogy a nők társadalmi állásuk, valamint korlátolt szerzőmódjuk következtében még inkább szükséglik a védelmet és a segílyt, melyet az emberbaráti u. n. börtöntársulatok nyújtanak a fogoly férfiaknak, feleslegesnek tartjuk.

Politikai foglyok.

A férfiak, gyermekek és nők fogsági viszonyainak megbeszélése után forduljunk a politikai foglyokhoz, visszaesőkhöz és szabadon bocsátottakhoz.

A közvélemény már szépen megkülönböztette a politikai büntényeket a közönséges személyre és vagyonra irányzott büntényektől és a politikai bünténynek bizonyos védelmet hitt megengedendőnek, ha nem is a boszu, de legalább a megvettetés ellen, habár az tette által épen az emberiség iránti megvetését általában, mint egy nemzet alapérdekei elleni megvetést, különösen tüntette fel.

Teljesen más büntető rendszer alá vonandók-e tehát a politikai bűnök miatt elítéltek?

Mit akartak eleinte elkerülni a czella-fogság alkalmazásával a közönséges foglyokra? A bűnökkeli érintkezést, veszélyes összeköttetéseket, ártalmas barátságot s az egymás felismerést a fogság után.

Legalább ez utóbbi tekintetben hatástalan volna a politikai foglyok tekintetében a magány fogság, miután már elfogatásuk előtt ismerik s a szabadon bocsátás után, bár mit tegyenek is ez ellen, ismét feltalálják egymást. Az eszmék közlése bizonyára ép oly veszélyes, mint a bűnöké s azon emberek, kik az egész társadalmat megtámadják, félelmesebbek, mint az egyeseknek ártó egyének. De meg kell fontolni, hogy a politikai foglyok általában

meggyőződésekkel bírnak, amelyeket a börtön sem megsemmisíteni, sem előidézni nem képes. De azt sem lehet tagadni, hogy kölcsönös érintkezésük ne izgatná fel érzelmeiket, s szemlészeti utazásunkban St. Michel hegyen meggyőződhattünk, hogy a foglyok exaltáltabbak s a fejelem ellen konokabbak a társas- mint a magány rendszer alatt. De mindkét rendszernek megvan a maga hátránya. Sok fogoly tulforrongó szelleme s szenvedélyei hevessége miatt a magány-fogságban csak borzasztó kint s elviselhetetlen nyomást érezne. Akikre nézve ezen rendszer nem csak ártalmatlan, sőt meglehetősen előnyös is lehetne, ezek a nagy politikai nevezetességek, a párt-vezérek lehetnének, kik határtalan dicsvágygyal, mély tervekkel, magas értelemmel telve, rendesen magukba, mint legjobb menhelyre zárkoznak, és mint több példa mutatja, fogságukat az által hasznosíthatják, hogy nagybecsű munkákat hagynak hátra a politikát, a művészetet vagy a tudományokat illetőleg.

Különben a társas fogság a politikai foglyok tekintetében nem tartja meg ugyanazon jellemet, mint a közönséges bűntevőknél s csalódik, aki azt hiszi, hogy a közös fogságnak azoknál kölcsönös vonzódásra, erkölcsi kötelékre kell alkalmat adni, mely őket még szorosabban fűzi össze s nekik erőt, egységet és támpontot nyújt, politikai, a kivétel tekintetében a jövőre számított összeesküvések kovácsolására. De ez semmi esetre sem áll így és nem e tekintetben kell a magányfogságnak hasznait kifejezteni. X. Károly öreg ministerei, kik Hammban voltak fogva, bár nagyon művelt, a kor társadalmi haladásaihoz illő és közös érdekek, valamint régi barátsági kötelékek által összekapcsolt férfiak voltak: annyira mentek, hogy fogságuk kezdete után néhány év múlva a legégőbb undort érezték egymás iránt s minden érintkezést megszüntettek. E Hammban tapasztalt tényt újra feltaláltam 1842-ben St. Michel hegyén. Ebben az időben a foglyok nagyobb része

előnyben részesíté a magányfogságot a társas felett, sőt némelyek vonakodtak használni az engedélyt, mely szerint kettősével mindenik 2 órát sétálhatott naponként, vagy ha használták is azt, társaikkal a leghevesebb és legsértőbb szóváltásba estek; végre egy bizonyos M.... B.... így szól hozzám: „Érdeklünkben működtek, midőn elválasztottak; közel voltunk hozzá, hogy egymást ne szenvedhessük.“

Melyik rendszer a legalkalmasabb a politikai foglyokra lelki tekintetben, nehéz meghatározni.

Tényleg a politikai foglyok többsége nagyobb szellemi adományokkal bír, mint a közönséges bűntevők tömege. Szenvédélyeik hevesebbek egyuttal, jellemük ingerlékenyebb, önösségük nagyobb. Ezenkívül barátságosak, közlékenyek, sőt mulattatók s physical és erkölcsi tekintetben mozgékonyásra inkább hajlandók.

De ha egy részről ezen irányzatoknak minden nagyobb hátrányok nélkül határt szabhatni, másrésztől nagyon fontos az izzó tüzet mérsékelni s következményeit a foglyoknak utángondolkodásra és megfontolásra való utmutatással lektüzdeni. Ezen, egymástól eltérő sőt némileg egymással ellenkező irányzatok teszik, mint látható, nagyon nehézze egy rendszer választását.

Nagyobb könnyebítések hiányában, melyeket a politikai foglyok sorsának javítására szerezni igyekeztek, legalább azoknak kell örvideni, melyek által idáig helyzetük elviselhető lett. Nem vártak az új büntető reform törvényjavaslatra, a foglyok javára életbeléptetendő enyhítések behozatalánál és az e tekintetben a régi kormányzat ellen tett szemrehányások előttünk inkább szenvedélyeseknek, mint alaposoknak látszanak, amennyire ezt az általunk 1842-ben St. Michel hegyén lévő politikai foglyok helyzetéről tett pontos vizsgálódásainkból itéljük.

E vizsgálódásból kitünt, hogy e helyzet a legüdvösebb enyhítésekkel volt egybekapcsolva. A foglyok laká-

saiban nem volt semmi egészségtelen. Élelmük egészséges és elegendő, naponkint egy font fehér kenyérből és félfont ténen husból állott. Ezen felül szabad volt saját költségtükön tojást, bort, liqueurt s tetszés szerint mindenféle ételt hozatni. Sétára kettesével naponként 2 óra volt engedélyezve a szabad levegőn s az elnézés annyira ment némelyek iránt, kik jó magaviseletük által kitüntek s magukat különös foglalkozásokra adták, hogy megengedett nekik ugyanazon teremben összegyűlni s közösen munkálkodni. Ép úgy bizonyíthatom, hogy ezen börtönben a foglyok jellege javult és hogy ezen javulást nagyobb részt és saját beismerésük szerint a szelidített magány fogságnak kell tulajdonítani, amelyben fogva tartattak. Egészségük azonban nagyon távol állott az általánosságban hasonló kedvező eredménytől és ez megfogható okokból történt. A férfiak kik — sokszor minden nagyobb szellemi képesség nélkül — szenvedélylyel adják magukat a politikára, többnyire nevezetes munkásságot fejtenek ki és tulbizakodottak erejükben. Ép így sokan közülök bizonyos kizárólagos előítéleteket vesznek fel, minden nagy megfontolás és lelkierő bírása nélkül. Magányba zárva s magukra hagyatva minden irány és támasz nélküli egyszerű gépekké süllyednek alá. Sőt még az sem képes amit lelki vagyonban birnak, elzárkozottságukban átvenni azon vezetést, melyet előbb magasabb hatalomtól nyertek. A magány sajátos consequentiája szerint, sokasítja náluk a különös előítéletek uralmát s ha erkölcsük gyenge, elszigeteltségük eredménye mély esüggedés; a csalódott dicsvágy rendes sorsa!.

A st. Michel hegyén előfordult események csak még jobban bizonyították e megjegyzés igazságát. Két fogoly A.... és C.... inkább néma személyek és nézők a politikai harcokban, melyekben nagyon mellékes szerepet vittek, félelmük következtében megőrültek és a pontorsoni tébolydába vitettek. Más három közül, kik ugyanazon befo-

lyás uralma alá jutottak s bár különböző fokokban, de ugyanazon jelenségeket mutatták; egyik, indítványomra a lyoni tébolydába küldetett, a másik kettő szabadon bocsátott. (22)

Kétségtelennek látszik te hát, hogy ha a magányfogság ugyanazon módon alkalmaztatnék a politikai foglyokra, mint az a közönséges foglyok irányában kívánatos, nagyon gyakran a legszélsőbbig csigázott politikai fanatizmust hozná létre, mely, mint minden fanatizmus, a téboly első alapja gyanánt vehető.

Habár a foglyok ezen faja közt a legszembeötlőbb eltéréseket találhatni jellem és szervez et tekintetében, mégis hasonlitanak egymáshoz a hit heve, az indító okok neme által, melyeknek magasztosságáról rendszerint meg vannak győződve s attól lelkesíttetnek. Egy egy alaku fogság, még pedig a czella-rendszer volna legjobban alkalmazható rájuk, vagy legalább jobban, mint a közönséges foglyok tömegére, csak hogy természetesen physical tekintetben nevezetes szelidítő mozzanatokkal, erkölcsi tekintetben pedig különös kimélettel lenne összekötendő. A foglyok csak alakilag, némileg a büntető ítélet végrehajtása miatt, de nem a büntetés valódi értelmében, mint a közönséges bűntevők különöztethetnek el a társadalomtól, bele kellett volna egyezni a kormányzatnak, nekik a külvilággal számos — a politikai kivételével — érintkezést megengedni s kérelmitkre azoknak egyesülését megengedhetni, kikuél semmi veszélyes eszmecszerétől nem félhetne, vagy a magány-fogság hosszas tartama által egészségüknek nem árthatna. —

Arra is kellene vigyázni, hogy csak oly foglalkozásokra szoríttatnának, melyekben már szokva vannak vagy a melyek iránt különös hajlamot mutatnak. Számukra könyörgve kérjük azon rendszabályt, mely a bizottság által az 1847-ik törvényjavaslat 23 szakaszában indítványoztatott, ahol az áll, hogy a büntető intézetekben a politikai fog-

lyoknak nem csak szabad választás adatik az ott gyakorlott munkák felett, hanem nekik a különösen megadandó, azaz szellemi munkákkal való foglalkozást is meg kell engedni. Egy szóval a czella-fogságnak a politikai foglyoknál inkább megelőző, mint tulajdonképi büntető rendszabálynak kell lenni.

Ha tehát részükre egy észrevehetőleg szelidített büntetés alkalmazást kívánunk, csak azt akarjuk, ami igazságos és könnyen kivihető: egyrészt a kormányzat ezen foglyainak különös érdeket kell költeniök, másrészt a nyugalom és rend idején számuk oly kicsiny, hogy egy különös méltatásra érdemeseknek tarthatók.

Visszaesők és szabadon bocsátottak.

Megdönthetetlen tény, hogy Franciaországban a visszaesők száma folytonosan nő. 1830 januárban hivatalos adatok szerint a központi fogházakban 11 fogolyra 2 visszaeső jutott. Négy évvel később Beaumont és Toqueville vizsgálódásai szerint ez intézetekben 16,000 fogoly közt 4,000 visszaeső volt. 1835-ben 7223 vádlottra 1486; 1839-ben 7858 vádlottra 1749; 1844-ben 7195 vádlottra 1821 és 1845-ben 7685 vádlottra 1199 visszaeső jutott, tehát a visszaesők majdnem egy negyedrészt képezték a vádlottak összes számának.

Ez ijesztő arány különféle változatokkal mai napig fentartotta magát s e mellett sem a vádlottak, sem az ítéletek száma nem adja meg a visszaesések pontos és teljes mértékét. Világos, hogy a törvényszékek a visszaesés büntetését csak azon vádlottakra alkalmazzák, kik előttük már mint elébb elítéltek jelöltnék meg és hogy egy nagy rész álnevet vesz fel a törvényszéki hatóságok vizsgálódásainak elkerülése végett. Központi házainkban gondosan megkülönböztetik még a bíróilag megállapított visszaeséseket azoktól, melyeket csak az elítéltetés után tudnak meg.

Beranger jelentése mutatja, hogy 13,583 férfifogoly közül 4537 visszaesés az elábbi, 1138 pedig ez utóbbi osztályra esik, tehát hogy az ismételve elítélt egyének száma anélkül hogy meg kapták volna a visszaesésök miatt megérdemelt büntetést, több mint egy negyedét tette azok számának, kik visszaesésükért megbüntettetettek. Mindkét osztály összege 5675 volt egyedül a központi házakban, mely 4178 $\frac{0}{10}$ -os arányt mutat.

Néhány fogházunk kivételesen még szomorubb arányt mutat. A loosi fogházban 980 fogoly közt 570 visszaeső volt és a meluniban 1088 fogoly közt 745 visszaeső. Lehetetlen kétségbe vonni ez adatokat s a visszaesések mindig emelkedő arányát, mindazon szigor daczára, melyet a fegyelem az 1839 május 10-iki rendelet által nyert. Ennél fogva az okokat észszerűleg ugy fogházakban, mint azokon kívül kell keresni. Ezek alapulhatnak egy bizonyos pontig a társadalmi erkölcs stülyedésén, a nyomor általánosodásán, az alkalmon, melyet sokáig nyújtottak a központi fogházak az okos és gonosz foglyoknak bűneiket a társas fogságban ter jeszteni, végül a szabadon bocsáttatás viszonyain, melyek mai napig minden volt fegyintézeti foglyot, dögvészesnek bélyegeznek, akitől mindenki távozik.

Ezenkívül a visszaesés azon tények egyike, mely semmi rendszabály, semmi forma, semmi büntető eljárás által teljesen ki nem írtható; csirját a természet változatlan törvényeiben, valamint a társadalom tökéletlen erkölcsében leli. A visszatérés ugyanazon szokásokhoz, ismétlése ugyanazon cselekedeteknek, hajlam ugyanazon visszaesésekhez, valamint a visszaesések ugyanazon betegségekbe az emberi természethez tapadnak és újra születni látszanak a legkülönbözőbb életviszonyokkal és alatt. Szerencsétlenség, szomorúság és szenvedés nem látszanak mindig elegendőknek az ember megjavítására. A birvagyó nyereszkeledést nem tartja vissza újabb koczkáztatástól szá-

mitásának el nem sülése; a párbajvivót kapott sebei el nem hátortalanitják; a feslett nőt nem riasztja vissza a közvélemény, mely megveti és megbélyegzi őt. A szerencsétlenség csaknem mindig meghagyja az embernek természetes irányát, mert a büntetés, nélkülözés, sőt a fájdalom is felejtve van. A megfontolás, a physical és erkölcsi átváltozás, mely az előre haladó kor következménye, az értelem megérése és az elővigyázat, melyeket az első két körülmény von maga után, eszközölhetnek egyedül közönséges embereknél hathatós javítást, vagy tartás és komoly erkölcsöt. Fájdalom, hogy az elítélteknél minden, egy ily átváltozás meggyújtására látszik egyesülni. Eltekintve azoktól, kik egy benső, roszra parancsoló ösztönt követnek, hiányzik a többieknél minden szív és értelem-neveltetés. A többség már jókor beavattatott a bűnös szokásokba s rosz példák között nőtt fel. E sze rencesetlen körülményekhez csatlakozott még a nyomor; el kellett veszniök ily körülmények közt; s ha elvonhatja is valóban a társadalom ezen veszélyes befolyások alól, pillanatnyilag ismét megrohanják ezek a szabadon bocsátottat a börtön küszöbén.

Ennélfogva, ha nem is lehet teljesen kiirtani a visszaeséseket semmitéle büntető eljárással, de mégis tagadhatatlan, hogy egyik rendszernek alkalmazása megint inkább korlátozhatja a visszaesések számát és gyakoriságát, mint a másiké.

Kiemeltetett a pensylvaniani fegyintézet egyik hivatalos iratában az üdvöshatás, melyet e tekintetben a czella-fogság behozhatna. Még t. i. a visszaesők száma központi házainkban évenként emelkedik, folytonosan és észrevehetőleg csökken az Philadelphiiában. Az ottani fogházban 1843-ban 156 elítélt közül 10 visszaeső volt, 1843-ban 10 visszaeső jutott 138-ra, 1845-ben 9 esett 143-ra, 1846-ban pedig csak 4 jutott 147 elítéltre.

Mint állítják, hasonló eredményt értek el Észak-Ame-

rika többi czella fogházaiban, ami bizonyítani látszik, hogy a czella-fogság kevesbiti, a társasfogság növeli a visszaeséseket. De ez semmi esetben sem ellenkezik nézeteinkkel és osztályozásainkkal s csak azt sajnáljuk, hogy oly nehéz az Egyesült-Államokban a statistika útján pontos eredményhez jutni a visszaesők száma felett.

Már könyvünk II. részében kimutattuk, egy, a meluni és clairveauxi fogházakat illető, összehasonlító átnézet által, hogy a visszaesők többsége lelkileg tehetséges, természetlől vagy akaratból gonosz emberek voltak, és hogy első osztályzatunkba tartoztak, kiknek számára a czella-fogságot kívántuk.

Ha tehát a Philadelphiában alkalmazott czella-rendszer észrevehetőleg és évről évre csökkentette a visszaesések számát, ennek oka bizonyára abban rejlett, hogy elkülönözte a szellem- és jellem-gyenge foglyoktól a gonosz s egyszersmind értelmes foglyokat, kik romlottságuk vagy hüszkeségük következtében a bünt terjeszteni igyekeztek s így a mérget, melylyel környezetüket megmértelezni akarták, még jobban magukba szívták.

E tények tehát, távolról sem mondva ellent észrevételeinknek, csak osztályozásunk következményei, melyek sok tekintetben megerősítik az általunk indítványozott egyes rendszer hasznos voltát.

Az értelmes gazokat, a javíthatlanokat tegyék magányos fogságba s mindenestre ugyanazon eredményhez jutunk Franciaországban, mint az Egyesült-Államokban; a visszaesések kevesbedéséhez. A szabadon bocsátás által szükségkép létrehozott új viszonyok e tekintetben hatalmas hatás gyakorlásában nem fognak szűkölködni. De vannak határok, melyek büntetlenül át nem hághatók, mivel ezek a köz erkölcsiség által vonattak. A börtön-társulatok által gyakorolt védelem csak a megjavult szabadon bocsátottakat illelheti. Arra hivatva, hogy ne a bűn jutalmaztassék,

hanem a vezeklés elősegíttessék, e védelem főleg azon czéllal bir, hogy a szabadon bocsátottak elől elhárítsa azon akadályokat, melyeket épen kiállott balsorsuk minden lépten ellentük emel.

„A társadalom nincs kötelezve — mondja Bonneville jeles munkájában, azon foglyoknak, kik a fogságot a javulás jele nélkül hagyják el, védelmet nyujta ni a törvényes üldözés ellen, segélyt a nyomor ellen adni, mely csak konokságuk egyenes következménye.

A mivel nekik tartozik, az egy erélyes felvigyázat, mely őket mindenfelé követi, egy megfélemlítés, mely nyakas bátorságukat annak bizonyosága által tartja féken, hogy egy új bűntény esetén még keményebb törvényes megtorlás vár rájuk.

És mely lehető hatást lehet várni a rögzött szabadon bocsátottak iránt gyakorlott társadalmi védelemtől?

Hiszitek-e, hogy egy oly bűntevő, kit büntetése kiállása érzéketlenül hagyott, védője támogatása és tanácsai által átalakítható, megjavítható lesz? Bizonyára nem.

Ily védelem számára csak fenytékteleenségének adott jutalom volna, csak eszköz, magát védője költségén kicsapongó, tunya életre adni, valamint a börtönrendszer számlájára töredelmetlenségben élni. A társadalmi védelmet ily szegyennek kitenni, már előre hitelvesztetté tenné azt s jó hatásait megsemmisítené.

Minden törvényes és hatásos védelem első főfeltétele, elengedhetetlen utlevele a meggyőződés a javulásról.

Feltételezem — folytatja Bonneville — hogy a büntetés teljesen megjavította a foglyot; hogy a börtönben renchez, munkához és erkölcsre szokott s belátta, hogy a bűntény megvetendő segély. Szándéka most újra belépni a társadalomba azon erős vágygyal, hogy ott, mint becsületos, tisztelt polgár fog élni. Többet nem várhat a büntető rendszer és nem is akarom kétségbe vonni, hogy, ha

a szabadon bocsátottak ugyanazon viszonyokba lennének visszahelyezhetők, melyekben elítéltetésük előtt voltak, csak igen kevesen lépnének hidegvérrel elébbi életpályájukra. De teljesen függetlenül azon első okoktól, melyek őt büntényre hajtották, s talán még továbbra is körülveszik, a szabadon bocsátott uj és még veszélyesebb nehézségekre talál ismét, melyek épen azon körülményben találják kuforrásukat, hogy büntetve volt.

A büntény előtt állása volt, dolgozott mint kézműves, boltisegéd vagy inas; bünténye előtt birt némi segély eszközökkel, melyeket családja fogsága alatt használhatott, büntette előtt felemelt fővel járhatott s mindenütt bizalommal vétetett fel a munkások közé; most nemesak hogy nincs munkája, ura, védelme, hanem lesütött szemekkel kell járni is; habár a társadalomnak megfizette tartozását a szenvedett büntetés által, de mégis homlokán hordja a büntény bélyegét, mindig a fenytő házból szabadon bocsátott leend.

És mégis munkát, védelmet kell találni visszalépésekor a társadalomba; elsőt élelmezése és családja fentartása végett, a másodikat, mert hogy munkát kapjon, a félelemnek bizalomná, az üldözésnek iránta való jó akaratu érdeklődéssé kell változni. Ez leend a védő társulatok feladata!

De ez még nem minden; a javult szabadon bocsátott szabad életre tértekor egy erkölcsi lábbadozás állapotában van, mely időben a visszaesés ép oly könnyű, mint veszélyes. Ennélfogva visszatartani, oktatni s erkölcsi vagyonának czélszerű alkalmazására kell szorgosan vigyázni. De feltéve, hogy ezen első veszélytől megszabadul, azon eset, hogy megnyugtató bizonyítvány hiánya, vágy más körülmények miatt semmi munkát nem kaphatott, nagyon hamar kimeríti erkölcsi alapját, s az éhség és nyomor elleni harezra kényszeríti.“

Bonneville e helyes észrevételeibez saját szempontunkból még egy fontost kell csatolnunk. Nem természetes-é az attól való félelem, hogy a szabadon bocsátottak, a szabad életben rájuk várakozó testi nélkülözések és szomorúság martalékjaiként, gyakran megbetegülnek, s tehetetlenségükben minden jószándékuk és bátorságuk is eltűnik, melyek a börtönből történt kiléptükkor bevitették őket?

Hozzák emlékezetükbe olvasóink osztályozásunk számaikat az értelmi fok szerint; feleslegesen hebizonyították azok, hogy a foglyok nagy tömege alacsony értelmi fokkal bír, s alig képesek magukat közepszerű kézművesekké formálni; hogy végre testi és erkölcsi viszonyaik szigorú viszonylagos vonatkozásban állanak értelmi fokukkal. Ezért nem lehet általában feltételezni a szabadon bocsátottaknál ama bátorságot, határozottságot és kitartást, melyek szükségkép megkívánatnak segítségül azon nehézségek legyőzésére, melyek őket megrohanják és azon bizalmatlanság lassankénti megszüntetésére, melyet letartóztatásuk emléke felidéz és az új szabadság kísértéseinek teljes legyőzésére.

„Miért foglalkoznék a kormány azzal — jegyzi meg helyesen Lucas — hogy az elítélteket a börtönben munkához és becsületességhez szoktassa, ha a társadalom azok iránti makacs ellenszenvében a munkát és becsületességet előttük lehetetlenné teszi?”

Ami a szabadon bocsátottnál áll, áll az a meggyógyított öritlnél is. Ha a meggyógyult öritl, elhagyva a tébolydát, semmi további védelmet nem nyer, nagyon hamar ugyanazon indokok behatása alatt ugyanazon tévelygések labdája és újra elmebeteg lesz. A szabadon bocsátott ép így érzi a kemény szükség elleni harcokban, a halálos ellenszenv mellett, melyet nyer és a kísértéseknél, melyek elébe tárulnak — gyorsan eltűnni nemesebb ösztöneit, melyeknek engedelmeskedett s a visszaesés ekkor, további

védelem hiánya miatt, csak a szabadon bocsátás következménye. Az öt vezető felvigyázat, a védő kéz s az életfentartáshoz szükséges segély-eszközök hiányában, a szabadon bocsátott a börtön átlépett küszöbén hagyja a javulást, melyhez abban jutott.

Munkánk határait tullepnök, ha bővebben akarnók fejtegetni a védő társulatok természetét, tartamát, mértékét és gyakorlati szervezetét.

Végül Bonneville, amennyire rendkívüli tapasztalatai és különös állása ezt megengedték, tárgyalta a büntető kérdés e kiegészítő részét; a legtisztább világításba helyezte a védelmet igénylő viszonyok sokféle és kellő szervezését, valamint a határokat is, melyeket a haszon és erkölcs szempontjából meg kell annak tartani.

Nagyon érdekes vizsgálatainak kiválólag két pontja érdemel különös figyelmet. Az első abban állana, hogy a védelemre szükséges költség az elítéltek megtakarított vagyonából, vagy a börtön-munka általános jövedelméből fedeztetnék. Ezen anyagi támogatás azonban csak a szabadon bocsátottak első idejére terjedne, mert ezen idő a leg súlyosabb a szabadon bocsátottakra nézve s a visszaesésre a legalkalmasabb. Hosszabb vagy folytonos támogatást joggal vet el Bonneville, mert ez a szabadon bocsátottakat dologtalan, könnyelmű élethez szoktatná. Csak egy elébb elkövetett bűntényre volna szüksége, hogy a védő társulatok támogatására jogot formáljon. Ez annyi volna, mint az erkölcstelenség megjutalmazása s a szabadon bocsátottak állásából szabadalmat vagy épen életmódot alkotni.

A fontoságában rendszer magaslatára emelkedő második pont a következő volna: a megjavított foglyok számára egy előkészítő szabadon bocsátást behozni, mely az általa még munkában és fegyelemben tar-

tatott fogolynak, mihelyt javulásáról alapos bizonyítékot mutat, az emberi társadalomba leendő vissza állítását képessé tenné. Ezenkívül egy kiegészítő-fogságot javasol, azon esetre, ha a fogoly, büntetési idejének kiállása után sem javult volna meg, a rabság hatását tökélesíteni. Ezen, az előkészítő szabadon-bocsáttatásból és a kiegészítő fogságból összetett, általunk futólag említett rendszernek, Bonneville saját szavai szerint, vagy a pénz vagy a büntény megtakarítását, tehát ezeknek kevesbedését kellene maga után vonni s így vagy az állampénztárnak vagy az erkölcsnek előnyt nyújtani.

Annál örömebb oszadjuk e nézetet, mivel Bonneville jog- és büntető jogtudós még nagyobb hatás kört adott a börtön-igazgatóságnak, mint mi. Mi nem követeljük számára azon jogot, hogy a büntetés idejét, tulajdonképeni lényegét és tartalmát megváltoztathassa, hanem csak felbaltalmazást arra, hogy a büntető módozatot az elítélt testi, erkölcsi és értelmi állapotához irányíthassa. Mint látjuk: Bonneville ezzel nem elégedett meg, hanem követelte a börtön-igazgatóság számára a jogot, a büntetés tartamát az előkészítő szabadon bocsátás által megrövidíthetni, a kiegészítő fogság által pedig meghosszabbíthatni.

Ezen nézeteknek teljes helyeslésünket adván, csak azt jegyezzük meg, hogy azoknak kivitelére is alkalmazsabb volna az általunk indítványozott vegyes, vagy változó rendszer, mint a tökéletes czella-fogság. Mikép lehetséges magán-fogságnál a javult foglyot a nem javulttól megkülönböztetni? A czellában melyek lehetnek a javulás bizonyítékai? Talán a lelkész vagy tanító intéseinek türelmes meghallgatásában? Hogyan lehet az egyének viseletéről helyes ítéletet mondani, oly helyen, hol rosztat el nem követhetnek?

Befejezés.

Kiindulási pontunkra visszatérve megjegyezzük, hogy a dolgok jelen állapotában, a fogházakban divó eljárás s a büntető intézmények tökéletlensége következtében a visszaesés oka a társadalomban, valamint az egyénben fekszik.

Ha már a czella-fogság következménye, mint ezt az amerikai statisticusok kimutatták s amint tényleg áll is, a visszaesések csökkenése volt, tehát ily eredmény éretet el egy fogság rendszer által, mely inkább elfojt, mint tulajdonképen javít, úgy átlátja mindenki, hogy az általunk javasolt vegyes-rendszer, mely a fogoly hajlamát, képességeit és egyéniségét egyszerre tekintetbe vevő befolyást enged és mely a Bonneville által indítványozott előkészítő szabadon-bocsátás és kiegészítő fogság által még tökéletesíthető, a vissza-esésnek, ha nem is teljes kiirtására, de annak növekvő és tartós kevesbitésére fog vezetni.

A központi házak által felmutatott ijesztő arányok bekövetkező eltűnésének reményében, meg akarjuk határozni a visszaesőkre alkalmazható fogsági alakot, mint ezt a közönséges foglyoknál tettük. Az osztályozás itt könnyű és egyszerű. A visszaesők általánosságban nagyon eltérő képet nyújtanak erkölcsi tekintetben. Ha mindig nem is romlottabbak a közönséges foglyoknál, legalább mindig konokabbak minden javítás iránt. Roszhozi hajlamuk szokássá, rendszerré, ha nem üzletté változott náluk és miután már ennél fogva jelenlétük veszélyes börtön-társaikra, azért a czella-fogság legalább a nagyobb részre valódi szükség lesz.

Kivétel e tekintetben csak azokra lesz alkalmazható, kiknél ki lehet mutatni, hogy nem velük született gonoszság vagy rendszeres romlottság, hanem a körülmények parancsoló nyomása tette vissza-esőkké. Ezek az új büntető eljárás minden biztosítékaival ellátott társas-fogság alá ve-

tendők az igazgatóság által s ennek még azon vissza-esők is alávonandók, kiknek értelme vagy egészsége a czella-fogság által komolyan veszélyeztetve látszik, vagy kiknek a közös munkabani részvéte az igazgatási hatóság előtt különösen hasznosnak tűnnék fel.

Vádlottak és aggok.

A különböző fogság és büntetés alkalmazások fejtegetésében hézag lenne, ha ezen fejezet berekesztése előtt nem foglalkoznánk a foglyok még két osztályával, a vádlottakkal és aggokkal, kiknek különös helyzetük különleges fogsági módot igényel. Feleslegesnek tartunk e tekintetben minden hosszas fejtegetést, mivel e téren nem találunk nagy nézetkülönbségeket.

A vádlottakra nézve a czella fogság a legczélszerűbb. Semmi sem vonhatja kétségbe a vádlott jogát, az ítélet hirdetés előtt személyét magányba rejteni, hogy felmentése után a veszélyeket elkerülje, melyeket a fogság bélyege okoz és jövője kilátásainak árthat az által, hogy multja tekintetében felkelti a gyanut.

Ezenkívül azon következménnyel bírna a czellába való elkülönzés, hogy ezáltal a bűnök elsajátításától óvatnák meg, melyek a börtönéletet kísérik, s melyek előtte még ismeretlenek, s hogy szégyenítő érintkezés által nem szoktattatnék a gyalázathoz. Egy új és jó büntető szervezet mellett talán lehetséges lehetne a vádlott állapotbani fogságból annyiban hasznot vonni, hogy már annak folyama alatt bővebb tudomást lehetne szerezni e foglyok szellemi képességei, irányzata és életmódja felől, s ez által az igazságszolgáltatás némely tévedései megakadályoztatnának. Ugy látszik előttünk, hogy eddig a vádlottak kihallgatásakor nagyon nagy súlyt fektettek a büntény pusztá anyagi mibenlétére, s a netaláni elébbi elítéltetésekre, anélkül, hogy ezen tények vizsgáltánál, a lelki állapotot, a vádlottak

hajlamait is figyelembe vették volna, melyek nélkül az elkövetett tett jelentősége soha sem ítélnél meg kellőleg.

Ily ismeretek nagy segítségére lennének a törvény-székeknek már a vita megnyitása előtt, s megóvnák azon szomorú félreértésektől, melyeknek következtében oly emberek hurczoltatnak a vérpadra, kik a törvény előtt büntetvők, de tudományos szempontból nem egyebek örülteknel, és mások pedig mint bűnösök a központi fogházakba küldetnek, kik az élettudósok előtt csak gyenge elméjűek, vagy cretinek.

Ami az aggokat, a fogházak ez örökös csapását, e nehéz és semmi által sem könnyíthető terhét illeti, kik még az igazgatási hatóságok gondosságát szükségeslik: az 1847-ki törvény, bár — mint e munka bevezetésében már mondtuk — a czella-fogságot kivétel nélkül minden korra behozta, e szabály alól kiveendőknek véleményezte azon 70 éves aggokat, kik maguk nem kívánják a czella-fogságot. Ennek oka ép oly egyszerű, mint parancsoló; a gyengeség szomorúságra vezet és ha ehhez még egy kényszer elzárás járul, ugy a legközönségesebb következmény bu-kór vagy örülség. Mi szintén nem akarjuk az aggok egyenkénti elzárását, de mi az aggok alatt nem csak a 70 éveseket akarjuk érteni. A kornak más határai vannak a börtönben, mint a szabad életben; átlagosan a fogoly már agg lesz 50 évvel; izgalmak, kikapongások idő előtti öregségre juttatják. De midőn a kor és gyengeség által összersett elítéltek egyesülésének rendszerét megengedjük, egyidejűleg megjegyezzük, hogy ezek elzárandók minden közösségtől a többi foglyokkal, miután már csak megpillantása is ezen bűnökben öszült veteránoknak ártalmas erkölcsi befolyással lenne a fiatalabb foglyokra.

Ennélfogva a valódi aggokból, vagy elaggottságuk miatt ilyeneknek tartottakból, kiknek száma csak a köz-

ponti házakban 700—800 körül van, egy különös osztály alkotandó, mely társas fogság alá helyezendő, és amely-nél a hallgatás és egyéb enyhítő eszközök nem fognak oly szorosan vétetni, miután az utóbbiak egy oly korban vagy erőtlen állapotban, melynek gonoszságától félni nem lehet és melynek javítására nincs remény: semmi veszélyt sem hordanak magukban.

NEGYESEDIK RÉSZ.

Orvosi szabályok.

Egészségügyi szabályok.

Természettani és vegytani életjelenségek. A helyiségek építés és berendezési módja. Munka. Élelmezés. Ruházat s a tisztaságra való felügyelet. Orvosi szolgálat. Befejezés.

E munka első részében mondtuk, hogy a franciaországi börtönökben mind e mai napig alkalmazásba vett egészségi és orvosi szabályok nagyon tökéletlenek s általánosságban rosszul voltak felfogva. A második részben közöltük tanulmányaink eredményét a foglyok erkölcsi és physicalai életmódja felől s a kettős tekintetben felállítandó osztályozás szükségét.

A harmadik részben egyrésztől megjelöltük azon börtönrendszert, mely előttünk ezen osztályok mindenikére legcélszerűbbnek látszott, másrészt megbeszéltük ezen foglasi módokat a fiatal foglyokra, nőkre, politikai bűnösökre, valamint visszaesőkre és aggokra leendő alkalmaztatás szempontjából is.

Miután így a büntető kérdés erkölcsi részét általánosságban megvizsgáltuk és kimutattuk, hogy a büntetőfogság az ember physicalai és erkölcsi természetének néhány feloldhatatlan egyesülése következtében kettős hatást gyakorol a foglyokra: az egészségi és orvosi szabályok rövid ismertetése marad még hátra, melyeknek az általunk hasznosnak

vélt, sokféle alakot magában foglaló fogsági rendszer alkalmazásához kell csatlakozniok.

Természettani és Vegytani Életjelenségek.

A lélekbuvárok és orvosok folytonosan ismétlik, hogy az ember a napsugár és a tiszta levegő gyümölcsöző behatása nélkül tökéletesen nem élhetne, hogy sok egyének összehalmozása ugyanazon helyen csak bizonyos meghatározott pontokon belül egyezik meg az élet további fenmaradásával, hogy az emberek, mint a többi állatok, a légkört, ezen, a minden élet fentartására megkivántató eszközök kizárólagos és közös tartóját szükségkép megrontják és végül a levegő és tisztasági arányai hasonlíthatatlanul lényegesebb megtartóelemek a szervezet szabad tevékenysége s az egészség fentartása tekintetében, mint maguk a táplálkozási viszonyok is.

E nézetek, fájdalom, nem minden embernél nyertek egyenlő érvényt. Hiába mondják és ismételik ezt az orvosok a szerencse-kegyelt egyéneknél, hogy a szorgosan elzárt szobák, a puha fekhely, a gazdag asztalok, a bőség és a fénytűzés nem valódi forrásai egy erőteljes életnek; hogy, egészségben maradás vagy létel végett, az erkölcsi és physicali erőknek mozgást kell adni s az életet ott kell keresni, ahová a természet helyezte t. i. a szellő által tisztított, a növények kigőzölgése által ujjitott légkörben. Azonban sajnos, hogy a szenvedélyek által támogatott előítéletek megakadályozzák ezen, oly egyszerű igazságok általános elterjedését.

Egyedül a lángész, mely gyakran az ösztönnek köszöni azt, melyet a tudomány a vizsgálódásból merit, juthat önállólag emez igazságok ismeretéhez. Így fejezte ki Napoleon az által, amit a sokféle életviszonyok felett tartott hosszas beszélgetés után Corvisartnak mondott, t. i. „Világosan látom, hogy csak a légkör gyermekei vagyunk“

esodálatra méltóan egyikét amaz észre nem vett vagy le-
nézett igazságoknak, melyeket csak rövid idő előtt emel-
tek határozott törvényekké az újabb vegytan felfedezései.

Nem lehet többé kétségbe vonni, hogy a physicali
életjelenségek elválaszthatatlanul a légköri viszonyokhoz és
azon változásokhoz vannak kötve, melyeket a növényvilág a
légösszetételeiben előidéz.

Dumas bebizonyította, hogy az állatok vegytani szem-
pontból valódi elégetési készülékek és a növények, az
éleny alkotói, valódi összevonási készülékek; hogy az éléb-
hiek folytonosan szénsavat, vizet, légenyt és légköneget ál-
lítnak elő, melyek az utóbbiak által szakadatlanul felszi-
vatnak és felemésztetnek; hogy azt, amit egyik a levegő-
nek ad, a másik attól ismét elveszi és hogy magasabb ter-
mészettani szempontból a növények valamint az állatok,
melyek szervezeti elemeik tekintetében mindent a levegő-
ből nyernek s ennél fogva attól függenek, csak süritett le-
vegőnek nevezhetők.

E nagy készülékek mozgásait, mint Dumas bebizo-
nyítja, a napfény okozza és ettől függenek, és itt La-
voisiér lángesze által mondatolt szavakra támaszkodik: „A
szervezet, az érzés, a szabadmozgás, az élet csak a föld
feltületén és azon helyeken léteznek, hova a fény behat.
Azt kellene hinnünk, hogy a Prometheus tüzéről szóló
mese csak egy, az ókoriak előtt ismert bölcsészeti igazság
kijelentése volt. Világosság nélkül a természet életnélküli,
halott és lélek nélküli volna. A jövő Isten tüzet adván.
elterjesztette a föld feltületén a szervezetet, érzést és a
gondolatokat.“

Látjuk, hogy az újabb vegytan felfedezései a szerve-
zeti élet titokteljes folyását eltakaró fátyolt összetépte; az
állatok viszonyzatát a növényekhez, a növényekét az álla-
tokhoz felderítette és végül teljes bizonyossággal kimutatta
a légkör leghatalmasabb befolyását, mely az embernek

azon elemeket nyújtja, melyek a növények ezektől elvonnak s melyeket pihenés nélküli és örökös tevékenységük által részben ismét visszaadnak a levegőnek.

E fölfedezések természetes következményként lerakták az egészség-tan határozott alapjait és megerősítették az élettudósok és orvosok e tekintetben oly sokszor kimondott nézeteit. A végkövetkeztetés egyszerű: ha az ember némileg csak légköri összetömörítést képez s a levegőből meríti életfeltételeit valamint tápszereit is, akkor egy oly büntető fogság, mely e nagy törvényeket figyelembe nem veszi, csak természet-ellenes állapot, valóságos ember-gyilkolás.

Építési mód.

Azon épületek építésénél, melyeknek nagy tömegeket kell magokba fogadni, mely tömeg azonban soha sem lehet a fogházaknál nagyobb 500 fogolynál, mindenek előtt arra kellene vigyázni, hogy az abban lakó egyének bő, tiszta és gyakran ujitott levegőt nyerjenek. E szükség, mint könnyen átlátható, a börtönökben még parancsolóbb, mint az iskolákban, kaszárnnyákban, templomokban, sőt még a kórházakban is.

A tanítványok, kik egy nevelő-intézetben vagy iskolában vannak, ha a helyiségek kicsinyek, a ház fekvése rosszul választott, a berendezések hiányosak, e hátrányokat legyőzhetik az erősítő táplálát előnyei, vigjátékok és testgyakorlatok egyensúlyozó befolyása által.

A katonák hasonló viszonyok gyengítő hatását koruk, vérmérsékletük s a katonai életet alkotó kötelességek és foglalkozások által kerülik el.

A foglyokra nézve, egészségi tekintetben elengedhetetlenek a nagy terek és folytonos légváltoztatás, mert e viszonyok hiánya valóban gyilkolólag hat rájuk, mint ezt már eléggé bebizonyítottuk. A legsürgetőbb kellék ma-

rad, nemcsak túl nem tömni a fogházakat, hanem még a lehető legkisebb szakaszokra osztása is a foglyoknak. Kisebb, kevesebb emberre számított levegő-részlet sokkal üdvösebben hat, mint egy nagy tömegre számított, aránylag nagyobb, mert a légkör fölhasználása is az utóbbi esetben hasonlíthatlaul nagyobb.

Ezenfelül a kisebb szakaszokra való osztás sokkal több előnyt nyújt a fegyelem és javítás tekintetében, ami ismét az egészségi viszonyokra nem kis haszonnal jár; mind ez elég ok a szakaszokra osztás mielőbbi behozatalára.

A helyiségeknek, hogy kedvezőleg hassanak az egészségre, magasaknak, szárazaknak, világosaknak és szellőseknek kell lenni, mely lényeges feltételeknek központi házaik általában véve nem felelnek meg.

Az új büntető intézeteknek, amennyire lehetséges, kopár földekre kellene építtetniök.

A talaj terméketlensége hátrány helyett hasznot hajtana, mert könnyűvé tenné az igazgatóságnak a foglyokat mezőgazdasági foglalkozásra alkalmazni. Ha az épület költségi szempontból bolt ivre nem volna építhető, legalább a levegőnek szabad folyásának kellene lenni a földalatti helyiségekben.

Nézetünk szerint a teljes vagy nyílt négyszegű (offene Carré) építési mód, minden másnak és nevezetesen a csillag alakúnak elébe helyezendő.

A fogházi templomot, valamint a többi földszinti hivatal helyiségeket magában foglaló épület a közepén levő széles udvarban volna építhető. Ezen épület elkülönítése megakadályozná a konyha kellemetlen kigőzölgéseinek elterjedését az intézet többi részeiben. A fogházi templom, melyről még később szólni fogunk, természetesen kellő elővigyázati szabályok alkalmazása mellett, a konyha és a hivatal helyiségek felett volna építhető.

Az igazgató, a lelkész, az orvos s a különböző hivatalnokok lakása valamint az előkészítő magányfogsághoz készített bizonyos számú czella az épület homlokzatát foglalhatná el. A háttérben háromsoros czellák volnának készíthetők az első osztályzatú foglyok számára, kikhez a visszaesők jókora száma tartozik és kik csaknem ötöd vagy hatod részét teszik az összes börtönlakosságnak. Jobbra vagy balra volnának az éjjeli czellák és a közös termek a második osztályzatú foglyok számára, mely legnépesebb, 500 fogoly közül körülbelül 300 tartozván ez osztályba. Végül az elébbihez képest jobbra vagy balra lenének a közös műhelyek, ét- és háló helyiségek a harmadik osztályú foglyok számára, vagy még azon második osztályú foglyok számára is, kik a részükre kiszabott helyiségben elhelyezhetők nem volnának.

A magányfogságra ítélt fegyencz czellájának, mely neki lakásul és műhelyül is szolgálna, körülbelül 12 párisi láb hosszúnak, 6 par. láb szélesnek kellene lenni. Több tágasabb czellának is kellene azonban még lenni, a nagyobb tért igénylő mesterségek üzésére. Ép így szükségeltetnének épület tágasabb czellák betegek számára.

Mint röviden említettük, a fogházitemplom a közép felső emeletét foglalná el.

A Philadelphiiában alkalmazott és Blouet által czella fogház tervébe ismét felvett csillag alakú építésből ítélve, a foglyoknak az isten-tiszteletben való egyszerrei megjelenése czéloztatott. A templom t. i. úgy fektédt, hogy a foglyok, ha ajtaikat egy bizonyos szög alatt némileg kinyitották, anélkül, hogy egymást látták volna, láthatták a lelkészt, és a nélkül hogy kiléptek volna czelláikból, jelen lehettek az isten-tiszteleten. Szívesen megengedjünk, hogy építészeti szempontból, egy ily épület mesterének dicsőségére váljék, de meg vagyunk győződve, hogy büntető-

jogi szempontból, egy ily épület több hátránnyal, mint haszonnal bir. Az isten-tisztelet hatása — úgy látszik nekünk — vagy egészen, vagy igen nagy részben elvész ez által. A foglyokat, kik ily helyzet mellett az oltárt és a lelkészt úgy szólva, csak titkosan láthatják, az isteni-tisztelet linnepélye teljesen érintetlenül és figyelmetlenül fogja hagyni, a helyett hogy a ceremónia külső meglátása érzéküket foglalkoztatná, és őket felemelné. A pentonville-i és La Roquette-i eljárás is, melyet ezella-fogházainkba behozni ohajtunk, kizárja mindenestire az általános felemelkedést, melynél egyiknek példája hat a másikra, de legalább mindenik fogoly teljesen és nyíltan jelenlehet az isten-tiszteleten. Legalább nincs oly nagy tér által elválasztva a lelkésztől, minő a csillagalaknál az oltárt a külső körön levő ezellától elválasztja. A foglyok jobban láthatók és megvizsgálhatók, és az isten-tisztelet által rájuk gyakorolt behatás jobban megfigyelhető s méltányolható.

Második és harmadik osztályu foglyaink számára a templomban tökéletes közösséget kívánunk, azon meggyőződésben, hogy ezek inkább hajlandók az érzékükre gyakorolt behatás és egy, a szerencsétlenség által felköltött vallásos érzet befogadására, mélyebb erkülesi elmélkedésre és ezért kedvezőbb benyomást tartanak vissza magukba, az isten-tisztelet közös gyakorlásából, melyet még az egyházi fény és illő zene is emel.

„A félig nyílt ajtóból hallgatott istentisztelet — mondja Carnot 1844-ben az ezt védökhöz — a kereszténységtől, valamint minden e névre érdemes vallástól, idegen isten-tisztelet. A valias, közlés: közlés és elválasztás azonban kirekesztik egymást.“

Vegyes rendszertünk tekintetbe vét ele mellett a következő indítványt tesszük:

Egy tágas kápolna közepén egy oltár két homlokzattal és egy válaszfal volna emelendő, mely a termet tö-

kéletesen ketté osztván, két egymástól elválasztott kápolnát és oltárt képezne. Az egyik rész a czella-foglyoknak temploma lenne, kiknek elkülönzött és czélszerű ülések által, mint Pentonvilleben, egymástól elválasztva kellene lenniök, hogy sem arcz, sem szó, sem pedig pillantás által ne értesithetnék egymást.

Jól tudja mindenki, hogy az elválasztási elv ugy gyakoroltatik a pentonvillei kápolnában, hogy minden fogoly láthatja a lelkészt és vizont. E körülmény a széksorozatok különös rendezése által éretett el, melyek félkörben készítették, homlokszatukkal mind egy központra, a szószékre irányulva. E berendezés megtörténhetnék kápolnánknak a czella-foglyok számára határozott részében is. A másik részben volna a társas kápolna tágas padokkal és elővigyázati reudszabályokkal, melyek ép oly könnyen érthetők, mint alkalmazhatók (23).

Az isten-tisztelet az egyik részben akkor kezdőhetnék, mikor a másikhán végződött. E miatt minden esetre két lelkész lenne szükséges minden fogházban, kiknek egyike beszédeit inkább az erélyes, akaratosságra hajlandóbb s általában tehetségesebb elméjü czella-foglyokhoz alkalmazná; a másik pedig inkább a gyengébb jellem, kevésbé meggyökerezett romlottság s alsóbb fokú értelem következtében társas fogságba tett foglyokhoz intézné.

Hogy mi a konyhát négyszög közepébe akarjuk tenni, azon okon nyugszik, hogy az ételek elosztása mindenfelé, már az irányok egyenlő távolsága folytán is, gyorsabban menne és ha azt kívánjuk, hogy egyidejüleg csak kevés szamu adag osztassék ki a foglyok egy bizonyos száma közt, ezt azon czélből ohajtjuk így, hogy ez által az ételek kellő melegséggel birjanak és az elosztás pontosabbá és rendesebbé tétessék.

A foglyoknak celláikból, mihelyeikből és háló helyiségeikből megengedendő kilátás legczélszerűbben a me-

zöre nyilhatnék, mely célra azok a levegőt és világosságot bőven bebocsátó ablakokkal volnának ellátandók.

A haszon e miatt először igen nagy lenne az egészség tekintetében, másrésről a büntetés az által, hogy a czellák elvesztenék szomorú kinézésüket, semmikép sem változtatnék meg, de épen a mező és a szabad tér látása még érezhetőbbé tenné a szabadság elvesztését s ez által a fogság terhét. Ami a foglyok séta-helyeit illeti, a fogház négyszögű alakja bizonyára a legszellősebb s legtágasabb sétányokat nyújtandja, mi annál nagyobb súlyt vet a latba, mivel ez utóbbiak rendszertnk szerint két osztályunk számára, tehát a fogoly tömeg három negyedrészére nézve a rendszerhez tartoznak. A pöcze csatornáknál követendő eljárás, az egészségügy e fontos része, fájdalom, még nagyon el van maradva. A jelenleg még legjobb s a foglyok ürtülékeinek eltávolítására Bloun által indítványozott eljárás szerint a czellákban különben alkalmazott s a csatorna-vezetékkel közlekedő ürszék helyett egy hordozható, légmentesen elzárható edény volna alkalmazandó, mely mindannyiszor, midőn benne ürülék van, a sétányokon létező csatorna vezetékekbe öntetnék ki a foglyok által, mivel az árnýékszékék közvetlen összeköttetése a czellákkal elvezető csatornák által már általában, de különösen nyárban kiállhatatlan rossz szagot okoz.

Eddig a legezlszerűbb fűtési módnak ez újabb időben általánosán ismert és majd minden nagyobb intézetben alkalmazott vizgőzfűtés bizonyult be. A fegyintézetnek továbbá mint két kápolnával, úgy két betegszobával kellene bírni, egyik a czella-foglyok, másik a társas fogságban levők számára. A sötét czellák, mint ez máig is történik, fegyelmi büntetési eszközzel volnának tekintendők, csak itt arra kellene figyelmezní, hogy habár a foglyot sötétségben tartják, de kellőleg és gyakran szellőztessenek. *)

*) A német fordító Dr. Klein, itt jegyzetben azt jelenti ki, hogy az eredeti műben a szerző több, általa is czélszerűtlennek ítélt fogházi

A fenyítő intézetek építési kérdését illetőleg az előadott csekély adatok által csak megjegyzéseket és gondolatokat közöltünk, melyek az általunk ajánlott rendszer elfogadása esetében csak kiindulási pontokul szolgálnának e kérdés pontosabb és teljesebb tanulmányozására és most forduljunk a

Munkához.

Magában véve a munka jótétemény azon emberekre nézve, kik arra adják magukat, de azon pillanattól fogva, melyben erejüket túlhaladja vagy hazamosan folytattatik, veszélyes lesz. Ami e tekintetben illik a szabad munkásra méginkább áll a fogolyra nézve. Egyiknél úgy mint a másikonál a munkának meg kell tartani a tétlenség és a kimerülés közti középutat; mert ha a tevékeny foglalkozás mulhatatlanul szükséges az izom-erők kifejtésére, a vérkeringés gyorsítására és a vér és izom-rendszernek a lymphaticus rendszer feletti tulsulyban létére, ha, mint Châptal minister már 1801-ben mondhatta, „A tétlenség, melyben a foglyok megromlanak, ezeknek erkölcsi és testi erjét csirájában megöli,“ épen úgy a mértéktelen munka egészségi szempontból, szintén sajnos eredményekhez vezet. A központi házakban, újabb időkben tett tapasztalás erről tanubizonyságot fog tenni. A munka-megszüntetés nem hogy ártott volna, de általában észrevehető javítást eredményezett ez intézetekben. Így p. Beaulienban a munka-megszüntetést megelőző 5 hónap alatt 478 megbetegülés jegyeztett fel, míg a munka-megszüntetést követő 5 hónap alatt csak 172 megbetegülés történt, ami 306 kü-

építési módot sorolt fel, melyeket a fordító elhagyandónak velt, miután ő csak a szerző saját nézeteit akarja ismertetni, s az említett rész elhagyása különben sem csökkenti a mű becsét. Sajnáljuk, hogy nekünk nem áll hatalmunkban e hiányt pótolni, mert mindenestre csak hasznunkra lehet, ha egy tárgyról többféle fogalmat szerzünk.

A magyar ford.

lönbséget tesz. Ép így a balálozások, az első esetben 28-ra szálltak, a másodikban 16-ra buktak. Ez adatok a férfi foglyokat illetik. Hasonló eredmény volt a nőknél is; a munka-megszüntetés előtt 290 megbetegülési és 23 halálozási eset fordult elő, a munka-megszüntetés után ugyan olyan időben csak 146 megbetegülés és 17 halál-eset számtatott. „Az általános egészség javulásnak oka — mondja Marquet-Vasselot — a clairveaux-i központi házati illetőleg a most bőven osztott levesben, a büntetések és az esti munka órák kevesbitésében fekszik.“

E fogház egyik orvosa, Perret következőleg nyilatkozik a munka-megszüntetés által létrehozott eredményekről:

„Távol attól, hogy a tétlenséghez kapcsolódó hátrányokat tagadnám és félreismerném a munka megszüntetésből eredhető rendtelenséget, azon meggyőződésben élek, hogy egészségi szempontból tekintve azon szabály több hasznot, mint kárt okoz. Mert a munka-viszonyok, melyek között a foglyok most a központi házakban élnek, rájuk nézve csak veszélyesek, s zavarják a szervezet működését, a helyett, hogy elősegitenék. Sok mesterség árt az azzal foglalkozóknak, legyen ez bár azon izgató por következménye, mely bizonyos anyagokból származik (mint p. a lenkésztésnél és gyöngyházgombok gyártásánál,) vagy az ártalmas gázoké, melyeket a munkásoknak, p. a szénlábás mellett dolgozó gyapjufésülőknel, be kell szivni (24.) Ezenkívül a műhelyek rosszul vannak építve, rosszul szelöltetve, s szelepek nincsenek.

Az esti munka idején már a nappal szűk tiszta levegő még egy csomó lámpa által is emésztetik, melyek vastag füstöt hoésátanak. Ekkor lehetetlen lenne a lélekzés, ha időről időre légvonatotkat nem eszközölnének, melyeknek azon igen nagy hátrányuk van, hogy a műhelyek légmérsékét nagyon rögtönösen csökkentik és számos mell-

betegséget okoznak. Ezért a munkaórák kevesbitésében nagyon fontos okot kellett látnom a halálozás csökkenésére.

Ugyanazon okok indítottak azon nézet elfogadására, hogy a munka teljes megszüntetése egészségi szempontból inkább hasznos, mint káros lenne, ami azonban távolról sem gátolja meg, hogy a munka-rendszer átalakítását ne kívánjam. Elengedhetetlen javító feltételnek tartom a munkát, csak hogy új alapokon kell szervezni és egészségi szempontból oly biztosítékokkal ellátni, melyek a szervezet szükségleteivel nagyobb összhangban állanak. Ugyanezt mondja nekünk Lehideois a beaulieu-i intézetre vonatkozólag.

E sokszertű nézetek és bizonyítékok után világos, hogy ha a munka erkölcsi és physical tekintetben szükséges is a foglyoknak, mégis hasznos eredményeket szült a munkamegszüntetés, ami természetesen a műhelyek hiányos be rendezése és a munkarészletek tulhajtása által, lön lehetséges, melyek az egésznek ama folytonos veszélyeit teremfették. Ennélfogva e tények, melyek felületesen tekintve a leghamisabb feltevésre vezethetnének, ugy veendők, amint valóban vannak és e mellett mindig fen kell tartani az alapelvet, hogy a börtönökben a fegyelem és az egészség fentartására hathatósabb tényező nincs, mint a munka, melyet minden büntető rendszer leglényegesebb alapelvétől kell elfogadni.

Nem akarunk itt még egyszer szólni azon elemekről, melyekből a foglyok munkája mindekkorig állott. Már a történeti részben eléggé kimutattuk, hogy a legnagyobb fontosságu volna, kiküszöbölni minden egészségtelen foglalkozást a központi házak munkacsozatából, ahol anélkül is oly sok betegítlési ok létezik. E hátrányokhoz még életveszélyes foglalkozási módokat csatolni; a szabadságától már ugy is megfosztott embert még elégtelen, romlott, környagokkal telt s hosszabb időre valóban mérgező levegő

belélelkzésére szorítani annyi volna, mint a börtönök feladataul a szétrombolást tűzni ki, amit bizonyára nem akartak a törvényhozók.

Tisztelt barátunk Dr. Rostau nagyon találólag írta le azon veszélyeket, melyeket bizonyos, túlo életmódot feltételező mesterségek gyakorlása okoz.

„Az ülve dolgozók — így szól — rendszerint kis étvágygyal bírnak; a tápszerek, melyeket kapnak, közönségesen rosz és gazdag pótló tápnedv előállítására alkalmatlan, lélelkzésük gyöngé és rendszeren ugyanazon helyiségben levő nagy embertömeg, bizonyos munkaanyagok, kályha és világítás kigözlölgése által is még fogyasztva, felemésztik azon kis légenyt, mely a levegőben van, s helyette sok áralmas anyagot színek be, melyekben az gazdag. Ebből magyarázhatók mellbetegségeik, s egész szervezeti állapotuk.

E munkásoknak ritkán van jó testalkatuk; arcuk sápadt, pöffedt, szintelen; szemük bágyadt és kifejezéstelen, husok petyhüdt, tagjaik ki nem fejlettek; mellük szűk és az abban levő szervezet gyenge. E tulajdonságok annál nehezebben legyőzhető betegségek sorozatát fejthetik ki, mivel azok hosszú idő alatt titkon fejlődnek, s mivel azoknak megsemmisítésére a szervezet tökéletes átváltozása szükségeltetik.

Ezen emberek annál sajnálatra méltóbbak, mivel mesterségük az egyedüli segély-forrásuk, melylyel fel nem hagyhatnak, a nélkül, hogy a legborzasztóbb nyomor martalékai ne lennének és nincs egyéb választásuk, mint betegség, nyomor vagy halál. E szomorú jelenetek tanuja, az orvos, fájdalom! csak hasztalan tanácsokat osztgat: valóban mit használ egy néhány orvosi szer a romboló hatalmak szakadatlan működése ellenében?

Ha már e visszonyok vannak a szabad-munkásoknál, mennyivel inkább állanak ezek a foglyoknál?

Itt újra meg kell jegyeztünk, mily kevés biztos támpontot nyújtanak a statisztikai adatok. Megelégesznek pusztá számok felállításával, anélkül, hogy pontosan megvizsgálják, mily különös okok hívták létre ama számokat!

Csattanós példa e tekintetben az eysses-i fogház. E börtönökben márvány-vágással és kender-készítéssel foglalkoznak és abból, hogy — az általános tapasztalat daczára — az első mesterségre alkalmazott egyénekből kevesebb halt el mint a másodikból, azt következtették: „hogy a márványvágás szolgáltatja, minden más iparágat összevéve, a legkevésbé kedvezőtlen eredményt.“ Lehet-e joggal következtetni, mert Eyssesben a márvány-vágás még a legkevésbé ártalmas, tehát ezen iparág a valóságban legártalmatlanabb? Bizonyára nem; mert ha épen ezen intézetben kevés kárt okoz, ennek oka abban van, mint erről a műhelyek szemlélete végett tett utazásunkban meggyőződhetünk, hogy a márvány-vágásra a physikailag és erkölcsileg legerősebbeket, a kender-készítéséhez ellenben az aggodat s a leggyengébb foglyokat választják.

A „Dictionaire de Medecine“-ben a honi-kór fejezete alatt évekkel ezelőtt mondtuk, hogy a montfaucon-i trágyagödörök tisztítására alkalmazott munkások ártalmas foglalkozás-módjuk daczára erős és egészséges emberek, de hozzá tettük, hogy jól vannak fizetve, táplálva és a legerőteljesebb emberek közül választattak.

Ennélfogva lehetetlen határozó eredményekhez jutni anélkül, hogy pontosabb vizsgálat alá ne vennők a statisztikai adatokat s a fogházakban tűzött különböző iparnemeknél, hatásuk látszólagos egyenlősége daczára sem ismerhetjük el azoknak egyenlőségét. Hogy ez eléressék, egyes mesterségeket vagy teljesen ki kell zárni vagy még be sem szabad fogadni.

Azonban nem akarunk nagyon hosszan időzni a kérdés ezen egyik oldalánál, mely az indítványozott reformok

behozatalával ugy is teljesen el fog tűnni, mert akár ezella, akár vegyes rendszer jöjjön is, a börtön-munka elemeinek tökéletes átváltozást vagy legalább jelentékeny módosulást kell szenvedniök.

Érintstink meg még két munkaviszonyt, t. i. a munka bérbeadás rendszerét és az ügykezelést, vagy a munka igazgatási vezetését.

Az első rendszer megkíméli minden költségtől az államot az igazgatási, felügyeleti és a helyi javítások költségeinek kivételével, mivel a munkaadókat a készítmény nyereségében való részesülés által arra kötelezi, hogy a foglyok folytonos foglalkoztatásáról gondoskodjanak. A munkaadó gondoskodik a börtön egész szükségletéről, az élelmezésről, ruházatról, éji fekhelyről, a mosásról, fűtésről, világításról, orvosságokról, az isten-tiszteleti tárgyokról és a termelési kellékekről, úgy hogy, mint Beaumont és Tonqueville magukat kifejezik, egészség, élet, vallás és halál a munka adó kezében van.

Az ügykezelés rendszere ellenben közvetlenül a kormány kezébe adja a munka vezetését, minden készítmény és nyereség az övé. Ez mindenesetre több biztosítékot nyújt a munkások erkölése és a munkarészletek állandósága tekintetében, de azon nagy hátránya van, hogy, mihelyt a kormányzat munkaadó hiányában saját számlájára gondoskodik a fogoly-ipar fenntartásáról, majd munka-hiány s ennek következtében restség, majd tulságos munka és ezért kimerülés, ál be.

Bár mennyire hajlunk is az utóbbi rendszerhez, de annak alkalmazása, tekintve azon sietséget, melylyel abból hasznat akartak huzni, egészségi szempontból még sokkal kevesebb kedvező eredményt mutatott fel, mintsem e kérdést teljesen megoldottnak tarthatnók. Ezenkívül, mielőtt a munka közizgazgatási vezetésére gondolnánk, szükséges leendő azon elemekre gondolni, melyekből annak állani kell

és azon nehézségekre, melyek annak üzése ellen emelkedhetnek. A legnagyobb akadály az utóbbi tekintetben bizonyára azon hátrány szemrehányása, melyet a fogoly-munka a szabad munkásoknak okozna. Tudjuk, mit határozott ez akadály felett az ideiglenes kormány, midőn marcius 24-én a fogoly-munka megszüntetését hirdette ki, mert ez — mint az okirat mondja — a becstületes és szabad munkásokat megrontó versenyt okoz; mert nevezetesen a börtönökben készített tü- és szabó-munkák annyira leszállították volna a kézi munka árát, hogy a munkások anyái, feleségei és leányai a tulhajtott munka és számtalan megerőtetés dacára sem elégíthették volna ki legnélkülözhetlenebb szükségleteiket sem, és végül igazságtalan is, veszélyes is, egy oly állapotot tovább tünni, mely épen a nyomort és erkölcstelenséget honosítaná meg.

E megjegyzések egy részről nagyon meggondolatlanok, más részről nagyon komoly természetűek is voltak, mert valóban nem volt senkinek joga a verseny miatt panaszkodni, származott legyen bár ezen verseny egy fogházból is.

Bármit mondjanak és tegyenek is, versenynek lenni kell. Minden tekintetben igazságos, megengedett és elkerülhetetlen. Ne lennének a börtönökben foglyok, úgy az azt elfoglaló emberek szükségkép a szabad munkások számát szaporítanák; mesterség-üzők voltak a fogság előtt és hasonlókép azok lennének a fogság után. Nem az emberi osztályokat kell számítani, hanem a számokat, a munkás karokat. De ha a verseny, még a börtönből származó is, alapelveleg méltányos szükségesség: úgy egy másik van a viszonyok tekintetében, melyek alatt a verseny börtöneinkből kiindult és a káros visszasságok tekintetében is, melyeket létre hozott.

Az első felszólamlások a rabok munkája ellen 1849-ben, vagyis annak körülbelfül 10 évvel a fogházakba tör-

tént hivatalos behozatala után történtek s csak a munkások hértulcsigázásaiból származtak.

A verseny csak a válság pillanatában vétetett észre s azt lehet mondani, hogy a luxemburgi bizottság 1848-ban tette először figyelmessé a munkásokat azon károsításokra, melyeket azok nagyobb részt nem is ismertek s melyeknek szorosán véve, sokkal jelentéktelenebbeknek kellett mutatkoznok, mintsem igazolhatnák az előidézett előítéleteket s okadatolhatnák az okozott rendtelenségeket.

Teljesen döntő bizonyítékokból kitünik, hogy a fogoly munkások által s szabadoknak okozott verseny aránya mint 400 a 20,000 vagyis mint 1 : 50.

A központi fogházakban 17,297 fogoly van mindkét nemből, kik közül 2248, mint a betegek, aggodok, nem dolgozók s büntetés alatt levők közép száma levonandó, s ez által ama szám 15.049-re száll alá, kiknek munkahasznuk 2.066,257 franc. De ezen, az átlag munkálkodó foglyok számát előtintető 15.049-ből még 2051 fogoly vonandó le, kik különösen a belső munkákra és hivatali szolgálatokra alkalmaztatnak és 274,644 franc 90 centimes jövedelmet adnak. A gyárosok csak 12.998 foglyot foglalkodtatnak, kik 1.791,592 fr. 11 centimest kapnak, melyből ismét 1.526,586 fr. 53 c. 10,413 férfi-fogolyra és 265,000 fr. 58 cent. 2585 női fogolyra esik.

Levonva ebből némely fogoly rosz akaratát és tapasztalatlanságát, valamint a fegyelmi rendszabályok által igényelt időt: ezen 12,998 fogoly munkájával egyenlőnek lehet venni 6000 szabad munkását.

Ezen oly döntő adatok, melyeket a börtönök főfelügyelője, Diey ur barátságának köszöntünk, pontosan megjelölik a határt, melyen belül mozog a verseny. Ami ezenfelül még mutatja a szabad munkát illető veszély kicsinyiségét, ez azon körülmény, hogy a központi házakkal egyezkedett gyárosok nagyobb része megbukott. Ha némelyek

mégis nyertek, ezek az ellátási üzlet fővállalkozói voltak a foglyok összes szükségleteire, kiknél a munka, melyet a gyárosoknak hérbe adtak, nagyon mellékes dolog volt. De vethet-e 12.000 oly fogoly gyártmánya, kik, mint láttuk, 6000 szabad munkással érnek fel, és kik 60 különböző iparágat művelnek, nagy súlyt a mérlegbe a szabad, több millió karral bíró munkásosztály érdeke ellenében? És megdöntse-e ez érdek az üdvös alapelveket, mely a munkát az emberiség közös feladatává teszi? Bizonyára nem; mert a munka azért van, hogy javítsa a foglyokat, hogy könnyítse az állam terheit, hogy a foglyokat a szabadságukban félt fáradalomhoz szoktassa; továbbá szükséges, mert a szabadon hoesátottnak segélyforrást nyit és képesíti őt, hogy a társadalomban ismét becsületes lételt vivjon ki magának, és mert végre a tétlenség a foglyokba nemcsak a restséghez való hajlamot oltja be, hanem táplálja bennük azon vágyat is, hogy egykoron meghoszulják magukat a nyomoru helyzetért, amely alá a börtönben vetették.

A börtön-munka tehát sokféle okok miatt parancsoló szükséglet, s ezenfelül a verseny tekintetében, mint kimutattuk, távolról sem okozza azon, neki tulajdonított túlzott arányt a szabad munkához. De bármily kicsiny legyen is ama verseny, mégis hátrány marad az, melynek következményeit igyekezni kell megsemmisíteni, kevesbiteni. Abban álljon-e ez, hogy a munka szándékosan gyűlösteleonné tévessék, mint Angliában, hol Lamartine szerint, a fogoly, mint az evet folytonosan dolgozik forgó kalitkájában, a nélkül, hogy előre haladna? Senki sem fog egy ilyen, csak rom által kísért munka-modort méltányolni, mely a foglyokat arezuk verejtékében elfárasztja, anélkül, hogy ez által akár magának, akár a társadalomnak, akár az államnak használna. A mtülhans-i társulat egyik déli departementet illető iparműi vizsgálati dologban követelte, hogy

közgazgatási uton intézkedés tétessék az iránt, hogy a börtönmunka a napi piacon ne árultassék olcsóbban a magánmunkáknál, melynek az által kellett a kiegyenlítést helyre hozni, hogy a vevő többé nem az egyik munka nagyobb olcsósága, hanem a munka értéke által határozta-tott el a vételre. A foglyok kizár lagos alkalmazása oly cikkek készítésére, melyek még eddig nem készítették Franciaországban, egy új és mesterkéltszükséglet terem-tése, fényttzési cikkek gyártása a börtönökben, melyeknek készítése az arra szükségelt idővesztegetés miatt nem lenne elég nyereséges a szabad munkásokra nézve, foglalta el az első helyet a javasolt rendszabályok között. Lamartine a többek közt indítványozta a mosaique-munkát templomok és paloták padozata számára és szalma, káka és nemez szőnyegek készítését, melyeknek ára oly alacsonyra volt szabva, hogy könnyen behatolhattak a nép nyirkos és hi-deg lakásaiba. E fontos indítványokat fontolóra vévén, a nemzetgyűlés bizottsága azon nézetet igyekezett érvényre emelni, hogy maga az állam használja fel a büntető és fenytítő házakban készített minden munkát, mely rendszer Hollandiában, Bajorországban, Belgiumban és Olaszország némely jótékony intézeteiben már alkalmazva volt.

E szerint a börtön-munka által készítettnek ugy a központi házak szolgálatára szükségelt dolgok és a foglyok ruházata, mint a hadsereg ruha és lábbeli öltözete.

Az 1849 jan. 9-ki törvény eféle határozataiból következett, hogy az rendkívüli sok hátrányt hozott magával. Sőt lehet mondani, amint ezt tisztelt kartársunk Dicy a fel-tűgyelők főtanácsához intézett jelentésében említi, hogy ha martius 24-ki rendelet csak megszüntette a munkát, a január 9-ki törvény valóban megsemmisítette azt: „Mert az által — így szól — hogy ez a börtön-munka eladatását a piacon megfíltotta és a munka-bérlőktől elvonta a sza-badságot, az állam, mint egyedüli megengedett fogyasztó

által netalán nekik átengedett gyártmányokat bel-vagy külföldön eladni, a munkát lehetetlenné tették és a nemzet gyűlés által kikialtott jogoknak és a mindenki által oly nagyon érzett köteleességnek, a foglyokat munka által javítani. utjába elháríthatlan akadályokat dobott.“

A börtönmunka fentartására s az ebből a szabad munka ellen támadó versenynek teljesen jelentéktelenné tételére, a leghelyesebb eljárás Dicy szerint az volna, ha a börtönökben alkalmazott iparágak száma még sokszorosítottatnék s mindenik ág üzésére csak kis számú munkás használtatnék és főként a központi házakban még nem gyakorlott üzletek hozatnának be.

Végül a büntető törvénykönyv rendeletének minden legkisebb változtatása nélkül, azoknak csak kevésbé megszorított értelmezést adva, mezőgazdasági gyarmatokat lehetne életbe hívni a felnöttek számára és ott azon vidéki foglyokat foglalkoztatni, kiket a büntény természete és a jó viselet ily kedvezmény élvezetére méltóknak mutat. Dicy még abban is hatalmas eszközt lát a verseny még nagyobb megszorítására amit az elitáltak származása felől beszerzett tudósítások kimutatnak, hogy t. i. legalább fele részben a paraszt osztályba tartoznak azok; ez által el lehet kerülni azon viszásságot, hogy e foglyok szabadon bocsáttatásuk után a városokba huzódjanak a börtönökben tanult mesterségek gyakorlása végett.

Hamar észre lehet venni, hogy mennyiben egyeznek Dicy nézetei a miéinkkel és szükségkép mily kiterjedést engedhetünk mi azoknak ?

A szükségesség, a fogoly-munka egy részét földmivelésre fordítani, már sok gondolkozó fő által elismertett. Dupectiaux a belgiumi börtönök és jótékony intézetek fő-felügyelője 1848 ban az igazságügy miniszterhez beadott jelentésében a hathatós, a versenyt megszorító rendszabályokhoz számítja: 1) a börtön-szükségleteket beszerző mun-

kát, 2) kivitelre határozott iparágakat, 3) tökéletes új iparágakkal való foglalkozást, 4) földmívelést.

Én is figyelmessé tettem 1842 óta a clairvaux-i központi ház felőli jelentésem által a felsőbb hatóságot ezen körülményekre. „Különösen a munkák természetének és szervezetének tekintetében, melyeknek a foglyok alá vannak vetve, lényeges változtatások volnának eszközözlendők“ így szoltunk.

Kivánatosnak tartom, ha nem is egészen, de legalább részben, hogy azon ártalmas munkák, melyek a foglyot ülésre és sötét, szűk műhelyekben való lételeire kényszerítik, a testi erőt edző szabad levegőn végzendő munkák által helyettesíttessenek. Indítványoztatott a sétányok sokasítása és hosszabbítása a fogság kellemetlenségeinek csökkentése végett; de a bűntevők nem szórakozás, hanem büntetés végett vannak ott. Egyszóval, átlátják bizonyos javítások megtételének szükségét, csak a kivétel „miként“-jében fekszik a nehézség.

A mezőgazdasági rendszer, nézetünk szerint, nagyon alkalmazható fiatal foglyokra, de az leendő a felnőttekre, férfiakra és nőkre? A múlt évben Dr. Fourcault, kartársaink egyike, felolvasást tartott az akademiában az egészségellenes viszonyok felett, amelyekben nyilvános intézeteink léteznek és felolvasását azon felhívással végezte, hogy a foglyok naponként kétféle foglalkozási módot tuzenek, egy ülőt és egy fárasztót, melyek egymást kölcsönösen kiegyenlítik és az egészség hátránya nélkül a munka-órák nagyobb számát engedik meg. Ez eszmét figyelemre méltónak tartom.

Nevezetesen Clairvauxban láttam eszmémet megvalósulni. 18, szándékosan a görvélykórosok, scorbutosok, gyengék és lábadozók közül választott felnőtt fogoly 1847-ben naponként az intézettel szomszédos erdőbe küldetett, s az uradalmi erdők tisztítására alkalmaztatott. E rendszer-

bály nagyon üdvösnek bizonyult be. A szabad levegőnek és egyszersmind test erősítő erőgyakorlatoknak kitett munkások rövid idő alatt részint jobb, részint tökéletes egészséget szereztek.

A következő, 1847. májusi jelentésinkhöz esatolt táblás kivonat e tény pontosan kimutatja.

A napi jegyzék száma	Egészségi állapot az erődbe küldés idején	Egészségi állapot 1847. május 10-én	Észrevételek
18.350	Hosszu fogság következtében meggyengült	Észrevehető javulás	Tettlegesség miatt elítelve
21.760	Nagyon gyenge; hosszas fogság	A javulás a legjobban uton	Tolvajlás m. i.
22.268	Tüdőbajból lábadozva	A javulás újjan	Szemérem ellemítámadá-m. i.
19.129	Egészségi állapot középszerű	Kielégítő	Tolvajlás m. i.
24.586	" " " " " " " "	Még lehetős	"
23.350	" " " " " " " "	Kielégítő	"
23.843	" " " " " " " "	A gyógyulás a legjobban uton	"
24.028	A házban kitört görvéllykór, görvéllykór, szorongás, szív- és tüdőbetegség	Jobban van	Zsebtolvajlás m. i.
21.157	Csipő bántalmak, szív- és tüdőbetegség	Javulás újjan	Tolvajlás m. i.
23.155	Harmadik fokú görvéllykór	Észrevehető javulás	Száműzés megtörése m. i.
24.880	Gyengeség a lábszárakban, általános láncadság	Tökéletes meggyógyulás	Tolvajlás m. i.
24.580	Elbgyadás, gyengeség a lábszárakban	"	"
25.158	Általános gyengeség	"	"
25.435	Gyenge szem	"	"
24.212	Tökéletes testi romlás	Görvéllykór javulás nélkül	Orgazdaság m. i.
20.604	Görvéllykór, általános gyengeség	Teljes meggyógyulás	Verekedés és testi sérülés m. i.
23.360	Teljes testi kimerülés, verbanvás	Észrevehető javulás	Zsebtolvajlás m. i.
21.543	Tökéletes testi romlás; oldal-fájdalmak és gyengeség	"	Tettlegesség m. i.

Meg kell még jegyeznünk, hogy e foglyok közül egyik sem kísérlette meg a szökést. Az igazgatóság e kedvezményből adott foglalkozásra oly nős férfiakat alkalmazott, kiknek gyermekük volt, vagy kiknek családja a szomszédos helyeken lakott, vagy oly foglyokat, kiknek szabadonbocsáttatásuk közel volt, vagy jóösszeg megtakarított pénzüik volt, végül a jó és rendes viseletű foglyokat. Egy központi fogházi felügyelő és két erdőkerülő elegendő volt a felvigyázatra.

Ily kísérlet jó kimeutetele természetesen azon feltételek vezetett, hogy oly foglyok nagy száma is alkalmazható mezei munkára, kik nem tartoznak az utóbb említett osztályba, tehát súlyosabb büntényt követtek el és még nagy idő van szabadonbocsáttatásukig, a nélkül, hogy megszökésüktől félni lehetne. Természetesen először az elkövetett büntény nemének s ez után bizonyos személyes bizalmat keltő tulajdonságoknak kell közreműködni ily munkások megválasztásánál.

De magából a mezőgazdasági munkák behozatalából, melynek jótékony befolyásaira az elairvauxi és petit-bourg-i példákon kívül még többet hozhatnánk fel, ha ez szükséges volna, a versenynek ismét egy új határ kevésbé észrevehető neme keletkezik a szabadlakosokra nézve.

E hátrány csaknem tökéletes megszüntetésére valódi eszköz lenne a foglyoknak a munkák oly neménél és módjánál leendő alkalmazása, melyek az idő-tartam miatt melyet igényelnek, valamint a nagyszerű arányok miatt melyek szerint folyamatba kell tételniök, azoknak közreműködése nélkül alig létesülhetnének; mi itt bizonyos nagyszerű nyilvános munkálatokat értünk, melyeknek kivitele a tekintélyes munka-erő és költség miatt, melyet igényelnek, a foglyok közreműködése nélkül lehetetlen volna a kormánynak. Ily munkálatok: a régi akna-menetek felkutatása, mely oly munka, hogy a magány-ipar nem

vállalkoznék erre; a sivatagok termékenynyé tétele; a folyam-medrek kijavitása, folyam gátak építése, kőbányák kiüvelése, gazdátlan földterületek üvelése, és egészségtelen vagy elhanyagolt helyek javítása egészségügyi szempontból.

E tekintetben jelentéseim ismételten jelezték azon elengedhetetlen javításokat, melyeket az állam jelenlegi állapotára követel.

Clairvauxban van egy, a fogháztól lejtősen menő nagy darab földterület, hol a víz, vezeték hiánya miatt, folyton összegyűl. Eyssisben, Loosban, Ensisheimban, éppen ily vagy még nagyobb egészség-ellenes dolgok léteznek. Egyszóval: sohasem lehetne félni ily dolgok valamikori hiányától, de attól sem lehet tartani soha, hogy a haszon nem felelne meg az állam által a kivitelre tett áldozatoknak. Chanal, a magas-alpok öreg prefektje, egy érdekes munkában azt akarta bebizonyítani, hogy Emburn foglyai egy alagut építésével volnának foglalkoztathatók, mely a Bayard hegységet vágná keresztül és egyidejűleg egy öntözési csatorna pályát, valamint ennek kellő irányt adhatna. Nem vagyunk képesek megítélni, mennyiben kivihető ez eszme, de Chanal, támaszkodva a magas alpok fő mérnöke által e tekintetben mondottakra, bebizonyítani igyekezett, hogy ez alagut átfurása az államot 80000 franc évi bevétellel gazdagítandja és a bikafajnak az egész országban meghonosítását lehetővé teendi. Éppoly kimutatta, hogy egy ily munka, az általa nyújtott haszon és az általa nyitott kedvező kilátások daczára, soha sem jöhetne létre a foglyok közreműködése nélkül, mert egyedül a munkásokra majdnem 3 millió franknyi kiadás igényeltetik.

Hasonlókép áldásához javításokat lehetne tenni Franciaország több helyein. Ki fogja p. kétségbevonni a folyam-gátak nagy fontosságát, melyek az alpesi vidékeket

elpusztítják, s megfélemtetéstüknek ellenállanak, s magukkal ragadván a termékeny földet, az által elszegényítik a vidéket? E tekintetben Surell mérnök egy mélyen meggondolt indítványban közölte a figyelemre méltó eszméket.

Igy nagyon könnyen védhető volna a partvidék sok ponton a tenger rohamai ellen, ha a foglyokkal hasonló védgátak készíttetnének azokhoz, melyek Németalföldet védték az előntés veszélyei ellen. Így a Sz. Michel körüli vidék, melyet a tenger el-elönt, könnyen mivelhetővé tételhetnék és ugyanily rendszabályok volnának foganatosítandók a Durance, Loire, egyszóval minden nagyobb folyóknál. Azon felül alkalmazhatók volnának a foglyok, esakhogy közönségesebb módon mint eddig, magának a fogháznak javításainál és építésénél, ez alatt értvén a külső, a bekerítő falak munkálatait, miután ama bekerítési falak a tulajdonképi börtönhöz még nagyon közel vannak.

A felvigyázat nem képezne nagy nehézségeket, miután a foglyok megszökésétől nem nagyon tulságosan kell tartani, mint ezt a Clairvaux fogháznál láttuk. Cbanal azt mondja, hogy az embruni központi fogház igazgatója általában tartotta az ily félelmet; „900 foglyom közül — így szól — 4 vagy 500 fölöl kezeskedem. 25 gyalogkatona és 8 felvigyázó őrizete alatt minden nyugtalanság nélkül lehet őket dolgoztatni a börtönön kívül. Ezen, jöviselettük elismeréséül adott munka ezenkívül jobban kezeskedik a börtönök nyugalmaról, miut bármily más rendszabály.

Még tovább terjeszthetők e tekintetben a reformkísérletek. Dugat Henrik ép oly helyes, mint új eszmék által bebizonyította a lehetőséget különböző helyeken, s különösen Algierban u. n. mezőgazdasági gyarmatokat rendezni be.

„E fogsági rendszert — így szól — büntetési, biztonsági és költségű szempontból nagyon veszélyes újításnak lehet tekinteni; de ha megfontoljuk, hogy a büntető törvényeknek nem a foglyokat befogadó hely tágas voltára, ha-

gyárak közvetlen szomszédságát lakták, ahol az emberek veszélyes felhalmozódása folytonosan egészséget veszélyeztető állapotot táplál.

De nemcsak nagyobb a halálozási arány a falusiaknál, hanem maga a halál is gyorsabb. A halálesetek nagyobb része, egészen ellenkezőleg a többi munkás-osztályokra nézve bizonyult tapasztalattal, a falusi lakosoknál már a fogság első és második évében fordul elő.

Továbbá nem kellene megengednünk bizonyos közgazgatási előítéletek uralmát.

Egy időben azon reményt táplálták, hogy a börtön mintegy maga a börtön által fedeztetik, támaszkodván e tekintetben a katonafegyházakban elért eredményekre, hol a bevételek nem haladták túl, legalább átlag fedezték, a kiadásokat.

De ki nem találja ki rögtön e hasonlat gyenge oldalát? Miként helyezhető párhuzamba a katonai fegyház a központi házakkal, oly különböző büntények és foglyok egymással? Az egyik oldalon testi és erkölcsi erő, fiatal-ság és a katonai élet élénk szokasai és oly büntetések, melyek általánosságban nem becsületlenítők, melyek szigorukat csak egy különös törvényhozás alkalmazásának köszönik; a másik oldalon erkölcsi és testi gyengeség, szívromlottság, ragaszkodás a semmittevéshez, semmi hajlam rendre, elfeledése a becsületesség és becsület minden alapelveinek. Ami az egyiknél elérhető lesz a fegyelem útján javítási törekvések és munka által, a másiknál teljesen láthatólag nem lesz várható és semmi esetben sem lehet reményleni a központi házaktól azon hasznokat, melyeket a katonai fegyházak, s különösen a régóta, Leroux, az ügyes, okos, állhatatos kapitány által vezetett Saint Germain-en-Laye intézet felmutat.

Általában mondhatni, hogy ha a munka magában véve erkölcsi szükségesség a börtön tekintetében, mezőgazdasági

vagy szabad levegőn eszközözlendő munkává kell azt változtatni, a szabad munkának adott verseny még inkább leendő kisebbitése és a foglyok egészségi érdeke miatt. A mezőgazdasági munka kizárólagos behozatalának gondolatától távol vagyunk, mert egyrészt ennek általánosítása megfosztaná a büntetést üdvös hatásától, melyet némely foglyokkal éreztetni kell; másrészt nagyon komoly akadályt gördítene a javulás útjába, mert, ha nem különíttetnénk el a gonosz indulatok a nagy tömegtől, a ragály azok által minden elővigyázat daczára terjesztetnék. Eufélgva két munka- és két fogsági rendszer volna behozandó. Hozzátegyük-é, hogy vegyes rendszerünk e kettős kívánalomnak megfelel? A javíthatatlan foglyok számára feltartott czella-negyed által, rendszerünk, ha korlátolt, de mégis elegendő tért ad az iparnak, s a társas fogság fokozatos alkalmazása által a foglyok többségének a mezőgazdasági vagy más, mozgékonyabb foglalkozásra hő kiterjeszkedhetést.

Táplálkozási rendszer.

Az újabb tapasztalat által némely tudományos igazság újabb megerősítést nyert; e tapasztalatoknak, az által, hogy az általános egészségügyi tannak határozott alapot nyújtottak, a hörtön-egészségtígy alapjául is kell szolgálni. Már elébb fejtegettük, mily pontig köszöni az ember életét a külső levegőnek, mily bensőleg van az a légköri viszonyokkal összeforva. De az ember nemcsak a tüdő által, hanem az emésztési szervek által is él. A levegőhöz, melyet magába szí és ismét kilhel, és melyet alig nélkülözhet egy pár pillanatig, sorakoznak a tápszerek, melyeket megemészt és átváltoztat. E tápszerek czélja szervezetének fejlesztése és folytonos segélyezése, ennélfogva nemcsak át kell változtatniok az emberi test szövvényeit, hanem ennek a táplálék mellett melegséget és életet is nyújtani.

Működésük egyik leglényegesebb feltétele a sokféleség marad, azért azon hit, hogy kizárólag növényi tápszerekkel élhetne az ember, mint ezt a keresztyén remetek tették és a karthausiak s bizonyos fokig a különösen földmivelő népségek teszik a mai napig, oly tévedés, melyet a tudománynak le kell rombolni. Az állati szervezet határozott a táplálkozás törvényei felett: maga a természet nyilatkozott a növény-evőknek csak a rájuk szabott táplálkozásra alkalmas fog és emésztési szervezet adása által; a más nemteknek, melyek élelmüket a növény- és állatvilágból veszik, rövidebb emésztési csatornát és a hústápszer kellő elkészítésére néhány fogat adott; az embernek pedig, ki e különböző képességeket és szükségleteket magában egyesíti, nem csak, mint a növényevőknek és őrlőknek metszőfogakat, nem csak mint a husevőknek, szemfogakat és zápfogakat adott a növényi tápszerek megőrlésére, száraz liszt-tápszerek összezuzására, kemény husok megrágására sőt a csontok megőrlésére is: hanem egy általános szervezetet is, mely nemcsak könnyűvé teszi a táplálkozás változatosságát, hanem annak megszerzésére minden eszközzel is bír.

„A szerves tápanyagok vegytani vizsgálatánál — mondja Londe — úgy találták, hogy némelyek három elemből: élelyből, könenyből és szénenyből állanak, másoknál ezekhez még légeny is járul. Egy osztályozást alapítva ezen elemzésre, Magendie indítványozta, a tápszerek két osztályát venni fel, nevezetesen egyik, mely semmit vagy igen kevés légeny-t tartalmaz és egy másik, mely ezt nagy mértékben bírja. Ez osztályozást annak vizsgálatával használta fel Magendie, vajjon az emberi szervezet légenye a tápszerekből vagy pedig a belélegzett légköri levegőből származik-e? Ebből nem kell azon, némelyek által vont következtetést hozni, — jegyzi meg Londe — hogy a légeny tartalmu tápszerek különösen

táplálók, azt azonban el lehet fogadni, hogy semmi, csak egyedül magában nyújtott alapanyag az ember életének fentartására nem alkalmas és hogy az ember változatos táplálkozást szükségel. Ebből a priori és minden további kísérlet nélkül kitűnik, hogy a testek kemény és hig anyagai nem elkülönzött elemekből, hanem az elemek vegytani összeköttetéséből állván, mind ezen szerves vagy szervetlen elemeknek szükségkép fel kell találtatniok az emberi tápszerekben.*

A táplálkozási módban tehát természeti törvény, alapelv: a változatoság. De ezen változatoságot nem lehet határozottan osztályozni vagy határát kiszabni.

Ha az ember általánosan a növény és hus táplálkozás szükségzeit érzi, ismét testi tulajdonsága, természeti mivolta dönt a felett, hogy mennyit kell bevenni ezen tápszerek mindenikéből testi erejének fentartására. A tápszerek megválasztásának észszerűleg ép úgy a testi szervezet különbségén, mint a szokások természetén és a munka irányán kell alapulni. A táplálkozás soha sem egyforma a szabad életben, miután mindenki szükségletei és módja szerint szerzi be élelmét.

A fogságban az egyformaság, bármily szükséges legyen is gazdasági szempontból, hátrány leendő és majdnem kínzás, mivel itt sem a testi szervezetek, sem a hajlamok egyenlők nem lehetvén, a szükségleteknek s az evési hajlamoknak is különbözőeknek, sőt ellentéteseknek kell lenni.

De mindenki átláthatja, mily nehéz volna, egy, minden egyénnek megfelelő táplálkozást hozni be a börtönökbe. E tekintetben, a testi szervezetek nagy tömegére általánosan alkalmazható viszonyok behozatalára kell szorítkozni, de az orvosokat is fel kell hatalmazni, a szabály alól kivételeket tehetni, hol ezek testi szervezet és hosszas szokás által egy bizonyos táplálkozáshoz, parancsolva vannak.

A börtönök jelen állapota e tekintetben nagyfontos-

ságu reformokat igényel. Ismerjük mind azon változásokat, melyet e rendszer szenvedett, s nem lehet elítélni, hogy ezen változások sokféle értelemben a foglyok azon egyensúlyának megváltozását eredményezték, melynek szükségkép kell állani a nyereség és veszteség, továbbá a gazdagon pótló élelmezés tápláló hatása és a fogság lassító érzete, s a hő és tiszta levegő hiánya által okozott kimerülés között.

Megdöbbsenti az embert — ismételjük — ha a központi házakat bejárja, a szenvedés és a mély leveretés kinyomata, mely csaknem minden arczon látható. Sápadt arczszin, rendkívüli soványság, nyugtalanító pöffedség, ezek a vizsgálódó előtt általánosan nyilatkozó jellemző vonások. Azonban a romlás ezen jelei bizonyára nem egyedül az élelmezési viszonyokhoz tapadnak. Az előbbi visélet, a szabad életben elkövetett kicsapongások, többeknél talán a börtön-munka túlsága, másoknál a bánat és aggodás öszhatásai hozták létre ez eredményeket.

Ami a táplálást megvonása által való büntetéseket illeti, ezek mindig ártalmas behatással voltak a foglyok egészségére. De ellentetés is emeltetett e veszélyes rendszabály ellen. Mímagunk is 1844. jun. 20-án kelt s egy elsőrangú központi házat illető jelentésünkben irtuk a következő sorokat, miután e fogház sötét czelláinak természetét, a sötét és dögletes pokol nemét, melyek egy más korból és civilizatióból látszottak származni, festettük: „Ez még nem minden; a sötét czellával büntetettek pusztá kenyer és víz táplálkozásra is szorítottatnak. Reggel beadják egész napi ételmüket, s többet nem ügyelnek rájuk. E megrovandó egykedvűség okozza, hogy némely erős éhségtől k inzott fogoly részletét rögtön elfogyasztja, s ezután igen nagy időköz alatt semmi tápot nem vehet; mások ellenben, étvágy hiányában, vagy mert valóban betegek, ke-

nyertüket több napokig el nem fogyasztják, a nélkül, hogy ez észrevételnék.

Csak 1842-ik év július és augusztus hónapjaiban 300 napi sötét czellára történt elítéltetést számitottak, kenyéren és vizen. Alig gondolnak azon veszélyekre, melyek e miatt ezen szerencsétleneket érhetik, vagy az általuk hallatott panaszokra.“

Néhány fogházban aunnira haladtak a fegyelmi rendszerben, hogy a foglyok, teljesen eltekintve az élelemnek a sötét czellában való leszállításától, ezenfelül még egész heteken, sőt hónapokon át csak vizet és kenyeret kaptak az általuk végeztetett fárasztó és nehéz munka daczára. Sőt annyira ment, hogy — mindenestre csak kivételesen — az élelmezés csak pusztá kenyér-adásra szorítkozott, mely már nem egyszerű visszaélés, hanem botrány volt, mely ellen teljes erélyvel működni kötelességünknek kellett tartani és amely ellen a börtön-orvosok is a legki-tartóbban buzgólkodnak.

A kormány eleinte nem vette figyelembe az utobbiak legesdeklőbb kérelmeit sem, mert úgy tekintették őket, mint a foglyokért nagyon is aggódókat s tulságos jóakárokat. De egyszersmind érezte a szükségét, felrészatva különös, a feltgyelők jelentéseiben feljegyzett tények által, nem nyujtani alkalmat panaszra az elégtelen élelem miatt egyetlen egy fogolynak sem, bármilyen legyen is büntetése és bármilyen természetű bünténye. E rendelkezés a törvény által is (613-ik szakasz) világosan kimondatott.

Jelenléttünk a feltgyeleti tanácsban, az általunk tett és tisztelt kartársaink által elfogadott indítványaink, melyekkel bizonyos tekintetekben némelyek közülök megelőztek, nem maradtak — a mint legalább magunknak bizelgünk — hatás nélkül az 1844. febrnár 17-én kelt Duchate körlevelében kifejtett nézetekre minden hatás nélkül. Ezen javaslatok, nagyobbrészt csak azoknak ismétlései, melye-

ket mi, mint az orvosi akadémia bizottságának előadó, már 1835-ben tettünk, főkép egy második hus-élelmezés elfogadásából és a rendes táplálkozás változatossá tételéből állott. E körlevél így szólt: „Egy második hus-élelmezés rendszabálya tanácsoltatott nekem a királyság fogházainak több felügyelője által. Itt az idő, figyelmesebben vizsgálni, vajjon csakugyan elengedhetetlen-e ezen rendszabály, vajjon a foglyok általános egészségi állapotának emelése parancsolja-e ezt? Miután a tápszerek változatossá tételének a foglyokra nagyon észrevehető hatást kell gyakorolni, jó volna vizsgálni, vajjon a jelenlegi heti élelmezés is elegendő változatosságot mutat-e, és vajjon nem volna-e szükséges azt e tekintetben javítani? Az élelmezés körülbelül ugyanaz mindentűt. Ezen egyformaság az által idézhet elő hátrányokat, hogy néha nagyon rögtönös változtatását idézheti elő azon élelmezésnek, melyhez az elítéltek gyermekkoruk óta szokva vannak. Ennélfogva minden változtatásra ráállanék, mely e tekintetben szükségesnek tekintnék. Így megengedném a helyek szerint a tej használatát, tisztán, vagy más tápszerekkel vegyítve, hol ez a lakosság fő táplálkozása. Ugyanez áll a pép-nemüekről, a melyekhez a tengeri, zab és másféle lisztek használhatóak és ebédre vízben főtt burgonya kiosztásáról.“

Az igazgatók önállólag s ezenkívül a központi házak orvosa által is ösztönözve, amennyire hatás körük terjedt, szabályszerű s a foglyok egészségét védő szabványok hiányában, élelmezési pótlékokot kezdtek életbe léptetni és ha némely fogházakban a május 10-ki rendelet szigorú egészségügyi szabályait mégis átlépni merészelték, ez, ki kell mondanom, ama szigor lehető semlegesítése végett történt.

Láttuk egy elsőrangú központi ház munkaadóját, ép oly okos: mint emberbaráti sugalmazás által vezetettve, s úgy a foglyok: mint ünérdekében munkásainak buzdítására

stílt húst, kolbászt, sőt még bort is adni. De a későbbi rendelkezések által, melyek a munka-bérbeadás rendszerét felfüggesztették, megszüntetett ezen gyakorlat is, mely addig a fogoly élelmezés elégtelenségét kiegyenlítette. E megszüntés csakhamar érezhető lett a foglyok egészségi állapotánál. De e káros hatás még érezhetőbb és ártalmasabb lett, midőn az ügykezelés rendszere, mely, mint fenebb említettük, néhány fegyházban a munkabérbe adás helyére lépett, ama tápszer-pótlékokat megszüntette és e mellett oktalannul meghagyta a munka-részleteket azon magasságon, melyre csak amaz élelmezési javítás emelhetette.

De nem mindentűtt maradt észrevétlenül az ily vesztély. Így a gaillon-i központi fogházban az ügykezelés behozatala óta hetenkint kétszer adatott hus, mely elébb hetenkint csak egyszer történt. Ezenkívül nagyon hasznos kedvezmény folytán megengedett a foglyoknak még hus-és gyenge bor-részletek beszerzése is.

Ezenfelül e föigazgatósági hatóság megrendelte, idővel meggyőződván ismételen a dolgok valódi állásáról, több orvos tanácsára és egy újítás különös behozatala után, melynek hasznait bebizonyítani igyekeztünk, hogy a foglyoknál leendő stílt vagy pörkölt hus kiosztásának lehetlensége miatt, az gyakran süttessék a kemenczékben, a helyett, hogy folytonosan vízben főzetnék meg. E rendelet lényeges hasznot eredményezett, mert tudvalevőleg a mód, mely szerint egy anyag főzetik, ennek tápláló tulajdonságait lényegesen kevesbítheti és sokszorosíthatja. A vízben főzött hus elveszti kocsonyáját (gallert) és kocsonya-kivonatát (osmazont), melyek feloldódnak és csak rostos alkatrészeit tartja meg csekély állati kocsonya-részletekkel, melyeknek sem élesztő sajátságaik, sem különös izük nincsenek. A kemenczékben süttött hus táplálóbb ugyan, de nagyon kiszáritott. Ellenben a hus pörkölése megtartja annak minden tápláló tulajdonságait, élesztő és

egyszersmind erősítő táplálékot nyujt és mindenféle testalkotásuaknak egyformán hasznos.

Régi előtélétek és új gazdasági nézetek által azon hitre éreztették indítatva magukat az emberek, hogy a kenyér elegendő volna a foglyok erejének fentartására és ezért azt bőven osztották. E halbit nagyon ártott a foglyoknak és a már létező gyengítő körülményekhez egy újat csatolt. Ezenfelül az itt használt kenyér gyakorta már az arra használt liszt hibás alkatrészei, még gyakrabban elkészítési módja által ártalmas. „A rossz kenyér — mondja kitünő kartársunk Pariset — nem táplál, csak a gyomrot terheli, erőt igényel, de nem ad.“ A rossz élelmezés hatásai a testre ismeretesek; az abból származó táp nagyon vékony és az azt magába vevő vért rosszabbítja; az élettevékenység elalszik, a test sinlődik, a lélek erőtlen, a benső lehangolt és elkeseredett. Természetes, hogy a fogoly gyűlöli azt, ki őt rosszul táplálja; innen jön, hogy szívét zárva találja az erkölcs.

Hogy indítsák meg őket intéseitek, kik nyomoruk iránt érzéketlenek vagytok? És mi marad egyéb hátra azon embernek, ki magát, mint a többiek közül kidobottat látja, azon ohajnál, hogy a többiek elleni átkozódások közt haljon meg?

Azon tapasztalás is tétetett, hogy a folytonos és sohasem csillapított éhség kínjai miatt a foglyok fel akarták magukat akasztani; mások egy oly szerencsétlen élet meg rövidítése végett valóik dűhbel rohantak a legláztóbb bűnökbe. Ha azt akarjátok, hogy a foglyok megtartsák a fegyelmet, ne izgassátok éhség által és ha megakarjátok kimélni őket a kínoktól, magatokat a szégyentől, nekik jó tápszereket nyujtani ne habozzatok. Kevés kell abból kielégítésükre, míg ha tán rossz élelmezést adtok nekik, erejüket semmisítitek meg, elcsigázzátok őket, a nélkül, hogy valaha kielégítnétek.

Itt még elválaszthatatlan egymástól a takarékoság és az ember-szeretet.“

Egyik általánosan behozandó rendszabály volna, megakadályozni a foglyokat kenyerük egy részét félre tenni, hogy azt később kedvük szerint fogyasztsák el és ezen tilalmat az által egyenliteni ki, hogy evésük idején annyi kenyeret fogyaszthatnának, amennyit akarnak.

Ez ujítás minden bizonynyal az élelmezési rendszerbe hozott rend által, lényegesen hozzájárulna az egészségi állapot javulásához, a nélkül, hogy a kormányt észrevehetőleg terhelné; mert ha a jelenlegi részletek elégtelenek bizonyos foglyok számára, amint gyakorta tapasztaltuk: ismét igen nagy lenne másoknál és így a szükséglet s az étvágy közti arány körülbelül az maradna, mint jelenleg.

Végül: tények által elegendőleg be van bizonyítva, hogy a jelenlegi élelmezési rendszer nemcsak magában véve több tekintetben hiányos, hanem ezen hiány még nagyobbabbá teszi az ügyetlenség, vagy gondatlanság által, mely a tápanyagok kiválasztásánál és készítésénél nyilatkozik.

A víz, a foglyok egyedüli szabályszerű itala, azokra rossz vagy jó, de mindenesetre jelentékeny hatást gyakorol és ezért a börtön-egészségügy e részének igen nagy fontosságot kell tulajdonítanunk.

Ha a víz tiszta és jó alkatrészekkel bir, könnyű emésztés, sőt üdvös tápanyag hathatós és hatalmas eleme lesz, bár bizonyos esetekben, mint Magendie kísérletekkel bizonyította, már magában felszíható a gyomorban, vagy az emésztési csatornában.

Mértékletesen véve be, lényegesen használhat, ellenben nagyobb mennyiségben, nevezetesen az emésztési működés idején, megakadályozza a gyomor szabályszerű tevékenységét.

Igen nagy mennyiségben véve, megváltoztatja a vér

élető tulajdonságait, mesterséges és savós vérbőséget idéz elő, s így meggyőződésünk szerint, elősegíti a sápadt, pöf-fedt kinézést, mely a foglyoknál oly általános.

Minden tudós ismeri a víz vegytani összetételét, s meghatározhatják, vajjon szilárd és változatlan atkatrészei (88.²⁹ rész éleny és 11.⁷¹ r. köneny) idegen részek által meg vannak-e változtatva, használván e célra kémszereket és pedig légsavas ezüstöt, sóskasavas léggőneget (oxalsau-eren Ammoniak) vagy gubacsot; vagy tartalmaz-e a víz mészsavakat, mely célra sósavakat, kén összetételeket és szénsavat használhatunk; és továbbá: vajjon vannak-e a vízben állati anyagok, melyek mindig rothadásban vannak és ezért veszélyesek?

De ha egyedül csakis a tudomány képes felismerni s megmutatni a víz pontos összetételeit, de annak vannak oly physical és vegytani sajátságai, melyeket mindenki képes felismerni gyakorlat által, és melyeket mindedig nem méltányolnak eléggé.

A szagtalan, tiszta, kellemetlen íz nélküli víznek édesen vagy sózva fel kell oldania, szappant teljesen és gyorsan, s a hus, főzelék és száraz hüvelyes vetemények főzésére alkalmasnak lenni. A víz ez utóbbi sajátsága elengedhetetlen, mert nemcsak tisztaságát bizonyítja, hanem a foglyok élelmét is táplálóbbá teszi.

A legegyszerűbb háziasszony is megfigyelhette, hogy a száraz hüvelyes vetemények nevezetesen, a helyett, hogy megpuhulnának, keményekké lesznek a kut- vagy mésztartalmu vízben. Ezért a vidéken főzésre gyakran inkább használják a tisztátalan pocsolya-vizet, mint a fris és tiszta kut-vizet. A fogházakban nem adnak semmit az ilyen előítéletekre. Kivéve azon napot, melyen zsiros táplálékot adnak, kis mennyiségű és középminőségű hust dobnak ropant nagy fazokakba, hol az oly vízben, melynek ártalmas voltát annak szaga és ize elárulja, vastag lévő főzetik.

Csak az hiányzott még, hogy a víz mészsav tartalma is legyen, hogy a mindenik fogolynak kiosztott száraz hüvelyesek az ezen víz okozta keménység által erősítő élelem helyett emészthetetlené és a hus főzése által nyert kövér leves kevésbé jóvá tétessék.

Itt a helye megemlíteni, mily czélszerű lenne az esőviz szorgalmas gyűjtése és ennek italul és tápszerek készítésére leendő használása. (25.)

Mintán semmi, mely az egészség fentartására szolgál, figyelmet nem érdemlő nem lehet, nagy vigyázatot ajánlunk az edények választása és tartása tekintetében, melyek konyhai használatra és kemény vagy folyékony anyagok megőrzésére szolgálnak.

Némely nyilvános intézetekben, hol a létező vízmenyiség a szükségletnek nem felel meg, ez víztartókban vagy széles czinezett vízfogókban gyűjtetik össze és tartatik, mely szokás nagyon veszélyes a víz azon sajátsága miatt, hogy az ilyen a fémlegetek feloldja. Gyakran heves betegségek támadtak a börtönökben nem más, mint az által, hogy feloldás következtében némi ólom-éleg származott; mert ma mindenki tudja, hogy a légköri levegő s az ólom nedvességének egyesült hatása következtében igen könnyen átváltozik az ólom oxydhydrat állapotná, sőt szénsavas ólom-élegé is.

A fogházakban vas, öntött vas, réz, sőt még horgany edényeket, fazekakat és tálakat is használnak, s e fémek mindenike, bár különböző arányban, a legéletveszélyesebb öszszeköttetéseket hozhatja létre. A czinezésnek kellene megakadályozni az ilyenmű veszélyeket; de csak akkor éri el célját, ha tökéletes és lehető leggyakrabban ujittatik, különben csak nagyobbítja a veszélyt a gondatlanság által, melyet okoz. A központi házak konyháiban használt kemenczék messze elmaradtak az újabb ipar haladásaitól. Az égő anyagok óriási pazarlása daczára csak nagyon töké-

letlenül főzik meg a tápszereket, a tulságos nagy főző üstök jelentékeny tüzelés által hevítettnek. Az ily egyes körülmények elhanyagolása Franciaország majd minden intézeteiben megtörténik, melyeknek lakosai nem készíthetik el maguk ételmitket. És mégis könnyű volna ezen segíteni. Azon iparosok, kik „hollandi társak“ czím alatt Párisban letelepedtek, főzésre jól megválasztott vizet használtak, a hust csekély tűz mellett közepszerű edényekben főzték, és a hust, annak egyes rost-csomói összetartása végett, fonalakkal összekötötték, mi által kitünő levest és legalább a szemnek szép hust nyertek, habár e czélra teljesen közönséges darabokat használtak.

E [megjegyzések még jobban illenek a főzelék és szárított hűvelyes vetemények főzésére. Bármily közepszerű minőségű, bármily hiányos elkészítésű legyen is a hus, még is kellemes az a foglyoknak s változatosságot ad a rendes ételmezés gyengítő egyformaságának. De az év csaknem minden napján szárított hűvelyes veteményt kell fogyasztaniok evési idejűk egyikében. Néhány fogház kivételével, melyekben az igazgatóság emberbaráti szeretete s a tápszerek szállítóinak méltányossága átlépi a közönséges határokat, e hűvelyes vetemények rossz minőségűek, régiek, rosszul fűszerezvék és, mint már mondtuk, e czélra nagyon alkalmatlan edényben főzetnek. Ennél fogva utjokat az emésztési csatornán keresztül, mint teljesen közömbös anyagok, mint fa veszik, vagy mint némely, mérgező tulajdonsággal nem bíró fémek.

Midőn e munka történeti részében a különféle változásokat festettük, melyeket a foglyok ételmezése lassanként megért, arra is figyelmessé tettük olvasóinkat, hogy az, szabályszerűleg legalább, soha sem volt oly állományu és oly alkalmas a nagyon hoszu időn büntetett foglyok egézségének védelmére, mint volt és milyen ma is a szomszéd népeknél. Egyszersmind említettük a szoká-

sokat, vagy inkább a visszaéléseket, melyek által némely pénzzel bíró fogolynak megengedettett az éléstárakból meglehetősen nagy mennyiségű erjedt ital beszerzése. A foglyok, kik ebből általában hasznot húztak, olyanok voltak, kik beestelen személyek vagy büntársak által nyújtott segélyből éltek s a legelvetemültebb egyének közé tartoztak, s ez által a börtön-élet rendetlensége valóban megütközést keltő botránynya lett. 1839 előtt a szeszes italokkal való visszaélések ellen buzgólkodtunk s tesszük ezt még most is azon meggyőződésben, hogy ezen italoknak szokássá vált használata minden rendet, javulást és belsőfogházi fegyelmet semmivé tesz, valamint az elkerülhetetlen visszahatás, nevezetesen az idegrendszer túlfeszítése által károsnak kell lenni a testi jólétre. De tegyük hozzá rögtön, hogy, ha szükséges egy egészséges és üdvös rendszer szűk korlátain belül, a foglyok testi gazdaságának általános erejét, anélkül, hogy oktalanul nagyon felesleges izgató szerekhez folyamodnánk, egyidejűleg azok által fel kell tartani és támogatni kell.

Ezért néha elutasíthatatlan szükség az erősítő italok használata, de mindig csak kivétel az általános szabály alól. Azért csak gyenge, testileg megfogyott foglyoknak engedhetők meg ez italok, anélkül azonban, hogy ezzel addig várnánk, míg a scorbut és görvélykor feltartóztatlan pusztításokat okoznak.

Oly helyeken, hol a bor nagyon drága, ugy gazdasági: mint egészségi szempontból ugyanazon haszonnal szeszes vizekhez lehetne folyamodni. Ezen vizek készítése a börtön-gyógyszertárakban volna eszközölhető nyomó gépek segélyével, melyeknek beszerzése, valamint a kiosztáshoz szükséges edények megvétele mindenesetre nagy költséget okozna, mely azonban évekre elegendő volna és az általa okozott haszon tekintetbe vétele mellett mindennap kevesbednék. Miután továbbá a víz pusztá

használata, nevezetesen nyáron, lassanként gyengítő hatása által nem teljesen veszélytelen, lehetne azt, mint a katonáknál szokás, kis mennyiségű borszeszszel vegyíteni.

Az így elkészített italok kiosztása nagyon szigorú szabályoknak volna alá vetendő minden visszaélés kikerülése végett, melyet a foglyok e rendelet jótéteménye folytán elkövethetnének és ezért kizárólag csak az évés idejére tartatnának fen.

Egy oly könnyű és mégis erősítő ital, mint az alkohollal vegyített víz, elősegitené a foglyok élelmét képező anyagok emésztését és nem volna hatástalan. A jelenleg az italok megsavanyítására használt eczet ellenben a gyomorban savanyu, a szervezet működésének és szöveményének ártalmas erjedés kifejlődését okozza. A börtönorvosok által általánosan ajánlatott némely keserű italok alkalmazása, s gyakran követte ezt tüdővs eredmény. Itt mindjárt elmondhatjuk, hogy a fontevrault-i fogházban nagyon jó eredményű volt, a ficzkó ser használata, melyet ez intézet igazgatója, Lucas hozott be. Igen, az emésztési szervek erősítésére szolgáló, elegendőleg keserű és szeszes italokat nagyon kis költséggel lehet előállítani.

Ezeken kívül meg kell támadnunk itt még egy, a tudatlan és rendetlen embereknél általános szokást, t. i. a szomj ingerének minden további megfontolás nélkül mérték felett engedelmeskedni, mivel a nagymennyiségű víz élvezete, a helyett hogy csillapítaná, nagyobbítja a szomjat, az erőt kimeríti és a testet megrontja a rendkívüli vizelet és izzadság kiválasztása által.

Bármennyire ismerjük is az áldozatot, melyet a foglyoknak hetenként kétszer kiosztandó hús-élelem okoz az államnak, mégis szívből kívánjuk e rendszabály behozatalát, mely elvileg már elfogadtatott ugyan, de huzamosabban még csak az ügykezeléssel kormányzott meluni, gailloni és fontevraulti központi házakban vétetett alkalmazásba. Az

igazgatósági hatóságok gondossága azonban mégis enyhített a május 10-ki rendelet szigorán, úgy hogy ma minden fogolynak szabad az élestárból közönséges főtt hust venni azon feltétellel, hogy ezen vétel napi összege 20 centimet felül nem halad.

De ami még több: a cholera kitörése óta kiterjesztett egy második hus-élelem kiosztása mind azon fogházakra is, hol a munka bérbeadásának rendszere állott fen, s a kormány sok oly javításokat tett ama csapás következtében, melyek ha alkalmi természetűek voltak is, mégis kedvező eredményekre vezettek.

A foglyok javára tett minden újítások közül különösen egyet szeretnénk a fegyházakba bevezetve látni, melyet vizsgálódásaink és tanulmányaink együttesen dicsérnek, az u. n. evező pad élelmét, melyet a bagnokban a gyenge gályarabok részletének is neveznek. Ezen, a közönségesnél jobb élelmezés a gyenge és javulófélen levő, pihenő foglyoknak volna nyújtandó és a tápszerrek mennyisége, minemúsége és természete szerint a foglyok és betegek élelme közt foglalna helyet.

Az orvosok által kívánt e nemű javítások hitel vesztetté tétele végett, hiába kísértették meg a foglyok helyzetét egészségi szempontból a szabad munkásokéval egy sorba állítani; már megmutattuk e munka egy másik részében, hogy ugyanazon viszonyok közt is már el kell tűnni minden egyenlőségnek, mert, mint mondtuk, a fogóság magában hordja a romlás azon elemeit, melyek a szabad élet előtt ismeretlenek és csak a physical erő fejlődésében talál ellensúlyt, vagy az elégtelen és hiányos élelem által még több táplálékot. Továbbá, hogy a foglyok élelmezése a méltányos kívánalmaknak megfelelően, azt a foglyok előbbi szokásaihoz s egyéni testalkatukhoz kell alkalmazni. Ez alaptételre utasított már akkor a törvény, midőn alkalmazásának hasznai még nem voltak

tapasztalat által megerősítve. Borzasztó tévedés volna azon balbit, hogy a börtöni élelmezésnél semmi kedvező változtatás nem eszközölhető a büntetés erőltetése s egyuttal a bűntények felbuzdítása nélkül. Mindenben van bizonyos mérték, mely a nagyon sok és nagyon kevés közt levő helyes közép helyet foglalja!

Ruházat és felügyelet a tisztaságra.

A ruházatra, tisztaságra, szóval: az egész egészségügyi fegyelemre való felügyelet elengedhetetlen a testi sőt még némileg a lelki jólét fentartására is. Parancsoló s el nem hanyagolandó követelmények: oly ruha-darabok adása a foglyoknak, melyek ha egyszerűek és durvák is, de ugy alakjuk, mint szövetség által védelmet nyújthatnak a fagy és hideg ellen; szabályszerű rászorittatásuk felhagyni némileg örökölt és meggyökerezett hajlamukkal a tisztátalanságra; a mindennapi mosdásra való szorítás, mely egyik szerencsés kifejezés szerint „a gondolat és a test mocskát elveszi.“

Fájdalom, hogy a börtönökben a fürdők használata mind a mai napig csak nagyon ritka s megszorított volt. Megérkezéstikkor a foglyok megfürösztetnek, vagy inkább a testüket fedő piszoktól részben megszabadíttatnak. A rajtuk élő férgek meg akarják semmisíteni. A jobban igazgatott intézeteket kivéve, csak igen nagy időközökben engedik meg nekik tisztító fürdőt venni és ezt is csak akkor, ha náluk bőrbetegséget vagy a férgek pusztítását vesznek észre, ugy hogy, amit alig lehet hinni, némely fogoly férget kölesönöz társától, csak hogy tisztító vagy kénes fürdőt kaphasson.

A foglyok számára mindig ohajtottuk a közös fürdők behozatalát nagy medencékben és szabad levegőn, mihelyt ez utóbbi lévmérséklete annak használatát megengedi s ha a fürdésre használandó víz néhány óráig a medencékben

tartatható és a meleg napsugarak hatásának kitehető, vagy gyakori ujtás után gőzgépekkel melegített vízzel elegyíthető, mely gépek a különféle iparműi szükségletek miatt jelenleg több fegyintézetben beszerezettek.

A ruházat tekintetében még nagyobb a hiány, még sajnosabb az elhanyagolás. A központi házak szolgálati utasításának 22. szakasza mondja: hogy a ruházat minden két évben, a kiszolgáltatás napjától számítva, megújítandó; továbbá, hogy ezen ujtás abban hagyható, ha a ruha darabok két évi használat után még elég jók lennének a további használhatásra. Alig lehet képzelni a visszaéléseket, melyeket e megszorító függelék következtében elkövettek. Míg a ruhadarabok a szó szoros értelmében rongyokban nem esüngenek a foglyokról, a munkabérlők mindenféle cselekkel igyekeztek annak tartamát meghosszabbítani.

Tudjuk, hogy a hideg és a nedvesség a börtönökben nagyon lényeges betegségi okok, de a helyett, hogy a ruházati viszonyok gyengítenék azoknak erejét, még nagyobbítják ezt, és bizonyos esetekben azon körülmény miatt, hogy a foglyok nem találhattak védelmet a légvátozások ellen azon ruházatban, melyeknek őket takarni kellett volna, oly tért nyitott az emésztési szervek hurutos bajainak, vagy a tüdő és különös esetekben a mellhártya-gyuladásoknak, hogy a közvéleménynek fel kellett támadni ily tüzelmek ellen. Nevezetesen egy van az indítványozandó ujtások között, melynek hasznát és szükségességét még legközelebb is kimutatni igyekeztünk. Mindennap előfordul t. i. hogy a foglyok erősen izzadva lépnek ki fojtómelegségű levegőtől terhes műhelyeikből a fűtetlen ét-termekbe és a hideg sétányokra minden ruha változtatás nélkül, s ott csak lassan szabad nekik lépdelni. A melegből a hidegbe való ily rögtönös átmenetből természetesen számos bajnak kell származni. Ezért kívánatos volna, hogy a felsőbb igazgatási hatóság, indítványunk megfontolása

után, mindenik fogolynak engedélyezne egy durvább posztóju köpenyt, melyet az változtatva, hol a műhelyből való kiléptekor a hideg elleni védelemül, hol takarója pótlásául használhatna a czellában vagy a közös hálótermekben.

A szolgálati utasítások e kicsiny toldaléka nem igényelne nagy áldozatot, mivel egy ilyen köpeny nem drágább a legszegényebb szabad munkásnak is van.

A foglyok közönséges ruházatának nem szabad semmiféle munkálkodást akadályozni és minden testrészt, névleg a mellet és az altestet be kell fedni. A most hordott nadrág rendszerint alól is, felül is rövid s csak kevésbé fedi be a lábszárakat és az altestet. A mellény nem ér le a csipőig; egyszóval: az alakban, az anyag választásában, a feltételezett tartósságban a takarékoság érdekét az egészségé előtt látjuk állani.

Alig tartjuk a különös fejtegetést szükségesnek, hogy a május 10-ki rendelet, mely szerint a gyenge foglyoknak megengedettett orvosi rendeletre saját számlájukra kiegészítő ruhadarabok beszerzése, mint p. a nők részére zseb-keendő és ingek, továbbá pamut barisnyák, alsó nadrágok, elő-ingek, zubbonyok, siphák, ne csak folytattassék, hanem még elő is mozdítottassék.

Egy más, nem kevésbé alapos panasznak is itt van helye. Az ágyak átlagosan nagyon alacsonyok, a takarók nagyon elhasználtak, a matrácok nagyon vékonyok. A haguenaui központi házban ez év kezdetén oly nyomorult állapotba jutottak a matrácok, megfűsültetéstük hiánya és a rossz gondviselés miatt, hogy a fogolynők azon kevés összezsugorodott és meggöbösödött szőrt, mely még azokban volt, fekhelyük közepére gyűjtötték össze, hogy alvásuk ideje alatt megóvják oldalrészeiket a nagyon fájdalmas nyomástól és meghűléstől. De e fogház igazgatója csakhamar rájött azon okos gondolatra, hogy a matrácokat maguk a fogolynők által tépesse fel, és sikertült, ugyan-

azon mennyiségű szőrből és kilugozott takarókból az eddigi nyomorult és egészségtelen ágyak helyett czélszerű fekhelyeket rendezni be.

Azt sem foghattuk fel továbbá, hogy, melyik takarékossági indok következtében nem szellőztettek, poroltattak a matrácok legalább hetenként egyszer és miért nem tettek meg évenként legalább egyszer vagy kétszer? Félnék talán egy ily műtét által okozható szörveszteségtől. Ezen ok jelentéktelen volna, mert minden megtépetés után habár a matrác tartalma egy kevéssel kevesbedett is, sokkal jobb fekhelyet talál a fogoly. Az éji nyugvás, mely egyszerű, itt ott elszórt vékony megesomósodott szőrt tartalmazó lepedőn lehetetlen, nappalra a munkára erőt fog adni neki. A betegségek, nevezetesen a hurutok, ritkábbak és veszélytelenebbek lesznek. De feléri-e egy néhány lat szőr elvesztése a nagyobb költséget, melyet ily bamis takarékosságnál keletkezett gyakori betegségek okoznak? És lehet-e habozni e két költség-osztályzat tekintetében?

E vizsgálódások ujjal azon megjegyzésre inditanak, hogy mily üdvös vagy káros lehet az igazgatás behatása általában, és névleg az igazgató-é? Elengedhetetlen, hogy egy fegyintézet igazgatója legalább a nyilvános és magán egészségtan általános szabályait ismerje, hogy vagy ön-maga üdvös rendeleteket hocsásson ki, vagy legalább helyesen ítélhesse meg a börtön-orvosok által indítványozottakat. Habár a jelenlegi viszonyok szerint az igazgatók semmi rendelet által nem köteleztetnek az orvosok véleményének meghallgatására a netalán általuk behozandó újítások tekintetében, mégis bizonyára czélszerűtlen és emberi volna, valahányszor a foglyok egészségi állapotára beható újítás behozataláról van szó, azokat közös tanácsba hívni és meghallgatni véleményüket az építkezési rende-zések, az élelem és a munka természete, a ruházat meg-

ujítása, a műhelyek fütése és hasonló részletek felől, melyek egyáltalában bevágnak az orvosi tudomány há-
tárába.

Orvosi szolgálat.

Több orvos nyilvánította előttünk, hogy ők nem té-
tethetők felelősekké a foglyok egészségére kártékony hiá-
nyok és visszaélések miatt, mert az egészségügyi kérdé-
sek felett való nézeteik nem csak hogy ritkán hallgattat-
nak meg és nemcsak, hogy elvesz minden beavatkozási
jogot tőlük egy, a központi házak belső rendjét illető és
még fennálló rendelet 1831-ből, hanem azért is, mert ta-
nács-adásaikat, ha erre alkalom nyílik is, nem követik, s a
jelentéseket, melyeket a felsőbb hatóságokhoz adnak, ezek-
kel az igazgató csak kivonatban közli.

De még több: ezen jelentések mind azon egyes he-
lyei, melyek az igazgató és orvosok véleményeinek eltéré-
sét bizonyítják, amint az utóbbiak közül némelyek bennün-
ket biztosítanak, gyakran elsikkasztatnak. Végül a felsőbb
hatóság csaknem mindig az igazgatónak ad igazat, miután
azoknak az 1842. jun. 8-ki utasítás szavai szerint „függet-
len és osztatlan teljhatalmat“ akar adni.

Nagyobbrészt ebből származik azon sajnos állapot,
melyben a központi házak léteznek egészségi tekintetben.
Börtön-orvosaink legszellemdusabb terveit tervszerűleg mel-
lőzték és őket nagy elcsüggedésbe dobták. Ezen elcsüg-
gesztés, vagy jobban mondva: megfélemlítés annál megfog-
hatóbb lesz, ha megemlítjük, hogy mindazok, kik az igaz-
gatósági ítéletet megtámadni megkísérelték, ezen veszélyes
harczban elbuktak. Nagyon ismeretes dolog, hogy jelen-
legi intézeteinkben az orvosi szolgálat sem elég pontosan
határolt utasításokkal, sem eléggé határozott hatáskörrel,
sem kellőleg kitágított hivatási szabadsággal nem bír, en-
nélfogva sem üdvözö, sem tökéletes hatást nem gyakorolhat.

Épen így be van bizonyítva, hogy a kormányzóság, bármennyire ismerje is el a börtön-orvosok kötelességeinek sokaságát és jelentőségét, mihelyt meghallgatott néhány javaslatot, melyeknek értékét nem mindig foghatja fel, megfosztja azokat mégis minden lehetőségtől nézeteik igazolása és keresztülvitele tekintetében. Ezen orvosoknak joguk nem lévén felhivatlanul is beelegyedni a belső börtön-szolgalat menetébe, ebből az következik p. hogy megszabott hivatalos működésük gyakorlatában, a tisztátalanság mindazon elemeit, melyeket a börtön magában foglal, sem keresni, sem feltalálni, s ennél fogva az azokat megsemmisítő vagy ártalmatlanná tevő eszközöket előadni nem lehet. Kötelezettségük: csak az igazgató nagyon ritka parancsára megtekinteni a háló-, mű-, ét-termeket és a különböző gyülekezési helyeket, nem nyujt nekik alkalmat a foglyok egészségi állapotáról naponkint meggyőződni. Csak akkor állanak ezekkel hivatalos összeköttetésben, ha az igazgató vagy felügyelő által azoknak megvizsgálására küldetnek ki, s ezért sem egy betegség kitörését meg nem előzhetik, sem néhánynak kifejlődését alkalmas és kivihető eszközök által meg nem akadályozhatják. Sok annál inkább rejtve marad előttük ezen bajok közül, mert némely foglyok eltitkolni akarják betegségük előjeleit, történjék ez bár a kislelkűség gyanújának elkerülése, vagy további dolgozhatás vagy a kórház iránti félelem miatt, amelyben minden fogoly azt hiszi, hogy meg kell halni, s mely oly félelem, mely a lassúság által, melylyel a felvételés eszközöltetik, némileg igazoltatik.

De bármily futólagos lenne is egy tapasztalt orvos napi látogatása a foglyok műhelyeiben és éttermeiben, mégis csakhamar felismerné azon foglyokat, kik betegségük kezdetét titkolni akarják előtte.

De ha az orvosok hatásköre és joga szélesítendő, növelni kell kötelezettségeiket is, nevezetesen, meg kell vizs-

gáluiok a foglyokat rendszeresen, physicali és erkölcsi állapotukról pontosabb meggyőződést szerezni, számos beteglítés esetén minden hónapban, rendes viszonyok között évnegyedenként minden egyes foglyot pontos vizsgálat alá venni. Némely esetekben véleményt adni a munka-tartam határai, a börtönökben már fennálló, vagy még azokba behozandó iparágak természete felől, valamint végül a foglalkozások azon neme felől, mely minden egyes fogoly testalkatához legalkalmasabb.

Kittinő és sajnálatra méltó kartársunk Pariset következőleg vázolta egy börtön-orvos egészségügyi kötelességeit: az orvosnak és sebésznek illető kórházait naponként egyszer meg kell tekinteni és pedig nyáron 6, télen 8 órakor reggel. Ezután közösen vizsgálják meg a rübeseket. E látogatásokat bevégezve, a tanácskozási terembe menjenek. Itt azon foglyokat állittatják maguk elé, kik a múlt este vagy még azon napon érkeztek, meggyőződést szerzendők ezeknek egészségi állapotáról és látni, vajjon nem ragályos betegek-e?

Továbbá a foglyok tartózkodási idejének meghatározása ez vagy amaz kórházban vagy a lábbadozók termében, az orvosi szerek és élelmi adagok megrendelése stb. oly dolgok, melyeket egyedül az orvosok akaratának kell szabályozni és rendezni. E tekintetben a kormánynak ép oly kevésbé szabad megszorítani az orvosokat, mint a kórházakban; a gyógyászat mindenütt ugyanazon függetlenséget akarja.

Havonként kétszer legalább, határozott vagy szabadon választott napon meg fogja vizsgálni az orvos vagy a sebész, majd az egyik, majd a másik, majd együttesen az orvosi szerceket, tápszereket, konyha és gyógytári edényeket, italokat és fchérnemüeket. Megvizsgálják, vajjon elégé tisztán tartatnak-é a czellák, folyosók, lépcsők, udvarok és műhelyek? s ha azt találják, hogy némi javítások

szükségesek, némely épületrészek rendezendők vagy tisztítandók, s ha a betegintézetek czélszerű berendezése tekintetében némi javítások; vagy egyik másik eljárás helyett egyszerűbb, méltányosabb módok volnának általuk indítványozandók, megjegyzéseiket a ház igazgatójával, vagy bármely más felelbbvaló hatósággal közlendik.“

Ehhez azt függesztjük még csak, hogy egy orvos, mihelyt valamely fontos jelenteni-valóval bir, semmi személyes tekinteteknek ne engedjen, hanem vigyázzon saját magára, nehogy könnyelműleg censorra tolja fel magát, s bírálati megjegyzéseit hivatala követelményei, s a tudomány határai közé szorítsa; egyszóval: ne zavarja össze az önszeretet sugallatát a hivatali buzgóságával és hivatási hűségével.

Ezenkívül hasznos volna, ha az orvosi felügyelet a hus- és kenyér-szállítmányra, a tápszerek készitési és kiosztási módjára is kiterjesztetnék. Ez utolsó pont banyagoltatott el nevezetesen némely központi fogházban sajnálatra méltóan. A felügyelőség jelentései jelentették és kárhoztatták e tényeket. Hogy csak egy csattanós példát hozzunk fel: egy börtönben, melyben egy hurutos járvány uralkodott, szokásba hozták, hogy a foglyoknak, kik kivonhatták magukat a kórházba való vitel alól, a hűsítő italt, melyet éjjel vagy reggel kellett volna kapniok, evés idején adták.

Ezen, bár csak kivételes körülmény mégis bizonyítja az orvosi beavatkozás jelenlegi hiányos voltát. A kirekesztés ezen elve mindenütt feltalálható volt. Az 1842-ki illetékességi szabályzatban, alkalmilag és némileg elnézésből engedelem adatott a központi házak orvosainak és gyógyszerészeinek a fegyelmi kihallgatásokon a felügyelők, tanítók s lelkészekhez hasonlóan jelen lehetni; de újra feltalálható ezen rendszeres kirekesztés az 1847-ki rendeletben. Ennek értelmében a bizottság a praefectekből, a ki-

rályi udvar első elnökéből, a főállamügyészből, a polgári törvényszék elnökéből, a király ügyészből, a főtanács két tagjából, s a kertületi tanács két tagjából állott. Az orvosi érdek nem volt képviselve e bizottságban.

E rendelet, mely egy oly rendszabályt hozott be, mely áldáshozó lehet, ha ezen bizottság tagjai fontolóra veszik feladatukat, s annak megoldásában buzgón munkálkodnak, sehol sem határozta meg, hogy a börtön-orvos az igazgatóval egyesítve pontos tudomást szerezzen a foglyok egészségi állapota felől.

De e rendelet is, még ha érvényben maradt volna is, még mindig elégtelen leendett. Nézetünk szerint ezen új alkotás célja csak akkor érethetett volna el teljesen, ha még egy, a börtönöktől idegen, teljesen részrehajlatlan orvos neveztetett volna ki a bizottság tagjául. Talán nem ép oly helytelen megjegyzéstünk, hogy még egyáltalában nem fogta fel kellőleg a felsőbb hatóság az orvosi szolgálat anyagi követelményeit.

Igy p. megengedi az 1831-ki szabályzat a betegápolóknak, melyek rendesen a foglyok köztl vétetnek, a közönséges kötések csinálását, anélkül, hogy gondolna azon lehető veszélyre, ha ilyen szolgálatok ügyetlen vagy lassu kezekre bízotnak. Hasonló tapasztalatok kapcsolódnak a kórházi szolgálathoz, melyre nem elég gondos a felügyelet.

A foglyok, kik némileg magokra vannak hagyatva, a kapott tápszereket eladják, s rendetlenségeket követnek el. E visszaélés bizonyára nem követtetnék el, ha a fogházban lakó orvosnak vagy sebésznek gyakrabban kellene látogatni a betegszobákat még nappal is. A beteg-rendőrségnek is az orvosi személyzet kizárólagos melléklétének kellene lenni, hogy ez azután az elsőnek viszonyait a legjobban rendezhetné. Beteg-naplót kell vezetni az orvosnak és sebésznek, amelyben minden fogoly betegségének kezdete, jelleme, lefolyása és vége be van jegyezve; és minden év

leforgása után a ministerhez leendő juttatás végett jelentést kell tenni az igazgatóhoz mindazon betegségekről, melyek általában előfordultak, s az ezeknek gyógyításánál használt szerekről. Azonban elég különösen jegyzi meg a felső hatóság 1842. május 28-ki köriratában, mely megkérdi az orvosok nézetét az előfordult betegségek oka felől, hogy nem hatalmazhatja fel az orvosokat „az 1839. május 10-ki rendelet fegyelmi szabályai felett ítéletet mondani.“ Ez ujjolag bizonyítja, mily korlátozott volt az orvosoknak adott hatáskör.

A boncz- és halotti-terem körüli szolgálat is nagy változásokat igényel. Majd minden központi házban a legnagyobb nehézségekre találunk az orvosok a hulla felnyitása tekintetében, történjék bár ez alkalmas helyiség hiányából vagy elégtelenségéből vagy mivel az igazság nem bocsátja rendelkezésük alá a szükséges eszközöket, vagy mivel semmi segédlettel nem bírnak fáradaimas munkájukban. Vagy ha kapnak is segédletet, újabb hátrányok állanak elő. Az igazgatóság által adott segédsemmélyzet t. i. foglyokból áll, kik egyuttal a temetésről is gondoskodnak. E tekintetben annyira ment a hanyagság, hogy egy első rendű intézetben, melyben mindenféle nemű és koru foglyok voltak, legutolsó szemlészeti utazásunkkor csak egy közös halotti terem volt. Ugyanazon fogoly végezte az utolsó szolgálatot férfiaknál és nőknél.

Botrányos visszaélések, itt részletesen nem adható események lettek eredményei egy ily ártalmas zilaátság-nak. Ennélfogva teljesen jogosítva vagyunk követelni, hogy minden börtönben egy külön boncz-terem legyen asztalokkal, eszközökkel és minden szükséges kellékekkel s azon intézetekben, hol mindkét nemű foglyok vannak, két külön halotti szoba. Kivánjuk azt is, hogy egy beteg ápoló vagy ápolóné, ki az igazgatóság teljes bizalmát

birja, bizassék meg a virasztással, mely tudományos erkölcsi és vallási szempontból oly fontos.

A szabályszerű rendeletek nemcsak megakadályozzák a központi házak orvosainak befolyását, hanem lehetlenné teszik nekik a csekély és bizonytalan fizetés által, melyet az állam ad nekik, állásuk sokszertű követelményeinek megfelelni. Ha a kormányszatnak joggal kell birni tőlük pontos kötelesség-teljesítést követelni, ugy biztosítani is kell őket illő és jól fizetett állomással, mely képesíti őket a börtön-szolgálat kizárólagos teljesítésére, s felmenti a szükség alól külső gyakorlatot is üzni. Miért nem alkotnak egy orvosi testületet a börtönök részére, mint milyet alkottak indítványunk folytán a tébolydák számára, s ezen új testületnek szilárd szabályokat, tartós és állandó szervezetet és már előre meghatározott viszonyokat?

Az orvosnak tehát, bárminő fogsági rendszer mellett is, több joggal és nagyobb hatáskörrel kell birni. Minden rendszernek egyenlőn hasznos tevékenysége különösen üdvösnek fog bizonyulni a czella-rendszernél, mert senki jobban meg nem nyerheti a fogoly bizalmát, nem ismerheti meg jellemét, nem gyakorolhat üdvösebb hatást érzelmeire mint ő, ki a testi fájdalmakat enyhíti, s ebből basznot huzva azok előtt a feddés vagy bátorítás szavait hallathatja.

Ritkább, vagy kevésbé heves betegségek, s ennélfogva a halálozás csökkenése, nagyobb rend a szolgálatban, könnyebb és tartósabb javulás lennének eredményei az általunk indítványozott változtatásoknak.

B E F E J E Z É S.

Foglaljuk össze még egyszer röviden e munka alapelveit és főbb eszméit. A bevezetésben előadottakból kitűnik, hogy a társas rendszer börtöneinkben hiányosabb alkalmazást nyer, mint sem kedvezőtlen eredményekre ne vezetett volna s ennél fogva ne lenne még szükséges Franciaországban egy tulajdonképeni vizsgálati kísérlet. Ezután bebizonyítani igyekeztünk, hogy egy észszerű és üdvhozó elmélet alapításához nem elegendők a multak tapasztalatai, a külföldön tett büntető ügyi kísérletek s a statistikai adatok megkérdése, melyeknek helyessége nagyon kérdéses marad, hanem hogy e tekintetben figyelembe veendő az emberek közt, a természet által létező különféleség, meghallgatandók az élettannal foglalkozók és az orvosok s továbbá nem csak egyedül a börtönök, de a foglyok is tanulmányozandók. Kimutattuk továbbá, hogy egyetlen egy fogsági rendszernek alkalmazása csak akkor lenne következetes, ha mindenik fogoly ugyanazon szervezettü és képességü lenne, ami semmi esetre sem áll így, mert a foglyok hasonlóan a szabadokhoz, a legszembetűnőbb eltéréseket tüntetik fel testi, szellemi és erkölcsi tekintetben. Ebből azt kellett következtetnünk, hogy egy vegyes rendszer értelmes alkalmazása, legyen ez bár bizonyos tekintetekben tökéletlenebb is, mint bármely más kü-

lön rendszer, az által, hogy a foglyok egyéni jelleméhez alkalmazható, sokkal jobb eredményeket ér el, mint egy, még oly ügyesen szervezett külön rendszer egyöntetű s változhatatlan szabálya.

Majd a foglyok ezen sokféleségére támaszkodva, megkísérlettük azoknak összeségét három osztályra, vagy főjelleget szerint osztani és pedig: oly elítéltekre, kiknél értelmes gonoszúsággal erélyes jellem van kapcsolatban; olyanokra, kiket a vétek vagy tudatlanság buktatott el, s végül olyanokra, kik tettük büntetésre méltó voltát velük született képességihiány miatt vagy épen nem, vagy csak tökéletlenül ítélték meg.

Ezen szűk határok közé szorított, s a viszonyok könnyen kimérhető összeségére alapított osztályozás helyes eszmetársulás útján különböző fogsági rendszer elfogadására vezetett és pedig: az első számára a szakadatlan magánrendszert fogadtuk el; a másodikra a társas rendszert éjjeli elkülönzéssel és a hallgatást; a harmadikra a hallgatás szelidített szabályát nappali és éjjeli közös fogsággal.

Ez azon büntetés-alkalmazás, melyet nézetünk szerint a méltányosság, okosság és a társadalmi érdek érzete követel, és melyet mi, alkalmas enyhítésekkel, kiterjesztettünk gyermekekre, nőkre, visszaesőkre és politikai foglyokra, hogy keretünkben semmi bézag ne maradjon és hogy feladatunk egy részét se hagyjuk megoldatlanul.

Egy szóval: a foglyokat börtönbe léptük, melybe ők semmi esetre sem hoznak mindig erőteljes testet s tüzes, erélyes jellemet, úgy fogni fel, mint azt rajzoltuk; pontos megfigyelés által a szellemileg megáldott, tervszerű gazokat megkülönböztetni azoktól, kik hűnös szokásokat és rossz példákat követtek, valamint azokat, kik büntényük elkövetése által már megbüntették dőresé-

gükért; mindezen osztályokat jellem-irányuk és szellemi képességük szerint megítélni; a börtön-igazgatásnak új biztosítékokat és magasabb hivatást adni; nevelő oktatás által az erkölcsre, czélszerű egészségi viszonylatok által a testre hatni; oly alakot adni a büntetethez valóknak, hogy ép oly hasznos legyen az államra, mint alkalmas a fogoly javítására és egészségére és végül a fogságban létrehozott javulást a szabadságban is tökéletesíteni börtön-társulatok védelme által: — ezek mind együtt a teljesítendő feladatok, ezek egy új büntető rendszer alapjai és célja!

Téves volna különben hinni, hogy nálunk jelenleg egy különös, talán francia rendszernek tekintendő fogsági alak állna fenn; e munka éppen az ellenkezőt bizonyítja. Az 1847-iki törvényjavaslat által indítványozott fogsági rendszer nem más, mint az egyéni elkülönzés rendszere, egy módosítása a legutoljára Philadelphian alkalmazott solitary confinement-nak. Azon feltevés tehát, hogy az ajánlott czella-fogság tán francia rendszer volna, ép oly téves, mint azon állítás, hogy a tiszta auburni rendszer börtöneinkben alkalmazásba vétetett; valódi francia rendszer az általunk javasolt vegyes lenne, mert nem majmol szolgál egy másikat, hanem magáévá teszi azoknak egyes elemeit, hogy ezeket foglyaink élettani természetével, nemzeti társasági szükségünkkel, államintézményeink szabadelvűségével s erkölcsünkkel szelidségével összhangba hozza.

Végül azon meggyőződésben maradunk, hogy, ha e tekintetben a valódi haladás útjára akarnak lépni, ne nyugodjanak meg egyetlen egy alak meghatározásában; mert a foglyok büntetésének, hogy civilizációnkra érdemes legyen, az emberi életet kellőleg tekintetbe kell venni, s igazságosnak, javítóknak és értelmesnek kell

lenni. De a különféle egyénekre ugyanazon büntetés kiszabása által, megszűntnk abból mindenikre egyenlőn igazságot csinálni; soknak egészségét megrontva, hatás nélküli marad az egy nagy részre; némely fogolyból nem megjavultat, hanem bányut alkotunk és végül az emberi természet oly complicált törvényeit egy elv veszélyes egysége alá szoritjuk!

D^e BALLAGI GÉZA.

Jegyzetek.

(1.) Külföldön három rendszer vétetett többé kevésbé tökéletesebb alkalmazásba. Az első a solitary confinement volt, a második auburni, a harmadik philadelphiai rendszernek nevezetett.

A solitary confinement, mely tökéletes magán elzáratásból munka nélkül, állott, 1786 óta alkalmaztatott a halálra ítéltekre a Walnut-street-i fogházban. Azután Maryland, Maine, New-Jersey, Virginia stb. államokba hozatott be és New-York állam auburni fogházában is megkísértetett, melyben később egy egészen új rendszer fejlődött ki. Kezdetben az Auburnban tett kísérletek nagyon szerencsétlenül ütöttek ki a foglyok nagyobb részére. Beaumont és Toqueville kitérő munkájokban az Egyesült Államok büntető rendszerei felől, kimutatták ez eredményeket. „A foglyokat javítatásuk végett — írják — tökéletes elszigeteltségbe dobták; de ezen feltétlen elzártság, melyet semmi sem enyhít és szakít meg, túlhaladja az emberi erőt; folytonosan és irgalom nélkül igaztja a bűntevőt és megöli, anélkül hogy javítaná.

A szerencsétlenek, kiken ezen kísérlet tétetett, oly észrevehetőleg pusztultak, hogy a felett megdöbbenek felvigyázóik; éltük e rendszer huzamos alkalmazása által veszélyeztetve látszott; öt közülök már az első évben áldozata lett. De szellemi állapotuk is nem kevésbé volt nyugtalanító; egy megőrült; egy másik a kétségbeesés rohamában felhasználta az alkalmat, midőn börtönmestere valamit hozott, nyaka kitörésének biztos veszélye daczára, a czellából kirohanni.

Ily eredmények által önmagát ítélte el e rendszer. New-York állam kormányzója 26 elkülönzött fogolynak megkegyel-

mezett, s azokat, kik ebben nem részesültek, kibocsátotta celláikból és közös műhelyekben dolgoztatta; a feltétlen cellafogság rendszere teljesen eltöröltetett.“

Ily szomorú tapasztalatok után keletkezett az u. n. auburni rendszer, mely az éji elkülönzést, a nappali közös munkát és az erkölcsi szétválasztást hallgatás által követte s így, mint látható, két elemből: az elválasztásból és egyesülésből állott.

Pensylvania állama ugyanazon időben tett kísérleteket, eleinte igen szigorú alakban a pittsburg-i fogházban, később szelidebben a cherry-hill-i fegyintézetben, mely fogsági rendszer a solitary confinementéből az éji és nappali elkülönzést, az auburniéből a munkát vette át, s mely megszakasztotta a közvéleményt, s heves vita tárgya lett a philadelphiai rendszer neve alatt, mely nevet azon amerikai államtól nyerte, hol legelőször alkalmaztatott.

(2.) Ezen rendelet eléggé bizonyítja a tökéletlenség mily fokán állott a börtön-rendszer a XVIII-ik század utolsó éveiben.

Azon börtönök, melyek nem állottak magasabb törvényszékek hatósága alatt, valóban szomorú képet mutattak 1790-ig. Térhiány, egészségtelen fekvés, a felvigyázók zsarolása, mely az előljároság által türetett, némileg rendszerré vált; a felcsigázott árak, melyeket ágyak bére gyanánt és tápszerek adásáért követelhettek, a foglyok helyzetét a legkinosabbá tették.

A vallási rendek néhány évvel később bekövetkezett eltörlése, a börtön-hatóságnak nagy épületeket adott és mindennütt, hol a fenállott vallási rendházak nemzeti vagyonokká lettek, amaz eltörés jótékony hatásának mutatkozott a foglyok jóléte tekintetében, miután legalább kevésbé egészségtelen lakásokat szolgáltatottak.

(3.) Alig lehet fogalmunk arról, hogy mily kínos volt bizonyos foglyoknál a dohány szabályrendeleti megtiltása s úgy tetszik nekünk, hogy ezen tilalomnak, a büntetés gyengítése és a philantropiával üzendő visszaélés nélkül, kevésbé feltétlen jellem lett volna edandó. Magunk is két, e tekintetben nagyon jellemző példát közölhetünk.

Egy M. . . nevű fogoly 1841. május 11-én az embruni központi házból a st. roberti tébolydába küldetett, honnan ugyanazon év augusztus 29-én került vissza. Ez ember a természetből különöz testi kívánalmakkal és bizar hajlamokkal volt felruházva, anélkül azonban, hogy valaha a lelki zavar észreve-

hető jelenségeit mutatta volna. A dohány eltiltásának rendelete összeesett ezen fogolynál az örültség kitörésével, de épen amint azon élvezet megtiltása valószínűleg elősegítette lelki betegségének kitörését, elősegítette javulását a dohánynak neki, mint betegnek, megengedett élvezete. Embrunbe visszavítve, miután a dohányozás a rendelet megsértése nélkül megengedhető nem volt, enzian porért vagy szenvedélyes kívánságát legalább csaló anyagért könyörgött. Röviden: az igazgatóság parancsolónak hitte e kívánság teljesítést, s ezt ismételve is tette.

Egy más alkalommal és ugyanazon fogházban hasonlóképp kivételt kellett tenni e szabály alól emberbaráti okokból az ügyes és értelmes mütő, Dr. Bertrand kívánatára. A czombnak, csuklóhaj miatt szükségessé vált levágása végrehajtásáról volt szó. A beteg legyőzhetetlen ellenállást fejtett ki, de végre kijelentette, hogy belenyugszik a mütét végrehajtásába, ha egy kis dohányt adnak neki. E kívánat rögtönös teljesítése után a beteg, egy csipetet kimondhatatlan jó érzettel magához vevén, egy kiáltás nélkül állotta ki a fájdalmas mütétet.

(4.) A nimesi központi fogház több foglya, s köztük egy B. . . nevű öreg gályarab előljárájának meggyilkolási kísérlete miatt elítélve, biztosítottak arról — mint ezt 1842. október 6-ki jelentésem bizonyítja — hogy lehetetlen volna e testi büntetésnek ellenállani. Ép így áll ez az u. n. lécz-czellával (Lattenzelle) mely, Németországtól kölcsönöztetve, teljesen ezen ország czelláinak mintája után épült, s melyben, a nélkül hogy elviselhetetlen fájdalmaktól kizoztatnék a fogoly, sem ülni, sem állni, sem feküdni nem lehet. Nincs ily gyors, testileg és lelkileg ily veszély nélküli eljárás a legerőszakosabb természetek megfékezésére is. Természetesen csak akkor alkalmazható e büntetés, ha egyéb büntetések már eredménytelenül használtak.

(5.) Az 1843 december 27-ki rendelet. „1844 april 1-től fogva a munkadíjból a foglyoknak adandó részlet és pedig: gályaraboknak $\frac{3}{10}$, czellafoglyoknak $\frac{4}{10}$, s a több mint egy évre elítélt fegyenczeknek $\frac{5}{10}$ legyen.

A megtakarított összegből egész vagy részletes levonások történhetnek a praefect rendeletére, mint büntetés vagy kárterítés:

- 1) a fegyelmet áthágott foglyok irányában.
- 2) azok ellen, kik az állam-vagyon, munkabérlők, gyáro-

rosok vagy más egyének kárára működtek vagy munka-részletüket nem végezték be.

Az elítéltek megtakarított vagyona két egyenlő részre osztandó, melyek egyike hasznukra fordítandó a fogság ideje alatt, a másik rész szabadon bocsáttatásuk idejére tartandó fen.

(6.) E megjegyzés a történeti részben a foglyok táplálkozási rendszerének egyes részletétől volt határozva, de miután e munka azóta váratlan és nevezetes terjedelmet nyert, a hézag az egészségi és orvosi szabályoknak adott 4-ik részben bőven pótoltatott.

(7.) 1835-ben, midőn még nem bizonyíthattuk be a tényeket s mint az orvosi akadémia előadói csak visszhangjai voltunk a központi fogházak orvosai megjegyzéseinek és panaszainak, a gyapjútépést és szövést, mint a foglyok nagy részének egészségére legnagyobb mértékben ártalmas mesterséget jelöltük meg. Bár azon idő óta a statistikai jelentések ezen mesterségek veszélyeit kisebbnek tüntették fel, véleményünk ugyanaz maradt az egészségtelen mesterségek űzésének veszélyei felől a börtönökben.

(8.) Ezen állítás újabb megerősítést nyer a hasonlat által, melyet a bagnóban és a központi házakban uralkodó halálzási arány közt fel lehetne állítani.

Gondos kutatás után azon eredményre jutott Chassinat, hogy az évi halálesetek, a bagnóban 3.⁸⁷, a központi házakban 5.⁰⁹, a foglyokra nézve mindig ugyanazok maradnak.

Megjegyzésre méltó itt azon körülmény, hogy a központi házakban tett észleletekkel teljesen ellenkezőleg, a bagnóban épen az első fogsági évet kíséri a legnagyobb halálzási arány. Azután fogy és pedig némely évben néhány osztálynál alig haladja meg a szabad lakosság arányát, sőt néha ennél is kisebb.

Ezen eredmény könnyen megmagyarázható: a bánat, az elestiggesztés, a félelem, melyet a bagnó-rendszer ébreszt, növelik eleinte a halálzások számát; később, ha az első próbát kiállotta, könnyen hozzá szokik a gályarab azon állapothoz, a melyben ruháztatik, lakóvá tétetik, tápláltatik s a szabad levegőt szívja és amely az általa végzendő munkánál is, szórakozást nyújt. Sajátságos ellenmondása a büntetési célzatnak, mely a legsúlyosabb büntényt, a legmélyebb romlottságot a legkevésbé kemény büntetéssel terheli!

(9.) Az auburni rendszer, a genti fogházban alkalmazva,

mint láttuk, nagyon kedvező eredményt tüntetett fel a foglyok testi jóléte tekintetében, mert alkalmazása alapos volt s lényeges alap feltételei teljesítettek s ezenkívül a németalföldi foglyok inkább szenvedőlegesen (passiv) természete nagy segílyt adott a fegyelem által elérni akart hatásra.

De Guislain és Mareska tudósításai szerint e rendszer erkölcsi eredménye semmi esetben sem felelt meg a foglyok testi jóléte tekintetében elértnek. A visszaesések a legnagyobb mérvben szaporodtak. Ennek oka egyrésztől mindenestre a foglyok nagy számában feküdt, de másrészt a foglyok kellő felosztásának hiányában is, mely, a felvigyázatot nagyon megnehezítve, még ma is megenged szabályszerű közlekedést s ez által a romlottságnak előnyt nyújt. Ezen állapot a czellanegyed berendezése által, mely legujabban egyesítettett a fogházzal, bizonynyal változni fog. És valóban, ha a jelenleg adott élelem és a németalföldi természet tekintetében, mely jobban hozzá szokik a fogsághoz, mint a mienk, az egészségre nézve kétségbevonhatatlan haszon éretett el: egy osztályozási rendszer csak részletes behozatala által is oly erkölcsi eredményekre jutottak, melyek eddig elérhetők nem voltak.

Végül tekintetbe kell azt is venni, hogy a visszaesések adatai néha túloztatnak is és az erkölcsi helyzet nem mindig oly sajnós, mint aminőnek a priori lehetne venni. Castelnau, a büntető kérdés felől irt munkájában, melyből a következőket vettük, új ellenvetések egész halmazát emeli, melyek érdemesek mélyebb vizsgálatra:

„Ha a bűntevők szaporodásáról beszélnek — így szól — ez alatt könnyen érthetőleg azoknak nem féltetlen, hanem viszonylagos növekedéséről lehet szó, azaz ezen növekvés viszonylatáról egy ország minden lakosához, mert egy 10 millió népeiséggel bíró országnak lehetetlen feltétlenül (absolute) annyi bűntevőt számlálni, mint egy 30 milliónyi népeiségűnek. Ennélfogva nem a bűntények évi számát magában, hanem ezt a népeiség mindenkori számával kell egybeazonosítani, ha a bűntények valódi állapotáról akarunk meggyőződést szerezni. A következő táblázat világosan mutatja, hogy köz-erkölcsiségünk 20 év óta, ha nem javult is, de nem is változott. (L. a franciaországi büntető igazságszolgáltatás évi jelentését az 1845-dik évre).

„Egybeazonosítása a vádlottak számának a népeiség számával az utolsó 20 év alatt.“

Év	Népesség	Vádoltak száma	Egy évi egybe- hasonlítás: esik egy vádolt	5 éves időközök- nek egybehason- litása
1826	31.858,937	6,988	4,559 lakóra	1826-1830 egy vádolt 4,511 lakosra.
1827	32.000,994	6,929	4,618 "	
1828	32.143,051	6,396	4,346 "	
1829	32.285,108	7,373	4,378 "	
1830	32.427,165	6,962	4,657 "	
1831	32.569,223	7,606	4,282 "	1831-1835 egy vádolt 4,229 lakosra.
1832	32.763,560	8,237	3,977 "	
1833	32.957,837	7,315	4,505 "	
1834	33.152,234	6,952	4,768 "	
1835	33.346,571	7,223	4,616 "	
1836	33.540,910	7,232	4,637 "	1836-1840 egy vádolt 4,296 lakosra.
1837	33.678,763	8,094	4,160 "	
1838	33.816,616	8,014	4,219 "	
1839	33.954,469	7,858	4,321 "	
1840	34.092,322	8,226	4,144 "	
1841	34.230,178	7,462	4,587 "	1841-1845 egy vádolt 4,898 lakosra.
1842	34.464,239	6,953	4,955 "	
1843	34.698,300	7,226	4,801 "	
1844	34.932,361	7,195	4,855 "	
1845	35.401,761	6,685	5,295 "	

Ebből azt következteti Castelnau, hogy a bűntények csökkenésével, melyet az adott táblázat mutat, nem lehet a visszaesés oly elijesztő nagy, mint Beranger de la Drôme, a felső ház utolsó javaslatának előadója, állítja, mert ha, mint bizonyítva van, a bűntények évről évre csökkennek, de Beranger szerint a visszaesések növekednek, utójára több visszaeső lenne, mint büntevő.

Ami azonban a bűntények szám-adatait illeti, már abból kitűnik megbízhatatlanságuk, hogy a rendőri szervezet kisebb nagyobb tökéletessége, bizonyos törvény változtatások behozatala és az államminister szigora szerint több vagy kevesebb bűntény deríthető ki; hogy nevezetesen sok függ a bűntény fogalmának kiterjesztéséről és hogy nagyon könnyű a bűntények számát csodálatot keltő magasságra csigázni, ha a koldulást, csavargást és vadászati kihágásokat is ide számítjuk.

(10.) Az északról dél felé jövő emberek rég ismert és könnyen megfejthető tapasztalat szerint, kevésbé fájdalmasan érzik hazájuk elvesztését, mint azok, kik délről vitetnek észak felé.

Szemlészeti utazásom egyikén a nimesi börtönben tapasztaltam e tétel megerősítését az e börtönben létező több arabon, kik mély honfájdalomban szenvedtek és kiknek Algierba leendő gyors szállíttatását voltam kénytelen indítványozni a felsőbb hatóságnál.

(11.) „A hatóság — így szóltunk az orvosi akadémia nevében tett jelentésünkben — e társulat kutatásait tisztán orvosi kérdésekre látszott szorítani, kétségtelenül czélszerűbbnek tartván, őt csak specialis szakjába vágó kérdésekben vonni a tanácskozásba. De ön, minister ur, tudja, hogy az emberi test és lélek közt olynemű viszonylat létezik, hogy segélyünknek mindkettőre egyenlőn ki kell terjedni; vagy ami egyre megy, az emberi test működései oly szorosan vannak összekötve, hogy az orvos feladata, a testi szervezet minden működéseit egyformán rendben tartani.“

Ezután az akkor forgalomban volt büntető reform-eszmékre és azoknak az Egyesült Államokban történt többé kevésbé tökéletes alkalmazásának futólagos fejtegetésére térvén át, tovább így folytattuk :

„Nem akarunk e pillanatban, minister ur, azon nagy erkölcsi befolyásról beszélni, melyet ezen, a tökéletes elkülönzésre alapított rendszer gyakorolhat a bűnösökre, mert nálunk ép oly szigorú, mint eszménkkel, erkölceinkkel és nemzeti szokásainkkal össze nem férő; hanem beszéltünk a vegyes rendszer előnyeiről, mely utoljára általánosan elfogadtatott az Egyesült Államokban. E fogsági rendszerben az elkülönzés csak éjjel engedtetik meg; a foglyok nappal közösen dolgoznak, de a hallgatás szabálya alatt, mely csak az isteni-tisztelet idején szűnik meg. És e rendszert is, központi házainkba csak újabb enyhítésekkel kellene alkalmazni, mivel rendeleteinek szigora nem léphet oly rögtönösen büntető viszonyaink elnézésének, avultságának és fegyelmetlenségének helyére. De bár az e nemű javításokat csak lassanként tartjuk behozhatónak, behozatalát mégis elengedhetlen szükségnek tekintjük.“ Látható ezen az 1835-ki jelentésből szó szerint átvett észleletekből, hogy, habár mi — mint ezt a munka folyamában megjegyeztük — akkor még nem szerezhettünk a foglyok erkölce s különféle jelleme felől oly tökéletes tanulmányt mint ma, eszménk főiránya mégis ugyanaz volt.

(12.) (Itt a német fordító következő megjegyzése áll : „Szerzőnk e helyen a lelki betegek osztályozását adja saját

terve szerint, melyet közölnék, ha szorosban véve e munka körébe tartoznék és ezélunk volna a lelki betegek osztályozási rendszerét még egygyel gyarapítani.)

(13.) E nézetek azon befolyásról, melyet a fegyzeimi rendszer a genti fogházban a téboly előidézésére gyakorolt, legujabban megerősítést nyertek Dr. Guislain közlései által, ki a lelki betegségek tanulmányát és gyógyítását ép oly buzgalommal mint eredménynyel üzi.

Itt csak hasonlítva akarunk az eredmények közlésére szoritkozni, melyet a dohányzás eltiltása ugy a genti fogházban: mint központi házainkban eredményezett.

(14.) E tény érdemes a megemlítésre. Maga Napoleon feljegyezte sz. Ilona szigeti fogságának történetében. Anyja és két testvére szokni kényszerítettvén Corsikából, Marseillesbe menekültek minden segély-forrás nélkül. Maga Napoleon is, ki Párisban volt ekkor, képtelen volt segíteni csak egy 100 sou értékű bankjeggyel is, bizonytalan, szegény lételre bírván kilátással. Ekkor lobbant fel az öngyilkossági ösztön.

Ez ösztön által vezetettve, a rakpart felé ment és átlátva, de le nem győzhetve gyengeségét, a korláthoz közeledett, azon keresztül magát a vízbe vetendő, midőn egy kömüves öltözet alatt egy régi Demasis tűzór pajtását ismerte fel, ki kivándorlása után ezen öltözetben tért vissza Franciaországba s megdöbbsentve Napoleon sötét arczkifejezése által, gyorsan kikérdezte s megtudta határozatát. szerencsétlenségét és szegénységét s mellénye alatt rejtőző övéből tekintélyes pénz összeget vévén ki, azt Napoleonnak adta át, ki idegesen kapott a pénzhez és elrohant, anélkül, hogy csak köszönne is azon embernek, kinek bőkezűsége a kétségbeeséstől megmentette és emelkedésének, hírnevének, minden csudálatos élet eseményeinek első oka volt.

Itt rögtön meg akarjuk jegyezni, hogy még tulajdonkép nincs a fegyenczek öngyilkosságairól kielégítő és tökéletes statisztikánk. Ez azonban részben azon alapul, hogy:

1) a hivatalos jelentések az épen nem, vagy csak tökéletlenül végre hajtott öngyilkossági kísérletekről nem tesznek említést, azon nézetből, hogy ez által a foglyok vagy egy megengedett, valami könnyebbítést vagy szökési alkalmat ezéloztak, mely utóbbi ezélatuknak annál gyakrabban kellene meghíusulni, mivel egy jól vezetett fogházban hasonló kísérletnek a

fogoly feletti még nagyobb felügyeletet kellene maga után vonni.

2) a felső igazgatási hatóság örömet elhallgatja az öngyilkosságok számát és okait, a fegyelmi felügyeletről kedvező kimutatás eszközzése végett.

3) az öngyilkosság kétes eseteinél, ahol bizonytalan, vajjon valaki felemelte-e kezét önmaga ellen, vagy sem, örömet fogadja el ez utóbbi feltevést.

Végül hisszük, hogy az öngyilkosságok száma jelentősebb a czella-fogságban, mint a társas-fogságban, mert a fogoly a czellában magára hagyatik s a felvigyázók által futólagosan vizsgáltatik s elkülönöztetésében sokkal könnyebben készítheti el ölőeszközét, hogy kedvező alkalommal végrehajtsa tervét. De ha elkövettetett is az öngyilkosság, e rendszernél nincsenek mindjárt ott az örök a tett rögtöni megfigyelésére és p. a felakasztott kötelének levágására, vagy a magát megszurt vérfolyásának elállítására. Ezen kívül elfogadható azon nézet, hogy mint azok, kik magukat a társadalomtól elkülönözik, öngyilkossági eszmékkel foglalkoznak: ép úgy az elkülönzés szintén ily eszméket költ.

(15.) Minden elfogulatlan olvasó méltányolni tudja meggyőződéseim szerint az engem éltető érzelmet.

Czélom e munkában az volt, ami nevezetesen a toursi fogházati illeti, le nem szállítani a czella-rendszerrel Franciaországban tett kísérleteket, nézetem könnyebb keresztül vitele végett. Én is elismerem a czella-rendszert, mint szükségest, sőt némely természetek tekintetében, mint elengedhetlent, de egyidejűleg igyekszem bebizonyítani, hogy, mert alkalmazása romlott és egyuttal erélyes természetekre kétségbenvonhatatlan hasznu, gyenge együgyű természeteknél épen cél nélküli és ártalmas lenne.

A czella-fogság tartamának kérdése nincs még megoldva és épen itt nyilatkozik a nagy nehézség ezen rendszer általánosíthatására. Mert két eset közül egyik: vagy megtámadja a hosszas czella-fogság a fogoly értelmét és életét, mint nagy számu szakféri hiszi, s akkor társadalmi gyilkosság e büntetés alkalmazása, vagy hozzá szokik a fogoly a czellához, mint Beranger, Lelut és mások állítják és utoljára jól érzi magát a magányban, s ekkor nincs több büntetés-súlyosbitás és maga a fogság kellemessége megszüli a visszacsésket.

(16.) Igazságot kell szolgáltatni az igazgatásnak, hogy

az élelem megvonásának büntetéséhez csak akkor folyamodik, ha nyakas romlottság ellenében akarja a fegyelem hatását, a büntetés erélyét emelni.

Csalódnék különben az, ki vizsgálódásainkból azt akarná következtetni, hogy mi minden jelenlegi fegyelmi büntetést eldobunk. Ellenkezőleg: mi azok alkalmazását nagyobbbrészt elengedhetetlennek tartjuk, mivel a büntetésnek soha sem szabad fegyvertelennek látszani a bünténnyel szemben.

De a büntetés kiosztásánál ép oly értelmesen, mint igazságosan kell eljárni, hogy lehetőleg hatályossá tétessék. Már régen foglalkozunk e tárgygyal. Miután a sötét czella jelenlegi alkalmazása a foglyot csak megbódítani, s dühének rohamait némileg csillapítani, de egyidejűleg, elvonva őt a vizsga szemek elől, az önfertőzetnek látszik martalékuul dojni, gyakran kérdeztük önmagunktól, nem lenne-e hasznosabb erkölcsi, egészségi és fegyelmi eredmények elérése végett, hogy a büntető czella, némely tekintetben, néhány különös intézkedés által az eddiginél szigorubbá tétessék, azonban világos, szellős hely legyen, mely mind a felügyelőknek, mind a foglyoknak megengedné a büntetettnek látását.

Jobbnak látszik előttünk az u. n. körcsavar büntetésének nyilvános, mint titkos végrehajtása, hogy az a javítás eszköze és egyuttal megfélemlítés legyen másokra nézve. Így tartottuk czélszerűnek a megbüntetett fogoly előtt osztályának minden társait egymás után elstáltatni. Ezen, a szabad levegőn és világoson történő végrehajtás azon haszonnal is bírna, hogy a büntetés kínjai elviselhetőbbek lennének. Röviden: nem vagyunk képesek eléggé ismételni, hogy a büntetés elég tinnepélyesen be nem rendezhető, mert ez nem csak a büntetés tényét emeli a bűnös irányában, hanem másoknak is nyomos intésül szolgál. Így p. mindazon esetben, melyben egy halálbüntetés végrehajtandó, e cselekvény félemlítésből és társadalmi érdekből inkább minden fogoly jelenlétében és minden, a képzelmet hatalmasan foglalkoztatni képes kellékekkel fogatosítandó, mint a szabad nép jelenlétében, mely a borzasztó drámánál semmi közvetlen érdekekkel nem bír, abból semmi erkölcsi tanítást nem von és romlott izlésnél és durva kíváncsiságnál egyebet oda nem visz.

Még csak arra akarjuk itt emlékeztetni olvasóinkat, hogy a büntetés e nyilvánossága csak a társas-fogság foglyaira vonatkozik.

A fogház büntető eszközei közt még az örültek kényszeröltönye és egy hasonló eljárás is helyet foglalhatna, t. i. a kezek hátra kötése, mely az itt élő jövő izom-rángatás miatt nagyon fájdalmas, az egészségnek azonban még sem árt, mert a lélegzés folyama szabad és akadálytalan marad.

(17.) Nagy meglepetéssel értesültem Dr. Bertin, a karthausiak orvosa által, kinek sziveseége engedélyezte számomra a beléphetést ez intézetbe és a betekintést annak egyes viszonyaiba, hogy a karthausiak egészségi állapota nemcsak kitérő, hanem hogy az ott előforduló betegségek nagyon heves (acut) természetűek. Az ott leggyakrabban előforduló bántalmak a heves aranyerek, melynek legjobb ellenszere a gyakori érvágás. Semmiesetre sem vártam volna ezt a rend tagjai között, nevezetesen midőn ebédjüket láttam, mely jelenlétemkor némi megfőzött gyökerekből és szilvából állott. De midőn a szerzeteseket a templomban és folyosókon megtekintettem, láttam, hogy mindnyájan virágzó egészségnek örvendenek és hogy az aranyér gyakorisága náluk, ha nem is légeny tartalmu tápszene- nek gyakori használatától, de bizonynyal szigorú önmegtartóztatásuktól és testgyakorlataik szabályosságától függött. E tény emlékeztetett egy régi szerzetesi szabályra, mely évenként három érvágást rendel.

(18.) Azon kérdést lehet tenni: vajjon nem volna-e hasznos ugy a közigazgatás, mint a foglyok tekintetében, két élelmi rendet alkotni, melynek egyike, mint mindig, ingyenes volna, a másikban a foglyok csak egy meghatározott pénz összeg le-tétele mellett részesülhetnének.

Egy ily rendelethöz, az által, hogy az egyes vásárlatokat az éléstárból s az ebből folyó kereskedést megszüntetné, nem következne-e a fegyelem nagyobb pontossága és könnyebb kezelése, jobb tartás és nagyobb egység? Nem volna-e egy ily rendelet hasznos a foglyok egészségére az által, hogy az időnkint táplálóbb élelmet engedne, azon valóban ártalmas engedély helyett, hogy teljesen rend nélkül, pusztá kény szerint, különbség és választás nélkül szerezzenek magoknak pót-élelmet? És más részt nem emelné-e nagyon magának az igazgatásnak tekintélyét, melynek méltósága már azért is szenved ezen kereskedés türeése által, mert ez némileg bürtön-fogadóvá bélyegzi? Továbbá ezen élelem külön asztalnál volna kiosztható és az igazgató által, mint jóviseletért való jutalom, vagy pótélelem gyenge egyének számára volna engedélyezhető, mind-

azon foglyoknál, kiknél e rendelkezés méltányosnak és szükségesnek volna tekinthető.

(19.) A külföldön megkísértetett már hasonló eljárás más alakban, és nagyon jól tudjuk, hogy nálunk eleiute guny tárgyaul szolgált. Azonban az általunk leirt pléh álcák valódi hasznót tehetnének s felesleges megjegyezni, hogy ez csak akkor várható, ha a foglyok már különben is bizonyos távolságok által el vannak egymástól különítve, mert ezen elővigyázati szabály nélkül jelen rendszerünk mellett az álca semmi esetre sem akadályozná meg a foglyoknak egymás felismerését mozdulat, járás, állás és egyéb külső jelek által. Egészen más-kép lenne ez az ujon jött foglyoknál; mert ha ezek egymást még a fogság előtt ismerték volna is, egyes eseteket kivéve, a börtönben, hol a rendes ruházat egyenlősége miatt minden külső jel hiányzik, egymást nem ismerhetnék fel. Különben ezen eljárás csak a czella-foglyokért volna alkalmazandó. De ha nem is szabad tulzott képeket alkotni azon segítségről, melyet egy ily eljárás a foglyok felügyeleténél és javításánál eredményezne, ép oly gondatlanság volna egy eljárást még megkísértése előtt elítélni. Midőn Haron Romain a mezőgazdasági munkáknak a büntető eljárásba leendő felvételét indítványozta, még azt is tanácsolta, hogy a foglyok bizonyos távolságra tartassanak egymástól és felső test részük egy pléh álca által takartassék el. Állíthatjuk, hogy az általunk leirt álca ugy az ügyes építő mester által leírtak, mint a Pentonvilleben használtaknál eléje teendő, mely a szem irányában nyílással bírván függélyes irányban tétetik az arczra.

(20.) Néhány követelő és nehezen kielégíthető egyén nagyon tökéletlennek tartja még az ostvaldi kísérletet. Ugy lát-szik nekünk, hogy egy ily itéletnél nagyon kevésbé veszik tekintetbe az ily alapításnál előforduló nehézségeket. Mindig és mindentütt költség nélkül akarnának ily intézeteket, de ez egyszer lehetetlen, s azután az áldozat, melyet Ostwald igényelt, nagyon csekély, összehasonlítva az elért hasznokkal. Ezen intézet eredménye, nézetünk szerint, rendkívüli és fontos haladás. A strassburgi városi hatóság azonban nem elégedett meg ezzel a szegényebb osztály és a foglyok helyzetén leendő segítségi kísérletekkel. Dr. Marechal e tárgy feletti igen jó munkájában közölte az eddig már alkalmazásba vett és még ezután alkalmazandó hasznos rendszabályokat. Rendkívüli szívességének köszönjük, hogy mi, ha futólag is, de eredménynyel láto-

gattuk meg az ostwaldi gyarmatot és néhány, eléggé megnyugtató adatot szerezhettünk a strassburgi börtönök állapota felől.

(21.) Az ezen előadásban foglalt eredmények következőleg foglalhatók össze :

A fiatal foglyok többségének egészsége, mely nagyon gondos vizsgálat tárgya volt, rendkívülieg és különösen a görvélykór tekintetében javult. Többé kevésbé kedvező változás az összes szervezetben, a puffedség, az összeesés eltűnése, és némelyeknél a dagadt mirigyek tökéletes eltűnése, a sipolyos támadások szilárd behegedése, ezek a fiatal foglyok ezen osztályánál elért eredmények Petit-Bourg-ba történt átköltöztetésük után.

A megfigyelés gondosságát még arra is kiterjesztették, hogy a fiatal foglyokat a la Roquette és Madenolette fogházból való kimenetelük alkalmával 1848. szeptember 8-án megmérték és ezt ismételték Petit-Bourgban 1849. ápril 1-én. E vizsgálatból kitűnt, hogy 100-ból csak 7 vesztett súlyban, kik belépésük idején nehéz betegek voltak; 59. 2—11. font súlyosbódást nyert, a többiek se nem nyertek, se nem vesztek. E tények hivatalos megerősítése szükségtelemmé tesz minden magyarázatot.

(22.) Mondottuk, hogy a régi kormánytól távol állott a gondolat, szigorral járni el a politikai elitáltak ellen, és egy látogatás következtében a St. Michel hegyén, minden óhajunk, melyet e foglyok helyzetének megjavítása tekintetében a felsőbb hatóságok előtt kifejtettünk, közvetlenül engedélyeztetett. Ezen foglyok egyike, Bl. . . M. A. ki különösen demagog szerepet játszott, s ép úgy kitűnt fényes szelleme, mint nézeteinek tuzottsága által, alkalmat nyert, ily elnéző rendszabályok hatását ismerni tanulni, s indítványunkra, a legkisebb ellenvetés nélkül St. Michel hegyéről Tours egyik kórházába szállíttatott. Ugyanezen szemlézeti utazásunkban alkalmunk volt hasonló eljárást kérni a felsőbb hatóságtól Gr. . . kisasszony részére, ki akkor a montpellier-i fogházban volt, és ezen új kérésünknek is hely adatott. Több más, nem kevésbé fontos körülmény, eléggé kimutatta a hatóság előtt azon komoly óhaját, hogy a kötelességgel, melyet az állam biztonságának gondja szül, a lehető kimélet köthető össze azon büntények ellen, melyek általánosságban inkább erednek az értelem tévedéseiből, mint a szív romlottságából.

(23.) Az avult és büntetni való gondatlanság, melyet központi házaink műhelyeinek nagy részében az izzó szén használatánál elkövetnek, inkább elkeserített, mint meglepett. Mindenütt, hol a foglyok kalapkészítéssel, szaru-munkákkal és fésű-készítéssel foglalkoznak, sőt még a legegyszerűbb szabó műhelyekben is található a munkások közt izzóvá tett széntartókat, anélkül, hogy az ebből fejlődő, folytonos veszélyt hozó kigőzölés elvezető csövek vagy kémények által czélszerűen elvezettetnék. Ellenvetik, hogy ilyenmő mesterségek, ilyenmő szokásokat igényelnek, és hogy ezeknek használata feltalálható a szabad munkásoknál is. Ez ellenvetés mindenestre helyes, de semmiben sem javítja a dolgok állását; ha ily veszélyes gondatlanság a szabad iparban gyakoroltatik, annak terhe a hatóságot illeti, melynek nem kellene azt tűrni, de még kevésbé engedhetne meg az eljáróság ily visszaéléseket a központi házakban, melyek közvetlenül alatta állanak és melyeknek belső egészség viszonya kizárólag reá van bízva. Hiába akarnak engem arról meggyőzni, hogy azon tökéletesedésnél, melyet minden iparág elért, nem mindenütt, tehát még oly nagy műhely közepén sem alkalmazhatók szénmedenczék légvonatokkal ellátva, melyek a szén elégeése által kifejtett szénsavas gázt veszélytelen módon elvezetik.

(24.) Egy pontot akarunk itt megbeszélni, mely e munka folyamában csak futólag érintett, s annak vizsgálatában áll, mily határokig használhatók a foglyok börtönfelügyelőkül?

A jelenlegi felvigyázóknál még nincsenek meg mind azon elengedhetetlen tulajdonságok, melyek a foglyok javítására hasznosaknak bizonyulhatnának be és gyakran szolgált alapul a számos büntetésekre ép oly nagyon a felügyelők meggondolatlan nyakassága, mint az elítéltek engedetlensége. A központi házak jelenlegi felvigyázói börtönben tartózkodásuk 2-ik vagy 3-ik éve után ismerhetik meg a foglyok jellemét. Eddig egyszerű örállóknál nem egyebek. Máskép állana ez egy megjavult fogolynál; ő ismerni tanulta társainak szívét és értelmét, megismeri ravasságukat és számító színleléstiket; tudja mind-egyiknél: mi a veszelületett vagy megszerzett gonoszság, a csak futólagos vagy gyógyíthatatlan romlottság.

Szükségkép világosabban látó, mint a fogházban idegen, érzelmei és szokásai által attól elválasztott felügyelő; a felvigyázat segítségére választott elítéltek buzgóbbak és nem lennének oly szigorúak, mert igyekezni kellene az igazgatásnál

elfeledtetni elébbi bűnös életüket és hogy a foglyoknál engedelmességet érjenek el, szigorú eljárást és állhatatos szilárd-ságot követni.

Ezen rendszabály még azon hasznot is nyujtaná: belátatná a foglyokkal, hogy az őket ért gyalázat nem örökké tartó, ha példás viselet által akarják azt eltörölni és hogy a börtön nem a költő ama pokla, amelynek küszöbén bucsut kell venni a reménytől. Végül: nagyobb biztosság kedvéért, jó lesz a foglyok közül választott felügyázókat a rendes felügyázókhoz alárendelt viszonyba állítani, amely okból ezen utóbbiak számát csökkenteni és tőlük szolgálatuk illő megjutalmazása mellett több biztosítékot is lehetne követni.

Véleményünk szerint ily rendezés nagy hasznu következményekkel birna és semmi sem ellenezhetné rendszeres és általános behozatalát döntő kísérlet végett. De bár elvettesék vagy elfogadtassék, a felügyelő személyzet ujja alakítása sürgösen parancsoltatik. A felügyelőknek, kiknek működését némileg mint hivatalos tevékenységet lehet tekinteni és mely egy bizonyos pontig a foglyok javulásának közvetlen eszköze lehetne, némi biztosítékot kellene felmutatni az oktatásról, mely náluk hiányzik és nem az igazgató személyes választásától tenni függővé; egy szóval: rendszeresen összetett testületet kellene képezniök és működésüknek hivatalos szolgálat jellegét venni fel.

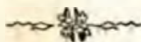
(25.) A nyilvános intézetekben nagyon megszorított az eső viz alkalmazása, bár miután legjobb ez a viz, amit csak használhatni, czélszerű egybegyűjtése által kevés költséggel nagy hasznot lehetne huzni.

Egyszerű készülék segítségével lehetséges e vízhez jutni és nagyon tökéletes állapotban tartani. Elég a viztartó edény felett szűrő vásznat feszíteni, homokkal vagy szénnel azon piszkok megtisztítása végett, melyeket a fedélzetről szükségkép magába vesz. Csakhogy szigorú elővigyázati szabályok teendők, megakadályozni a padlás szobákat lakó egyéneket, éjjeli edényükből az ürüléket vagy más tisztátlan dolgokat, a viz csatornába önteni. Ezenkívül nem szabad a viz felfogására rendelt tartóknak érczel vagy különösen ólommal kirakottaknak lenni, mert némely viz könnyen fém-éleget old fel, és még semmiesetre sincs bebizonyítva, hogy az esőviz nem teszi ugyanezt.

Azt ugyan nem hiszem, hogy az így gyűjtött és örzött eső-víz tömeg egy fogház szükségleteit kielégítse, de azt igen, hogy nagy segítséget nyújt. A st. Michel hegyi eső víz a foglyok egyetlen itala és használata elvitázhatlan hasznot nyújt.

Hiszem, hogy a vidéki házak nagyobb részében, melyek nagyobb folyóktól távolabb fekszenek és amelyekben csak kut vizet használnak, ez eljárás meghonosítása nagyon hasznosnak bizonyulna be.

DE BALLAGI GÉZA.

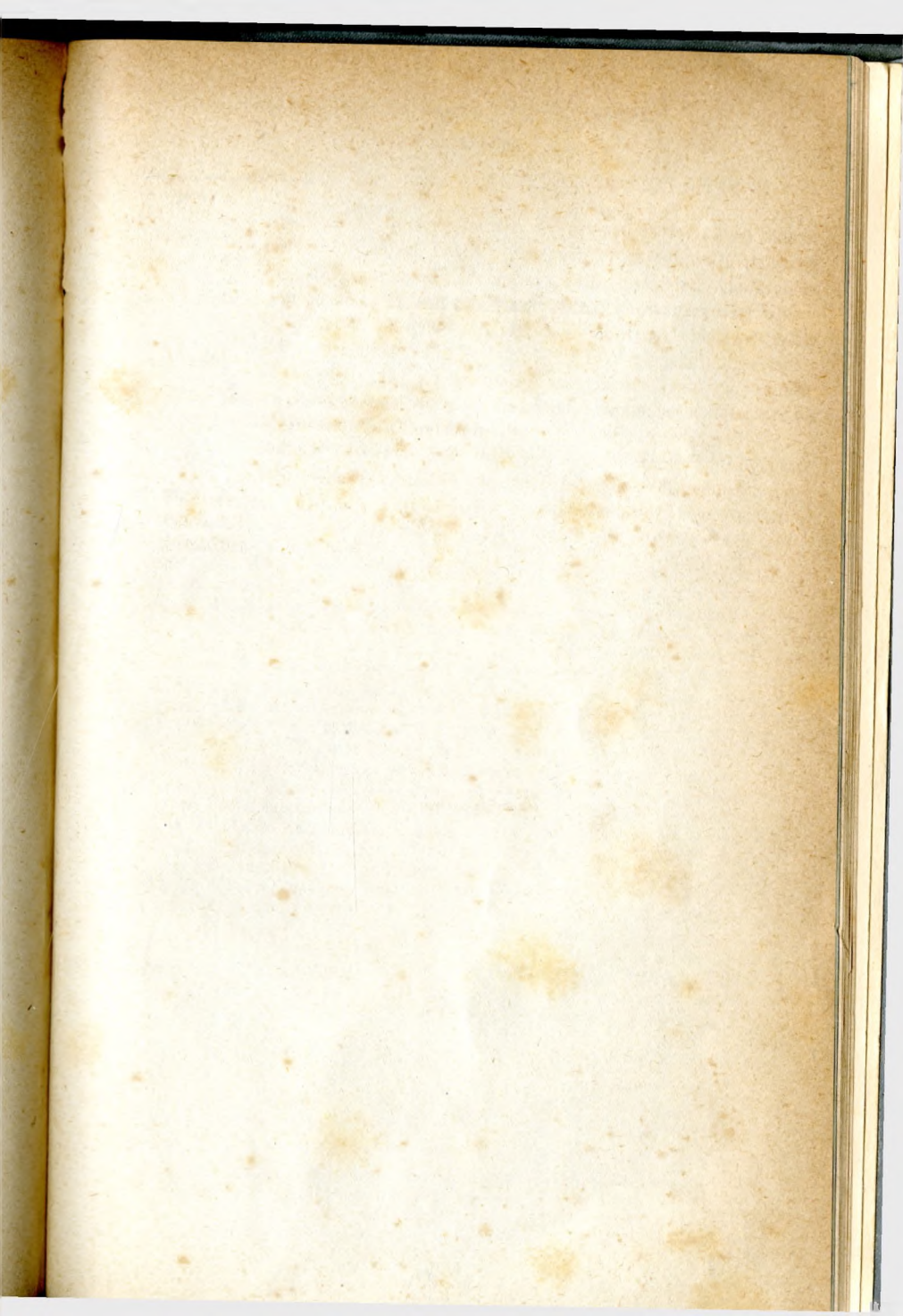
Tartalom.

Előszó és a munka terve	Lap 3—8
A magyar fordítók előszava	9—10
I. Történeti rész. A pensylvániai és auburni rendszer. Vegyes rendszer. A büntetés alkalmazása Franciaországban. Az orvosi akadémia jelentése. A május 10-ki rendelet. Büntetések. Munka-díj. Élelmezés. A helyiségek. Foglalkozás. Előbbi foglalkozás. Betegségek és halandóság. Honvág. Őrilttség. Okok. A kórisme bizonytalansága. A kór határozat (diagnose) elemei. Az öngyilkosságról egyáltalán. Az öngyilkosság örökölhetősége. Az öngyilkosság erkölcsi jelleme. A Franciaországban elkövetett öngyilkosságok statisztikája az 1827—1846. évekről. Az éghajlat befolyása. A központi fogházakban elkövetett öngyilkosságok átnézete az 1840—1846. évekről. A három bagnóban elkövetett öngyilkosságok átnézete az 1838—1845. évig. A fogolynők öngyilkossága. Az öngyilkosság törvényszerű megbüntetése. Óvó intézkedések. A franciaországi czella-börtönök. Bordeaux. La Roquette	10—95
Második rész. I. Fejezet. Általános észrevételek. Osztályozás. Természeti (physical) viszonyok. Erkölcsi viszonyok. Ertelmi tehetség. Osztályozás. — II. Fejezet. Fegyelem és a foglyok erkölcsi javulása. Igazgatás. Munkaadók (Arbeitsgeber.) Szerzetesek mint betegápolók. Büntetések. Jutalmazások. Oktatás. Erkölcsi oktatás. Iparműi oktatás. Vallási oktatás. A táplálkozás és befolyása erkölcsi szempontból	96—143
Harmadik rész. I. Fejezet. A hasznosítás vagy haszonra fordításról. Előleges jegyzetek. A halál-büntetés. A munka megszüntetése. Büntetések. Magány. Czella-fogság. Pentonville. Richmond. Befejezés. Hallgatás. Karthausiak. A fogsági alakok alkalmazása a különböző osztályokra. — II. Fejezet. Kiegészítő szabályok. Előleges magyarázatok. In-	

tézetek fiatal foglyok részére. A gyermek-korról. A mettray-i gyarmat. Osztályozás és fegyelem. Elemi iskola. Büntetési módok. Befejezés. Más gyarmatok. Bordeaux. Az ostwald-i mezőgazdasági gyarmat Strassburg mellett. Petit-Bourg. Az egyéniség elve. (Individualisirung). Befejezés. Nők. Büntetőség. Betegségek és halálozás. Vallási társulatok. Általános jegyzetek. Osztályozás. Politikai foglyok. Visszaesők és szabadon bocsátottak. Befejezés. Vádlottak és aggok . . 144—238

Negyedik rész. Orvosi szabályok. Egészségügyi szabályok. Természettani és vegytani életjelenségek. Építési mód. Munka. Táplálkozási rendszer. Ruházat és felügyelet a tisztaságra. Orvosi szolgálat. 239—292
Befejezés. 293—296
Jegyzetek. 297—312

Nélkülözhetlen kézikönyvek,

kaphatók:

ZILAHY S. könyvárúsnál

Budapesten, (váci utca 9. sz.)

TANULMÁNYOK A BÖRTÖNÜGY TERÉN. Irta Tóth Mór egri királyi ügyész. Eger, 1874. Tartalma: Első rész. Gyakorlati ösmereitek. A börtönrendszer története. A törvényhatóságok börtönkezelési rendszere. A börtönügyi irodalom. Tájékoztató. Rendszer. Szolgálati utasítás a fogház-felügyelő részére. Szolgálati utasítás a börtön-mester (kulcsos börtönész) számára. Szolgálati utasítás a börtönőrök számára. Börtön-szabály. Mosókonyha. Tisztaság. Rend. Élelmezési felügyelet. Rab-dologház. Szerződés. Börtön-iskola és erkölcsi tanítás. Könyvtár. Kórház. Szokásos visszaélések a börtönöknél. A fogház-felügyelők részéről. Börtön-mesterek és börtön-őrök részéről. Rabok részéről. — Második rész. Börtön-felszerelési reformok. Dologház. Élelmezés. A börtön-helyiségek egészséges állapotba helyezése. Fűtési rendszer. — Harmadik rész. A bűn-vizsgálatokról. A vizsgálati rab elhelyezése. Bánásmód a vizsgálati rabbal. Vallatás. A vizsgálati szigor. Szabaddlára helyezés vagy elbocsájtás. Kerületi fogház. E korszerű munka ára 1 frt. 20 kr.

„MAGYAR IGAZSÁGÜGY” Jogtudományi havi folyóirat. Szerkeszti Dr. Löw Tóbiás, kir. főügyési helyettes. Rovatai: 1. Irányozkikkek az igazságügyi reform kérdéseiről. 2. Codificáció: javaslatok, bizottsági és parlamenti tárgyalási bírálatok. 3. Jogtudományi értekezések a magánjog, a kereskedelmi jog, a büntető jog a polgári és büntető eljárás, a közigazgatási jog köréből szoros kapcsolatban az igazságügyi átalakulás kérdéseivel. 4. Törvényszéki esernők. Jogesetek kritikai ismertetése különös vonatkozással az újonnan alkotott törvényekre. 5. Börtönügy. 6. Igazságügyi közigazgatás. Rendeletek. Hivatalos. 7. Külföldi törvényhozás és jogszolgáltatás. A külföldi intézmények ismertetése egyes jogesetek és tárgyalások fonalán. 8. Bel- és külföldi irodalom. Érdemleges bírálatok és ismertetések. A jog- és államtudományok bibliográfiája Zilahy Sámuel könyvkereskedő gondos szerkesztése mellett. 9. Különfélék a hazai és külföldi jogéletből kritikai szellemben. Előfizetési ára 1/2 évre 4 frt. egész évre 8 frt. Az előfizetési pénzek Zilahy Sámuel könyvárúrhoz (Budapesten váci utca 9. sz.) küldendők.

ÁLLAMHAZTARTÁSUNK RENDEZESERŐL írta Horn Ede, orsz. képviselő. Nagy 8-rét, 7 iv diszes kiállításban ára 1 frt, postán bérmentve (ha a pénz előre beküldetik) 1 frt. 20 kr.

MAGYAR ORSZÁGGYÜLESI TÖRVÉNYCZIKKEK ZSEBALAKBAN: 1836., 1840., 1844., 1847/8. törvények 1861-iki országbírói értekezlettel, az urbéri, ősiségi és telekkönyvi patensekkel együtt 1 kötetbe kötve 5 frt — kr.

1867/8. törvények füzve	2 frt — kr.,	kötve 2 frt 80 kr.
1869	1 „ 20	2 „ — „
1870	1 „ 40	2 „ — „
1871	2 „ 50	3 „ 50 „
1872	1 „ 20	2 „ — „
1873	1 „ 60	2 „ 60 „

A fent elősorolt törvények nagyobb (8-rétű alakban (nagyobb betűkkel) is kaphatók hasonló árak mellett.

Nélkülözhetlen kézikönyvek,

kaphatók:

ZILAHY S. könyvvarusnál

(Budapesten, vaczi utca 9. sz.)

RENDELETEK TÁRA. (Az összes ministeriumok rendeleteit tartalmazva):	
1867. évfolyam	3 frt 60 kr.
1868	3 " — "
1869	6 " — "
1870	3 " — "
1871	4 " — "
1872	3 " — "
1873	3 " — "
DÖNTVÉNYTÁR. A ju. kir. Curia semmitőszeki és felsőbb ítélőszeki osztályának elvi jelentőségű határozatai: I.) folyam ára 2 frt. II. f. 2 frt. III. f. 2 frt. IV. f. 2 frt. V. f. 2 frt. VI. f. 2 frt. VII. 2 frt. 50 kr. VIII. f. 2 frt. IX. f. 2 frt.	
APATHY J. A magyar váltójog kézikönyve	2 frt 40 kr.
— Magyar váltójogi eljárás	1 frt 80 kr.
— Polg. törvénykezési rendtartás	3 frt 40 kr.
— Teteles európai nemzetközi jog	3 frt 60 kr.
BOZÓKY A. A római jog institúcióinak tankönyve	3 frt — kr.
— Egyházi jog tankönyve	3 frt 60 kr.
DÁRDAY S. Kézikönyv a bírósági végrehajtók számára	2 frt — kr.
FIEDLER J. A telekkönyvi törvény gyakorlata	2 frt 40 kr.
HENFNER J. Római magánjog. 3 kötet	4 frt — kr.
HERCZEGH M. Polg. törvényk. rendtartás	5 frt — kr.
— Csődtörvénykezes	2 frt 80 kr.
— M. családi és örökési jog	2 frt — kr.
— Telekkönyvi rendtartás	3 frt — kr.
HORVATH MIHÁLY. Magyarország története. Legnagyobb és legújabb kiadás. 1873. 8 nagy kötet	30 frt — kr.
KASSAY A. Legújabb belyeg- és illetéktörvények 1873	— frt 80 kr.
KAUTZ GY. Nemzetgazdaságtan	4 frt — kr.
— Pénzügytan	2 frt — kr.
KAUTZ GY. Magyar büntetőjog és eljárás	3 frt 40 kr.
KNORR. Önügyved, II. kiadás 1873	3 frt 60 kr.
— Magyar magánjog	3 frt — kr.
KONEK S. Egyházjogtan	5 frt 50 kr.
KONEK S. Az osztr.-magy. birod. statistikája legújabb kiad.	6 frt — kr.
KORBULY J. Magyarország közigazg. 2 kötet	4 frt 20 kr.
MACKELDEY római magánjog. 3 kötet	6 frt — kr.
PAULER. Büntetőjogtan. 3 kiadás. 1873	6 frt — kr.
— Jog- és allamtudományok encyclopaediája	2 frt — kr.
RECSI. Magyarország közigazg. 3 kiad. rendezte Dr. Löw Tóbiás	4 frt — kr.
SCHILLING. Természettud. 2 kiadás	3 frt 60 kr.
SCHNIERER GY. Telekkönyvi eljárás kézikönyve	2 frt — kr.
SIPOS A. Magyar bányajog	3 frt — kr.
SZALAY L. Magyarország története. 6 kötet	23 frt 12 kr.
SZENICZEY G. Az új polg. törv. eljárás 2 kötet	4 frt 40 kr.
— Magyar váltó- és keresk. törvény	2 frt — kr.
— Magyar váltóeljárás	2 frt 40 kr.
— Magyar csődtörvény	2 frt — kr.

